

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRK EDEBİYATINDA ŞEHRENGİZLER

Fatih TIĞLI
2502060068

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. M. A. Yekta SARAÇ

İSTANBUL-2020

ÖZ
TÜRK EDEBİYATINDA ŞEHRENGİZLER
FATİH TIĞLI

Türk edebiyatının türlerinden biri olan şehrengiz, belirli bir şehir bağlamında şehrin tanınmış, bilinen, meşhur kişilerinin anlatıldığı manzum eserlerdir. Daha çok mesnevi nazım şekliyle yazılmakla birlikte diğer nazım şekilleri ile de kaleme alındığı görülmektedir. XV. yüzyılın sonlarına doğru Mesîhî tarafından Edirne şehri için yazılan ilk örneğin daha sonraki yıllarda rağbet görmesiyle Osmanlı Devleti'nin başkentleri olan Bursa, Edirne, İstanbul başta olmak üzere Manisa, Üsküp, Budin, Belgrad, Revan, Bağdat vb. diğer şehirler için de kaleme alınmıştır. XVI. yüzyılda oldukça popüler olmuş bu türün yazılış seyri XVII. yüzyıldan itibaren düşüşe geçmiş ve XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren artık görülmemeye başlanmıştır.

Şehir ve şehrin sakinlerini konu alması bakımından şehir şiirleri, mesnevilerdeki şehir tasvirleri ile isim redifli diğer şiirler ile benzerliği olduğu düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışmanın I. bölümü türün isminden yola çıkarak mesnevilerdeki şehir tasvirleri ile birlikte isim redifli gazeller, murabba ve muhammeslerin değerlendirilmesiyle şehrengizler arasında benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Mevcut şehrengiz örneklerinin değerlendirmesi yapılmış, türün belirgin, ayırt edici özellikleri vurgulanmış ve güncel bir tanımı yapılmıştır.

II. bölümde ise bu tanıma uygunluk gösteren yayınlanmış ve yazma halindeki metinlerin bir kataloğu verilmiştir. Tam metni elimizde olmayıp değişik kaynaklarda isimleri geçen ve birkaç beyti bulunan örnekler ayrı bir başlık altında listelenmiştir. Yine son yıllarda şehrengiz başlığı altında yayınlanan bazı metinlerin, I. bölümde tarif edilen ve özellikleri ortaya konan şehrengiz türüne ait olmadığını düşündüğümüz örneklerin, neden şehrengiz sayılamayacağı sebepleriyle açıklanmıştır. Bu bölümün son başlığı ise katalog ve diğer çalışmalarda yanlışlıkla şehrengiz olarak kaydedilen metinlerin incelenmesi ve türleri hakkında bilgi verilmesidir.

III. bölümde ise şehrengiz olarak kabul edilen metinlerin tür, şekil ve muhteva yönlerinden incelemesi yapılmıştır. Metinler nazım şekli, varsa metinlerde kullanılan

diğer nazım şekilleri, vezin, tertip, güzellerin seçimi ve sıralanması başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

IV. bölüm ise tez çalışmamıza başladığımızda yayınlanmamış ve yazma halindeki örneklerin transkripsiyon alfabesine aktarılmış metinlerinden oluşmaktadır.

Elde edilen bulgular çalışmanın Sonuç bölümünde incelenmiş ve türün net bir panoraması ortaya konmuştur. Bu veriler ışığında türün tanımı güncellenerek yeniden belirlenmiştir. Tartışma ve öneriler kısmında tür ile ilgili olarak yapılacak diğer çalışmalar için bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şehir şiirleri, şehrengiz, şehraşûb, şehir, güzeller, mesnevi.

ABSTRACT
SHAHRANGIZES IN TURKISH LITERATURE
FATİH TIĞLI

One of the genres of Turkish literature, shahrangiz is a literary work narrating poetically known and famous people of a city by focusing on the city. It is mostly written in mathnawi style along with other verse styles. At the end of the XVth century it was firstly written by the poet Mesîhî for the city of Edirne. After taking attention, it was also written for mainly the capitals of Ottomans Bursa, Edirne, İstanbul and also Manisa, Skopje, Budapest, Belgrade, Yerevan, Baghdad and etc. This genre became so popular in the XVIth century and started to lose its popularity in the XVIIth century. After the first quarter of the XVIIIth century, it was not seen in the literature.

In terms of discussing the city and its inhabitants, it is considered that the city poems have similar features to the city depictions in the mathnawis and other poems written with the personal names as rhyme. In this respect, the first part of this study takes its departure from the name of the genre shahrangiz and the description of cities in mathnawis together with an investigation of the poems written with the personal names as rhyme and other tetrastichs and pentastichs. By doing so it aims to discuss similarities and differences between mathnawis. This part aims to examine to show distinctive features of this genre and give a contemporary definition of it.

In the Part II, there is the catalogue of published and manuscript works which suits to the definition of the first part for the genre of shahrangiz. In a separate subheading, there are also texts whose manuscripts are not available but mentioned in another sources with some of verses of these texts. Moreover, this part also engages with some other texts published under the name of shahrangiz but they cannot be thought under the genre of shahrangiz because of the definition given in the first part. This is explained by its reasons. Lastly, in this part, there are also an investigation of catalogue mistakes according to which some manuscripts are recorded as shahrangizes. It includes an analysis of these wrong recorded texts in catalogues and other studies.

The Part III of this study focuses on an analysis of genre, form and content of these texts which are accepted as shahrangiz according to the description. The analysis includes some separate headings under which they are examined according to their basic poetic forms and secondary forms used in the poem, meter, composition, selection of the mentioned beautiful persons of the city and their sorting.

The Part IV consists of the transcription study of some examples of shahrangizes which were not published when I conducted this study.

In the conclusion part, all results coming from the inquire made in these parts are analysed for giving an exact panorama of this genre. According to the conclusion, a new definition of this genre is made. Lastly, it offers some new insights for the further studies on the genre of shahrangiz.

Key words: Poems of cities, shahrangiz, shahrâşûb, city, beautiful persons of a city, mathnawi.

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatında son yıllarda yapılan çalışmaların (tez, kitap, makale vb.) sayısı hızlı bir artış göstermektedir. Bununla birlikte yapılan çalışmaların artmasına rağmen söz sanatları, nazım şekilleri, türler, aruz vezni konusundaki uygulamalar vb. bazı konular hakkında tartışmalar hala devam etmektedir. İşte bunlardan biri de tezimizin konusu olan şehrengizlerdir.

Şehrengizlerle ilk temasım Bursalı Rahmî Çelebi'nin divanını yüksek lisans tezi olarak hazırladığım vakitlerde Yenişehir için yazdığı metin ile olmuştu. Bu esnada o gün için tespit edebildiğim ve ulaştığım üç nüshasını alıp karşılaştırmalı bir şekilde okumuştum. Daha sonra Manisalı Câmî'î'nin bir mecmua içinde yer alan Manisa şehrengizini gördüm. Kullanılan nazım şekli ile diğerlerine pek benzemeyen bu örneği önce bir bildiri olarak sundum, daha sonra da makale şeklinde yayınladım. Bu iki örnekten sonra şehrengizlere karşı bir ilğim oluşmaya başladı. Kerîmî'nin Edirne için yazdığı şehrengizin metnini iki nüsha üzerinden hazırladım. Böylelikle türün üç farklı örneğini görmüş oldum. Şehrengiz hakkında hangi çalışmalar yapılmış derken bir bibliyografya denemesi hazırladım ve yayımlandı. O günlerden beri şehrengizler ile ilgilenmekteyim. Doktora tezi olarak çalışacağım konunun belirlenmesi esnasında şehrengizleri bir tür (:genre) olarak çalışmayı düşünmüştüm. Fakat kismet olmadı. Daha sonra konu değişikliği yapma mecburiyeti ihtiyacı olunca ilğim olan bu konu aklıma geldi. İlk danışmanım, Prof. Dr. Kemal Yavuz Hocamın emekliliği ile yeni danışmanım Cemal Aksu olmuştu. Cemal Hocama konuyu özetleyen bir taslak sunduğumda konuyu kabul etmiş ve hemen tez önerisini enstitüye bildirmiştik. Genç yaşta yakalandığı amansız bir hastalık neticesinde vefat etmesi sebebiyle kendisiyle bitirmek nasip olmadı. Daha sonra Hocam Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç danışmanlığında tezime devam ettim.

Öncelikle hazırlamış olduğum bibliyografya denemesi ile diğer çalışmalarda yer alan eserleri incelemeye başladım. Yayımlanmamış, yazma halinde kalan eserleri kütüphanelerden temin ettim. Bu esnada birçok kişinin yardımlarını gördüm, bu kişilere şükran borçluyum. Yazma metinleri okudum ve transkripsiyon alfabesi ile yazdım. Bunlardan bir kısmı daha sonra değişik araştırmacılar tarafından yayımlandı.

Görebildiğim ve ulaşabildiğim kadarıyla yayımlanmış çalışmaları topladım. Böylelikle bütün metinlere sahip olmaya çalıştım.

Çalışmanın I. Bölümünde şehrengizlerin bir şehir bağlamında şehrin sakinlerini ele alması sebebiyle hem şehir hem de kişi yönünün olduğu düşüncesinden hareketle şehri ve kişileri konu edinen manzum eserler üzerinde duruldu. Mesnevilerdeki şehir tasvirleri, isim redifli gazeller ve musammatlar ve şehir sakinlerinin isimlerinin geçtiği manzum mektuplar incelendi. Bu inceleme ve şehrengiz örneklerinden yola çıkılarak şehrengizin yeni bir tanımı yapıldı. II. Bölümde bu tanıma uyan ve uymayan metinlerin bir katalog denilebilecek dökümü yapıldı. Daha sonra tanıma uyan ve şehrengiz olarak değerlendirilen bu metinler III. Bölümde çeşitli yönleriyle incelendi. Yazma olarak bulunan ve tarafımızdan okunan metinler IV. Bölümde yer almaktadır. Bu bölümde okunamayan kelimeler (...), okunuşunda tereddüt edilen kelimeler için de (?) ile işaret edilmiştir.

Çalışmada, günümüzde yaygın bir şekilde, hatta moda denilebilecek ölçüde yeniden yaygınlık kazanan şehrengiz kelimesinin/teriminin kullanımına dair müstakil bir bölüme yer verilmesi düşünülmüştü. Fakat bunun farklı disiplinlerle birlikte değerlendirilmesine düşündüğümüz için bu konuda daha sonra farklı bir çalışma yapmayı planlıyoruz.

İçinde bulunduğu yoğun çalışma şartlarında dahi tezimi yakından takip eden ve ilgilenen Hocam ve Danışmanım Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç'a, tez izleme komitemde yer alan Prof. Dr. A. Azmi Bilgin ve Prof. Dr. Mustafa Çiçekler Hocalarıma bu zorlu süreçte yardımlarını esirgemedikleri ve her zaman ilgi ve alakalarıyla beni yüreklendirdikleri için müteşekkirim. Tez sürecinde danıştığım her konuda, her zaman ellerinden gelen gayreti cömert bir şekilde gösteren Prof. Dr. Mücahit Kaçar ve Prof. Dr. Sadık Yazar'a, tezin yazımı esnasında görüşlerini ve değerlendirmelerini benimle paylaşan Dr. Fatih Odunkıran ve Arş. Gör. Ömer Arslan'a katkıları için teşekkür ederim.

Her çalışmada olduğu gibi bu tezde de elimizden gelen gayreti göstermemize rağmen eksiklik, hata ve yanlışlıkların olması muhtemeldir. İlmin bir tekâmül süreci olduğuna inandığımız için konu ile ilgili devam eden çalışmamızda ve başkaları

tarafından yapılacak konu ile ilgili diğerk çalışmalarda bunların ikmal edileceğini, düzeltileceğini düşünöyoruz.

Tezimin ilk danışmanı, çok sevgili Ağabeyim ve Hocam Doç. Dr. Cemal Aksu'yu rahmet ve minnetle anıyorum. Dereatı âli, menzili mübarek olsun. Lisans yıllarından beri şahit olduğum her zamanki güler yüzü ve sıcak tavırları ile bana ve çevresindeki bütün kişilere sergilemiş olduğu bu eşsiz davranışı unutulmayacaktır.

Fatih TIĞLI

İSTANBUL-2020

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHRENGİZİN TANIMI VE DİĞER TÜRLERLE İLİŞKİŞİ

1.1. Şimdiye Kadar Yapılmış Şehrengiz Tanımları.....	10
1.2. Şehrengiz-Mesnevi İlişkisi.....	21
1.3. Şehrengiz-Gazel İlişkisi.....	48
1.4. Şehrengiz-Musammatlar İlişkisi.....	68
1.5. Şehrengiz-Manzum Mektup İlişkisi.....	77
1.6. Şehrengiz Tanımı.....	79

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜRECİ İÇERİSİNDE ŞEHRENGİZLER

2.1. İlk Şehrengizi Kim, Ne Zaman Yazdı?.....	81
2.1.1. Mesîhî ile Zâtî'nin Şehrengizlerindeki Ortak İsimler.....	86
2.1.2. Mesîhî'nin Diğer Şairlere Olan Tesiri.....	93
2.1.2.1. Şehrengizlerde Mesîhî Vurgusu.....	93
2.1.2.2. Şair Tezkirelerinde Mesîhî Vurgusu.....	103
2.2. Şehrengiz Olarak Kabul Edilen ve Elimizde Olan Metinler.....	104
2.2.1. Abdî'nin Kütahya Şehrengizi.....	104
2.2.2. Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi.....	107
2.2.3. Ârif'in Kütahya Şehrengizi.....	108
2.2.4. Âşık'ın Siroz Şehrengizi	108

2.2.5. Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi.....	109
2.2.6. Behiştî Bursa Şehrengizi.....	110
2.2.7. Belîğ'in Bursa Şehrengizi.....	112
2.2.8. Beyânî'nin Sinop Şehrengizi	113
2.2.9. Câmi'î'nin Manisa Şehrengizi.....	114
2.2.10. Cefâyî'nin Rize Şehrengizi.....	114
2.2.11. Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi.....	115
2.2.12. Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi.....	115
2.2.13. Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu.....	116
2.2.14. Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi.....	117
2.2.15. Hâcî Dervîş'in Mostar Şehrengizi.....	117
2.2.16. Hâdî'nin Saray Şehrengizi.....	118
2.2.17. Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi.....	120
2.2.18. Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi.....	121
2.2.19. Hayretî'nin Yenice Şehrengizi.....	121
2.2.20. Hısali'nin Bursa Şehrengizi.....	122
2.2.21. İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi.....	123
2.2.22. İshak Çelebi'nin Üsküp Şehrengizi.....	123
2.2.23. Kâmî'nin Revân Deyrengizi.....	124
2.2.24. Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi.....	125
2.2.25. Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi.....	126
2.2.26. Lebîbî'nin Eyüp Şehrengizi.....	127
2.2.27. Maksadî'nin Yenice Şehrengizi.....	128
2.2.28. Maksadî İştîp Şehrengizi.....	128
2.2.29. Mânî'nin Bursa Şehrengizi.....	129
2.2.30. Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi.....	129
2.2.31. Meçhul Bir Şairin Budin Şehrengizi.....	130
2.2.31. Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi.....	131
2.2.33. Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi.....	132
2.2.34. Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi.....	132
2.2.35. Nâzûkî'nin Taşköprü Şehrengizi.....	134
2.2.36. Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi.....	135

2.2.37. Nûvîsî'nin İstanbul Şehrengizi.....	136
2.2.38. Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi.....	137
2.2.39. Râsîh'in Aydın Şehrengizi.....	137
2.2.40. Ravzî'nin Edincik Şehrengizi.....	139
2.2.41. Sâni'nin İnebahtı Şehrengizi.....	140
2.2.42. Seyrî'nin Halep Şehrengizi.....	141
2.2.43. Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi.....	142
2.2.44. Ulvî'nin Manisa Şehrengizi.....	144
2.2.45. Usûlî'nin Yenice Şehrengizi.....	148
2.2.46. Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi.....	148
2.2.47. Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi.....	149
2.2.48. Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi.....	150
2.2.49. Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi.....	151
2.2.50. Za'fî'nin İştîp Şehrengizi.....	152
2.2.51. Za'fî'nin Yenice Şehrengizi.....	152
2.2.52. Za'fî'nin Moton Şehrengizi.....	153
2.2.53. Za'fî'nin Âbkır Şehrengizi.....	153
2.2.54. Za'fî'nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizi.....	153
2.2.55. Zâtî'nin Edirne Şehrengizi.....	154
2.3. Kaynaklarda Adı Geçen ve Yalnızca Bazı Beyitleri Elimizde Olan Şehrengizler	155
2.3.1. Ahdî'nin Diyarbakır Şehrengizi.....	155
2.3.2. Âşık Çelebi'nin Bursa Şehrengizi.....	156
2.3.3. Belîğ'in Bursa Şehrengizi.....	157
2.3.4. Feyzî'nin Şehrengizi.....	158
2.3.5. Fikrî'nin Şehrengiz(ler)i.....	159
2.3.6. Firdevsî'nin Edirne Şehrengizi.....	159
2.3.7. Garamî'nin Karaferye Şehrengizi.....	160
2.3.8. Hâlîfe'nin Âmid [Diyarbakır] Şehrengizi.....	161
2.3.9. Halîl'in Bursa Şehrengizi.....	161
2.3.10. İntizâmî'nin Budin Şehrengizi.....	162
2.3.11. Kemâlî'nin İstanbul Şehrengizi.....	163

2.3.12. Kıyâsî'nin İstanbul Şehrengizi.....	165
2.3.13. Selâmî'nin Saray Şehrengizi.....	165
2.3.14. Sülûkî'nin Şehrengizi.....	166
2.3.15. Tab'î'nin İstanbul Şehrengizi.....	167
2.3.16. Tâbi'î'nin Edirne Şehrengizi.....	171
2.4. Şehrengiz Olarak Yayınlanan Fakat Müstakil Bir Eser Hüviyetinde Olmayıp Başka Bir Şehrengizin Parçası Olan Metinler.....	171
2.4.1. Bir Hakîrin Şehrengizi.....	171
2.5. Şehrengiz Olmayan Fakat Şehrengiz Olarak Yayınlanan Metinler.....	173
2.5.1. Adlî Çelebi'nin Mostar Şehrengizi.....	173
2.5.2. Ahmed Nuri Baba'nın Ankara Şehrengizi.....	174
2.5.3. Cem'î'nin Podgorica ve İşkodra Şehrengizleri.....	178
2.5.4. Dürri'nin Gümölcine Şehrengizi.....	182
2.5.5. Dürri'nin Moton Şehrengizi.....	184
2.5.6. Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi.....	185
2.5.7. Künûzî'nin Kaşa Şehrengizi.....	188
2.5.8. Maksadî'nin Yenice Şehrengizi	190
2.5.9. Nâzik Abdullah'ın Bursa Şehrengizleri.....	192
2.5.10. Rıfkî'nin İstanbul Şehrengizleri.....	195
2.6. Kataloglarda Yanlışlıkla Şehrengiz Olarak Kaydedilen Metinler.....	196
2.6.1. Ferdî'nin Şehrengizi.....	197
2.6.2. Mahfî'nin Şehrengiz Destanı.....	197
2.6.2.1. Rûzî'nin Esnaf Destanı [Hûbân-nâme-i Nev-edâ].....	198
2.6.2.2. Meçhul Bir Şairin Belgrad Destanı.....	200
2.6.3. Neşâtî'nin İstanbul Şehrengizi.....	202
2.6.4. Sûfî'nin İstanbul Şehrengizi.....	203
2.6.5. Süheylî'nin İstanbul Şehrengizi.....	204
2.6.6. Usûlî'nin Edirne Şehrengi.....	204
2.6.7. Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi.....	205
2.6.8. Veysî'in İstanbul Şehrengizi.....	206

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHRENGİZ METİNLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Şekil Yönünden İnceleme.....	208
3.1.1. Şehrengizlerde Kullanılan Nazım Şekilleri.....	208
3.1.2. Şehrengizlerde Kullanılan Vezinler.....	214
3.2. Muhteva Yönünden İnceleme	214
3.2.1. Özel Bir İsimle Anılan Şehrengizler.....	214
3.2.2. Şehrengizlerde Kullanılan Diller.....	217
3.2.3. Yazılışına Tarih Düşürülen Şehrengizler.....	218
3.2.4. Şehrengizlerdeki Güzel Kimdir?.....	220
3.2.5. İlk Güzelin Tespit Edilmesi ve Kullanılan İbareler.....	223
3.2.6. Son Güzelin Tespit Edilmesi ve Kullanılan İbareler.....	231
3.2.7. Gayrimüslim Güzeller.....	241
3.2.8. İsimleri Gizlenen Güzeller.....	249
3.2.9. Birden Fazla Güzelin Yer Aldığı Beyitler.....	253
3.2.10. Güzellerin Ele Alındığı Beyit Sayıları.....	258
3.2.11. Devlet Adamlarına İthaf Edilen veya Sunulan Şehrengizler..	259
3.2.12. İçinde Şehrengiz İbaresini Geçen Metinler.....	270

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

4.1. Âşık'ın Siroz Şehrengizi	277
4.2. Behiştî'nin Bursa Şehrengizi	290
4.3. Cefâyî'nin Rize Şehrengizi	304
4.4. Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi	318
4.5. Hısâlî'nin Bursa Şehrengizi.....	330
4.6. İntizâmî'nin Tuhfetü'l-İhvân Mesnevisi [Budin Şehrengizi].....	357
4.7. Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi.....	378
4.8. Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi.....	383

4.9. Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi	396
4.10. Nazûkî'nin Taşköprü Şehrengizi.....	398
4.11. Râsîh'in Aydın Şehrengizi.....	411
4.12. Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi.....	427
4.13. Ulvî'nin Manisa Şehrengizi [İstanbul Üniversitesi Nüshası].....	438
4.14. Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi.....	470
4.15. Za'fî'nin Âbkır Şehrengizi	476
4.16. Za'fî'nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizinden Parça.....	480
SONUÇ	482
KAYNAKÇA	485
ÖZGEÇMİŞ	507

KISALTMALAR LİSTESİ

ŞEHRENGİZ METİNLERİ

- AKŞ** : Abdî'nin Kütahya Şehrengizi: Yunus Kaplan “Abdî ve Kütahya Şehrengizi”.
- AGŞ** : Âli'nin Gelibolu Şehrengizi: İ. Hakkı Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi”.
- AIŞ** : Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi: Ülkü Çetinkaya “Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi”.
- ARKŞ** : Ârif'in Kütahya Şehrengizi: Ebubekir S. Şahin, “Ârif'in Kütahya Şehrengizi”.
- ASŞ** : Âşık'ın Siroz Şehrengizi: IV. Bölüm
- BBŞ** : Behiştî Bursa Şehrengizi: IV. Bölüm.
- BLBŞ** : Belîğ'in Bursa Şehrengizi: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa Şehrengizi”.
- BSS** : Beyânî'nin Sinop Şehrengizi: Gülçin Tanrıbuyurdu, “Beyânî'nin Sinop Şehrengizi”.
- CIŞ** : Cemâlî İstanbul Şehrengizi: Aysun Eren, “Defter-zâde Ahmed Cemâlî'nin Metâlî'-i Cemâlî ve Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri”.
- CMS** : Câmi'î'nin Manisa Şehrengizi: Fatih Tıǧlı, “Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Câmi'î'nin Manisa Şehrengizi”.
- CRŞ** : Cefâyî'nin Rize Şehrengizi: IV. Bölüm.
- CSS** : Cemâlî Siroz Şehrengizi: Lokman Turan, “Defterdar-zade Ahmed Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi”.
- EBŞ** : Esîrî Bağdat Şehrâşûbu: Yaşar Aydemir, “Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu”.
- FİŞ** : Fakîrî İstanbul Şehrengizi: Taner Gök, “Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi”.
- HBS** : Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu, “Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi”.

HDMS	: Hâcî Dervîş'in Mostar Şehrengizi: Beyhan Kesik, "Yeni Bir Nüshadan Hareketle Hacı Dervîş'in Mostar Şehrengizi".
HSBS	: Hısâlî'nin Bursa Şehrengizi: IV. Bölüm.
HSS	: Hâdî'nin Saray Şehrengizi, Yaşar Aydemir, "Hâdî'nin Saray Şehrengizi".
HÜŞ	: Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi: IV. Bölüm.
HYS	: Hayretî'nin Yenice Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu, "Hayretî'nin Yenice Şehr-engîzi".
İBS	: İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, "Şehrengîz-i İshak Çelebi".
İTİ	: İntizâmî'nin Tuhfetü'l-ihvân'ı: IV. Bölüm
İÜŞ	: İshak Çelebi'nin Üsküp Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, "Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb".
KEŞ^a	: Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi: Zeynep Kılıç, Şehr-engîz-i Şehr-i Edirne 'Afâ 'Anhü Kerîmî", İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü TY-615 Numarada Kayıtlı Bulunan Mecmû'a-i Gazeliyyât (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)
KEŞ^b	: Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi: Zehra Göre, "Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi".
KRD	: Kâmî'nin Revân Deyrengizi: Zahide Efe, "Kâmî ve Revan Şehrengizi".
LBŞ^a	: Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi: Mustafa İsen-Hamit Bilen Burmaoğlu, "Bursa Şehr-engîzi (Lami'î Çelebi).
LBŞ^b	: Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi: Nuran Tezcan, "Güzele Bir Şehrengizden Bakış".
LEŞ	: Lebibî'nin Eyüp Şehrengizi: Hanife Koncu, "Bir Eyüp Şehrengîzi (Şehrengîz-i Lebibî Cüvânân-ı Ebî Eyyûb-ı Ensârî)".
MBS	: Mânî'nin Bursa Şehrengizi: Şener Demirel, 16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî: Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa.
MDBŞ	: Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi: IV. Bölüm.
MEŞ	: Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi: Mine Mengi, "Edirne Şehrengizi", Mesîhî Dîvânı.

MİŞ	: Maksadî'nin İştîp Şehrengizi: Murat Öztürk, "Maksadî'nin Yenice ve İştîp (İştîb) Şehrengizleri".
MŞBŞ	: Meçhul Bir Şairin Budin Şehrengizi: Zahide Efe, "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri"
MŞİŞ	: Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi: Büşra Çelik, "Müellifi Bilinmeyen Bir İstanbul Şehrengizi",
MŞLŞ	: Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi: IV. Bölüm.
MYŞ	: Maksadî'nin Yenice Şehrengizi: Murat Öztürk, "Maksadî'nin Yenice ve İştîp (İştîb) Şehrengizleri".
NEŞ	: Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi: Mahmut Kaplan, "Edirne Şehrengizi", Neşatî Divanı.
NİŞ	: Nüvîsî'nin İstanbul Şehrengizi: Yakup Karasoy-Orhan Yavuz, "Nüvîsî ve 'Şehrengîz-i İstanbul'u".
NTŞ	: Nazûkî'nin Taşköprü Şehrengizi: IV. Bölüm.
RAŞ	: Râsîh'in Aydın Şehrengizi: IV. Bölüm.
REŞ	: Ravzî'nin Edincik Şehrengizi: Yaşar Aydemir, "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi".
RYŞ^a	: Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi: Fatih Tıǧlı tarafından hazırlanan basılmamış çalışma.
RYŞ^b	: Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi: Mustafa Erdoğan, "Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi".
SAŞ	: Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi: IV. Bölüm
SHŞ	: Seyrî'nin Halep Şehrengizi: Yunus Kaplan, "Seyrî ve Halep Şehrengizi".
SİŞ	: Sâni'nin İnebahtı Şehrengizi: İshak Taşdelen, "...Civânân-ı İnebahtı... Medh-i Kal'a-i Mezkûr", Sani Beg Divanı.
UMŞ^a	: Ulvî'nin Manisa Şehrengizi [İstanbul Üniversitesi nüshası]: IV. Bölüm.
UMŞ^b	: Ulvî'nin Manisa Şehrengizi: Büşra Çelik, "Derzi-zâde Ulvî ve Manisa Şehrengizi".
UYŞ	: Usûlî'nin Yenice Şehrengizi: Mustafa İsen, Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı.

VGŞ	: Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi: IV. Bölüm.
VMYŞ	: Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi: Kahraman, Bahattin, "Lâlezâr Yenişehir-i Fenâr Şehrengizi", Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni.
YEŞ	: Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu, "Edirne Şehrengizi", Yahyâ Bey Dîvan.
YİŞ	: Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi: Mehmed Çavuşoğlu, "İstanbul Şehrengizi", Yahyâ Bey Dîvan.
ZAŞ	: Za'fî'nin Âbkır Şehrengizi: IV. Bölüm.
ZEŞ^a	: Zâtî'nin Edirne Şehrengizi: Orhan Kurtoğlu, "Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma".
ZEŞ^b	: Zâtî'nin Edirne Şehrengizi: Derya Karaca, "Zâtî'nin Edirne Şehrengizi".
ZİŞ	: Za'fî'nin İştîp Şehrengizi: Bilal Çakıcı, "The Shahrangiz of Shtip by Za'fî".
ZMŞ	: Za'fî'nin Moton Şehrengizi: Zehra Göre, "Za'fî-i Gülşenî'nin Moton Şehrengizi".
ZMŞŞ	: Za'fî'nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizi: IV. Bölüm.
ZVYŞ	: Za'fî'nin Vardar Yenicesi Şehrengizi: Bilal Çakıcı, "Za'fî'nin Vardar Yenicesi Şehrengizi".

KAYNAK ESERLER

DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
TEŞ	: M. İzzet, Türk Edebiyatında Şehrengizler.
TEŞBŞ	: Metin Akkuş, Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri.
TEŞM	: Barış Karacasu, "Türk Edebiyatında Şehr-engizler".
TEŞŞİ	: Ağâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul.

DİĞER KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.mlf.	: Aynı müellif
b.	: Beyit
bkz.	: Bakınız
bn.	: Bend
C.	: Cilt
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
m.	: Miladî
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri, ve bunun gibi
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Türk Edebiyatında Şehrengizler başlıklı tezimizde, Klasik Türk edebiyatında içinde yaşanan coğrafyayı, şehri ve sakinlerini mevzu edinen manzumelerden belki de en tanınmış olan şehrengizlerin ortaya çıkışını, yazım usulünü, türleşmesini; bu türdeki ilk metnin kim tarafından ve ne zaman yazıldığını, konusunu, genel özelliklerini, bölümlerini ve diğer özelliklerini mevcut örneklerden yola çıkarak karşılaştırmalı bir şekilde, genel bir bakış açısı ile değerlendirerek şehrengiz terimini yeniden tanımlamaya çalışacağız.

Çalışmamızda aşağıdaki temel soruların cevapları araştırılacaktır: Şehir ve/veya şehirde yaşayanları konu edinen hangi metinler şehrengiz sayılabilirler? Bir manzumenin şehrengiz sayılabilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerekir? Şehrengizlerde şehir mi yoksa şehirde yaşayanlar mı ön planda yer alır? Bir şehrengiz metni neden ve nasıl yazılır, şair nelere dikkat eder? Yazılan bu metinleri kimler okur ve okuyarlarda nasıl bir tesir meydana getirir? Şehrengizler edebî metinler olmalarının yanı sıra mimari, sanat tarihi, iktisat, tarih vb. diğer alanlarda okuyucuya katkılarda bulunurlar mı? Klasik bir şehrengizin kompozisyonu nasıldır, içinde hangi bölümler bulunur?

Son yıllarda müstakil şehrengiz metnlerinin neşri ile ilgili çalışmalarda artış görülmektedir. Buna ilave olarak örneklerin azalması sebebiyle benzer metinlerin de şehrengiz türü ile ilişki kurularak, hatta çeşitli ifadelerle (şehrengiz muhtevalı, içerik olarak şehrengiz özelliği taşıyan vb.) şehrengiz olarak değerlendirilerek yayınlandığı da görülmektedir. Çalışmaların artışı ve türe gösterilen bu ilgi sebebiyle türün genel özelliklerinin belirgin bir biçimde ortaya konması ihtiyacının ortaya çıkması; genel, kapsayıcı ve güncel bir çalışmanın olmayışı daha önce bu tür hakkında yapılmış çalışmaların sonuçlarının yeniden ele alınma ihtiyacını doğurmuştur.

Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları da vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

Şehrengiz türü ile ilgili çalışmaları bulunan bazı araştırmacılar tarafından öne sürülen türün Arap ve Fars edebiyatlarında yer alan aynı/benzer tür veya türlerden

etkilendiği meselesi, çalışmamızın konusunu dil ve alan farklılığı sebebiyle aşacağından kapsam dışında tutulmuştur.

Yine metinlerde yer alan şahısların sadece erkek güzeller olması sebebiyle bu türün cinsellik öğeleri taşıdığı iddia edilmektedir. Aslında bu tartışma sadece şehrengiz özelinde değil bütün Klasik Türk edebiyatının kapsamı dâhilinde ele alınmalıdır. Zira klasik edebiyattaki güzelin cinsiyeti meselesi sürekli tartışılmıştır. Bu konu ile ilgili, şair ve metin merkezli değerlendirmeler yapılacaktır.

XVIII. yüzyıldan itibaren değişmeye başlayan edebiyatımız gibi şehrengizlerin de muhteva bakımından değişerek Hubannâme, Zenannâme, Şevkengîz vb. farklı eserlere evrildiği fikri de mevcuttur. Bu türden eserler hakkında yapılacak karşılaştırmalı bir değerlendirmenin ayrı, müstakil bir çalışmanın konusu olduğunu düşündüğümüzden çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuştur.

Türün şehir kitaplarına evrilmesi veya son yıllarda çeşitli alanlarda (özelikle kitap, dergi, TV ve radyo programları, dükkân isimlerine varıncaya dek geniş bir sahada) kullanılmasının incelenmesi edebî ve sosyolojik açıdan disiplinlerarası bir okuma ve çalışmayı gerektirdiğinden daha sonra ayrıntılı bir şekilde ele alınmak üzere tezin dışında bırakılmıştır.

Ortaya koyacağımız yeni tanıma göre şehrengiz sayabileceğimiz -XV. yüzyıl şairlerinde Mesîhî'nin Edirne şehri ile başlayıp XVIII. yüzyılda Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir için yazdığı son örneğe kadar- yayınlanmış veya yazma hâlinde olan Türkçe metinler, çalışmaya dâhil edilmiştir.

Türün genel özelliklerine göre şehrengiz olmadığını/tam olarak türü temsil etmediğini düşündüğümüz metinler (Fehîm'in İstanbul şehrengizi ve şairi meçhul *Narhnâme* isimli eser) incelemeye alınmayacaktır.

Şimdiye kadar türden bahseden ve tür ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında terimin ilk olarak şuara tezkirelerinde geçtiğini görmekteyiz. Tezkirelerde şehrengizler, şairlerin eserleri arasında zikredilmiş ve bazı yönlerden değerlendirilmiştir. Tezkire yazarlarının ifadeleri hem edebiyat tarihi, hem de edebiyat eleştirisi yönüyle önemlidir. Latîfî, Âşık Çelebî, Ahdî, Beyânî, Kınalızâde Hasan Çelebi ve diğer tezkire yazarlarının bazı değerlendirmeleri aşağıda verilmiştir:

“Mesîhînüñ Şehrengîzine andan yeg kimse nazîre dimemişdür.” (Latîfî, Tâbi‘î Çelebi)¹

“Ve bir şehr-engîzi vardır. İnsâf budur ki gâyetde hûb dimişdür.” (Kınâlîzâde, Sülûkî)²

“Hilâf-ı mu’tâd-ı şu‘arâ-yı zemâna şehr-i İstanbulda olan tâ‘ife-i zenâne Şehr engîz diyüp meşhûr-ı devrân ve makbûl-ı halk-ı zemân olmuştur.” (Kınâlîzâde, Azîzî)³

“Zümre-i zenâna şehr-engîzi vardır. Haylî müsta‘iddâne dimişdür. Mevzû‘ı ehl-i meşrebâne olmamagın îrâdı revâ görülmedi.” (Riyâzî, Azîzî)⁴

“Mezkûr mehâbîb-i şehr-i Âmid için şehrengîz-i mihr-âmîz dimiş.” (Ahdî, Hâlîfe)⁵

“Bu ebyât-ı nüzhet-âmîz şehr-engîzindendir.” (Rızâ, Ârif)⁶

Bazı şehrengizlerden de sadece tezkirelerde bahsedildiğini görmekteyiz. Âşık Çelebi Bursalı Sun‘î’den bahsederken böyle bir ifade kullanır:

“Hakîr sene semân ve erba‘în ve tis‘ami‘ede Burusa dil-berleri hakkında şehr-engîz yazduğumda merhûmı böyle yâd itdüm”⁷

Tab‘î’nin İstanbul şehrengizinden sadece Ahdî Gülşen-i Şu‘arâ isimli tezkiresinde aşağıdaki şekilde bahsetmiştir:

“İslâmbol’dandur. Dânişmend-i hûşmend tâifesinden tab‘-ı pür-zîver olmağın şehr-i mezkûruñ cevânları için şehrengîz-i mahabbet-âmîzi dimiş ki makbûl-i erbâb-ı ‘ayş ü huzûr olmuştur.”⁸

¹ Rıdvan Canım, **Latîfî Tezkiretü’ş-şu‘arâ ve Tabsiratü’n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 198.

² Kınâlîzâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü’ş-şu‘arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 444-445.

³ a.e., s. 563.

⁴ Riyâzî Muhammed Efendi, **Riyâzü’ş-Şuara (Tezkiretü’ş-Şuara)**, e-kitap, Haz.: Namık Açıkgöz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 230.

⁵ Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu‘arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 288.

⁶ Mehmed Rızâ, **Rızâ Tezkiresi**, e-kitap, Haz.: Gencay Zavotçu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 173.

⁷ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C.3, s. 1303.

⁸ Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu‘arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 403.

Kâtib Çelebi'nin önemli bir bibliyografik eseri olan *Keşfü'z-zünûn*'da da şehrengizler ayrı bir başlık altında sıralanmıştır. Eserde Kemâlî, Mesîhî, Sulûkî, Yahya, Lâmi'î ve Âşık Çelebi şehrengiz şairleri olarak geçmektedir.⁹

Bu tarihî kaynaklardan sonra şehrengizi bir bütün olarak ele alan çalışmaların olduğunu görmekteyiz. İlk çalışma Ahmed Hamdi [Tanyeli]¹⁰'nin yayınlamayı planladığı bir kitaptır. “Kütüphane-i Nefâis-i Eslâf” dizinin ilk kitabı olarak yayınladığı *Eş'âr-ı Nedîm* isimli eserinin (1920) arka kapağında yayımlanacak eserler listesinde iki numarada “Şehrengizler” isimli kitap yer almaktadır. Eser hakkında yapılan açıklamada: “Azîzî'nin “*Medh-i Taiife-i Zenân ü Mahbûbân*” isimindeki manzum eseri [zamanındaki güzel kadınların bir destan-ı hüsn ü ânıdır] tamamen, Mesîhî'nin, Hayretî'nin, Edirneli Kerîmî'nin, Revânî'nin, Mağnisalı Câmi'î'nin, Yenişehirli Belîğ'in cüvânân medhindeki eserlerinden mutena parçalar” denmektedir. M. Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*'nda ve *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası*'nda yaptığımız taramalarda bu eserin nüshasını göremedik, basılmamış olması kuvvetle muhtemeldir; nitekim serinin diğer kitapları da maalesef basılamamıştır.

Basılmamış, elimize ulaşamayan bir çalışma olmasına rağmen A. Hamdi'nin bu konuda çalışmayı planlaması, eserler toplaması ve bunları neşretmek için gayret ve çaba sarf etmesi takdire şayandır. Şehrengizler hakkında hazırlanmış/hazırlanması planlanan, erken döneme ait bir eser olması bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışma muhtemelen kendisinde bulunan şiir mecmualarına dayanılarak hazırlanmıştır. Nitekim aşağıda bahsedeceğimiz M. İzzet de tezini hazırlarken A. Hamdi Tanyeli'deki

⁹ “Şehrengiz”, *Keşf-el-Zunun*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971, c.2, s. 1068.

¹⁰ **Ahmed Hamdi Tanyeli (1876?-1957):** Bekirağa Bölüğü ismiyle meşhur, Harbiye Nezareti'nin içinde yer alan askeri hapishanenin müdürlerinden Binbaşı Bekir Ağa'nın oğludur. Babası gibi askeriye yolunu seçmiş Harbiye Mektebi'ne girmiştir. Gözündeki rahatsızlıktan dolayı askerlik mesleğinden ayrılarak sahaflık yapmaya başlamıştır. Daha sonra Başvekâlet Arşivi'nde uzman olarak çalışmıştır. Çeşitli dergilerde tarihi konularda yazdığı makaleleri mevcuttur. Babası hakkında *Tarih Hazinesi* isimli dergide yazdığı yazının girişinde yer alan “...75 yaşında oğlunun kaleminden...” ibaresinden 1876 doğumlu olduğu anlaşılmaktadır. (Ahmet Hamdi Tanyeli, “Meşhur Bekir Ağa ve Bölüğü”, *Tarih Hazinesi*, no: 4, 01.01.1951, s. 192.) Kızı Ayda Tanyeli (Yörükân) tarafından Hasan Ali Yücel'e yazılan 6 Mayıs 1957 tarihli mektupta yer alan bilgiye göre 01 Nisan 1957 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. (Mektubun bir kopyasını veren kıymetli sahaf Emin Nedret İşli'ye teşekkür ederim. Mektuptan bu tarihi öğrendikten sonra gazetede yayınlanan vefat ilanı ile de teyit ettik. Vefat ilanı için bkz.: Cumhuriyet, 02 Nisan 1957, s. 2.)

şiiir mecmualarından faydalanmıştır. Bu mecmuaların akıbeti hakkında maalesef bilgimiz yoktur.

M[ustafa] İzzet [Deliçay]¹¹ tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 1935-36 eğitim yılında hazırlanan “*Türk Edebiyatında Şehrengizler*” isimli mezuniyet tezi, bu konuda yapılmış ilk kapsamlı incelemedir.

Ahmet Caferoğlu, Ali Nihad Tarlan ve Ragıp Hulusi Özdem tarafından kabul edilen ve şehrengizler üzerine ilk akademik çalışma olan bu tezin iki sayfalık önsözünden sonra “Şehrengizlerin başlangıç ve inkişafı”, “Şehrengizlerin karakterleri”, “Şehrengizlerin mana ve tarifine dair” ve “Şehrengize benzeyen eserler hakkında” isimli dört başlık çalışmanın ilk bölümünü oluşturur. İkinci bölüm ise “metinler ve tetkikler” başlığı altında *Mesîhî’nin Edirne, Zâtî’nin Edirne, Neşatî’nin Edirne; Kerimî’nin Edirne, Lâmi’î’nin Bursa, İshak Çelebi’nin Bursa, Nazigî’nin Bursa, Belîğ’in Bursa, Hayretî’nin Belgrat, Usulî’nin Yenice, Yahya’nın İstanbul, Azizî’nin İstanbul, Ahmed Cemâlî’nin İstanbul, Tab’î’nin İstanbul, Sâfî’nin İstanbul, Fehim’in hezeliyat, Ulvî’nin Manisa ve Vahid Mahtûmî’nin Yenişehir şehrengizleri ile Fakîrî’nin Risale-i Tarifat’ı ve müellifi meçhul Narhname-yi Dilberan* olmak üzere yirmi eseri incelemiştir. Bunlar arasında bugün nüshası elimizde olmayan Tab’î’nin İstanbul şehrengizi önemlidir. M. İzzet, bu şehrengizi yukarıda isminden bahsettiğimiz sahaf A. Hamdi Tanyeli’de bulunan başı ve sonu eksik bir mecmua parçasından aldığını belirtiyor. Bu eserden günümüze sadece inceleme kısmında iktibas edilen 16 beyit ile 13 mısra ulaşmıştır.

Daha sonra “Başlıca menba‘lara göre yazılmış olan şehrengizler veya yazar şairlerin listesi” başlıklı bir liste vererek mevcut olan ve kaynaklarda kaydına rastladığı

¹¹ **Mustafa İzzet Deliçay (1906/1907-1976):** Amasya’da doğmuştur. İstanbul Erkek Lisesinden sonra girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 1935-1936 eğitim yılında hazırladığı “Türk Edebiyatında Şehrengizler” isimli bitirme tezi ile mezun olmuştur. Erzurum, Kayseri, Eskişehir ve Haydarpaşa liselerinde edebiyat öğretmenliği ve müdürlük yapmıştır.

Erzurum’da iken aynı liseden öğretmen arkadaşı Sıtkı Dursunoğlu’nun başkanlığını yaptığı Erzurum Halkevi’nin Dil-Edebiyat Şubesinde üye olarak yer aldı. Halkevinin *Atayolu* isimli dergisinde ve aynı ilde yayınlanan *Doğu* Gazetesinde, 1954 yılında Ankara’da Remzi Oğuz Arık önderliğinde bir grup tarafından çıkarılan *Gurbet* Dergisinde yazıları yayınlandı. 24 Şubat 1976 tarihinden İstanbul’da vefat etmiştir. Erzurum Lisesinden öğrencilerinden edebiyat eleştirmeni Fethi Naci [İsmail Naci Kalpakçıoğlu]’nin hatırlarında ismi sıkça geçmektedir.

eserleri sıralamıştır. Listelenen bu eserlerden biri olan Ahdî'nin Diyarbakır şehrengizinin sahaf Ahmet Hamdi'de bir nüshası olduğu nakledilmektedir.

Elimizde olan bu ilk çalışma, erken tarihli ve muhteva bakımından genel bakış açısına sahip bir çalışma olması, Tab'î'nin İstanbul şehrengizini tanıtmaya ve Ahdî'nin Diyarbakır şehrengizinden bahsetmesi gibi özellikleri bakımından önemlidir. Ayrıca kendisinden sonraki çalışmalara kaynaklık etmiştir. Özellikle Agâh Sırrı Levend'in kitabına kaynaklık ettiği düşünülmektedir.¹² Tezde bahsedilen diğer eserler hakkında günümüzde güncel ve ayrıntılı araştırmalar mevcuttur.

Şehrengizler ile ilgili olarak yapılmış kitap hüviyetindeki ilk ve tek çalışma Agâh Sırrı Levend'in¹³ *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul* isimli eseridir. Bu çalışma, özellikle meşhur kitapçı Raif Yelkenci'de olan bir şehrengiz mecmuası ile birlikte ulaşabildiği kişi (Abdülbaki Gölpınarlı, Fahri Bilge ve Kemal Edip Kürkçüoğlu gibi yazma kitap sahipleri) ve kütüphanelerde bulunan şehrengizlerin [Hüseyin] Avni Aktuç¹⁴ ve Vasfî [Hami] Çataloğlu¹⁵ tarafından istinsah edilen metinlerden oluşmaktadır.

Eser isminden de anlaşılacağı üzere iki kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısımda, Türk edebiyatında yer alan 46 şehrengiz veya şehrengiz olarak kabul edilen metinler hakkında bilgiler (şairinin hayatı, nüshaları, muhteva özellikleri, örnek beyitler vb.); ikinci kısımda ise bu metinlerden İstanbul ile ilgili olanlarda yer alan İstanbul tasvirleri bulunmaktadır. Burada istisnai olarak Azizi'nin İstanbul için yazdığı ama içinde İstanbul tasviri olmayan ve güzel kadınları ele aldığı eserin kendisinde olan nüshasının tam metni verilmiştir.

¹² Barış Karacasu, *TEŞM*, s. 264.

¹³ **Agâh Sırrı Levend (1894-1978)**: Asıl mesleği öğretmenlik/egitimcilik olan fakat daha çok hazırladığı edebiyat tarihi incelemeleri ile tanınan edebiyat tarihçisi Levend, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesinden 1919 yılında mezun olmuş, değişik okullarda öğretmenlik, idarecilik yaptıktan sonra edebiyat tarihi çalışmalarına yönelmiştir. Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Nazım H. Polat, "Levend, Agâh Sırrı", *DİA*, C. 27, s. 147-148.

¹⁴ **Hüseyin Avni Aktuç (1888-1962)**: Yenişehir Avni'nin kızı tarafından torunu olan Hüseyin Avni Bey, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesinden 1912 yılında mezun olmuştur. Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra Devlet Matbaasında musahhih olarak çalışmıştır. Aynı zamanda şair ve bestekâr da olan Aktuç, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın vefatıyla yarıda kalan Hoş Sada isimli kitabını ikmal edip, yayımlamıştır. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Reşad Ekrem Koçu, "Avni Aktuç (Hüseyin), *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, 1960, s. 1349-1350.

¹⁵ **Vasfî Çataloğlu (?-1964)**: Vasfî Bey'in hayatı hakkında Hoca lakabıyla tanındığı ve bir müddet Cumhuriyet gazetesinin tashih servisinde çalıştığı dışında ayrıntılı bilgilerimiz maalesef yoktur. Çalıştığı gazetede ki ilandan 07.07.1964 tarihinde vefat ettiğini öğreniyoruz. Sahaflar Çarşısının etrafında teşekkül eden kitap meraklılarından biri olarak ismi geçmektedir.

Kitabın önsözünde belirtildiğine göre şehrengizler üzerinde çalışan Agâh Sırrı Levend, İstanbul Fetih Cemiyeti Başkanı Ahmet Ateş tarafından İstanbul tasvirlerini toplaması için teşvik edilmiştir. Bu sebeple eser ikinci kısmı ile birlikte cemiyetin çalışmalarına uygun bir hale getirilmiştir, bu teklif olmasa idi muhtemelen ilk kısmının daha geniş bir şekilde işleneceğini düşünmekteyiz. Bugün için eserde yer alan bazı metinler hakkında daha doğru ve net bilgilere sahip olsak da uzun bir zaman diliminde toplanılmış malzeme ile ortaya konulmuş ve önemini hala yitirmeyen mühim bir çalışmadır.

Metin Akkuş tarafından hazırlanan *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri* başlıklı yüksek lisans tezinin giriş kısmında şehrengiz türü hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümün alt başlıkları şöyledir:

1. *Şehr-engizin tanımı, Adının kullanımı, Konusu*
2. *Şehr-engiz türünün menşe'i ve ortaya çıkışı*
3. *İran edebiyatında şehr-engiz (şehr-âşûb)*
4. *Farsça yazılmış şehr-engizlerin genel özellikleri*
5. *Farsça yazılmış şehr-âşûblar*
6. *Arap edebiyatında şehr-engiz*
7. *Türkçe yazılmış Şehrengizler*¹⁶

Özellikle Fars edebiyatındaki şehr-âşûb türü ile ilgili kısımlar bakımından önemli bir çalışma olan tezde Türkçe yazılmış şehrengiz bölümünde yeni nüsha (Rahmî) ve örnek (Câmi'î) de belirtilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde ise Lâmi'î Çelebi, İshak Çelebi, Çalıkzade Mânî, Nazik Abdullah, İsmail Belîğ ve Halilî'nin hayatlarından ve şehrengizlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise saydığı bu isimlerden Halilî hariç (elde sadece 3 beyti olduğu için) diğer şairlerin metinlerini verilmiştir.

Bu metinler daha sonra değişik araştırmacılar tarafından da yayınlanmıştır. Tezin bizim için önemli olan kısmı yukarıda da belirtildiği gibi giriş kısmıdır.

Halit Dursunoğlu tarafından yayınlanan “Klasik Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri ile İlgili Eserler (Şehrengizler)” başlığıyla Türk edebiyatında

¹⁶ Metin Akkuş, **TEŞBS**, s. 1-46.

şehrengiz türü hakkında daha önceki çalışmalarına dayanan genel bir yazı yayınlanmıştır.¹⁷

Fatih Tıǧlı, “Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi” başlıklı bir bibliyografik çalışma yapmıştır.¹⁸ Şehrengiz türü hakkında yapılan çalışmaları *Kitaplar, Tezler, Makaleler, Ansiklopedi Maddeleri ve Sempozyum Bildirileri* başlıkları altında alfabetik şekilde sıralayan bir çalışmadır. Bunlara ilaveten müstakil bir çalışma konusu olmayan ve divanların içinde yer alan şehrengizler de *Divan Neşirlerinde Yer Alan Şehrengizler* başlığı altında verilmiştir. Basılmamış tezlerde yer alan şehrengiz metinleri de bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu bibliyografyada söz edilen çalışmalarda *Kitaplar* başlığı altında sıralanan bazı çalışmalar dışında açıklama yapılmamıştır. Bu yönüyle eksik olarak değerlendirilse de şehrengizler hakkında yapılan çalışmaları genel tablo şeklinde göstermesi bakımından bir örnektir.

Barış Karacasu, “Türk Edebiyatında Şehrengizler” başlıklı yazısında¹⁹ şehrengiz türü bir giriş yaptıktan sonra aşağıdaki başlıklar altında açıklamalı bir bibliyografya hazırlamıştır:

- I. Mustafa İzzet, “Türk Edebiyatında Şehrengizler”
- II. Ağâh Sırrı Levend, “Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul”
- III. Tezler: Doktora, Yüksek Lisans ve Bitirme Tezleri
- IV. Şehr-engîz Yazıları
- V. Bildiriler
- VI. Neşirler

Bu başlıklara ilaveten aşağıdaki listeleri de ek olarak sunmuştur:

Ek 1: Şehr-engîz Yazan Şairler ve Şehr-engîzleri

Ek 2: Çalışılmış Şehrengizler

Ek 3: Şehrengiz Kaynakçası Denemesi

Özellikle I. ve II. bölümde yer alan eserler ile; IV. ve V. Bölümlerde yer alan yabancı dildeki yayınların değerlendirilmesi ile mühim bir çalışmadır. Ek 1’de

¹⁷ *TDAY Belleten*, sy. 2003/II, 2006, s. 57-74.

¹⁸ *Turkish Studies*, C. II, sy. 4, 2007, s. 763-770.

¹⁹ *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. V, sy. 10, 2007, s. 259-313.

listelenen 68 şehrengizin bazıları hakkında farklı bilgiler ve değerlendirmeler olsa da bu liste genel bir bakış açısı sunmasıyla önemlidir.

Yukarıda sıraladığımız çalışmaların yanı sıra değişik üniversitelerde yapılmış tezler de mevcuttur. Bu tezlerden faydalandıklarımızı çalışmamızın ilgili bölümlerinde göstereceğiz. Sadece tür hakkında genel bilgiler veren çalışmalar yukarıda ele alınmıştır.

Bu gibi genel çalışmaların yanında şairlere ait tek tek örneklerin yayınlandığı ve incelendiği makaleler de vardır. Hatta aynı şaire ait bir şehrengizin aynı zaman diliminde veya sonrasında farklı kişilerce yayınlandığı da görülmektedir. Çalışmamızda ihtiyaç halinde metinler hakkında yapılan bütün çalışmalardan faydalanılmıştır. Bir şairin şehrengizi hakkında yapılan ilk çalışma kısaltmada ^a, ikinci çalışma ^b harfi ile gösterilmiştir. Üzerinde çalışma yapılan ve tezde kullanılan metinler için öncelikle şairin mahlası, hangi şehir için yazıldığı ve şehrengiz ibarelerinin ilk harfleri kullanıldığı bir kısaltma listesi hazırlanmıştır. Örneğin Zâtî'nin Edirne Şehrengizi **ZEŞ** olarak kısaltılmıştır. ZEŞ^a tarih olarak ilk önce yapılan, ZEŞ^b ise daha sonra yapılan çalışma olarak belirtilmiştir.

Teze başladığımız tarih itibarıyla yazma halinde yer alan metinlerin transkripsiyonu yapılmış ve bu metinler ilgili tez izleme raporlarında yer almıştır. Günümüze kadar geçen süre zarfında bu örnekler hakkında müstakil yayınlar (makale, kitap bölümü vb.) yapılmıştır. Bununla birlikte bu metinler, tezin IV. Bölümünde kendi okumalarımız esas alınarak sunulmuştur.

Tezimiz, metinlerden hareketle, metinleri esas alarak yapılmış bir çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla ortaya koyacağımız kurallar, türün temel özellikleri vb. tespitler metin merkezli olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHRENGİZİN TANIMI VE DİĞER TÜRLERLE İLİŞKİSİ

1.1. Şimdiye Kadar Yapılmış Şehrengiz Tanımları

Araştırmacılar tarafından değişik şehrengiz tanımları yapılmış ve türün öne çıkan özellikleri belirtilmiştir. Yapılan bu tanımlar merkeze alınarak muhtevalarına göre sınıflandırmalar da yapılmıştır. Belirli bir şehir için yazılan bir tek şehrengizin ele alındığı çalışmalarda genellikle var olan tanımlar tekrar edilmiş ve yeni bir şey söylenilmemiştir. Şehrengiz tanımlarından belli başlıları üzerinde durup öne çıkan yönlerini vurgulamak istiyoruz. Bu tanımlarda öne çıkan başlıklar ve konularda klasik edebiyatta yazılmış şiirlerle şehrengizlerin benzerlik ve farklılıkları üzerinde durup yeni bir tanım yapmaya çalışacağız.

İlk örneğimiz şehrengiz konusunda yapılmış ilk ve kapsamlı bir çalışma olan M. İzzet'in mezuniyet tezi olacaktır. M. İzzet, tezinde *Şehrengizin mana ve tarifine dair* üst başlığıyla incelediği bölümde Mesîhî, Lâmi'î, Usûlî, Hayretî, Yahya Bey, Ulvî, Ahmed Cemâlî, Azizî, Kerimî, Fehim, Vahîd, Belîğ ve Tab'î'nin eserlerinde *şehrengiz* ibaresinin geçtiği beyitleri vermiş¹ ve şöyle demiştir:

*“İşte bu misaller şehrengiz yazarlar tarafından şehrengizin ne anlamda alındığını gösterirler. Yani şehir tasvirleri olmakla beraber bilhassa güzeller medhi üzerinde durulmaktadır; Belîğ'in ifadesinden anlaşıldığı gibi, şehirler tahrik eden, ortalığı fitneye veren eserler manası da anlaşılır.”*²

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehir tasvirleri,
- Güzeller medhi,
- Tahrik eden, ortalığı fitneye veren eserler

Burada dikkati çeken bir durum şehrengiz sıfatının kişilere ait olmasının yanı sıra bu kişileri konu edinen eserler için de kullanılabileceği yorumudur. Bu yorumu Belîğ'in

¹ M. İzzet, TEŞ, s. 5-8.

² a.e., s. 8.

*Yâd kıl tâze resân-ı şehri
Yine medheyle bütân-ı dehri*

*Tîğ-i tâbuñı idüp sa'yile tîz
Didi eyle yine bir şehrengîz*

beyitlerinden hareketle şehrengizin yazılan eserin bir sıfatı olduğunu belirtir.³ Yani şehrengiz (kişiler), şehrengiz (eser) şeklinde her iki grubu da adlandırabilecek şekilde tanımlar.

İkinci tanımlama için müstakil ilk kitap çalışması olan Agâh Sırrı Levend'in eserine müracaat ediyoruz:

"Şehr-engizler, bir şehrin güzellerini tasvir maksadiyle kaleme alınmış eserlerdir.

...

Vasıflarını belirttiğimiz şehrengizler dışında şu tipte olanları da bulunur:

- a) *Yalnız bir güzele ait "hasb-i hal" yahut "sergüzeşt-name" tarzında kaleme alınan, fakat içinde şehrin ve tanınmış güzellerin tasvirleri de bulunan şehr-engizler: Kâtib'in Şehr-engiz'i gibi. Fazılın Defter-i aşk'ı da bir "sergüzeşt-name" tarzında kaleme alınmıştır; 4 güzele ait macerayı hikâye eder.*
- b) *Güzelleri grup grup tasvir eden eserler: Nihâlî'nin esnaf güzellerini tasvir eden gazelleri. Fazıl'ın çengilere ait Çengi-name'si, yine Fazıl'ın dünya güzellerini milliyetlerine göre tasvir eden Hûban-name ve Zenan-name adlı mesnevileri gibi.*
- c) *Bir şehrin güzellerinden bahsetmiyerek yalnız gezilip görülecek yerlerini anlatan şehr-engizler: Lâmiî Çl.nin Bursa Şehr-engiz'i ile Nazûk Abdu'llah'ın Bursa'yı öven "terkib-i bend" şeklindeki manzumesi gibi.*

*Bu eserlerden bazıları "şehr-engiz" adını taşımamakla beraber, bir şehri veya güzelleri tasvir ettiği için "şehr-engizler" arasında yer alır."*⁴

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri

³ a.e., s. 8.

⁴ Agâh Sırrı Levend, TEŞŞİ, s. 13-14.

- Tasvir
- Bir güzele ait “hasb-i hal” yahut “sergüzeşt-name” tarzı
- Güzelleri grup grup tasvir eden eserler
- Bir şehrin yalnız gezilip görülecek yerleri

Burada da tanım şehrin güzelleri üzerine inşa edilse de daha sonraki satırlarda yapılan gruplandırmalarda şehrin güzellikleri de türe dâhil edilmiştir. Bununla birlikte tek güzelin ele alındığı, sergüzeşt-nâme veya hasbihâl mesnevilerinin de şehrengiz türüne içerisinde ele alınmasıyla kendisinden sonraki çalışmalara dayanak oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu gruplandırmada yer alan *a* ve *c* maddeleri türün tanımı ve tasnifinde bir dönüm noktası oluşturmuş, daha sonrasında hatta son yıllarda araştırmacılar tarafından bu sınıflandırma sürekli kullanılmış ve türün tanımında da etkili olmuştur.

Bu genel kabulün çeşitli sebepleri olduğunu düşünüyoruz. Bunlar; eserin bu konuda kitap halinde yapılmış ilk çalışma olması, konunun o döneme kadar bu kadar geniş bir şekilde ele alınmamış olması (M. İzzet’in tezi hariç), yazarının Türk edebiyatı konusunda yaptığı değerlendirmeler ve çalışmalar konusunda mühim ve etkili bir kişi olmasıdır.

Bursa şehrengizleri hakkında hazırlanmasına rağmen giriş bölümünde şehrengiz türü ve İran, Arap ve Türk edebiyatlarındaki durumları hakkında oldukça ayrıntılı sayılabilecek bilgiler veren bir yüksek lisans tezinde tür hakkında şu tespitlerde bulunulmuştur:

“Edebî terim olarak şehir-engiz, “ma‘şûk: sevgili” anlamında kullanılmıştır. Edebî bir tür olarak şehir-engiz; “Bir şehrin güzellerini, tabîî ve sosyal özelliklerini tasvir maksadıyla yazılan nazım türüdür.”⁵

...

Şehir-engizler bir şehrin güzellerinden ve güzelliklerinden söz eden eserler olduğu için bu eserlerde güzel sayısı oldukça fazladır.”⁶

...

⁵ Metin Akkuş, **TEŞBS**, s. 6.

⁶ **a.e.**, s. 7.

*İlk bakışta şehir-engizlerde şâir sevgiliyi ve onun güzelliğini anlatıyor gibi görünse de asıl maksat, şâirin kendi döneminde ve çevresinde meşhur olan meslekleri ve sanatkârları anlatmaktadır.*⁷

...

*Görüldüğü gibi, şehir-engizlerde buraya kadar iki özellik ön plana çıkmıştır: Güzellerin tasviri ve mesleklerin tanıtımı. Güzeller, aslında birer sevgili değil birer meslek erbabıdır.*⁸

...

Şehir-engizlerin yapı olarak iki ayrı özellik gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu farklılık, eserlerin doğrudan muhtevâlarından kaynaklanmaktadır.

- 1) *Bir şehrin veya yerleşim biriminin mesleklerini ve sanatkârlarını tavsif eden şehir-engizler,*
- 2) *Bir şehri veya şehir halkını konu edinen şehir-engizler.*

Genellikle şehir övgüsü veya yergisi şeklinde olan 2. tip eserler önceleri bir hazırlık safhası durumundadırlar. Sonradan başlıbaşına bir kol oluşturmuşlardır. Nitekim Bursa şehir-engizlerinden Lâmi'î'nin ve Nâzik Abdullah'ın şehir-engizleri 2. tip şehir-engiz özelliği taşımaktadırlar. Bunlar şehrin meslek ve sanatkârlarından çok, gezilip görülecek yerlerine ve tarihi eserlere ağırlık vermişlerdir.

...

Yukarıda sözü edilen iki tip şehir-engize üçün[cü] bir tip daha eklemek gerekecektir. Bu, her iki şehir-engizin özelliklerinden bir veya birkaçını bir araya getiren Sergüzeşt-nâme mahiyetindeki eserlerdir. Bu tür eserlerde şâir, sürekli dolaştığı için gezdiği yerleri, buralarda karşılaştığı güzelleri, tabiat güzelliklerini işler. Çorlulu Kâtib'in İstanbul ve Vize Şehir-engizi (1) bu tip eserlerin akla gelen ilk örneğidir. Şâir, sevgilisinin peşinde İstanbul, Vize, Çorlu gibi yerleşim merkezlerini gezerek gittiği yerlerin halkını, şehir güzelliklerini okuyucuya akatarır.

Bunlardan başka tam bir şehir-engiz özelliği göstermeyen Enderunlu Fazıl'ın mesnevilerinde olduğu gibi çevre oldukça geniş tutularak Rum, Ermeni, Gürcü,

⁷ a.e., s. 7.

⁸ a.e., s. 7-8.

Boşnak vb. kavim veya ırkların güzellerinin genel vasıflarını sıralama özelliği şehrengizler yeni bir grup oluşturlar.”⁹

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri
- Şehrin tabî ve sosyal özellikleri
- Şehrin güzellikleri
- Tasvir
- Şehrin meslek ve sanatkârları
- Kişilerin sevgili olmamaları
- Tavsif
- Şehir veya şehrin halkı
- Sergüzeşt-nâme mahiyetindeki eserler
- Kavim veya ırkların güzellerinin genel vasıflarını sıralandığı eserler

Bu tanımda ve sınıflandırmada öne çıkan en önemli husus şehrengizlerde bahsedilen kişilerin sevgili olmamasıdır. Şair ile aralarında bir duygusal durum söz konusu değildir. Bu kişiler esnaf veya sanat sahibi kişilerdir.

Şehrengizleri ilk olarak iki ana grup şeklinde “meslekleri ve sanatkârları” ve “şehri veya şehir halkını” anlatan eserler olarak sınıflandırdıktan sonra üçüncü bir grup olarak “sergüzeşt-nâme” türündeki ve dördüncü olarak da kavim veya ırkların güzellerini anlatan eserler eklenmiştir. Yapılan bu tasnifte Agâh Sırrı Levend’in etkisi açıkça görülmektedir.

Beliğ’in Bursa şehrengizinin yayında ilk olarak şehrengiz türü hakkında bazı düşüncelerini aktaran yazara göre şehrengizin tanımı şudur:

“Şehrengizler, bir şehrin güzellerini tasvir maksadıyla kaleme alınan eserlerdir.

...

Şâir, adlarına ya da sanatlarına uygun cinaslarla, herhangi bir şehrin güzellerini birer tablo halinde çizer.”¹⁰

Tanımda vurgulanan özellikler:

⁹ a.e., s. 11-12.

¹⁰ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Beliğ’in Bursa Şehrengizi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. XXV, sy. 2, [Prof. Şerif Baştav’a Armağan], s. 129-130.

- Şehrin güzelleri
- Tasvir

Bu tanım da şehrin güzelleri ön plana çıkarılmıştır. İlk cümle Agâh Sırrı Levend'in tanımı ile aynıdır. Kişi merkezli bir tanım yapılmıştır.

Edirne şehrengizleri ile ilgili bir makalede yapılan tanıma göre:

*“Şehrengizler, bir şehrin güzelleri, güzellikleri, güzel yerleri, ziyaretgâhları, mimarî eserleri, suyu, havası, hayat biçimi vb. hakkında tanıtıcı çizgiler veren ve yer yer bunları öven eserlerdir.”*¹¹

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri
- Şehrin güzellikleri (Güzel yerleri, güzel yerleri, ziyaretgâhları, mimarî eserleri, suyu, havası)
- Şehrin hayat biçimi
- Övgü

Tanımda şimdiye kadar yapılan tanımlarla aynı olarak güzel ve güzellikler üzerinde durulmuştur. Şehrin güzelliklerinin yanında “güzel yerleri, ziyaretgâhları, mimarî eserleri, suyu, havası, hayat biçimi”nin tanıtıldığı ve yer yer övüldüğü belirtilmektedir. Burada övgünün kısmen olduğu vurgusu önemlidir.

Lâmi'î Çelebi'nin Bursa şehrengizinin Avusturya Milli Kütüphanesi'nde yer alan nüshasının yayını ile birlikte şehrengiz konusunda belki de en büyük tanım ve tasnif problemi ortadan kalkmıştır. Bu makaleye kadar şehrengizde sadece şehir tasvirinin olduğu, kişilerin bulunmadığı görüşü hâkimdi. İşte kişilerin olduğu bölümün bu makale ile ilim âlemine tanıtılmasıyla bu bilgi değişmiştir. Böyle bir öneme sahip olan bu çalışmada şehrengiz türü şu şekilde tanımlanmıştır:

*“Şehrengiz, bir şehrin kendisine aşk duyulan güzel ve çoğu çarşı esnafından olan delikanlılarını tasvir eden ve öven şiirlerden oluşan eserdir.”*¹²

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Aşk duyulması
- Esnaf ve delikanlı

¹¹ Ahmet Kırkkılıç, “Edirne Şehrengizleri ve Şairleri”, *Yedi İklim*, sy. 47, Şubat 1994, s. 94.

¹² Nuran Tezcan, “Güzele Bir Şehrengizden Bakış”, *Türkoloji Dergisi*, C. XIV, sy. 1, s. 162.

- Tasvir
- Övgü

Şehrin tabii güzellikleri, mimari yapıları vb. özelliklerinin zikredilmediği şehrin sadece sakinlerinden bahsedilen bu tanıma “aşk duyulan güzel” ibaresi hariç katılıyoruz. Bahsedilen diğer özelliklerin şehrengizlerde yer aldığını görmekteyiz. Yer alan kişilerin hepsinin esnaf olmadığına vurgu yaparak “çoğu” tabiri kullanılmıştır. Kişi merkezli bir tanımdır.

Türk edebiyatındaki şehrengizlerin bir dökümü olarak hazırlanan bir makalede şehrengizin tanımı ve tasnifi şu şekilde yapılmıştır:

“Bir şehrin güzellerini ya da güzelliklerini konu edinen şehrengizler, Türk edebiyatının kendine özgü türlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Şehrengiz, Klasik Türk edebiyatında şehirlerin tabii güzelliklerini, tarihî yerlerini; çeşitli meslek gruplarından insanların güzelliklerini ve özelliklerini tanıtan, milli kültür unsurlarını taşıyan, kendimize mahsus diyebileceğimiz edebî türlerdendir.

...

Şehrengizler iki konuda yazılmıştır:

1. *Bir şehrin erkek veya kız güzellerini konu edinen şehrengizler*
2. *Bir şehrin tabii güzellikleri, gezi ve eğlence yerlerini konu edinen şehrengizler*

Lami’î’nin “Bursa Şehrengizi” bu türdeki şehrengizlerin en güzel örneğidir.”¹³

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri
- Şehrin güzellikleri
- Tabii güzellikler
- Tarihî yerleri
- Çeşitli meslek gruplarından insanlar
- Güzellik ve özellik
- Tanıtma

¹³ Halit Dursunoğlu, “Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri ile İlgili Eserler (Şehrengizler), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 51, sy. 2003/2, s. 57-59, 73.

Makalenin başlığında da yer alan “Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri” ibaresi tanımda şehrin güzelliklerinin de yer alacağını bize baştan bir ipucu şeklinde veriyor. Tanımda yer alan tabîî güzellikler ve tarihî yerler vurgusunun yanında güzellerin meslek sahibi kişiler olduğu da vurgulanmıştır.

Sınıflandırmada ilk grupta erkek güzeller ve istisna olmakla birlikte (Azizî’nin İstanbul şehrengizi kastedilerek) kız (kadın) güzellerin konu edinildiği belirtilmiştir. Tanımda ve sınıflandırmada şimdiye kadar ilk defa kız/kadın vurgusuna atıf yapılmış bir örnektir. İkinci grupta ise “Lami’î’nin “Bursa Şehrengizi” örneği verilerek daha önceden de söylenilen bu fikir tekrarlanmıştır.

Bursa şehrengizlerindeki güzeller hakkında yapılmış bir yüksek lisans tezinin birinci bölümü şehrengiz türünün tanımlanışı, türleşmesi ve yapısı hakkındadır. Bu bölümün sonunda yer alan tanıma göre şehrengiz:

“Şehrengiz “tür”ünün Türk edebiyatındaki gelişimi düşünüldüğünde şöyle bir yapı ortaya çıkmaktadır: Türün öncelikle İran edebiyatında şairin bir şekilde gittiği veya bulunduğu şehirde karşılaştığı olumlu veya olumsuz izlenimlerden hareketle yazdığı şiir parçalarının, tarihsel süreç içerisinde, şehrin güzelliklerinin ve özellikle şehirde bulunan güzellerin / esnaf güzellerinin (mahbûblarının) anlatılması şeklinde iki kola ayrılarak müstakil eserler haline geldiği görülmektedir. Türün bu iki kolundan ise Osmanlı edebiyatında daha çok ikincisi gelişme göstermiş, XVI ve XVIII. yüzyıllar arasında sayısı elliyi aşan şehrengiz metni yazılmıştır. Çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazılan bu şiirler, esnaf güzellerini konu alması ve içinde barındırdığı toplumsal hayata ait unsurlar bakımından Osmanlı edebiyatında farklı ve önemli bir yer tutmaktadır.”¹⁴

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Güzel
- Esnaf güzelleri
- Mahbûb

Türün İran edebiyatındaki örneklerinden yola çıkarak Osmanlı sahasındaki gelişimi ile ilgili bir tanım yapılmıştır. Şehrin güzellikleri tanımın dışında bırakılmış,

¹⁴ Emine Tuğcu, “Şehrengizler ve Âyîne-i Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, 2007, s. 29.

kişiler ön plana çıkarılmıştır. Bu kişilerin esnaf olmasının yanı sıra mahbûb (sevgi duyulan kişiler, sevgili) olmaları vurgulanmıştır. Bu yönüyle Nuran Tezcan'ın “kendisine aşk duyulan güzel ve çoğu çarşı esnafından olan delikanlıları” ifadesini hatırlatmaktadır. Yapılan bu tezin danışmanı da Nuran Tezcan'dır. Kişileri; güzelleri, esnaf güzelleri (mahbûbları) ön plana çıkarması ve bunun yanı sıra toplumsal hayata ait unsurlara da vurgu yapması yönüyle daha güvenilir bir tanımdır. Yukarıda (aşk duyulması konusunda) da belirttiğim gibi *mahbûb* olma durumunun daha ayrıntılı incelenmesi kanaatindeyim.

Son yıllarda türün örneklerinin çoğalmasından sonra yayınlanan akademik bir ansiklopedi maddesinde ise aşağıdaki açıklamalara yer verilmiştir:

“Divan edebiyatında bir şehrin güzelleri ve güzellikleri hakkında yazılan manzum eserlerin ortak adı. Farsça şehir ve engîz (harekete getiren, karıştıran) kelimelerinden oluşan şehir-engîz bir şehrin güzellerini, doğal ve tarihî güzellikleriyle sanat ve meslek dallarında ün yapmış kişileri ve onların sosyal durumlarını anlatır. İçeriklerine ve yapılarına göre şehrengizler üç gruba ayrılabilir. 1. Tek bir güzele ait olup hasbihal veya sergüzeştname tarzında yazılan, bununla birlikte şehrin tasvirlerine de yer verenler; Çorlulu Kâtib'in İstanbul ile Vize hakkında 919'da (1513) kaleme aldığı şehrengizle Enderunlu Fâzıl'ın Defter-i Aşk adlı eseri bunlardandır. 2. Bir yerin güzellerini, bazı kişilerini ya da sanat erbabı ile mesleklerini tasvir edenler; Mesîhî'nin Edirne şehrengizi, İsmâil Belîğ'in Bursa şehrengizi, Enderunlu Fâzıl'ın Çenginâme'si ile Zenannâme'si gibi. 3. Bir şehrin sadece gezip görülmeye değer doğal güzelliklerini, tarihî mekânlarını ve sosyal özelliklerini anlatanlar; Lâmiî Çelebi'nin Bursa şehrengizi ve Nâzikî'nin yine Bursa'yı öven manzumesi gibi.”¹⁵

Tanımda vurgulanan özellikler:

- Şehrin güzelleri
- Şehrin sanat ve meslek dallarında ün yapmış kişileri
- Güzellerin sosyal durumları
- Şehrin doğal güzellikleri
- Şehrin tarihî güzellikleri

¹⁵ Bayram Ali Kaya, “Şehrengiz”, *DİA*, C. 38, s. 461.

Bu tarifte de g zellere vurgu yapılmakla birlikte Şehir tasvirleri de zikredilmiştir. Kişiler iki gruba ayrılmıştır: G zeller ve sanat ve meslek sahibi olan  nl ler. Bu kişilerin sosyal durumları da vurgulanmıştır. Bu tariften sonra  ok fazla sorgulanmadan tekrar edilen bir   l  tasnif yer almaktadır. Burada Ag h Sırrı Levend'in yaptığı tasnifin kabullenilerek devam ettirildiği g r lmektedir. H lbuki bu madde yazıldığında L mi' 'nin Şehrengizinin kişileri konu edinen kısmı yayınlanmıŐtı. Dolayısıyla sadece *gezip g r lmeye değer doğal g zelliklerini, tarih  mek nlarını* anlatan gruba  rnek olması durumu ortadan kalkmıŐtı.

Son  rneğimiz ise Gelibolu hakkında yazılmış bir Şehrengizi konu alan bir  alıŐmadandır:

“Klasik T rk Őiirinin muhteva y n nden  zg n sayılabilecek bir t r  olan, bir Şehrin esnaf g zellerini tarif eden Şehrengizler, o devirde meslekleri ve meŐrepleri ile Ő hret olmuş kişileri tanıtmasıyla d nemin sosyo-k lt rel ve iktisad  hayatı konusunda bilgiler vermektedir. İlk ortaya  ıktığı d nemde “Şehr- Ő b (Şehir karıştıran)” eserler olarak anılan Şehrengiz t r , i erik olarak bakıldığında Şehir biyografisinden ziyade tasvir ve benzetmelerle Ő hrete layık renkli simaları teŐhir etmektedir.”¹⁶

Tanımda vurgulanan  zellikler:

- Esnaf g zeller
- Meslek ve meşrep sahibi olan kişiler
- Ő hret ve renkli sima
- Tasvir
- Benzetme

Kişi merkezli bu tanımlamada Şehir, sakinleri bağlamında ele alınmış, tabii g zellikleri ve mimari eserlerinden bahsedilmemiştir. Burada g r len en  nemli  zellik “Ő hret” ve “renkli sima” olma durumudur. Adı ge en kişilerin belirli bir mesleğe ve  zelliğe sahip olması tanımda başta yer alan bir  zelliktir.

Yukarıda kronolojik olarak sıraladığımız belli baŐlı tariflere baktığımızda Şehrengizlerin bir Şehir bağlamında ele alındığı, Şehrin bizzat coğrafı olarak aşağıdaki

¹⁶ Doğan Evecen-M. Esat Harmancı, “Vech 'nin Gelibolu Şehrengizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi- The Journal of International Social Research*, C. 12, sy. 68, s. 160.

yönleriyle ele alınmış ve *tasvir* edilmiş, *benzetme* yapılmış, *medh* edilmiş, *övülmüş* ve *tavsif* edilmiştir:

- Şehrin bizzat kendisi
 - Tabîî güzellikleri
 - Tarihî güzellikleri
 - Gezilip görülecek yerleri
 - Ziyaretgâhları, mimarî eserleri
 - Suyu, havası gibi özellikleri
 - Sosyal özellikleri
- Şehrin içinde bulunan kişileri, sakinleri
 - Şehir halkından olma
 - Sanat sahibi olma/sanatkârlar
 - Esnafları
 - Meslek sahipleri
 - Meşrep sahipleri
 - Ün yapmış kişileri
 - Aşk duyulan
 - Mahbûb olma
 - Güzel
 - Delikanlı
 - Özellik sahibi olma
 - Şöhret
 - Renkli sima olma

Tarif ve tanımlama örneklerini çoğaltmak mümkün olmakla birlikte ana plan olarak bu başlıkları ihtiva ettiğinden bu örneklerle yetinilmiştir. Şimdi öne çıkan hususlar olan şehrin tasviri, kişi, güzeller, esnaflar, şöhretli, ünlü, delikanlı kişilerin yer aldığı manzum eserlerin şehrengizlerle olan benzerliklerinin/farklılıklarının incelenmesine geçebiliriz.

1.2. Şehrengiz-Mesnevi İlişkisi

Bu başlıkta mesnevilerinin şehrengiz türü ile olan benzerlikleri üzerinde durulacaktır.

Şehrengiz türünün şehir tasvirleri, hasb-i hal gibi bölümleri ile benzerlik gösteren metinler mesnevilerdir. Özellikle sergüzeştname ve hasb-i hâl ile iki kahramanlı aşk mesnevilerindeki şehir tasvirleri bu benzerlik ve aynılığa örnektir. Bunun yanı sıra yine bazı mesnevilerde yer alan esnaflar, güzeller ve meclisler ve bazı motifler ile şehrengizlerin oldukça benzerlik taşıdıkları, hatta aynı oldukları görülmektedir. Burada seçilen örnek metinler bir fikir vermesi ve karşılaştırma yapmak adına sınırlı tutulmuştur. Şüphesiz bu konudaki mesnevilerin bu gözle incelendiği zaman sayının daha da artacağı aşîkârdır.

Yine şehrengizlerde yer alan şehrengizlerde hasb-i hal başlıklı bölümlerin olduğu ve sebep-i telif kısımlarında şairin sergüzeştlerinden bahsettiğini de görmekteyiz.

Her metin kendi içinde incelenerek şehrengizler ile olan benzerlikleri ortaya konacaktır. Bu esnada iktibas edilecek beyitler dipnotlarda yer alan eserlerden yapılacak, ayrıca tekrar eser isimleri belirtilmeden sadece beyit numaraları verilecektir.

XV-XVI. yüzyıla ait bu mesneviler aşağıda sıralanmıştır:

Yahya Bey'in Şâh ü Gedâ İsimli Mesnevisi¹⁷

XVI. yüzyılın hamse sahibi ve iki adet şehrengiz şairi olarak öne çıkan önemli şairlerinden biri de Taşlıcalı Yahya Bey'dir. Hamsesinin mesnevilerinden biri olan Şâh ü Gedâ isimli eserde bir aşk hikâyesini konu edilmektedir.

Mesnevinin sebep-i telif bölümünden hemen sonra hikâyenin başında yer alan 531-609. beyitler Kostantiniyye (İstanbul) hakkındadır. Bu kısım ayrıntılı olarak aşağıdaki alt bölümlerden oluşmaktadır:

Genel İstanbul tasviri b. 531-546

Ayasofya tasviri b. 547-574

¹⁷ Kâzım Yoldaş, “Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

At Meydanı b. 575-589

Güzellerin tasviri b. 590-605

Son güzel beyti b. 606

Hâtime ve duâ b. 607-609

Toplam 80 beyittir.

Bu bölüm ile diğer bölümleri (münâcât-sebebi telif, sıfat-ı ruz, sıfat-ı şeb, sıfat-ı bahar vb.) mevcut olmayan bir İstanbul şehrengizi çok rahat kabul edilebilecek bir metindir. Hakkında yapılmış çalışmada¹⁸ hatta A. Sırrı Levend de bu şekilde kabul etmiştir.¹⁹ Kataloglara da şehrengiz olarak geçen metinden ayrıca II. Bölümde katalog yazımındaki hatalardan dolayı şehrengiz kabul edilen metinler başlığında da ele alınacaktır.²⁰

Mesnevinin bu bölümde 4 güzel yer almaktadır. Bunlar: Altunbaş, Cafer-i Tayyâr, Şeker Memi ve Şâh lakabıyla anılan Ahmed'dir. Son güzel aynı zamanda mesnevinin iki kahramanından biri olan Şâh'tır. Diğerleri ise ismi açıkça belirtilmeyen Gedâ'dır.

Az sayıda güzelin yer aldığı şehrengiz örneklerini (Kâmî-Revân ve Za'fî-İştîp şehrengizlerinde 5; İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizinde 6 ve Sâni'nin İnebahtı ve Câmi'î'nin Manisa şehrengizlerinde 7 adet güzelin yer aldığı) göz önüne alırsak 4 güzel de normal sayılabilir. Güzel sayılarında standart bir sayı yoktur. Bu konuda III. Bölümde ayrıntılı bilgi verilecektir.

Şehrengizlerle olan benzerliklerine bakacak olursak

- Belirli bir şehir için yazılması: Metinde Kostantiniyye ismi açıkça belirtilmiştir.

Ki bu fâni cihânda var bir şehir

Kadr-i 'unvân ile ferîdü'd-dehr

¹⁸ a.e., s. 62.

¹⁹ Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 35.

²⁰ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, no. 61/1'de kayıtlı bir *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*'in vr. 64^a-64^b varakları arasında yer alan kısım "Şehrengiz-i İstanbul'dan seçmeler" şeklinde geçmektedir. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecm%C3%BBa-i-esar-ve-fevaid/60762> (Erişim tarihi: 20.09.2020, 02.57)

Adı Kostantiniyye'dür anuñ

Tahtıdur şâh-ı âl-i 'Osmân' uñ (b. 532-533)

- Şehir tasvirlerinin bulunması: Şehrin genel tasvirinin, Yedikule'nin, Ayasofya'nın ve At Meydanı'nın tasvirleri yapılmıştır.

İki bahr eylemiş o şehri penâh

Biri bahr-i sefid ü biri siyâh

Yâr gibi o şehir-i meh-peyker

Kuşanur sûrdan gümüşli kemer

Bu 'acebdür ki âsmân kerdâr

Bir kenarında yedi kulesi var (b. 536-538)

...

Şehr içinde sipihr gibi bülend

Var durur bir makâm-ı bî-mânend

Ayasofya'dur aña nâm-ı şerîf

Olmaz anuñ gibi makâm-ı latîf (b. 547-548)

...

Oldı şehir içinde At Meydânı

Hûblar mecma'ı safâ kânı (b. 575)

...

Bir tılısm ile sarmaşup meselâ

Turur anda iki üç ejderhâ (b. 582)

...

Taşdan vardur anda nice sûtûn

Turur üstinde kubbe-i gerdûn (b. 584)

- Güzellerin yer alması: Güzellikte cennete benzeyen bu şehrin içinde binlerce güzel vardır. Fakat şair bunlardan dördünü seçmiş ve her birini dörder beyit ile anmıştır. Şehrengizlerde güzellerin yer aldığı bölümden önce veya sonra şairler

de söz konusu şehirlerde güzellerin çok olduğu fakat kendilerinin bir seçim yaparak belirli bir sayıda güzeli eserlerine dâhil ettiklerini belirtirler.

*Oldı bu şehir sanki bâğ-ı cinân
Var durur anda nice biñ gilmân (b. 586)*

- Son güzel beytinin yer alması: Şehrengizlerde en sonda yer alan güzel hakkında şair çoğunlukla bir sebep gösterirler. Bu bölümde de son güzel olan Şâh lakaplı Ahmed'in sonda yer almasıyla ilgili olan beyitte

*Nola âhirde ansam ol güzeli
Hâtime-i çâr yâr oldı 'Alî (b. 606)*

Hız. Ali'nin (dört dost) halifeler içerisinde son yer alması ile açıklamaktadır. Burada şair, güzelin lakabı olan Şâh ile bir bağlantı kurmuştur. III. bölümde yer alacak son güzelin açıklaması konusunda bu konuda geniş bilgi verilecektir.

- Hâtime ve dua bölümünün olması: Şehrengizlerde güzellerin vasfından sonra bir hâtime ve güzeller için yapılan bir dua bölümü vardır. Bu bölümler bazen iç içe geçmiş bir şekilde olurken bazen de müstakil ayrı bölümlerdir. Burada da görüleceği gibi aşağıdaki beyitlerde yer aldığı şekilde ayrı olmayan bir hâtime ve dua bölümü yer almaktadır:

*Şeş cihât içre dâ'imâ ol çâr
Birlige bitdiler 'anâsır-vâr*

*Biri birine çünkü 'âşıkdur
Çâr yâr oldılarsa lâyıkdur*

*Biri birine âşinâlardur
Biri birine mübtelâlardur*

*Hak Te'âlâ hemîşe ol çârı
Elem-i gamdan eylesün 'âri (b. 606-609)*

Bununla birlikte şehrengizlerin klasik kompozisyonu göz önüne alındığında baş tarafı eksik bir şehrengiz değerlendirilebilecek bu beyitlerin tamamını aşağıdaki sebeplerden dolayı şehrengiz saymamız mümkün değildir:

- Müstakıl bir eser olmaması: Şehrengiz metinlerinin tamamının müstakıl birer eser olması.
- Bölümlerinin eksik olması: Tam bir şehrengizin bölümlerine sahip olmaması.

Mesnevinin müellifinin Edirne ve İstanbul için yazılmış iki şehrengiz şairi olmasını da hatırlayarak bu kısmın esere bilerek eklendiğini düşünüyoruz. Şair şehrengizin ne olduğunu biliyor ve bilinçli bir şekilde eserine bu şehrengize hemen hemen tamamen benzeyen kısmı ekliyor. Mesnevinin ve şehrengizlerin yazım tarihleri net bir şekilde bilinmediği için hangi metnin diğerine tesir ettiğini açıkça söyleyemiyoruz.

Bütün bu örnekler ve açıklamalar ile mesneviler içerisinde şehrengize en çok yaklaşan bölümün Şâh ü Gedâ isimli mesnevide yer alan bu bölümün olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Diğer şehrengizlerde şehir tasvirleri, isim verilerek veya verilemeden zikredilen güzeller olmasına rağmen son güzel beyti ile hâtime ve dua bölümlerinin olması sebebiyle diğerlerinden farklıdır ve şehrengiz türüne en çok benzeyen mesnevi parçasıdır.

Mâşî-zâde Fikrî Çelebi'nin Ebkâr-ı Efkâr İsimli Mesnevisi²¹

XVI. yüzyıl şairlerinden Mâşîzâde Fikrî Çelebi'nin Ebkâr-ı Efkâr isimli mesnevisi başından geçen bir aşk hikâyesinin anlatıldığı bir hasb-i hâldir. Hasb-i hâl veya sergüzeştname tarzındaki eserlerin temel farkı ikisi de bir kişinin başından geçen maceraları anlatmasına rağmen hasb-i hâlde daha kısa bir zaman dilimi, daha özel bir olay söz konusudur.

"Bu örneklerde görüldüğü gibi şairlerin aynı eser için iki farklı niteleme kullanması, "hasbihal" ve "sergüzeşt" kelimelerini müstakıl birer "tür" adı olarak düşündüğümüzde çelişki veya problem olarak görülebilir. Hâlbuki bu durum, söz konusu iki kelimeyi bizim düşündüğümüz anlamda bir edebi terim olarak kullanmayan

²¹ Ali Emre Özyıldırım, **Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

divan şairleri için asla bir çelişki değildir. Çünkü ser-güzeşt kelimesinin "baştan geçen olay, macera" anlamında hikâyedeki olaylar zincirinin yaşanmışlığına, "hasbihal" in ise anlatılan olayın şairin ruhsal durumuyla olan bağlantısına gönderme yapan ve birbirini tamamlayan iki farklı anlam taşıdığı bu kelimelerin geçtiği yerler dikkatlice incelendiğinde açıkça görülmektedir. Yani şairin "ser / baş"ından geçen herhangi bir 'vaka'nın veya 'vaka'ların anlandığı her eser sergüzeşt iken, ancak şairin ruhi durumu üzerinde etkisi olan 'vaka'ların ön plana çıktığı eserlerin hasbihal olarak nitelenmesi söz konusudur.”²²

Eserde aşığın (Kahraman Fikrî: KF) sevgilisiz ve aşksız kalışı sebebiyle “yâ tahammül yâ sefer” fehvasınca seyahat çıkmasıyla Edirne’ye gitmeye karar verir. Mesnevide Edirne’ye ayrılan 247-721. beyitler arasında Edirne’nin ayrıntılı tasvirlerine sahip bölümler bulunmaktadır.²³ Bu bölümde yer alan Edirne şehrinin ve güzellerinin tasvirleri aşağıda sıralanmıştır:

KF’nin sefere çıkmaya karar verip Edirne’yi tercih etmesi, bu şehre gelişi, şehirde gördükleri (247-284)

Edirne’ye gelen KF’nin buradaki güzelleri tasviri (251-255)

KF’nin seyran için Tunca kıyısına gelmesi ve burada gördükleri (336-394)

Tunca kıyısına geçişi (336-337)

Tunca boyundaki meclisleri tasviri (338-347)

Tunca’da suya giren güzellerin tasviri (348-393)

KF’nin tabiatın davetine uyararak Tunca’nın karşı yakasına geçmesi (395-606)

Bahçe tasviri (397-426)

Bahçede görülen bir “meclis-i hâs”ın [çelebiler meclisi-433] tasviri (427-449)

Bahçedeki diğer meclisin [beyler, ağalar meclisi-453] tasviri (452-475)

Bahçedeki diğer meclisin [Rumeli abdallarının meclisi-490] tasviri (485-505)

Bahçedeki diğer meclisin [hâceler meclisinin-518] tasviri (514-539)

Bahçedeki diğer meclisin [gayrimüslim dilberlerinin meclisi-551] tasviri (549-561)

²² a.mlf., “Sergüzeşt-nâmeler Üzerine Hasbihâl veya Hasbihâlin Sergüzeşti”, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4: Nazımdan Nesire Edebî Türler, Haz.: Hatice Aynur vd., İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2009, s. 138.

²³ a.mlf., Ebkâr-ı Efkâr, s. 79-83.

Frenk dilberleri (552-555)

Urum dilberleri (556-559)

Yahudi dilberleri (560-561)

Bahçedeki diğer meclisin [kadınlar meclisi-551] tasviri (571-590)

Yeni Cami'yi görmesi ve cami içinde yaşananlar (610-636)

Edirne çarşısına gidişi (649-650)

Edirne çarşısındaki esnaf çıraklarının tasviri [şehrengiz] (651-674)

KF'nin Hıdırlık'a gidişi (676)

Hıdırlık tasviri (677-683)

Hıdırlık tepesindeki Bektaşî tekkesinin ve tekkedeki dervişlerin tasviri (684-687)

KF'nin Edirne Sarayı'na gidişi (690-705)

Edirne Sarayı'nın tasviri (691-701)

Saray önündeki dilberlerin tasviri (702-703)

Sarayın çeşmesinin tasviri (704-705)

Mesnevinin Edirne bölümünde şehrin ve mekânların tasviri ile o mekânlarda yer alan güzellerin isimleri zikredilmeden genel bir şekilde tasvir edilmeleri, özellikle çarşıdaki esnaf çıraklarının tasviri şehrengizlerdeki güzelleri hatırlatmaktadır.

651-574. beyitler arasındaki bu bölümde attar, mîve-fürûş, aşçı, şerbetçi, gazzâz, na'lbend, sîm-keş, kemânger, hayyât, keş-dûz mesleklerinden 10 güzel iki veya üçer beyit ile isimleri anılmadan zikredilmiştir. İsimlerinin anılmaması sadece meslekleri ile yetinilmesi şehrengiz metinlerinde de görülen bir durumdur. İsim veya lakap her zaman söylenilmez, onun yerine meşgul olduğu mesleğin söylenilmesi de yeterlidir. Bu durumda şair meslek ile ilgili bağlantı kurup yorumlarda bulunur.

651. Eyledim seyr şehri bâzârı

Niçe dildâr-ı lâle-ruhsârı

Vasf-ı püser-i 'attâr

652. Hûb 'attâr bir nigâre-i Çîn

Zülf-i pür-çîni nâfe-i miskîn

653. Hâl-i ruhsârı birle ol kamerüñ

Gussadan cânı acımış bîberüñ

Vasf-ı püser-i mîve-fürûş

654. Kankı sîmîn-zekân ki mîve satar

Görseñüz ‘âşîka ne şîve satar

655. Gabgabı bâğ-ı cennet elması

Cân deger şeftâlisin alması

Vasf-ı püser-i aşcı

656. Aşcı mahbûbı lûtı yârânun

Cân-ı şîrîni lûtî yârânuñ

657. Yanar imiş kimisine hâlî

Kiminüñ hâlî lîk it hâlî

658. Gerçi ağyârına nihâyet yok

Kelb-i ‘âkîf seg-i revandan çok

Vasf-ı püser-i şerbetçi

659. Şerbetî bir nigâr-ı şekker-hand

Sarınur tâze şerbetî dülbend

660. Dişleri ‘îkd-ı gevher-i hoş-âb

Leb-i la‘li fukâ-i şerbet-i nâb

Vasf-ı püser-i gazzâz

661. Hub gazzâz Yûsuf-ı sâni

İbrişîm gibi şehir oğlanı

662. İbrişimlerle pençesi gûyâ

Pençe-i âfitâb-ı çerh-ârâ

663. 'Arş dükkânı zât-ı pâki melek

Anda tokuz kenar tügme felek

Vasf-ı püser-i na'l-bend

664. Na'l-bend âfitâb-ı âtel-la'l

Halka tehsîre komış âteşe na'l

665. Çevre yanın o Ka'be-i ashâb

Na'ller birle eylemiş mihrâb

666. Hey nice na'l itleriyle hilâl

Bir yire gelse yiri saff-ı ni'âl

Vasf-ı püser-i sîm-keş

667. Ekseri sîm-keşlerüñ hûbı

Sarı saçlı Firenk mahbûbı

668. Çerhi bir âfitâb-ı çerh-ârâ

Sırma teller şu'â-ı şemsâsâ

Vasf-ı püser-i kemânger

669. Meh-i nev-ebrûvân kemângerler

Her biri bağı katı dil-berler

670. Yalaruñ yok elinde ârâmı

Başı kayı kurulmuş endâmı

Vasf-ı püser-i hayyât

671. *Derzi mahbûbı yâr-ı sad-pâre*

Gül-i sad-berg ü lâle-ruhsâre

672. *Hüsine gîsûvân-ı ‘anber-sâ*

Sındıdan çıkma bir harîr kabâ

Vasf-ı püser-i keş-dûz

673. *Keş-dûz âfitâb-ı ‘âlem-tâb*

Başmağı yiri ‘âşîka mihrâb

674. *Doğalı kevkebi o sîm-berüñ*

Tama atıldı başmağı kamerüñ

Meslek erbapları için kullanılan *püser* ibaresini oğul, erkek çocuk anlamından farklı olarak diğer metinlerde gördüğümüz şekilde *şagird*: *çırak* anlamında kullanıldığını düşünüyoruz. Diğer metinlerde yer alan püser kullanımına bazı örnekler verecek olursak şu beyitleri zikredebiliriz:

Biri Ahırbasanlı derzi-peser

Câme-i nâz-ı gayrı hep o keser (ARKŞ, b. 32, 36)

Diğer Mücellidi

Biri bir hûş püserdür adı Yûsuf

Seven anı çeker hüzn ü te’essüf (HDMS, b. 348)

Bu metinde anılan şerbetçi çırağı ile ilgili beyitlerin Zâtî’nin Edirne şehrengizinde yer alan şerbetçi güzel ile benzer tasvirlerle sahip olduğunu görüyoruz:

Şerbetçi-zâde

Biri Şerbetçi-zâde kand-i lezzet

Fukâ ‘a içirüpdür ağzı şerbet

Meger la'l ile düşmüşdür nizâ'a

İşitdük şerbeti koymış fukâ'a

Tekellüm eyledükce ol şeker-hand

Dimağ-ı cânı eyler lafz-ı pür-kand (ZEŞ^b, b. 150-152)

Son güzel olarak keş-dûz: çizmecinin olması ise son güzellerde görülen bir özelliktir. Çizme, ayakkabı gibi nesnelerin en sonda kullanılması sebebiyle olmalıdır. Aşağıda verilen değişik şehrengizlerden alınan güzellerde bunun örnekleri görülmektedir:

Be-nâm-ı 'Abdî-i keş-dûz

Dil kefeş-dûz 'Abdînüñ zülfine olmuşdur esîr

İşi başa çıkmadı kaldı ayakda ol hakîr

Żerre-veş hâk oldugum yoluñda ey mihr-i münîr

Umarın ben düşmişe [kim] olasın sen dest-gîr

Kalmayam cânâ ebed 'ışkuñ yolında hôr u zâr (CMŞ, bn. 9)

ÇİZMECİ İSMA'İL ÇELEBİ-ZÂDE MUSTAFÂ ÇELEBİ

Mûze-dûz oldu biri meh-peyker

O büte hân harîr oldu makar

Kâlib-ı mûze gibi leyl ü nehâr

Darb-ı cevriñi çeker 'âşık-ı zâr

Pîşesidür o bütûn eyle hazer

Seni ol gamze idüp mest satar

Elde sikkîni sakın ol dil-ber

Seni başdan çıkarur eyle hazer

Piş-i dergâhına var leyl ü nehâr

Peştemâli gibi it anı kenâr

Kim ki nezzâre kılur sînesine

Nakdi cânı kodı âyînesine

Ten-i ‘uşşâkı o şûh-ı kallâş

Sahtiyânı gibi itmekde tırâş

Sîm-sâkın o bütüñ kim ki görür

Mûze-veş pâyine mâlide kılur (BLBŞ, b. 246-253)

Bu bölüm yukarıda da görüldüğü gibi eseri hazırlayan tarafından da [şehrengiz] olarak tanımlanmıştır.

Mesnevi’de aşğın gördüğü rüyanın tesiriyle Edirne’den İstanbul’a dönmesi ve rüyada gördüğü sevgiliyi araması bölümlerinde de İstanbul tasvirleri vardır:

İstanbul yolculuğu ve şehre girişi (850-879)

İstanbul yolculuğu (850-861)

İstanbul’a giriş ve İstanbul tasviri (862-879)

Şehrin panoramik tasviri (862-868)

Hisarların tasviri (869-871)

Saray tasviri (872-875)

At Meydanı tasviri (876-879)

KF’nin şehirde cami cami gezip sevgilisini araması ve Ayasofya’yı görmesi (880-890)

Ayasofya’yı dışardan tasviri (883-890)

KF’nin Ayasofya’ya girişi ve camide yaşadıkları (891-914)

Camiden çıkan KF’nin bir çeşme etrafında oturan güzeller meclisine rastlaması (915-928)

Dışarı çıkan şairin çarşıya doğru gidişi ve bir çeşme görmesi (915-917)

Çeşme tasviri (918-921)

Çeşme etrafında oturan güzellerin tavsiri (922-928)

Mesnevîde yer alan Edirne ve İstanbul'daki mekânların tasvirleri, bu mekânlardaki güzellerin tasvirleri ve özellikle Edirne çarşısında yer alan on değişik esnaf çırağının özel olarak bir arada tasvir edildiği bölümler klasik bir şehrengiz bölümüne çok benzemektedir. Hatta aynıdır.

Esnafların bulunduğu bölümde *keş-dûzun* son olarak yer alması, *püser* kelimesinin çırağ anlamında kullanılması ve şerbetçi güzelin tasviri ile Zâtî'nin beyitleri arasındaki benzerlik gibi tespitler şehrengiz türüne oldukça yakınlaştırmakla beraber bütün bu bölümleri bir şehrengiz saymamızı mümkün değildir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere tam bir kompozisyona sahip olması, diğer bölümlerinin de olması vb gibi sebeplerden dolayı bu bölümler şehrengiz değildir.

Bununla birlikte Kınalızade Hasan Çelebi ve Beyanî tezkirelerinde Fikrî'nin şehrengizleri olduğunu söylemişlerdir:

“...niçe şehrengîz ve kasâ'id-i belâgat-behresi vardır.” Kınalızâde Hasan Çelebi²⁴

“...hûb şehrengîzileri ve kasîdeleri vardır.” Beyânî²⁵

Bu ifadeleri nasıl anlamalıyız? Tezkire yazarları mesnevîde yer alan kısımları şehrengiz olarak mı kabul ediyorlar, yoksa bugün henüz tespit edemediğimiz bazı şehrengizlerinin mi varlığına mı işaret ediyorlar? Agâh Sırrı Levend de bir İstanbul şehrengizi olduğunu söylemektedir.²⁶

²⁴ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şu'arâ*, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 680.

²⁵ Beyânî Mustafa, *Tezkiretü's-şu'arâ*, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 153.

²⁶ Agâh Sırrı Levend, *TEŞŞİ*, s. 38.

Cafer Çelebi'nin Hevesnâme İsimli Mesnevisi²⁷

XV. yüzyıl devlet adamı ve şairlerinden Cafer Çelebi de bir aşk hikâyesini konu edindiği Hevesnâme isimli mesnevisinde İstanbul tasvirlerine geniş ölçüde yer vermiştir:

Vasf-ı Hıttâ-i İslâmbol b. 104-121.

Hasb-i Hâl-i iskele: b. 122-124

Sıfat-ı Belde-i Tayyibe-i Galata b. 125-135

Bâz-geşt-i Vasf-ı İslâmbol b. 136-141

Sıfat-ı Sarây-ı Humâyûn b.142-168

Sıfat-ı Hammâm b.169-193

Sıfat-ı Rıyâz-ı Kevser-Hıyâz-ı Kasr-ı Âlî-i Cennet-Havâli b. 194-203

Sıfat-ı Kasr-ı Âbgîne-i Mücellâ Pâdişâh-ı Kişver- Gûşâ b. 204-212

Sıfat-ı Ayasûfiyye b. 213-229

Sıfat-ı Heft Kulle b. 230-234

Sıfat-ı Câmi '-i Kebîr-i Sultân Muhammed-i Cihân-gîr b. 235-296

Sıfat-ı Semâniye b. 297-316

Sıfat-ı 'Îmâret b. 317-332

Sıfat-ı Dârü 'ş-şifâ b. 333-345

Sıfat-ı Der-Yaft Şuden-i Kabr-i Ebû Eyyûb-ı Ensârî 'Aleyhi 'r-rahmeti 'l-Bârî b. 346-381

Sıfat-ı Mezâr-ı Sultân Muhammed-i 'Alî-Tebâr b. 382-417

Sıfat-ı Kâğıd-hâne b. 685-704

Aşağıda beyitleri verilen Semâniye medreselerinin ele alındığı kısımda burada meşhur olmuş müderrislerden bahseder:

Sıfat-ı semâniye

Çü bitmiş hayr ile ol câmi '-i pâk

Kabul itmiş ola ol Sâni '-i pâk

²⁷ Necati Sungur, **Taci-zade Cafer Çelebi Heves-name (İnceleme-Tenkitli metin)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

*Bu câmi ' çevresinde ol şehinşâh
K'anı itsün garîk-i rahmet Allâh*

*Binâ itmiş sekiz âlî medâris
Ki her birinde bir ulu müderris*

*İder tüllâba her 'ilmi ifâde
Kılur dün gün kavâbil istifâde*

*Egerçi her biridür bahr-i 'irfân
Velikin dördidür deryâ-yı 'ummân*

***Hatiboğlu** biri ol merd-i dâna
K'anuñla idemez bahs İbni Sînâ*

*Biri dahi '**Arab** meşhur-ı 'âlem
Sütûde kavli fî 'lî dîni muhkem*

*Yiter fazlına anuñ bu 'alâme
Ki fetvâsı yürür Rûm ile Şâm'a*

*Biri deryâ-yı dâniş **Kastalânî**
K'odur hikmetde Eflâtûn-ı sâni*

*Biri **Hâcî Hasan-zâde Vahîdî**
Zamânuñ muktedâsı vü ferîdi*

*Fazîlet ma'deni vü 'ilm kânı
Şerî'at mesnedi Nu'mân-ı sâni*

*Müsehhar tab'ına ma'kûl u menkûl
Selâmet üzre zihn-i pâki mecbûl*

*Bular erbâb-ı fazluñ ‘umdesidür
Mevâlî-i ‘ızâmuñ zübdesidür*

*Hakîkatde bu dört üstâd-ı mâhir
Düşüpdür ‘âlem-i fazla ‘anâsır*

*Nice dönmek gerekdür çarh-ı devvâr
Ki bir bular gibi ide bedîdâr*

*Nedür her medrese cennet misâli
Dıraht-ı ravzası tûbâ nihâli*

*Kamunuñ sahnı ser-tâ-ser çemendür
Çemenler pür-çenâr u nârvendür*

*Medâris ehli hep fazl ile ma‘rûf
Cemî‘isi kemâlât ile mevsûf*

*Mu‘îdi müsta‘iddi cümle fâzıl
Müfîdi müstefîdi hep efâzıl*

*Kılan ol hücreler içre sükûnı
Degül illâ ki ‘âlim zû-fünûnı (b. 297-316)*

Şehrengizlerde yer alan mekân-şahıs ilişkisi bağlamında güzellik, şöhret sahibi olma, tanınma, şehrin ileri gelenlerinden biri olma gibi özelliklerden dolayı bazı kişilerin şair tarafından öne çıkarılmaları söz konusudur. Hevesnâme’de şair tarafından böyle bir seçim ve diğerlerine karşı üstün olma, faikiyet durumu söz konusudur. Fatih Camii etrafındaki sekiz medresenin her birinde birer “ulu müderris” olmasına rağmen ilim yönünden diğerlerine üstün olan Hatiboğlu (*Muhyiddîn*

Mehmed)²⁸ ‘Arab (Alâeddin Arabî Efendi)²⁹, Kastalânî (Muslihuddin Mustafa)³⁰ ve Hâcî Hasan-zâde Vahîdî (Hacıhasanzâde Efendi)³¹ seçilmiştir.

Cafer Çelebi’nin kullandığı biri, biri ol, biri dahı ifadeleri şehrengizlerde sıklıkla kullanılan kalıp ifadelerdendir.

Hatiboğlu biri ol merd-i dâna

Biri dahı ‘Arab meşhur-ı âlem

Biri deryâ-yı dâniş Kastalânî

Biri Hâcî Hasan-zâde Vahîdî

Yine güzel sayılarının belirtilmesinde ifade edilen rakamlar gibi Hevesnâme’de de aynı şekilde

Binâ itmiş sekiz âlî medâris

Ki her birinde bir ulu müderris

...

Egerçi her biridür bahr-i ‘irfân

Velikin dördidür deryâ-yı ‘ummân

bu meşhur müderrislerin sayısı belirtilmiştir. İlk ve son isimlerin yerlerinde sıralamada nasıl bir tercih yapıldığı ise bilinmemektedir. Şehrengizlerdeki gibi bir fark gözetildiğini düşünmüyoruz.

İstanbul (b.104-417, 685-704) ve şairin âşık olduğu güzelin (b.833-859) tasvirlerinden ziyade Hevesnâme’nin şehrengizlere en çok yaklaşan yönü Semaniye medreselerinin anlatıldığı bu bölümdeki dört meşhur müderrisin ele alındığı bu bölümdür. Diğer mesnevilerde de böyle bir durumun olup olmadığı örneğin bir gazavatnâmede varsa savaş meydanında yararlılık gösteren kahramanlarından bazılarının isimlerinin seçilip verilmesi gibi durumlar incelenmelidir. Böylelikle mesnevi-şehrengiz türü arasında bağ, benzerlikler ortaya konulabilir.

Vücûdî’nin Şâhid-i Ma‘nâ İsimli Mesnevisi³²

²⁸ İlyas Üzümlü, “Hatibzâde Muhyiddin Efendi”, *DİA*, C. 16, s. 463-464.

²⁹ Mehmet İpşirli, “Alâeddin Arabî Efendi”, *DİA*, C. 2, s. 319.

³⁰ Salih Sabri Yavuz, “Kesteli”, *DİA*, C. 25, s. 314.

³¹ Mehmet İpşirli, “Hacıhasanzâde Efendi”, *DİA*, C.14, s. 503-504.

³² Taner Gök, “On Altıncı Asırda Bir Şehir Övgüsü: Budin”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, sy. 23, Güz 2017, s. 119-131; *a.mlf.*, *Vücûdî Şâhid-i Ma‘nâ*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2019.

Şâhid-i Ma'nâ, Larendeli Vücûdî tarafından Koca Sinan Paşa'nın Yanıkkale kuşatmasından sonra (1595) aşk, dünya ve makam hevesleri, gençlik ve yaşlılık dönemleri, gönül, insanın dünyaya geliş amacı, güzellik, ruhun bedene geliş sebebi, yaratılıştan yaratana ulaşma gibi birçok konuya değinilen 2864 beyitlik "dinî-tasavvufî didaktik" bir mesnevidir.³³

Bu mesnevide yer alan 42 beyitlik Budin ve çevresinin tasvirleri (mesnevinin 860-902. beyitleri) eseri yayına hazırlayan tarafından "...her ne kadar "şehir-engiz" başlığını taşımasa da içerik olarak şehir-engiz özelliği göstermektedir." tespitiyle yayınlanmıştır. Yine yayına hazırlayan tarafından "...Budin'le ilgili şiirin yukarıda belirttiğimiz içerik özelliğinden dolayı "şehir-engiz" adını taşımasa da şehir-engizler arasında değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz." denilmektedir.

Der-Vasf-ı Şehr-i Budun başlıklı bu bölümde yer alan kısımlar şu şekildedir:

Bahar tasviri: 7 beyit

Budin'e övgü: 1 beyit

Peşte bölgesi: 2 beyit

Tuna nehri: 5 beyit

Budin Kalesi: 2 beyit

Havuz ve havuzdaki güzeller: 17 beyit

Âlim ve şairler: 4 beyit

Bağ tasviri: 1 beyit

Kale tasviri: 2 beyit

Güzellerin tasviri: 2 beyit

Mesnevide Budin övgüsündeki bazı beyitler:

8. Hak budur İstanbul'a beñzer Budun

Belki degül şîvede andan bu dún

9. Peşte yakasın Galata dir gören

³³ a.g.m., s. 124.

Belki bu yigdüür galata düşme sen

...

18. Ol yaneler kim aña olmaz misâl

Burusa ile Kaplıca aña pâymâl

19. Her yiri bir cennet-i me'vâ anuñ

Kevşer ile havzı temâşâ anuñ

20. Sanki deñiz mâliki her dil-beri

Âdemi dîvâne ider ol perî

21. Âbî gibi taşa uranlar serin

Anda kucar dilber-i sîmin-berin

22. Suyu batup çıksa o meh ursa berk

Havzı olur 'aynı ile garb u şark

23. Hep suları lem'a-i dîdârdur

Havzları matla'-ı envârdur

24. Anlara tolsa o yirüñ dilberi

'Âlem-i ervâha döner her yiri

...

35. Kahveye varsañ şu'arâ mecma'ı

Medrese görseñ fuzalâ menba'ı

36. Âlimi tûtî-i şeker-hâ anuñ

Şâ'iri bir bûlbûl-i gûyâ anuñ

...

40. Kal'ası dimez felege çün kelek

Dilberi yanında görünmez melek

41. *Ortaya almış o güli gülsitân*
Câm-ı safâyı nitekim dilberân

42. *Hâneleri toptolu gilmân u hûr*
Cennete var beyti yanında kusûr

Bu bölümde 17 beyit ile en geniş şekilde anılan kısım havuz ve havuzda yüzenlerin tasviridir. Nehir, havuz veya denizde yüzen güzeller şehrengizler için klasik diyebileceğimiz, sıkça karşımıza çıkan bir motiftir. Yine kale, şehrin içinden akan nehir, şehirde yer alan bağların tasvirleri de şehrengizlerde yer alan bölümlerdendir. Şehrin sakinlerinden açıkça bahsedilmemiştir, sadece genel ifadeler ile söz edilmiştir.

Bununla birlikte bir şehrengizin parçası olarak değerlendirilen bu bölüm klasik bir şehrengizin bölümlerine sahip olmaması bakımından şehrengiz değildir diyebiliriz.

Bununla birlikte şairi meçhul ve İntizâmî tarafından yazılmış, henüz nüshası tespit edilmeyen Budin şehrengizleri ve İntizamî'nin *Tuhfetü'l-ihvân* isimli eserindeki Budin tasvirlerine ilave olarak yeni bir örnek olması bakımından önemlidir.

Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi³⁴: Mesnevisi [Sergüzeştname]³⁵

XVI. yüzyıl şairlerinden Rûmî mahlasını da kullanan Kâtib Davud'un³⁶ kaleme aldığı bu eserin kütüphane kataloğtaki kaydı *Şehrengiz* ve eserin üzerinde de başka bir yazı ile *Şehrengiz-i İstanbul ve Galata ve Eyüp* kaydı vardır. Eserin yayını esnasında da *İstanbul ve Vize Şehrengizi* başlığı kullanılmasına rağmen muhteva ve şekil olarak bir hasb-i hal özelliği taşıyan sergüzeştname tarzında, ismi açıkça belirtilmeyen bir mesnevi olarak değerlendirmekteyiz. Bu sebeple eserden sergüzeştname muhtevalı bir aşk mesnevisi olarak bahsedilecektir. II. Bölümde şehrengiz olarak yayınlanan fakat

³⁴ Hasan Kaya, "Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi", *Turkish Studies* C. 10, sy. 12, 2015, s. 631-686.

³⁵ Bu değerlendirme bize aittir.

³⁶ Hayatı hakkında bilgi için bkz. Sehî Beg, **Heşt-Bihîşt**, e-kitap, Haz.: Haluk İpekten vd., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 152.

şehrengiz olmayan eserler bölümünde bunun sebepleri ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

*Mahabbet-nâme*yi bünyâd iden 'ışk

Kamu 'uşşâkı ser-gerdân iden 'ışk (b. 540)

beytinden *Mahabbet-nâme*'nin eserin isminin olabileceği? gibi aşk konulu bir mesnevi olduğunu ifade eden bir tabir olarak da kullanıldığını, yine sonlarda yer alan bir beyitte

Îlâhî fûrkat ırmesün visâle

Hezârân şûkr ü minnet zü'l-celâle (b. 680)

yer alan fûrkat kelimesi de muhteva bakımından benzerlik gösterdiği Halilî'nin *Fûrkat-nâme* isimli eserini hatırlatmaktadır. Muhtemelen şair, eksik olan baş tarafta eserinin ismini açıkça belirtmiştir. Elimizde var olan kısımda eserin isminden açıkça veya örtülü bir şekilde bahsetmemiştir.

Eserin kısaca konusu şu şekildedir: Baş tarafı eksik olan mesnevide Mustafa isimli bir güzelin peşinden şairin başından geçen bir aşk hikâyesi anlatılmıştır. Gül redifli bir gazeli haber bir beyit ile başlar ve ardından bir güzelin vafında yazılmış 5 beyitlik gül redifli gazel yer almaktadır. Muhtemelen bu güzel şairin âşık olduğu Mustafa Bey ismindeki güzeldir.

Daha sonra şairin (muhtemelen memleketi Ergene Köprüsü veya Çorlu'dan?) İstanbul'a gelişi ve İstanbul tasvirleri: Sultan Muhammed (Fatih Sultan Mehmet) , Ayasofya, Fatih Camii ve içindeki türbeden, daha sonra Sultan Bayezid (II.)'den ve yaptırdığı camiden bahsederek sözü döneminin sultanı Selim (Yavuz)'e getirir ve ardından adına yazdığı 16 beyitlik şeref redifli kasideyi verir. Ebû Eyyüb Ensârî'nin övgüsü yapıldıktan sonra şeyhim dediği Hz. Vefa'yı anlattığı beyitlerden sonra 5 beyitlik bir gazel ile Hz. Vefâ övgüsünü yapar.

Bundan sonra güzellerin yer aldığı bir kısım gelmektedir. Bu kısım İstanbul'a aittir diye düşünüyoruz. Burada güzellerin çok olduğundan bahsedilerek asıl metnin vezniyle aynı olarak 7 beyitlik *içinde* redifli bir gazel yer almaktadır. Gazelin son mısraında güzelin adını vermeden *Muhammed huylu, yaradılışlı biri* olduğunu belirtir. Daha sonra *Muharrem* isimli güzel mesnevi ile övüldükten sonra 5 beyitlik bir gazel ile tekrar övülmüştür. Gazelin dört beytinin yer aldığı kısım maalesef kopuk olduğundan tam olarak okunamamıştır. Bu yüzden tam olarak Muharrem'e ait

olmadığı tespit edilememekle birlikte eserin yapısından böyle olduğu düşünülmektedir. İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizinde gördüğümüz gibi önce mesnevi ile övdükten sonra müstakil bir gazel ile tekrardan övme durumu söz konusudur. *Dellakzâde*, ismi verilmeyen yeşil giyen bir ferîşteye benzetilen güzel ve *Gömeç oğlu* ile toplam beş güzel burada zikredilmiştir.

*Güzeller serveri devrân içinde
Bulınmaz misli hiç devrân içinde*

...

*Etegin koma elden Kâtib anuñ
Muhammed-hûdur ol insân içinde (b. 56, 62)*

***Muharrem** kim güzeller serveridür
Yüzi âyîne-i İskender'idür*

*(...) şudağı âb-ı ğayvân
(...) bulurlar tâzece cân (b. 63-64)*

*Dinür birisine **Dellâk-zâde**
Güzeldür hûbdur hem dahı sâde*

*Kamu illerde meşhûr oldı çavı
Kırâ'at idemez hüsnini râvî*

***Yeşil** geyer birisi bir ferîşte
Vücûdî nûr ile olmuş sirişte*

*Anuñ vasf idemez hüsnini vassâf
Bir araya gelelden nûn ile kâf*

*Nazîr olmaz aña devr-i kamerde
Hemân didüm bu şi'ri ol arada*

Gömeç oğlu durur bilirsin biri

Hudâ 'avn idüp ola dest-gîri

Beñi Rûm ilini yağmaya virdi

Saçı Hind ilini sevdâya virdi (b. 71-77)

Daha sonra şair yönünü Galata'ya çevirir ve buradaki güzellerden bahseder: *Mekke çırağı* lakaplı güzelden sonra 5 beyitlik mısra sonları kopuk olduğu için okunamayan bir gazel yer alır. Bunun da anılan güzele ait olduğunu tahmin ediyoruz. Daha sonra *Cuma* isimli güzel gelir. Cuma redifli 5 beyitlik gazel ile övgüye devam edilir. Sonrasında ...*oğlu Hasen* isimli güzel gelir. Bu güzelden sonra da *güzelsin sen Hasen'sin sen* redifli 5 beyitlik bir gazel vardır. Bu üç güzel ile Galata'daki güzeller kısmı biter ve mesnevinin asıl kahramanı olan Mustafa'nın ismi ortaya çıkar.

Dinür birisine Mekke çırâğı

Semâya pertev atar yüzi ağı

Gine bir şi'r didüm nâzûk ü ter

İledür aña perr ile kebûter (b. 82-83)

Asıl kahramanın isminin 105. beyitte birden, daha önceden belirtilmeden zikredilmesi çok alışık olunmayan bir durumdur. Muhtemelen şairin Mustafa'yı görmesi, âşık olması gibi sahnelerin eksik olan baş kısımdaki bölümde yer aldığını düşündürüyor. Şairin İstanbul'a gelişi ile başlıyor hikâye. Nereden geliyor, neden geliyor, Mustafa isimli güzeli ilk olarak nerede gördü, nasıl âşık oldu gibi bu tarz mesnevilerde yer alan sahnelerden kaynaklana soruların cevabı yok. Mustafa'nın anlatıldığı beyitlerden sonra *imişsin şimdi bildüm ben seni* redifli 6 beyitlik bir gazel yer almaktadır. Böylelikle şair mesnevi ile anlatılan kişilerin gazel ile övülmesi tarzını devam ettirir.

Şair Katib, Mustafa'ya duyduğu aşk ile yaşarken Ramazan ayı gelir. II. Bayezid tarafından yaptırılan Yeni (Bayezid) Camiinde teravih namazlarında her gece

sevgilisini görür. Bu arada *Yeni Câmi'* redifli 5 beyitlik bir gazel yazar. Gazelde caminin övülmesinin yanı sıra

İçinde toptolu hûbân 'Alî Bâlî bigi sultân

Kimi hûrî kimi Rıdvân mu 'azzezdür Yeñi Câmi' (b. 137)

beytinde yer Alî Bâlî isminin güzeller için kullanılan genel bir isim olarak zikredilmesi dikkate değerdir.³⁷

Şair, Mustafa'nın bayram sonunda ortadan kaybolması sonucu üzüntüye gark olur ve Mustafa'yı aramaya koyulur. Ayrılık acısı ile dolu iken memleketi Çorlu'ya gelir. Burada hocasının Umur isimli bir talebesi vardır. Onun tavsiyesine uyarak Vize'ye Mustafa Bey'i aramaya gider. Burada bir dostun evine misafir olur. Bu kısımdan sonra Vize'yi tanıtan beyitler ile güzeller kısmı gelmektedir: *Kâsım, Şeyhzâde Abdülkerim* ve onun için yazılan 5 beyitlik *ahd* redifli gazel, *Şimâloğlu Hüseyin, Beñli Hüseyin, Hasan, Memi, Cafer Tayyar, Kassâb Mûsâ, Mahmûd* ve onun için yazdığı 5 beyitlik bir *-lardan geçer* redifli gazel ve *Mustafa* isimli güzeller olmak üzere 10 kişiden bahseder. Şair maalesef Vize'de de Mustafa ile görüşemez, İstanbul'a gittiği üzümlere öğrenir. Ayrılık acısı yaşayan şair, Mustafa ile İstanbul'da görüşen Ali isimli bir dostundan gelen haberle sevinir. Ali, Mustafa'ya şairin ona karşı duyduğu sevgiden bahsetmiş ve ondan da şair hakkında olumlu düşüncelerini aktarmıştır. Sevgilisinden gelen bu güzel haberle mutlu olan şair Çorlu'ya gelir Mustafa ile görüşür. Daha sonra izin alarak İstanbul'a döner. Tekrar Mustafa hakkında övücü bölümler gelir ve eser Mustafa'ya dua ederek eserini tamamlar.

Eserin İstanbul kısmında Fatih Camii ve türbesi, Ayasofya Camii, Bayezid Camii tasvirleri ve buradaki güzeller (ismi verilmeyen Muhammed huylu bir güzel, Muharrem, Dellakzâde, ismi verilmeyen yeşil giyen bir ferîşteye benzetilen güzel ve Gömeç oğlu); Galata'daki üç güzelin (*Mekke çırağı, Cuma, ...oğlu Hasen*) tasvirleri; Çorlu'daki Umûr isimli kâtibin ve Ergine nehrinin tasvirleri, Vize'deki güzellerin (*Kâsım, Şeyhzâde Abdülkerim* ve onun için yazılan 5 beyitlik *ahd* redifli gazel, *Şimâloğlu Hüseyin, Beñli Hüseyin, Hasan, Memi, Cafer Tayyar, Kassâb Musa, Mahmûd* ve Mustafa) tasvirleri şehrengizleri hatırlatmaktadır.

³⁷ Ali Emre Özyıldırım, *Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017, s. 117, dn. 18.

Özellikle güzellerin mesnevi ile övülmesinden sonra bir beyit ile övmeye devam ettiği gazel kısmına geçişi İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizini hatırlatmaktadır. Yine bu durum mesnevilerde gazel kullanımına örnektir.

Cuma ve [...]oğlu *Hasen* isimli güzellerin övgüsü ve ardından isimlerinin redif olarak kullanarak gazel yazılması bize İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizindeki uygulamasını hatırlatmaktadır:

*Güzeldür tâze nâzûk yâr-ı mahbûb
Henüz tervend ü matlûb u mergûb*

*Birisi fer virür her gice şem'a
Dokunmamışdur adı hîç sem'a*

*Dimişlerdür anuñ adına **Cum'a**
Hemân didüm aña bir şî'r-i Cum'a*

***Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün**
Cemâlûñ hacc-ı ekberdür vücûduñ Mısr'dur **Cum'a**
Yazılmış vech ile gördüm okıdum sûre-i **Cum'a***

*Çara saçuñda buldılar Berât ü Leyletü'l-Kadr'i
Güneş yüzüñ durur kiblem iki bayrâm ile **Cum'a***

*Cemâlûñ Ka'be-i 'ulyâ mukavves kaşlaruñ mihrâb
Lebüñüñ yarıdur zemzem benüm iki gözüm **Cum'a***

*Senüñ tûbâ boyuñ Cibrîl görüp Allâhu Ekber dir
Melâyikler sufûf olup selâm eyler saña **Cum'a***

*Der-i mescidde bir kerre kuluñ Kâtib elüñ öpse
Hemân vallâhi ol sâ'at kabûl olur begüm **Cum'a** (b. 89-96)*

(...) oğlıdur Hasen'dür
Müselsel zülfi boynuma resendür

(...) nevrûzı mübârek
Nice zîbâ yaratmış Hak tebârek

(...) gülşen-i ğüsnin temâşâ
Bu şî 'r-i nâzüki hoş kıldum inşâ

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Gözün nûrî **güzelsin sen Hasen'sin sen**
(...) niçe hûrî **güzelsin sen Hasen'sin sen**

(...) güneş yüzüñ benüm kiblem
Kamer alnuñ görüp eydür **güzelsin sen Hasen'sin sen**

(...) kâmetüñi görmiş baş açup serv raks eyler
(...) götürüp eydür **güzelsin sen Hasen'sin sen**

(...) bâğıdur özüñ Mekke çırâğıdur
Medîne kandîli bigi **güzelsin sen Hasen'sin sen**

(...) Kâtib ins ü cin semâvîden melekler hep
Senâ vü hamd idüp eydür **güzelsin sen Hasen'sin sen** (b. 97-104)³⁸

³⁸ Gazel olarak değerlendirdiğimiz bu şiirin kafiyesinde farklılıklar vardır. Revi harfi olarak ye harfi ile başlayan kafiye daha sonra değişmektedir. İkili bir kullanım söz konusudur.

II. Bayezid tarafından yaptırılan ve mesnevide Yeni Cami ismiyle anılan cami hakkında yazılan gazel de güzeller haricindeki bir unsurun gazel şeklinde övülmesine örnektir:

Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün
*Cemâl-i Mustafâ Beg’le münevverdür **Yeñi Câmi’***
*Melâyik nâzil olmayla müzeyyendür **Yeñi Câmi’***

Melâyik hep sufûf olup niyâz iderler Allâh’a
*Buñ cennet dimek câyiz güzel terdür **Yeñi Câmi’***

Okurlar âyet-i Kur’ân gehî Yâsîn ü er-Rahmân
*Melâyik birle her ezmân mükerrermdür **Yeñi Câmi’***

İçinde toptolu hûbân ‘Alî Bâlî bigi sultân
*Kimi hûrî kimi Rıdvân mu‘azzezür **Yeñi Câmi’***

Toludur Mustafâ nûrî cemâli ‘îd-i ekberdür
*Tavâf-ı Ka‘be’dür Kâtib münevverdür **Yeñi Câmi’** (b. 135-139)*

Mesnevinin yer alan muammalı ve muvaşşahlı bir gazel ile de sevgilinin adı (Mustafa Beg) verilmiştir:

Gazel-i Mu‘ammâ ve Muvaşşah
Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

(م) *Mushaf-ı hüsninden itdük iki harfîn çün revân*
Sen tufeylün pâynı el böyle gösterdi hemân

(ص) *Sorsa la‘linden hayât-ı tâ ebed bulur kişi*
Yumsun ağzın şimdiden âb-ı hayât-ı câvidân

(ط) *Toludur göñlüm evi nûr-ı tecellâ-yı cemâl*
Gözüme hergiz görünmez zerrece kevn ü mekân

(ف) *Fer virür gündüz güne gitse yüzinden perçemi*
Nice gice ola kim añıla mâh-ı âsumân

(ی) *Yiryüzinde devr-i Âdem'den berü ins ü melek*
Mislini görmedi anuñ bu zemîn ile zaman

(ب) *Ben be-küllî varumı 'ışkı yolında terk idüp*
Baş açup dîvâne-veş deryûzeye geldüm hemân

(ك) *Kilk-i kudret on sekiz biñ 'âlemüñ nakkâşıdur*
Dilberâ hiç yazmadı tuğrâ kaşuñ gibi nişân (b. 492-498)

Bu gazel de isimli redifli gazellerin bir benzeri olarak değerlendirilebilir. Beyitlerin ilk mısralarının ilk harflerin yan yana getirildiğinde (مصطفى بك) Mustafa Beg ismi çıkmaktadır. Bunun yanı sıra ilk beyitteki muammanın çözümü de (مصطفى) Mustafa'dır. Muamma ve muvaşşah ile mesnevinin asıl kahramanı vurgulanmıştır.

Aşağıda yer alan son tarih beytinden eserin 919 [m. 1513/1514] tarihinde telif edildiği anlaşılmaktadır:

Tokuz yüz on tokuzında tamâmî
*Yazıldı Mustafâ'ya vir selâmı*³⁹

Fakat içerisinde Yavuz Sultan Selim'in Şam, Halep ve Mısır seferlerinden bahsedildiği düşünülürse daha geç bir tarihte, 1516-1517 yıllarından sonra yazıldığını tahmin ediyoruz.

1.3. Şehrengiz-Gazel İlişkisi

Şehrengizlerin bir şehir bağlamında şehir sakinlerinin ele alındığını fikrinden yola çıkacak olursak güzellerin isimlerinin geçtiği şiirlerin de şehrengizlerle bir bağlantı olduğunu iddia edebiliriz. Bu başlıkta divanlarda yer alan isim redifli ve çeşitli

³⁹ a.e., s. 684.

meslekleri icra eden kişiler hakkında yazılmış gazeller ile şehrengiz türü arasındaki bağı inceleyeceğiz.

İsim Redifli Gazeller

Öncelikle isim redifli gazelleri üzerinde duracağız. Bu gazellerde şair redif olarak erkek isimlerini kullanmaktadır. Ya eksiz, basit olarak ya da ek almış şekilde redifli olarak kullanmaktadır. Bunların yanı sıra gazellerin sadece ya matla ya da makta beyitlerinde isimleri geçen ve bütün gazel boyunca anlatılan güzeller de vardır. Fakat biz her beyitte isimleri redif olarak açıkça kullanılan örnekler üzerinden konumuzu tartışacağız.

Selim Sırrı Kuru, erkek isimli redifler hakkında yazdığı bir yazıda bu redifli gazeller ile şehrengizler arasındaki bağı şu şekilde ifade eder:

“...erkek isimlerini redif olarak kullanan şiirlerle ilgili saptamalarımı şöyle sıralayabilirim: ...3. Bu şiirler şehrengiz türü ile bir türsel ilişki sergilemektedir.”

“Üçüncü sav olarak öne sürdüğüm şehrengiz türü ile gazellerde erkek isimlerinin kullanımı arasındaki ilişki gayet açıktır. Fars edebiyatındaki şehraşub türünden ziyade, şehrengizin belli erkek isimlerini redif olarak alan gazel söyleme modasına daha yakın olduğunu düşünüyorum. Osmanlı sahasında 1512’den itibaren belirtmeye başlayan şehrengizler, belirli şehirlerdeki genç erkeklerin isimleri üzerinden edebi sanatların kullanımının sergilendiği metinlerdir. İlki Mesîhî tarafından yazılan şehrengizler, bir nazire yarışı oluşturmuşlar ve böylece klasik bir anlatı haline dönüşmüşlerdir. Yukarıda adlarını andığım erkek ismi redifli gazeller yazan şairlerin bazıları şehrengizler de yazmışlardır. Bu metinlerin çoğu 1550’den önce yazılmıştır. Sonraları bu eserler giderek daha uzun anlatılara dönüşerek katılmış, ilk örneklerinde görülen oyunlu kısa metinlerden farklılaşmış ve mahbubperestlik eylemini imler biçiminde mecazi aşk ile gerçek aşkın karşılaştırıldığı metinlere dönüştürmüştür. Onaltıncı yüzyılın başlarında şehrengiz yazan şairlerin aynı zamanda erkek isimleri içeren gazeller de yazmaları farklı ilgilere sahip bir şair grubunun varlığını da göstermektedir.”⁴⁰

⁴⁰ Selim S. Kuru, “Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi Açısından Erkek İsimli Redifler”, Çev.: Veysel Öztürk, *Kitap-lık*, sy. 107, Temmuz-Ağustos 2007, s. 86, 87.

Katıldığımız noktalar:

- Şehrengiz türü ile gazellerde erkek isimlerinin kullanımı arasındaki ilişki.
- Şehrengizlerin Fars edebiyatındaki şehraşub türünden ziyade, şehrengizin belli erkek isimlerini redif olarak alan gazel söyleme modasına daha yakın olduğu.
- İlki Mesîhî tarafından yazılan şehrengizlerin, bir nazire yarışı oluşturması.
- Erkek ismi redifli gazeller yazan şairlerin bazılarının şehrengizler de yazmaları.

Farklı düşündüğümüz noktalar:

- Şehrengizlerin Osmanlı sahasında 1512'den itibaren belirmeye başlaması. [Tahminimize göre ilk örnek 1486'dan sonra yazılmıştır. II. bölümde “İlk şehrengizi kim, ne zaman yazdı?” başlığı altında bu konu ele alınacaktır.]
- Bu eserlerin (isimli redifli gazellerin) giderek daha uzun anlatılara dönüşerek katılmış, ilk örneklerinde görülen oyunlu kısa metinlerden farklılaşmış ve mahbubperestlik eylemini imler biçiminde mecazi aşk ile gerçek aşkın karşılaştırıldığı metinlere dönüşmesi. [Aralarında böyle bir ilişki olamayacak şairlerin ve şehrengiz güzellerinin olması, Lâmi'î Çelebi, Neşâtî gibi dinî kimlikleri bulunan kişilerin şehrengiz yazması vd. sebeplerden dolayı en azından bütün şairler ve güzeller arasında böyle bir ilişkinin olmadığını düşünmekteyiz.]

XVI. yüzyıl şairlerinden Cûşî'nin divanının inceleme kısmında yer alan *Sanatsal Tanıklık: Şahıs İsimli Redifler* başlığı altındaki bölümde önce isim redifli gazel ve diğer şiirlerden bahsedilmiştir.⁴¹ Daha sonra konu şehrengizlere getirilerek “İmparatorluk kurumlarının yerleştiği on altıncı yüzyılda şehrengiz yazma geleneğinin revaç bulduğuna şahit oluruz. Bu geleneğin izleri kısa sürede diğer biçimlerine de sirayet edecektir. Nitekim şehrengizlerde şehrin erkek güzellerinden söz etme geleneğine paralel olarak veya ondan etkilenerek gazel ve benzeri nazım şekillerinde de redifleri erkek isimlerinden oluşan manzumeler yazılmaya başlanmıştır. Bu husus, on altıncı yüzyılın önemli özelliklerinden addedilebilir.” denilerek şehrengizlerin tesiriyle isimli redifli şiirlerin yazıldığı fikri XVI. yüzyıl klasik edebiyatının

⁴¹ Berat Açıl, *On Altıncı Yüzyılın Tanıklarından Cûşî ve Dîvânı*, Ankara, Atlas Yayınları, 2016, s. 59.

özelliklerinden biri olabileceği vurgulanmıştır.⁴² Cûşî Divanında Mustafa (4), Fayıkcığım, Yunuscuğum, Memî (2), Mehemmedî, Ahmed Çelebî (2), Muslî, Alî, Alî Bâlî, Mehemmed Şah, Ahmed (2), Ferruh redifli olmak üzere 18 gazel vardır.⁴³

Burada da görüldüğü üzere isim redifli gazel yazma modası ile şehrengizlerin aynı dönemlere denk geldiği görülmektedir. Fakat net olarak hangisinin diğerine tesir ettiğini tam olarak bilemiyoruz. Bu iki fikirden ilki olan isim redifli şiirlerin şehrengize tesir ettiğini tahmin ediyoruz.

Divanında hem isim redifli gazele (Memînûñ) sahip, hem de iki şehrengiz şairi olan Üsküplü İshak Çelebi, memleketi Üsküp için (tahminen 1500'li yıllarında başında, 1517'den önce, müderris olarak İshak Bey Medresesinde göre yaptığı esnada) yazdığı şehrengizinde altı güzeli ele alır ve her bir güzeli yedişer beyit ile över. Bu yedi beyitlik mesnevi nazım şekli ile yazılmış övgüden sonra her bir güzelin isimlerini redif olarak kullanarak beşer beyitlik gazel de yazar. Bu gazellerde mahlas bulunmaz. Bu yönüyle bir şekil türü olan *nazım* olarak değerlendirebilmekle birlikte mesnevilerde ve kasidelerde tegazzül kısmında kullanılan gazellerde mahlas kullanılmamanın tercih edilmesi sebebiyle buradaki durumu da böyle değerlendiriyoruz. Türün içinde hem mesnevi hem de gazel ile övülen güzellere tek örnek bu metindir.

Birinci güzel Mehemmed isimli güzeldir, lakabı Bekir'dir. Yazılan gazelde *Bekir* redifi; ikinci Mahmûd isimli güzel için yazılan gazelde *Mahmûduñ* redifi; üçüncü güzel Pîr Alî'dir ve ismi aynı şekilde redif olarak; Aşçıoğlu Mustafa dördüncü güzeldir ve *Mustafa* isimli redif ve altıncı güzel Kazancıoğlu Mustafa da yine *Mustafa* redifi gazellerde kullanılmıştır. Bu güzellere uyan durum, beşinci güzelde bir uyumsuzluk gösteriyor. Kılıcoğlu Alî Bâlî isimli güzelin mesnevi ile övülmesinden sonra gelen gazel *Hasan* rediflidir. Buna rağmen birinci güzelde gördüğümüz farklılığın sebebini açıklayan metinde gösterilen bir bağ Alî Bâlî ile Hasan isimleri arasında yoktur. Hz. Ali ile oğlu Hz. Hasan arasındaki bir ilgiyi çağrıştıran Ali Bâlî'nin lakabının Hasan oluşu akla gelmekle birlikte bu durum metinde şair tarafından açıkça belirtilmemiştir. Şehrengiz tek nüsha metin üzerinden yayınlanmıştır. Bu sebeple güzel ismi ile redifin farklı olma durumunun müstensih tarafından yapılan bir hata olabileceği gibi, bir hatanın söz konusu olmaması da mümkündür.

⁴² a.e., s. 60.

⁴³ a.e., s. 61-68.

*Husûsâ server-i hûbân **Mehemmed**
K'iren vaslına bulur 'ömr-i sermed*

*Semend-i nâza binse kılsa seyrân
İder 'âşıkların hâk ile yeksân*

*Kamu dilberleriñ ser-defteridür
Ya hûrî yâ melek yâ hûd perîdür*

*Ruhın 'arz eyledükce ol kamer-veş
Düşer 'âşıkları cânına âteş*

*Söze gelse bulur dil-mürdeler cân
Yağar san leblerinden Âb-ı Hayvân*

***Bekir** dirler lakab ol mehlikâya
İrişür gün yüzinden Pertev aya*

*Çü gördüm anı oldum mest ü şeydâ
Dilüme geldi pes bu şi'r-i garrâ*

***BEKİR**
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*

*Olalı devlet ile hüsn iline şâh **Bekir**
Dilrübâlar çağırur yarıcuñ Allâh **Bekir***

*Mest olup câm-ı mey-i 'ıskuñ ile 'âşıklar
Bezm-i gaöda çağırur âh Bekir vâh **Bekir***

Yoluña cân viren âşüfte vü üftâdelere

*Rahm idüp bir nazar it lutf ile geh gâh **Bekir***

Kanı tâli ‘ ki seg-i kûyuñ ile hem-dem olup

*Yüz süreydüm dün ü gün işigüñe âh **Bekir***

Vâdi-i firkate düşdi gam-ı ‘ışkuñla gönül

*Umaram ola hayâlün aña hem-râh **Bekir** (İÜŞ, b. 25-36)*

Görev yaptığı yerleri dikkate aldığımızda Üsküp için yazılan metnin ilk şehrengizi olduğunu anlıyoruz. Buradaki güzellerin gazel ile de övülmesi tarzını diğer eserinde uygulamamıştır. Bunu bir deneme maksadıyla yaptığını, daha sonra da vazgeçtiğini düşünüyoruz.

Güzeller/Esnaf Güzeller Hakkında Yazılan Müstakil Gazeller

Âşık Çelebi, tezkiresi *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*’da Bursalı Nihâlî’den bahsederken “*Ve her hurfet ehlinden bir dil-bere anuñ evsafına mahsûs birer gazel dimişdür.*” der ve aşağıdaki gazelleri verir:

Der-vasf-ı hayyât

Bir güzel derzinüñ oldı bu gönül âvâresi

Kim anuñ ‘uşşâka dâ’im eksük olmaz yâresi

Gözlerüm engüştâne kirpügümdür igneler

Kanlu yaşum al ibrîşimdür ey cân pâresi

Derd ile inceldi çirpi ipi mânendi tenüm

Yaş ile döndi tebâşîre bu gözüm karesi

Dil metâ’ı sındı biçilmez mi vasluñ câmesi

Sabr işi bitdi dikilmez mi ya bağrum yâresi

Âteş-i sînemde gel kızdur ütiñi dostum
Yûfa geçsün ışığıñ külhanda yüzi karesi

Yüzüñ astâruñ degül ol derzi dil-berden kesil (?)
Yohsa çalınur rakîbâ lehçeñüñ kâvâresi

Ey Nihâlî derzi dil-berler kucayın dir iseñ
Külhanî olmakdan özge yokdur anuñ çâresi

Der-sıfat-ı sîm-keş

Kıldı ser-gerdân beni bir sîm-sâ'id sîm-keş
Kim yaraşur iki çerh olsa aña ay u güneş

Dest-i devrân matrak ile ursa gam üzre rakîb
Göreyin dögsün kafañı dâ'imâ ser tahtaveş

Ve lehu:

Sevdi göñlüm yine bir sîm-beden sîm-keşi
Ki hased iltür anuñ çerhına çerhuñ güneşi

Çeke gördüm katere gelmedi ol sîm-beden
İşi mi oñar kişinüñ oñmaduk olinca başı

Dest-bûsı hevesine düşeli sırma-misâl
Çerh-ı gamda tenüm inceldi tolaşı tolaşı

Der-vasf-ı palân-dûz

Sen palân-dûz olalı ey şâh-ı serv-i sîm-ten
Sâz gibi incelüp zerd ü nizâr oldu beden

*Al palânın har rakîbüñ çayıra sal otlasun
Nev-bahârum biz senüñle idelüm seyr-i çemen*

*Hasretinden ol palân-dûzuñ ölürsen dostlar
Semer ağacını tâbût eyleñ içlikden kefen*

*Göz yaşıyla yuyuban itdükde tekfîn eyleñüz
Sağrı-pûşın setr-pûş u bâlı pûşın pîrehen*

*Hem Lekefre (?) taşını seng-i mezâr eyleñ baña
Tâ ziyâretgâh olam ol taş bağırlı yâre ben*

Der-aş-pez:

*Eşkümü gördi kâse-i çeşmümde dânevâr
Aş yirür oldu kanuma ol âş-pez nigâr*

*Beñzerdi sahn-ı dâne birincine ol mehüñ
Pür lü'lü' olsa ger sadeğ-i dürr-i tâbdâr*

*Gam yime hân-ı vasla dilâ irmedük diyü
Bir gün ola ki nân u nemek hakkın aña yâr*

*Beñzerdi köftesi demirî serve râstî
Ger serv mîve virse bu vech ile âb-dâr*

*Nân hakkıçün ki tâzeligi şiş kebâbınuñ
Gülşende kıldı şâh-ı gül-i surhı şermsâr
Beñzer şol aya köftesi pişen tavâsına
Şol sîne k'ola âteş-i 'ışk ile dâğdâr*

*Dögüldi yüregüm yine sâtûr-ı derd ile
Cem' olalı dükkânına bir niçe köfte-hâr*

Odlara yakduñ odını dahı benüm gibi
Dîvâneveş egerçi ki tutmuşdı kûhsâr

Dest-kefçeñ urur aşçı şekirdi bulunmaya
Fenn-i zarâfet içre Nihâlîden usta kâr

Hân-ı Halîl ü süfre-i cömerd hakkıçün
Kâruña kesbüñe bereket vire Girdgâr

Der-şerbetçi:

Bir güzel şerbetciye cân ile oldum müşteri
Kim kesâd itmiş lebi cüllâbı şehd ü şekkeri

Lutf ile şekker sözi şehdüñ eritmiş yüregün
Kahr ile şîrîn lebi kar'âbe koymuş sükkeri

Lebleri sırrın fukâ'dan sorma ey 'âşık anuñ
Rindveş câm-ı surâhîden soralum gel beri

Bu ısıya kar mı katlanur ki her engel gelüp
Leblerüñ yâdıyla içe ol şeker şerbetleri

Der-börekçi

Bir börekçi dil-berüñ 'ışkında dil merdânedür
Kim gönüller yapmada dâ'im işi rindânedür

Yüregüm yağıyla gönlümüñ hamîrin yazmağa
Sînesi pîş-tahta sîmîn kolları merdânedür

Nakd-i cân virüp böreginden yiyen 'âşık didi
Lokması şâhâne vü kıymetde dervîşânedür

*Niçe dil murâın şikâr idüp yürekler bağlamış
Beñzer ol kebküñ yine ‘azmi bugün seyrânedür*

*Sep bu yanmış sineme vasluñ suyn iki gözüm
Kim börekçi furunı gibi tutuşmuş yânedür*

*Rîş-hand ile piyâza çekdüğüne ey perî
Bu Nihâlî ger inanursa ‘aceb dîvânedür*

Çizmeci

*Çünkü bildük ey gönül ol çizmecinüñ şânını
Oñayın dirseñ kölesi gibi bekle yanını*

*İşçilik yeg çün güzel sevmekde üstâd olmadan
Rûzgârın gözleyüp sür ustanuñ devrânını*

*‘Arşdan Rûhü’l-emîn ide hezârân âferîn
Bir nazar kürsîde görseydi ol âdem cânını*

*Yâre bizden dikicilik ideyin dirdi rakîb
Keb yumarmış soñra tuyduk ustamuñ yalanını*

*Ol güzel çizmeciye çiriş geçirmiş müdde’î
Vây bozaydı ağzınuñ şol yunmaduk güldânını*

*Rîşte-i zülfinden isterseñ Nihâlî dest-res
Pâ devâlî gibi düş pâyına tut dâmânını*

Kazzâz:

*Dil meges gibi tolaşdı kaldı zülfî aâına
‘Ankebût-ı hâlini bend ideli saç bağına*

*Deste deste gonceler kim bağlamışdur bâğbân
Beñzer ol kazzâz dil-ber düğmesiniñ ağına*

*İligüm şuña kurur yanından üzülmez rakîb
Şöyle beñzer deldi takdı eşkelegi bâğına*

*Deste çöpi gibi destin öpmedin bulur nasîb
O klabdan saçlı kazzâzuñ düşen ayağına*

*Kuşağı bek dil-bere olmak dilerseñ müşterî
Gel nazar kıl dezgehi üzre anuñ kuşaâna*

*Hûrveş dil-berler ile şimdi kazzâziyyemüz
Ey Nihâlî gör ki dönmişdür bihişt uçmağına*

Mîve-fürûş:

*Meger ki bâğ-ı cemâli bitürdi ter mîve
Nigâr mîve-fürûş oluban satar mîve*

*Dükânda karşısına boyun egmiş asılmış
‘Aceb o sîb-i zenehdânı mı sever mîve*

*Veyâ benüm gibi hecr odına mı yanmışdur
Ki turmadan sararup sararup geçer mîve*

*Hiç olacak bitecek derde uğramadı gibi
Dükân dükân yürüyüp der-be-der gezer mîve*

*Nihâlî şî’ri yine bâğ-ı hüsne dönmişdür
Ki her budağı virür tâze tâze ter mîve*

Boza-hâne

*Boza-hâne açaldan ol dildâr
Kaldı der-beste hâne-i hammâr*

*La 'li şevkıyle cûş idüp humda
Mey yirin tutdı boza-i tâtâr*

*Mâh-ı nev çapçağı olursa ne tañ
Çün güneş yüzlidür o dezgehdâr*

*Virdügi boza aklumuz aldı
Dâru mı katdı yoğsa ol 'ayyâr*

*Her k'o hatt-ı gubâra kıldı nazar
Aña keşf oldu 'âlem-i esrâr*

*Tarı tamına reşk ider o mehüñ
Bunca encümle künbed-i devvâr*

*Cevrin idince bağrumızı kebâb
Âteş-i 'ışkı kıldı cânuma kâr*

*Bâzâra giden olmağa mûmi dük (?)
Ben fakîr ile eylese bâzâr*

*Yarmacısı olamağa yaramaz
Taş yararken bu tâli '-i murdâr*

*Bâri ol dil-berüñ hamîr-kârı
Olabilseñ Nihâlî âhir-i kâr*

Ser-dihi vashına irem dirseñ
*Ârdile sohbetin koma zinhâr*⁴⁴

Bunlardan sîm-keş için yazılan beyitler iki farklı gazelden ikişer beyit; palan-dûz için yazılan beş beyitlik mahlas beyti eksik bir gazel; şerbetçi için yazılan dört beyitlik eksik bir gazeldir. Eksik beyitlerin tam olduğun farz ederek hepsinin Âşık Çelebi'nin dediği gibi bir tam gazel olduğu sayıp değerlendirmemizi yapacağız.

“Ve her hırfet ehlinden bir dil-bere anuñ evsâfına mahsûs birer gazel dimüştür.” cümlesinde dikkati çeken “hırfet ehli” “dil-ber” “evsafına mahsûs” ibareleridir. Şehrengizlerde anılan kişilerin tamamen olmasa da çoğunluğunun esnaf olması, güzellerin dilber olarak anılması, güzeller kısmında başlık olarak evsâf, vâsf kelimelerinin kullanılması yönüyle büyük bir benzerlik görülmektedir.

Meslek isimlerine baktığımızda da bozahâne sahibi güzelin haricindeki diğer mesleklerin şehrengizlerde de geçtiğini görürüz. Bozacının diğer metinlerde geçmemesinin çok da bir önemi yoktur, dönemin mesleklerinden biridir ve olması şehrengizler için oldukça uygun bir meslektir.

Agâh Sırrı Levend, Nihâlî'nin bu gazellerini eserinde hangi şehirde yaşayan güzeller için yazıldığını söylemeksizin şehir-engiz olarak kabul etmiştir. İtirazımız tam da burada gelecektir. Şehrengizler belirli bir şehir bağlamında kaleme alınmış metinlerdir. Bu durum hem başlıklarda hem de metin içerisinde belirtilir. Nihâlî'nin hayatına baktığımızda doğum yeri Bursa, müderris olarak görev yaptığı Plevne ve ömrünün sonuna kadar yaşadığı İstanbul şehirlerini görüyoruz. Bu güzellerin hangi şehre mensup olduğu açıkça belirtilmemiştir. Muhtemelen hayatının çoğunluğunu geçirdiği İstanbul'daki güzeller için yazılmıştır. Bununla birlikte şehrengizin diğer bölümlerinin olmaması, gazellerin perakende olarak yazılmış olması gibi sebeplerden dolayı şehrengiz olarak sayılamayacağı kanaatindeyiz. İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizi örneğinde gördüğümüz gibi bir eserin bölümleri olarak yazılışları idi rahatlıkla şehrengiz olarak kabul edebilirdik. Sadece muhtevaya bakarak

⁴⁴ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Su'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 2, s. 912-919.

değerlendirmek yerinde olmaz, türün diğer özellikleri de dikkate alınmalıdır kanaatindeyiz.

XVI. yüzyıl şairlerinden Manisalı Câmi‘î’nin muhammes nazım şekli ile yazdığı şehrengizin bitiminde de *Be-nâm-ı* (meslek ve/veya isim) başlığıyla belirtilmiş dokuz adet gazel yer almaktadır:

Be-nâm-ı Ahmed-i Kassâb

*Gerçi iy meh hüsn-ile sen dahı âdem cânısın
Gel bu mihriñ ayağına sür yüzüñ muhtâcısın*

*Ay u gün iy meh ne deñlü rûşen olsa hüsn-ile
İkisi de ayağunuñ toprağıdur ser-tâcısın*

*Gülşen-i cânda n’ola nâz-ile elhân eyleseñ
Bâğ-ı hüsnüñ sen de iy kebk-i derî dürrâcısın*

*Tîğ-ı gamzeñ hışm-ile bir yara urdı sîneme
Şâdilıkdan tuymazam vallâh cânım acısın*

*Cânı kurbân eylediñ kûyuñda Kassâb Ahmedüñ
Câmi ‘î sen Mekke de kurbânı makbûl hâcısın*

*Ey masad ol çeşm-i hûn-rîzüñ bıçağın eyle tîz
Tâ beni kurbân iderken tuymayam cân acısın*

Be-nâm-ı Mahmûd-ı Hallâc

*Anuñ-çun ey güneş oldı cihân hüsnüñe muhtâcuñ
Sürersin hâk-ı pâyine yüzüñ Mahmûd Hallâcuñ*

*Serîr-i kişver-i hüsn-ile bu gün şâh-ı cihânsın sen
Kamerdür iy melek bendeñ güneşdür iy kamer tâcuñ*

*Ruhuñ cân ferzin açmazdan alup mât eyledi şâhı
‘Aceb mansûbedür irmez bu lu‘ba fikri Hallâcuñ*

*Asılduñ Câmi ‘î Mansûr-veş zülfine Mahmûduñ
Didiler yirde vü gökde mübârek oldu mi‘râcuñ*

Be-nâm-ı Yûsuf-ı Hayyât

*Ey ruh-ı dil-ber mukarrerdür ki cennet bâğısın
Cân saña uçmak diler her dem İrem uçağısın*

*Nâlişinden bülbülüñ olmaya gâfil gonce-leb
Bâd-ı âhumdan solarsın tâze gül yaprağısın*

*Hurrem olsun mısır-ı hüsnine revân ol Yûsufuñ
Ey gözüüm yaşıuñ kesilmez çünki Nîl ırmağısın*

*Ey leb-i cânân murâdum istedüm sögdüñ baña
Sen ezelden yok yire ‘âşıklarüñ kan yağısın*

*Gerçi ol meh Câmi ‘î hüsn-ile başlar tâcıdur
Fakr içinde fahr-ile sen de ayak toprağısın*

Be-nâm-ı Nasûh-ı Hayyât

*Feyz alurken iy şeh-i hûbân ezel bezminde rûh
Ben fakîre var-imiş hüsnüñ zekâtından fütûh*

*Cânuma her dem kaşıuñ peyveste hışm eyler neden
İy kemân ebrûsına kurbânlar olduğum Nasûh*

*Şöyle yandum nâr-ı hicrânuñda iy hûrî-sirişt
Uçmak ister kûyuña vardukça senden yaña rûh*

İrmege ol pîr olası nev-cevânuñ vaslına
Câmi'î yâ sabr it yâ iste zer yâ 'ömr-i Nûh

Be-nâm-ı Pür-Budak Aydınî

Şâh-ı Tûbâyî gerekmez Pür-Budağum var-iken
N'eylerin mihri anuñ gibi çerâğum var-iken

Gamzesi tîrin çeküp dir ol kemân-ebrû baña
Öldürin git karşuma gelme yarağum var-iken

Âteş-i şevkuñla yandur rûşen itsün bezmüñi
Cân çerâğın iy güneş yürekde yağum var-iken

Ravza-i huld-i berîni istemez iy hûr-ı 'în
Cân u dil bâğ-ı cemâlüñ gibi bâğum var-iken

Sâyesinde Câmi'î gel hoş geçüp 'ayş idelüm
Müntehâ Sidre budağı Pür-Budağum var-iken

Be-nâm-ı server-i hûbân Bostân el-Mağnîsâvî (Temmet Şehrengîz-i Câmi'î)

Revnakı gül 'ârız-ı Bostândan almışdur ezel
Nâlişi bülbül dil-i nâlândan almışdur ezel

Genc-i 'ışkuña anuñçun mesken olmuşdur göñül
Dest-i kudret hâkini vîrândan almışdur ezel

Halk içinde nice şîrîn olmasun şehd ü şeker
Lezzeti la'l-i leb-i cânândan almışdur ezel

'Âlemi ğark eylese eşküm 'aceb mi kim anuñ
Gözlerüm ser-çeşmesin 'ummândan almışdur ezel

*Haşre deñlü Câmi 'î bülbül gibi inler ebed
Ölmez ol şevki rûh-ı Bostândan almışdur ezel*

Be-nâm-ı Süleymân el- Mağnîsâvî

*Dilerseñ kim cihân halkı ola hükmüñde fermânuñ
Gel iy dil cân-ıla kul ol kapusunda Süleymânuñ*

*Leb-i la 'lüñ firâkından yetişdi ağzuma cânum
Yetiş çok sevdiğüm eyle baña var-ısa dermânuñ*

*Çıkarsa la 'lüñ ağzumdan çıkar cânum didüm geldi
Tutağın ağzuma virdi didi me çıkmasun cânuñ*

*Didüm cân korkmaz ölmekden düşer tığ-i müjeñ üzre
Didi düş kendü boynuña ölürseñ yazuğuñ kanuñ*

*Lebüñden Câmi 'î bûse diler incinme câ 'izdür
Öperler dostum ta 'zîm içün mührin Süleymânuñ*

Be-nâm-ı Durmuş-ı Paşmakçı el- Mağnîsâvî

*Gözüñ bir kanlu kâfirdür niçe biñ 'âşık öldürmiş
Çeküp gamzüñ okın şimdi kemân ebrûsını kurmuş*

*Başum başmağı irdügi yire irsün diyü himmet
İdüp lutf-ıla kasd itmiş beni öldürmege turmuş*

*Hemân bir ben degül 'ışkuñ yolında cân viren ancak
Bu yolda niçe biñ bencileyin cân terkini urmuş*

*Ser-i kûyuñda deryûze iderken 'âşık u dervîş
Rakîb-i rû-siyeh dirler bir itüñ var-imiş ürmiş*

*Yoluñda Câmi 'î öldür disünler ger beni bir kez
Yüzin Paşmakçı Turmuşuñ ayağı tozuna sürmüş*

Be-nâm-ı sultân-ı hûbân Yusûf el- Mağnîsâvî
*Nakş-ı dil-keş kim yazar nakkâş-ı kudret kaş aña
Kaldı hayrân sad hezârân Mânî-i nakkâş aña*

*Âsitânın devlet-i sultân-ı hûbân Yûsufuñ
Kırpügüm cârûb gözüñ sakkâ yüzüm ferrâş aña*

*Ruhlaruñ biñ âfitâbuñ tâbın almaz zerreye
Kaşlaruñ yüz biñ hilâl olursa almaz yaş aña*

*Hatt-ı reyhânuñla la 'lûñ şevkine kim cân vire
'Âkıbet îmân-ıla Kur'ân olur yoldaş aña*

*Bezm-i gamda mutrib-i âhum terâna başlasa
Nâle-i dil-sûzum eyler Câmi 'î vird[d]aş aña⁴⁵*

Bu gazellerden beş tanesinde güzellerin isimlerinin yanında meslekleri (kassâb, hallâc, hayyât (2) ve paşmakçı) belirtilmiş, dört tanesinde ise sadece isimleri veya lakapları (Pür-budak, Bostân, Süleymân ve Yûsuf) belirtilmiştir. Mesleklere yönelik yazılmasıyla Nihâlî'nin gazellerine benzemektedir. Güzellerden dört tanesinin isimlerinin yanına *el-Mağnîsâvî*; bir tanesinin yanına da *Aydınî* künyesi yazılmıştır. Bu künyelerle ve yukarısında yer alan muhammes şehrengizden güzellerin Manisa ve civarındaki Aydın şehrine mensup olduklarını anlamaktayız.

Bu gazellerin şair tarafından mı, yoksa yer aldığı mecmuayı istinsah/tertip eden kişi tarafından mı muhammes şehrengizin sonuna eklendiğini bilemiyoruz. Belirli bir şehir için yazıldığı için, gazellerin başında şehrengizlerde gördüğümüz *be-nâmı-ı* ibaresinin olması; altıncı güzelin isminin yanında *Temmet Şehrengîz-i Câmi 'î* ibaresi

⁴⁵ CMŞ, s. 240-244.

gibi sebeplerden bu gazellerin de şehrengize dâhil olduğunu, şehrengizin ikinci kısmı olduğunu veya ikinci bir şehrengiz olarak kabul edilmesi yönünde düşünüyoruz. Manisa şehrengizinin tam yeni bir nüshasının bulunması muhtemelen bu konuyu aydınlatacaktır.

Şair	Şehrengiz	Gazel	Redifler
Âşık Çelebi	2	-	-
Azîzî	1	8	Hızır, Budak Mehammedüñ, Eyyûbuñ, Mehammed şâhuñ, Musli şâhum, Ramazân, Hasan
Derzizâde Ulvî	1	2	Ahmedüñ, Memi Şâhuñ
Garamî	1	-	-
Gelibolulu Âlî	1	-	-
Hayretî	2	17	Mustafâ, Mesîh, Ahmedüñ (2) Mehammedüñ, Meminüñ İshâkuñ, Husrevüñ, ‘Abdînüñ Hüseyn Şâhum, Memicigüm, Memi Bâlicigüm, İbrâhîm, Afocuğum benüm, Eledo, Ahmede
İshak Çelebi	2	1	Meminüñ
Lamî‘î	1	9	Halîlüñ, Habîbüñ, Hüseynüñ, Bekrüñ, Ramazânuñ, Şeyhînüñ, Kâsımuñ, Hasanüñ, Rahmi Çelebi
Mânî	1	4	Hasan Hânuñ, İbrâhîm, Hasan Hân, Ali,
Mesîhî	1	2	Yûsuf, Memî
Rahmî	1	-	-
Ravzî	1	12	Kaya (5), Budak (4), Hüseyñ’üñ, Eledo, Ahmed Dede
Sânî	1	23	Muhammed, Ömer (4), Muzaffer, Hüseynüñ (2), Muhammedüñ, Alinüñ, Ahmedüñ, Bayramuñ, Han Ahmedüñ, İsmâ‘îl, Halîl, Kayacuğum (2), İbrâhîm, Hasen, Hüseyn, Hüsrev, Muhammed Şâh, Musli Şâh
Seyrî	1	2	Dâvûduñ, Meminüñ
Sıyamî	1	-	-
Usûlî	1	-	-
Vechî	1	-	-
Vizeli Behiştî	1	-	-
Yahya Bey	2	2	Ferruh, Ahmedüñ

Za‘fî	4	11	İbrâhîm, Ahmed (2), Ahmedüñ, Hüseyin, Memî Şâh, Mahmûduñ, Mahmûd Bâlî, İsmâ‘îl (2), Memiş
Zâtî	1	65	Muhammed, Mahmûd, Sultân Bâyezîd, Şâh Muhammed, ‘Abd-ül-azîz, Yûsuf, Budak Husrevüñ, Hızır Babanuñ, Hurremüñ, Derzi Mahmûduñ Dâvûduñ, Mıslınuñ, Kurd Bâlinüñ, ‘Osmânuñ Ferhâduñ, Yûsufuñ, Rüstemuñ Ahmedüñ(2) Halîlüñ, Recebüñ Seyyid-zâdenüñ, Hızruñ Hurremüñ, Şa‘bânuñ Dervîşüñ, Ca‘ferüñ İskenderüñ, Haydaruñ Hamza Bâlinüñ, Kâsımuñ Behrâmuñ, ‘Osmânuñ Begcegüzüm, Husrevciğüm İbrâhîm, Hurrem, ‘Alî Bâlîcuğum, Hüseyin Hasan, Sa’dullâh Süleymâna, Bahşî Memî, Memî Mustafâ (2), ‘Alî (2), Seyyid ‘Alî, Lûtfî, Lûtfî Bâlî, Velî, Fahrî, Hızır Bâlî, Dervîş ‘Alî, (Mustafa) Hâcî Nebî, Ahmed Çelebî Mehammed Çelebî, ‘Abdî, Memî, ‘Alî Bâlî

Tablo 1: Bazı şehrengiz şairlerinin divanlarında yer alan isimli redifli gazeller tablosu

Gazel nazım şekli ile yazılan şehrengizler ise nazım şekli başlığı altında III. bölümde incelenecektir.

1.4. Şehrengiz-Musammatlar İlişkisi*

Divanlarda yer alan musammatlara (daha çok murabbalara) baktığımızda isim redifli örneklerde şöyle bir durum ile karşılaşılıyor:

A) Müstakil yazılanlar

- İsimler redif veya bendlerin son mısralarında kullanıldığı (Yahya Bey, Hayretî, Zâtî vb.)
- İsmi sadece bir bendde zikredildiği fakat konu bütünlüğü olanlar (Ravzî)
- İsim ile birlikte mesleğin de belirtildiği (Kara Fazlî)

B) Müstakil olmayanlar

- Belirli bir şehir ismi verilerek her bendde bir güzelin isminin verildiği (Hayretî-Belgrad, Ravzî-Edincik, Za‘fî-Âbkır)
- Belli bir şehir ismi verilmeden her bendde bir güzelin zikredildiği (Ravzî)

Belirli bir şehir ismi verilerek her bendde bir güzelin isminin verildiği örnekler (Giriş, ilk ve son güzel, hâtime ve dua vb. bölümleri olan metinler) şehrengiz olarak değerlendirilebilir.

Hayretî’nin Belgrad için yazdığı şehrengizi yayınlayan Mehmed Çavuşoğlu, inceleme kısmında “*Hayretî’nin Süleymaniye Kitaplığı’ndaki yukarıda adı geçen divanında (yk.37/b-38/a’da) “Der ta ‘rîf-i Belîğrâd ve dilberân-ı ân şehîr” başlıklı bir murabbâ vardır ki, Şehrengiz’de adı geçen güzellerin çoğunun adına burada da yer verilmiştir.*” der ve 12 bendlik bu metni yayınlar.

Bu murabbanın ilk beş bendinde dünyayı dolaştığını ve cennete benzeyen bu şehir (Belgrad) gibi bir benzerini görmediğini; taşının la‘le, toprağının misk ve anbere, suyunun Selsebil ırmağına veya Âb-ı hayata, içindeki insanların da peri yüzlü meleklerle benzediğini; güzelleri ile ilgili benzetmeler yaparak sözü isimlerini anacağı güzellere getirir. *Muyu Bâlî, ismini vermeden güzellik mülkünde Yusuf-ı sâni olarak nitelendirdiği bir güzel, Hudâvirdi, ‘Alî Bâlî, Memî Bâlî, Velî Bâlî* isimli 6 güzeli birer bend ile zikrettikten sonra son bendde dua kısmına geçer. Burada şehrin adından da

* Şehrengiz olarak değerlendirilen musammatlar II. ve III. bölümde ele alınacaktır.

bahsederek Beligrâd ve içindeki güzellerin cihan durdukça var olmasını temenni ederek murabbainı sonuçlandırır.

Mütekerrir bir murabba olan bu şiirde isimleri geçen kişiler şehrengizde geçmektedir.

Muyu Bâlî murabbada yer alan ilk güzeldir. Bunu şair şehrengizlerde de gördüğümüz *ser-âmed* tabiri ile açıklamaktadır.

Muyu Bâlî durur biri kamusından ser-âmeddür

Temaşâ eylemek her dem cemâlin ‘ömr-i sermeddür

Kaşı zıll-i İlâhîdür yüzi nûr-ı Muhammeddür

Nazîrin görmedüm yârân bu şehir-i cennet-âsânuñ (M. bn. 6)

*BALÎ**

Muyu Bali biri bir bi-bedeldür

Lebi gonca beli ince güzeldür

Gice gündüz miyânıdur hayâlüm

Lebi fikri durur def‘-i melâlüm

Lebi bir sagar-ı ‘işret-fâzâdur

Sözi anda şarâb-ı dil-güşâdur

Lebidür baña Âb-ı Zindegânî

Lebidür canumuñ rûh-ı revânı

Dil ü cân derdine dermân lebidür

Ten-i fersüdeme cân gabgabıdur

Lebidür çünkü cân derdine emsem

Ne var ol cân tabîbi sunsa emsem

Ki câm-ı Cemden içilse dein-â-dem

İşitdüm katrası olmaz imiş kem (HBŞ, b. 156-162)

Yusûf-ı sâni (7. bend- HBŞ, -----)

Hudâvirdi (8. bend- HBŞ, b. 223-226)

‘Alî Bâlî (9. Bend- HBŞ, b. 198-200)

Memî Bâlî, (10. Bend- HBŞ, b. 177-179)

Velî Bâlî (11. Bend- HBŞ, b. 201-203)

“Şehrengiz’den önce yazılmış olması muhtemel bulunan bu murabbadan başka, adı geçen divanda yk. 33/b’de «Mersiye der vefat-ı mahbûb-ı hûd» başlığı altında Memî Şah için; yk. 34/a’da «Der ta’rîf-i dilber-i hûd» başlığı altında ve yk. 36/b’de «Der vasf-ı mahbûb» başlığı altında Mahmud için; yk. 35/b’de «Der ta’rîf-i mahbûb-ı hûd» başlığı altında İlyas için; yine yk. 35/b’de «Der tazarru’ u ibtihâl be-dilber-i hûd» başlığı altında Süleyman için; yk. 36/b’de «Der medh-i Memî Şâh» başlığı altında yine Memî Şah için ve yk. 37/a’da «Der ta’rîf-i ‘Alî Bâlî» başlığı altında Ali Bali için yazılmış murabbalar vardır. Bu isimlerin hepsi de Şehrengiz’de geçmektedir. Bunlar bize murabbalar önce yazılmışsa Şehrengiz’in uzun bir hazırlık sonucu meydana geldiğini, aksi takdirde, ayrı şiirler halinde Hayreti tarafından işlendiğini ve Hayreti’nin uzun sayılabilecek bir süre Belgrad’da oturduğunu göstermektedir.”⁴⁶

Şehrengizde yer alan isimlerin her biri için ya bir bend veya ayrı bir murabba yazılması aralarında bir ilişkinin olduğunu düşündürmektedir. Mehmed Çavuşoğlu Hoca bu konuya dikkat çektikten sonra (1974) yapılan çalışmalarda da bu benzerlikler vurgulanmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi isim redifli gazellerdeki benzerlikler bendlerin son mısralarında tekrar edilen mütekerrir murabba ve muhammeslerde de görülmektedir.

Ravzî divanında 25 bendlik, ilk bendi aşağıda verilen mütekerrir murabba bir iydiye yer almaktadır:

⁴⁶ HBŞ, s. 328.

*Rûze-i gam gitdi geldi rûz-ı dürd-âşâmlık
Kûşe-i gurbetde niçe bir idem bî-kâmlık
N'ola dirsem her perî-ruhsâra eyle dâmlık
Ben garîb üftûdeye bir bûse vir bayramlık⁴⁷*

Bu murabbada Ahmed Bâli, Mustafâ, Mehemed Şâh, 'Ali, Hasan, Hüseyin, İbrâhîm, Halîl, Yûsuf Bâli, Süleymân, 'Îsâ, Bahşîzâde Mahmûd, Murâd, 'Abdu'l-Kerîm, Receb, Şa'bân, Velî Şâh, 'Abdi Şâh, Haydar, Dede, Ahmedzâde, Musli Şâh, Memi Şâh isim/lakabıyla anılan isimli 23 güzel yer almaktadır.

Fakat bu güzellerin nerede yaşadığı konusunda bir ipucu yoktur. Ramazan bayramı için yazılan bu murabbada yer alan ilk güzel Ahmed Bâli aşağıdaki şekilde:

Evvelâ ey serv-kadd u ser-firâz u nâzenîn

son güzel Memi Şâh da son güzel olarak ifade edilmiştir:

*Soñ nefesde hâtıra sen geldüñ ey şâh-ı cihân
Kim olur gâyet lezîz âhir nefes insâna cân*

Bu durum şehrengizlerde görülen ilk ve son güzele ait beyitlerle benzerlik göstermektedir. Fakat hangi şehir için yazıldığının açıkça belirtilmemesi, şehir tasvirinin olmaması ve sonunda hâtîme/dua bölümünün olmaması sebebiyle bir şehrengiz sayılmasa da bazı yönlerle benzerlik göstermektedir.

Yine Ravzî divanında yer alan ve aşağıda son mısraları verilen mütekerrir murabbalarda⁴⁸

7. Nev-resîdem nev-cevânum yavrucagum **Mustafâ**

9. Rûze-i gamdan helâk oldum **Oruç Bâlim meded**

⁴⁷ Yaşar Aydemir, **Ravzî Dîvânı**, e-kitap, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 101.

⁴⁸ a.e., s. 89-113.

10. Felekde ol meh-i nâ-mihrbân kim nâmı **‘İsâ**’dur
11. Yine bir sâde-rû sevdüm ki nâmıyla **Kalender**’dür
12. Bu meydân içre **Muhyi’-d-dîn** suhanverdür dil-âverdür
13. Şehr-i İdincik’de şimdi sevdüğüm **Hünkâr**’dur
14. Gelibolı’da bir zîbâ güzel sevdüm müselmânlar
Aña **Bıyıklı Mi’mâr oğlu** dirler ol bir âfettür
15. **Mehammed Şâh**’a beñzer ‘âleme bir bî-vefâ gelmez
16. Mihâliç’de göreydüñ niçe âdem cânıdur **Derviş**
18. Şîve yaraşmaz saña sen çünkü bir ırgadsın
Çün Gelibolı’dasın **Bıyıklı Mi’mâr oğlın**
20. Göñlüm aldı âl ile **Bakkâlzâde Musli Şâh**
21. Cân Dede cânân Dede dil tahtına sultân **Dede**
22. Ey melâhat menba’ı şâh-ı cihân sultân **‘Ali**
23. Meded âb-ı hayât-ı la’lûñ ihsân it **Hızır Bâlî**
24. Benüm sultân-ı hûbânum efendüm **Yûsuf-ı sâni**
25. Server-i mülk-i melâhat zıll-ı Yezdânum **Memî**
26. N’ideyin hayfâ ki **Lutfullâh** efendüm gelmedi
27. Meded ey pîr olası nev-cevânum **Pîrice Bâlî**

ve yine divanda yer alan aşağıdaki mütekerrir mısralı muhammeslerde⁴⁹

3. Hak budur bâğ-ı İrem’dür şehr-i İdincik ki var⁵⁰
4. Şâh-ı iklîm-i kerâmet **Şeyh Lutfullâh**’ı gör

son olarak da divanda yer alan bir mütekerrir müseddese son mısrasında

1. Sevdî dil ü cânım benüm ebrû-yı **Hüseyn’i**

güzel isimlerinin bazen mısranın içinde ve bazen mısranın sonunda redif olarak geçtiğini görüyoruz. 14. ve 18. murabbalarda güzelin ismi bendlerin son mısrasında değil bendin içinde verilmiştir.

⁴⁹ a.e., s. 115-131.

⁵⁰ Bu 105 bendlik muhammes şehrengiz olarak değerlendirildiği için II. ve III. bölümde ele alınacaktır.

*Moton, Yenice, İştîp, Âbkır ve ismini meçhul bir şehir şehrengizlerinin müellifi ve XVI. yüzyıl şairlerinden olan Za‘fî-i Gülşenî’nin divanında da isimlerin redif olarak kullanıldığı murabbalar da yer almaktadır.*⁵¹

*Gel ey hüsn âsumânında ser-âmed ruhları mâhum
Cemâlüh kiblesi her lahza olmuşdur nazar-gâhum
Cefâ vü cevri arturma ziyâde olsun âhum
Efendüm pâdişahum gözlerüm nûrî **Memî Şâhum** (vr. 27^a-27^b)*

*Bir güzel begsüh melâhat tahtına şâhum benüm
Âsitânuñdur cihânda âlî dergâhum benüm
Az idüb mihr ü vefâyı almağıl âhum benüm
Gözlerüm nûrî güneş yüzli **Memî Şâhum** benüm (vr. 27^b-28^a)*

*Ey gülşen-i dil nârunı serv-i revânum
Kurbân olayım tîrüh ebrûsı kemânum
Cân mülketine server ü sultân-ı cihânum
İbrâhîm Efendüm yüzi gül gonce-dehânum (vr. 28^a-28^b)*

*Gönlüm aldı âh kim bir sidre kad Tûbâ hırâm
Gülşen-i hüsnüh tezervi tûtî-i şîrîn-kelâm
Kible-i cândur cemâli secde-gâh-ı hâs ü ‘âm
Gözlerüm nûrî ve ‘ömrüm hâsılı **İbni İmâm** (vr. 31^a-31^b)*

Kurûn⁵² şehrinin güzellerinden Hasan Bâlî için yazılan ve ilk bendi aşağıda verilen murabbada güzelin yaşadığı şehir açıkça belirtilmiştir. Bu yönüyle hem şehir hem de güzelin isminin yer almasıyla şehrengize diğer murabbalardan daha fazla yaklaştığını söyleyebiliriz. Fakat tek bir güzelden bahsetmesi sebebiyle farklılık göstermektedir.

⁵¹ Za‘fî, **Divân**, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emirî Manzum nr. 254.

⁵² Kurun/Koron, bugün Yunanistan’da Mora yarımadasında yer alan tarihî bir şehirdir. Bkz. Machiel Kiel, “Koron”, **DİA**, C. 26, s. 208-209.

*Bu gün bâğ-ı melâhatde ser-âmed servilik dalı
Güli şermende eyler reng ü bûda ruhları alı
Hezârân ‘âşık üftâdedür yolında pâ-mâlî
Kurûn dilberlerinüñ server-i hayli **Hasan Bâlî** (vr. 29^b-30^a)*

Yine aynı şairin divanında başı eksik *Der-sitâyîş-i Mahbûbân* başlığı altında baş tarafı eksik ve şehrengiz olduğunu düşündüğümüz bir muhammes parçası da mevcuttur. Eksik kısmın, divan nüshasının yakın dönemlerde istinsah edilen bir nüsha olduğu düşünülürse, istinsah esnasında atlandığını düşünüyoruz. *Mehemmed (Hilâlî), Muslî, Kadri ve Tavusoğlu Abd-ı rahman* isimli dört güzel yer almaktadır. Bu örnekte diğer murabba ve diğer muhammeslerde gördüğümüz mütekerrir mısralarda redif olarak isimler anılmaz. Bu yönüyle muhammes nazım şekli ile yazılan şehrengizlere benzemektedir. Bu muhammes parçasının tam metni IV. Bölümde verilmiştir.

Kara Fazlî divanının yeni bulunan bir nüshası için tanıtıcı bir makale⁵³ yazan Sadık Yazar da şehrengizler ile murabbalar arasındaki bu benzerliğe dikkati çekmiştir: “Bunun yanında, XVI. yüzyıl divanlarında özellikle de Rumeli coğrafyasına mensup şairlerin divanlarında görmeye alıştığımız şehrengîz* türüne dahil edilebilecek murabbalar da dikkati çekmektedir.” Yazar, divanda 108^a-110^b varakları arasında kalan 9 tanesi tam biri eksik 10 mütekerrir murabbayı muhteva bakımından şehrengiz olarak tanımlanmıştır.⁵⁴

Kara Fazlî’nin divanında yer alan aşağıdaki iki murabbada güzellerin isimlerinin yanı sıra meslekleri de belirtilmiştir.⁵⁵ Birinci güzel Derzi Memi Şâh’tır. Terzilik ile ilgili *yaka, egin, câme, ütü, mikraz, kaba, kesmek, pelengi, Firengî*

⁵³ Sadık Yazar, “Kara Fazlî’nin Eserlerine Dair Yeni Bilgiler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, 2017, s. 525-562.

* Şehrengiz türü ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte Helâkî, Taşlıcalı Yahyâ, Cûşî, Hüdâyî gibi daha ziyade XVI. yüzyıldaki birçok şairin divanında yer alan ve muhtelif nazım biçimlerinde (daha çok murabba nazım biçiminde) yazılan şiirlerin bu gelenek dahilinde değerlendirilmediği görülmektedir. Halbuki bahsi geçen şiirler hem içerik hem de üslup olarak genellikle mesnevi nazım biçiminde yazılan müstakil şehrengizlerden farksızdır.

⁵⁴ a.e., s. 545.

⁵⁵ Mustafa Özkat, “Kara Fazlî’nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2005, s. 238-239.

tabirlerin kullanıldığını görüyoruz. İkinci güzel olan Berber Hasan Bâlî'yi anlatırken de berberlik ile ilgili *tırâş, baş açık, tas, yüz yumak, hatt, kazımak, âyîne* gibi ilgili tabirler tercih edilmiştir. Bu gibi meslekleri belirtilen isimlerin ve meslekler ile ilgili tabirlerin kullanılması murabbaların şehrengizlere yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir:

Sabrum yakasın çâk ider isem n'ola her gâh

El irmedi dâmân-ı visâline anuñ âh

Egnüme safâ câmesini eyledi kûtâh

*Âvâreler [a]parası çık **Derzi Memî Şâh***

Kızdurmağ için ütüsini ol dili âhen

Nâr-ı gam-ı 'ışk itdi tenüm gerçi ki külhen

Isınmadı ammâ ki baña soğıdı benden

*Âvâreler [a]parası çık **Derzi Memî Şâh***

Âvâre iken 'ışkına ol tâze cüvânuñ

Mikrâz-ı gamından şu ki yüz döndüre anuñ

Kessin ben isem câme-i 'ömrin o kabânuñ

*Âvâreler [a]parası çık **Derzi Memî Şâh***

Dâğ ile tenüm eyledi zîbâ-yı pelengi

Kan yaşum ile itdi yüzüm âl-i Firengi

Çaldı yine bir pâreye geçdi baña rengi

*Âvâreler [a]parası çık **Derzi Memî Şâh***

Pehlû-keş ola diyü çü câme o vefâsuz

Dem olmadı âvâre gönül ola recâsuz

Derdâ ki kodı ben kulın iy Fazlî yakasuz

*Âvâreler [a]parası çık **Derzi Memî Şâh***

*Varup dükkânına seyreyleyin ol çihre-i âli
Olup ol pîr olası nev-cüvânuñ cümle meyyâli
Tırâş olup hemân oldum olur baş açık abdâli
İşin başa iletmiş hûbdur **Berber Hasan Bâlî***

*Güzel çokdur cinân-ı hüsn içinde gerçi misl-i hûr
Cefâ-pîşe kamusı hüsn-i bî-hem-tâsına mağrûr
Velâkin şîve fenninde yoğ anuñ gibi bir yüz yur
İşin başa iletmiş hûbdur **Berber Hasan Bâlî***

*Gelüp dükkânına her dilber-i nev-hatt u sîmîn-ten
Tırâş olup aña [her-gâh] ta 'lîm-i fenn alur andan
Vefâ hattın kazıdı rûy-ı 'âlemden o nâzûk-fen
İşin başa iletmiş hûbdur **Berber Hasan Bâlî***

*Tırâş-içün dükkânına varan anuñ her âyîne
Nazar idüp o mihr-i burc-ı hüsnüñ yüzi ayına
Gözi anda kalur sanki görinenleri âyîne
İşin başa iletmiş hûbdur **Berber Hasan Bâlî***

*Dükânına gelür baş baş anuñ meşhûr-ı dilberler
Olup iy Fazlî ol şâha dil ü cân-ile çâkerler
Eger hışm itse işde tîğüñ işde başımız derler
İşin başa iletmiş hûbdur **Berber Hasan Bâlî***

1.5. Şehrengiz-Manzum Mektup İlişkisi

Klasik Türk edebiyatında şairlerin bir vesile ile yaşadıkları mahalden uzak bir yere gitmesiyle dostlarına gurbetten özlem dolu duygularla kaside veya kıt'a-i kebire nazım şekliyle manzumeler yazdıkları görülmektedir. Manzum mektup⁵⁶ olarak adlandırılan bu eserler içinde yer alan kişilerin bir kısmının şair olması sebebiyle şairnâmeleri⁵⁷ hatta verdikleri az ama önemli küçük ayrıntılar sebebiyle de tezkireleri hatırlatmaktadır.

Manzum mektupların, ihtiva ettiği isimler sebebiyle bir şehir bağlamında kişilerin anlatıldığı şehrengizlerle de benzerlik gösterdiği belirtilmiştir. XVI. yüzyıldan üç şair (Sâ'î, Sânî ve Ferdî) arasındaki mazmun mektup yazışmaları hakkında yayınlanan bir yazıda da “*Bu manzumeler, müstakil bir şehrengiz değilse de İstanbul mahbuplarından bahseden çokça beyit ihtiva etmesi hasebiyle “şehrengiz” vasfı da taşımaktadır.*” şeklinde bu ilişki vurgulanmış ve aşağıdaki örnek beyitler verilmiştir:

Sâ'î'den:

Ağaçcı-zâde kâlîba çeker mi varuban her gün
Yine takyâların dükkânda Yorgancı Süleymân'uhn (70)
Ya Haydar-zâde düzgüniyle düzinüp kuşanur mı
Takılır mı g..ine anlaruñ eşhâsı dünyâñuñ (71)
Çevirür çevirür ardına kor [mı] Sûrnâcı Perrî
Kulaklı yayını tezgâhınuñ ardında sûrnânuñ (72)

Sânî'den:

Hem örti hem döşekdür lûtiyân-ı bezm-i kallâşa
Sorarsañ mak'ad-ı pâkini Yorgancı Süleymân'uhn (159)
Olup başına mehter başka çıkdı Sûrnacı Perrî
Çalup saña begendürmek diler savtını sûrnânuñ (160)

⁵⁶ Manzum mektuplar için yapılmış bir çalışma için bkz.: Elif Aydın, “**Divanlardaki Manzum Mektuplar**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, 2007.

⁵⁷ Şairnâmler ile ilgili olarak bkz.: Doğan Kaya, **Şairnâmeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Sen ol tiryâkî-i nâ-pâksin her geh ki buldukça

B..ından Nûh berşidür diyü yersin Yehûdâ'nuñ (161)⁵⁸

İkinci örnekte ismi geçen Sâni aynı zamanda İnebahtı şehrengizinin şairidir. Divanında da *În Nâme'î ki berây-ı Şu 'arâ-yı Zuraîfâ-yı İstanbul Ferestâdem Ez-sefer* başlıklı 44 beyitlik bir manzum mektup örneği vardır.⁵⁹

Yine Halep şehrengiziyle türün örneklerinden birini kaleme alan Seyrî'nin divanında da *Nâme-est ki Sâbıkâ ez-Mahrûse-i Haleb be-Mahrûse-i Şâm Firistâde Bûdem* başlıklı Halep'ten Şam'a gönderilmiş 29 beyitlik bir manzum mektup örneği yer almaktadır.⁶⁰

XVI. yüzyıl şairlerinden Deli Birader lakabıyla anılan Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a dostlarına gönderdiği ve dönemin şairlerinin de cevaplar yazdığı meşhur manzum mektubunda da meşhur bir çok kişinin ismi geçmektedir.⁶¹ Cevap yazanlardan biri de şehrengiz sahibi Zâfî'dir.

Manzum mektupların, içlerindeki isimler yönüyle kişi ve belli bir şehir merkezli bir tür olan şehrengizler ile benzerlik gösterse de diğer farklılıkları sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirelemeyeceğini düşünüyoruz. Buna rağmen bazı manzum mektuplar ise yukarıda da belirttiğimiz üzere sadece içindeki isimler sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve yayınlanmıştır. Bu metinler hakkındaki değerlendirmelerimiz örnekler üzerinden II. bölümde yer alacaktır.

⁵⁸ M. Fatih Köksal, "XVI. Yüzyılda Yaşamış Üç Şairin Hezliyat Tarzında Manzum Mektuplaşmaları", **Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan**, Sivas, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 175-176.

⁵⁹ İshak Taşdelen, **Sani Beg Divanı**, Sivas, Express Basım Merkezi, 2019, s. 450-453.

⁶⁰ Recep Gökkaya, "**16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı [İnceleme - Metin - Dizin]**", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017, s. 103-105.

⁶¹ Günay Kut (Alpay), "Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1973-1974, s. 223-252.

1.6. Şehrengiz Tanımı

Şimdiye kadar yapılan araştırmalara ve örnek metinlere dayanarak şöyle yeni bir şehrengiz tanımı teklif edebiliriz: Bir şehrin tanınmış, bilinen ve meşhur kişilerinin yani “güzellerin” belirli bir kompozisyon dâhilinde ele alındığı, müstakil ve manzum eserlerdir. Bu tanımı biraz açmak gerekirse şu hususlara vurgu yapabiliriz:

- Ele alınan şehir belirli bir şehirdir, mutlaka şair tarafından belirtilir.
- Kaside veya mesnevi nazım türlerinin sahip olduğu gibi bir kompozisyon dâhilinde (Münâcât, tevhid, na’ttan başlayarak hâtime ve dua kısımlarını ihtiva eden bölümler veya kasidede olduğu gibi nesib, girizgâh, fahriye ve dua kısımları gibi) yazılır.
- Şehir tasvirlerinin ölçüsü, arka bir fon olarak değerlendirildiği düşünüldüğünden şairden şaire göre farklılık gösterebilir. Şair, uzun tasvirler yapabildiği gibi, sadece şehrin adı söylemekle de yetinebilir. Hatta Neşâtî örneğinde olduğu gibi metinde şehrin adına dahi yer verilmeyebilir. Şairin hayatı ile ilgili diğer bilgilerden yola çıkarak Edirne için yazıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıntılı şehir tasvirlerinden sadece şehrin isminin belirtildiği örneklerle kadar çeşitlilik gösterir.
- Güzellerin belirlenmesinde şairin bir seçimi, tercihi vardır. Herkesi eserine dâhil etmez, bunu da açıkça belirtir.
- Yapılan çalışmalarda genellikle esnaf güzeller vurgusu yapılsa da toplumun her tabakasından, meslek grubundan güzellere yer verilir.
- Nazım şekli çoğunlukla mesnevi olmakla birlikte diğer nazım şekilleriyle yazılan örnekleri de vardır. Mesnevi nazım şeklinin ana gövde olduğu, içinde özellikle gazelin de kullanıldığı karışık örnekler vardır.
- Güzel olarak nitelendirilen kişiler isim, lakap, meslek, yaşadıkları yer ve mensup oldukları din esas alınarak söz sanatlarıyla genellikle 2 ilâ 10 beyit arasında tasvir edilir, övülür, medhedilir. Beyit sayılarının daha fazla olduğu örnekler de vardır.

- Güzellerin sıralamasında ilk ve son kişilere önem verilir. Genellikle bir güzelin neden ilk olduğu vurgulanırken, son güzelin neden en sonda yer aldığı da açık bir şekilde belirtilir.
- Kişi merkezli metinlerdir bu sebeple şimdiye kadar yapılmış ve yaygınlık kazanmış: “Bir şehrin güzellerini”, “şehrin güzelliklerini” veya “bir şehrin hem güzellerini hem de güzelliklerini ele alır” şeklindeki üçlü sınıflandırmanın geçerli olmadığı görülmüştür. Şehrengizlerde şehrin güzellerinin merkeze alınıp diğer unsurların tali sayıldığı açıktır.
- Belirli bir şehir bağlamında yazıldığı için şehir şiirlerinin bir alt türü olarak değerlendirilse de metnin ana vurgusu kişilerdir.
- Kişi merkezli ve övgüye dayalı bir tür olduğu için güzellerin olmadığı metinlerin bu türe dâhil edilmemesi gerekir.
- Daha çok manzum mektup örneklerinde görüldüğü gibi sadece isimlerin zikredildiği, kişilerin çeşitli yönleriyle söz sanatlarına kaynaklık etme durumunun olmadığı metinler de bu türe dâhil edilmemelidir.
- Beyit sayıları farklılık göstermekle birlikte müstakil eserlerdir. Bir eserin parçası değildir. Bu yönüyle mesnevilerde yer alan şehir tasvirleri ve şehrin sakinlerini, güzellerini tasvir eden bölümlerden ayrılır.
- Birden fazla güzeli konu edinmesiyle isim redifli ve bir meslek grubuna ait kişinin ele alındığı müstakil gazellerden farklılık göstermektedir.
- Muhteva bakımından benzerlik gösterebilir de Fars ve Arap edebiyatlarındaki örneklerinden farklı olarak Türk edebiyatında ortaya çıktığını kabul eden fikri esas olarak yerli bir tür olduğu kanaatini biz de düşünmekteyiz.
- Diğer şehrengiz sahibi şairlerin ve tezkire yazarlarının ifadelerinden anlaşılacağı üzere Mesîhî tarafından ortaya konmuş ve ona yazılan nazireler ile edebiyatımızda yaygınlık kazanmıştır.
- Kaside ve mesnevi gibi devlet kademesindeki kişilere sunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE ŞEHRENGİZLER

Bu bölümde öncelikle Türk edebiyatındaki ilk şehrengizin kimin tarafından ve ne zaman yazıldığı üzerinde duracağız. İlk örneği verdiği kabul edilen ve bizim de bu kanaatte olduğumuz Mesîhî'nin diğer şairleri nasıl etkilediği ve şair tezkirelerinde nasıl ele alındığı incelenecektir.

Daha sonra I. Bölümde tanımı yapılan şehrengiz türünün özelliklerine sahip metinler ile kaynaklarda adı geçen ve elimize az sayıda beyti geçen metinler ele alınacaktır. Daha sonra şehrengiz başlığıyla yayınlanan fakat türe ait olmadığını düşündüğümüz örnekler ele alınarak hangi yönlerden şehrengiz sayılamayacağı üzerinde durulacaktır. Kataloglardaki yanlışlıklardan dolayı şehrengiz olarak kabul edilen eserler de incelenecek ve doğru bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Bazı şehrengiz şairlerinin eserlerini ne zaman telif ettiklerini, vefat tarihlerini ve aynı mahlası taşıyan şairlerden hangisi olduklarını tam olarak tespit etmemiz mümkün değildir. Biyografik kaynaklardan ve diğer ipuçlarından yola çıkılarak bazı tahminlerde bulunmak mümkün olmakla beraber bu durumlar kesinlik ifade etmezler. Bu sebeple II. bölümde eserlerin listelenmesinde şairlerin mahlasların alfabetik sıralanması esas alınmıştır.

2.1. İlk Şehrengizi Kim, Ne Zaman Yazdı?

Türk edebiyatında şehrengiz türünün ilk örneği olarak Mesîhî ve Zâtî tarafından II. Bayezid zamanında Edirne şehri için yazıldığı kaynaklarda sürekli tekrarlanan bir bilgidir. Doğru olmakla bir birlikte açık ve net olmayan bir bilgidir. Fakat bu iki eserin hangi tarihlerde yazıldığı, hangisinin önce kaleme alındığı meçhuldür. Mesîhî'nin şehrengizinde hangi padişah zamanında yazıldığı açıkça ifade edilmemiştir:

Çün ol gün mu'tedil gördi cihânı

*Göçüp **Şâh** itdi tebdil-i mekânı*

*Devâm-ı devlet ile **bir iki yıl***

*İdindi **Edrine** şehrini menzil*

Çü ihsanından irmiş idi behre

*Sürinürek bile **geldim** bu şehre (MEŞ, b. 57-59)*

Zâtî ise hangi padişah döneminde yazıldığını aşağıdaki beyitlerde görüleceği gibi açıkça belirtmiştir:

***Medh-i Bâyezîd Hân Nevvera'llâhu Mazca'ahu**⁶²*

Meger kim pâdişâh-ı heft kişver

Emîr-i cümle-i erbâb-ı efser

***Şehin-şeh Bâyezîd** ibn-i Mehemed*

Mü'ebbed devleti cündi mü'eyyed

Yirinde şehr-i Kostantîni nâ-gâh

Koyup bir subh-dem tutdı hemân râh

*İrişdi **Edrine** şehrine ol mâh*

O yirün başına gün toğdı nâ-gâh

Çün oldı Edrine ol mâha menzil

Yire san âyet-i nûr oldı nazil (ZEŞ^b, b. 21-25)

Mesîhî'nin *Şâh* olarak kimi kastettiği konusunda kaynaklarda II. Bayezid ismi herhangi bir açıklama yapılmadan sürekli tekrarlanır. Bunu yanı sıra Agâh Sırrı Levend, eserin İÜ TY no. 1532 numarada kayıtlı bir mecmuanın içinde yer alan

⁶² Nevvera'llâhu Mazca'ahu (Allah yattığı yeri, kabrini nurlandırın) ibaresinin eserin istinsahında konulduğunu tahmin ediyorum. Yoksa Zâtî'nin şehrengizi 1512'den sonra yazmış olmalıdır. Muhtemelen 1512 yılından sonra istinsah edilen külliyyatta "Medh-i Bâyezîd Hân" ibaresini gören müstensih bu ibareyi eklemiştir. Nüshanın müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

nüshasının başında yer alan “Azimet-kerden-i Sultan Selim Han der-şehr-i Edirne” şeklindeki bir kayıttan dolayı meydana çıkan ihtimalleri şu şekilde sıralamıştır:

- a) *Mesîhî'nin ölüm tarihi yanlıştır. O, kaynakların bildirdiği gibi 918 de değil, 919 dan sonra ölmüştür.*
- b) *Mesîhî, eserini Yavuz Sultan Selim şehzade iken Edirne'de bulunduğu sırada yazmıştır.*
- c) *Mesîhî'nin Edirne'ye geldiğini yazdığı Han, devrini yaşadığı II. Bayezid'dir. Başlık sonradan nüshayı istinsah eden tarafından yakıştırılarak konulmuştur.*⁶³

Daha sonra bu ihtimallerin üzerinde duran Levend, Mesîhî'nin ölümünün günü ve saatine göre tespit edildiğini söyleyerek bu ihtimali bırakır.⁶⁴ İkinci ihtimali de Mesîhî'nin hamisi olan Hadım Ali Paşa'nın şehadeti ile şehzade Selim'in Kefe'ye gidişi arasındaki zamanın az olduğunu belirterek bu ihtimali de zayıf bulur. Yukarıda verilen kaydın eserin başına sonradan konulmuş olması ihtimalini kabul eder ve “şair, II. Bayezid'in Rumeli'nde açılan seferlerin birine gitmek üzere Edirne'ye geldiği sırada, belki de Zâti'nin eserini yazdığı tarihte eserini yazmıştır.” der.⁶⁵ Bu fikrinde kısmen haklıdır. İlk bölümde belirttiği gibi II. Bayezid'in bir sefer sebebiyle Edirne'ye geldiğinde yazmış olması ihtimali doğrudur.

“Bir iki yıl Edirne şehrini devletin devamı ile menzil edildi.” ifadesinden açıkça anlaşıldığı gibi yaklaşık iki yıl Edirne'de kalan padişah II. Bayezid'dir. Boğdan seferi sebebiyle 1484 Nisanında İstanbul'dan ayrılan padişah 1 Mayıs'ta Edirne'ye gelmiş ve burada bir zaman konaklamıştır. Tunca kenarındaki cami, medrese, imaret ve darüşşifadan meydana gelen külliyenin temelini atmış, aynı ayın yirmi ikinci günü sefere devam etmiştir.⁶⁶ 15 Temmuz'da Kili; 3 Ağustos'ta Akkirman kaleleri fethedilmiştir.⁶⁷ II. Bayezid, seferden dönüşte kış mevsimi Edirne'de geçirmiş, 1485 yazında ise Filibe'ye gitmiş ve bölgeyi kontrol etmiştir. Kış mevsiminde yine Edirne'de kalmış ve Macar kralının elçilerini burada kabul etmiştir. 1486 yılının ilk

⁶³ Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 15-16.

⁶⁴ Mesîhî'nin vefatı Aşık Çelebi tarafından açıkça kaydedilmiştir (16 Cemâziye'l-evvel 918/30 Temmuz 1512). Bu kayda rağmen hakkında araştırma yapan V. L. Ménage bu tarihten farklı bir tarih üzerinde durur. V. L. Ménage, “The Gül-i Sad-Berg of Mesîhî”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 7-8, 1988, s. 11.

⁶⁵ Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 16.

⁶⁶ Selâhattin Tansel, **Sultan II. Bâyezîd'in Siyâsî Hayatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017, s. 81.

⁶⁷ **a.e.**, s. 83, 85.

aylarında İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'dan ayrılış ve dönüş vakti arasında yaklaşık 2 senelik bir zaman dilimi vardır. Bu da beyitte açıkça belirtildiği gibidir. Buradan şehrengizin 1486 yılında veya sonrasında yazıldığını tahmin edebiliriz. Mesîhî de bu zaman Edirne'dedir. Muhtemelen hamisi o zaman Rumeli beylerbeyi olarak Boğdan seferine de iştirak eden Ali Paşa'nın maiyetinde idi. Paşa ile henüz tanışmadığını varsayarsak o zaman sadece Padişaha eserini sunmak üzere Edirne'ye gittiğini düşünebiliriz. Kili ve Akkirman'ın fetihleri için divanında kaside bulunmadığı göz önüne alınırsa Paşa ile henüz tanışmadığı, maiyetine girmediği düşünülebilir. "Menzil edindi" ibaresinden metnin padişahın 1486 yılının ilk aylarında İstanbul'a döndüğü vakit veya kısa bir zaman geçtikten sonra yazıldığını söyleyebiliriz. Her halükarda 1486 senesinin ilk aylarından başlayarak birkaç sene içerisinde en fazla 1490'lı yıllar arasında yazılmıştır. 1512 yılında vefat ettiğini göz önüne alırsak vefatından 22 ila 26 sene evvel yazmıştır. Ortalama 60-65 senelik bir ömrü olsa 40'lı yaşlara tekabül eder ki bu da hayat hikâyesine uygundur.

Böylelikle Levend'in II. Bayezid'in bir seferi için Edirne'ye geldiği sırada yazılmış olma görüşü doğrulanıyor. Fakat yılını tespit edemediği için Zâtî ile aynı zamanda yazdığını belki ifadesi ile tahmin etmiştir. Zâtî sıralarda 15 veya üzeri yakın yaşlarda olmalıdır. Doğum tarihi "İvaz"ın ebced hesabıyla karşılığı olan h. 876'dır (m. 1471-1472).⁶⁸ Bunu net olarak biliyoruz. Bunu yanı sıra İstanbul'a kırk yaşının başında geldiğini de biliyoruz.⁶⁹ Bu sebeplerden dolayı Mesîhî ile aynı tarihlerde yazmış olması imkânsızdır. Daha sonraki bir zamanda yazılmış olmalıdır. Fakat ne zaman?

Yirinde şehir-i Kostantîni nâ-gâh

Koyup bir subh-dem tutdı hemân râh

İrişdi Edrine şehrine ol mâh

O yirüñ başına gün doğdı nâ-gâh (ZEŞ^b, b. 23-24)

⁶⁸ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Su'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1574.

⁶⁹ Vildan S. Coşkun, Zâtî, *DİA*, C. 44, s. 150.

“Şehr-i Kostantin (İstanbul)’i ansızın bırakıp bir sabah vakti yola çıkması ve Edirne şehrine ulaşması ne zaman olmuştur? Ekim 1509’da İstanbul’da meydana gelen ve “kıyamet-i suğra” olarak anılan büyük bir depreme padişah sabah vaktinde yakalanmış ve bulunduğu oda dahi zarar görmüştür. Bu olaydan sonra bir müddet sarayın bahçesinde çadırda kalan Padişah artçı sarsıntıların devam etmesi ve şehrin harap halinden duyduğu üzüntü sebebiyle bir müddet sonra Edirne’ye gitmiş ve orada kendisi için yapılan bir ahşap evde kalmıştır. *Nâ-gâh* ve *subh-dem* ibareleri bu gidişin planlı bir şekilde yani bir sefer veya başka bir sebeple gidiş değil de ansızın ortaya çıkan mücbir bir sebepten dolayı olduğunu anımsatıyor. Bu ihtimalin doğru olması durumunda eserin yazılış tarihi 1509 veya yakın sonrasındadır. Deprem sonrasında Edirne’ye gitmesi dışında bir sefer veya başka bir sebeple Edirne’ye gitmesi de olabilir. Fakat her halükarda bu tarih 1486 ve yakın sonrası değildir. Zât’i’nin hayatına göre 1500’lü yıllardan sonra olmalıdır. II. Bayezid’in dönemini ele alan tarihi kaynaklarda padişahın çeşitli vesilelerle Edirne’ye gittiği biliyoruz. Şairin hayat hikâyesindeki doğumu, Balıkesir’de kalması, kırk yaşının başlarında İstanbul’a gelmesi gibi ayrıntılar da bunu destekler mahiyettedir.

Bütün bu bilgiler ve tahminlerin ışığında ilk şehrengiz Mesîhî tarafından Edirne şehri için II. Bayezid zamanında 1486 veya yakın sonrasında, ikinci örnek ise Zâtî tarafından aynı şehir ve aynı padişah döneminde en erken 1500’lerin ilk yıllarında yazılmıştır diyebiliriz. Böylelikle İÜ TY 1532’deki nüshasının başındaki ibare (Sultan Selim) de geçerliliğini yitirmektedir.

Mesîhî ile tanışıklığı olan, hatta onun vasıtası ile Ali Paşa’ya kasideler yazan Zâtî, Mesîhî’nin şehrengizi biliyordu ve ona benzer bir eser kaleme almak istedi diye tahmin ediyoruz. Tezkirelerde Zâtî’nin başka şairlerden etkilendiği, onlardan manalar, kelimeler aldığı ifade edilmektedir. Böyle bir durum da söz konusu olabilir. İki metin arasında karşılaştırma yapıldığında aynı isimler ve benzer ifadelerin olduğu görülmektedir:

2.1.1. Mesîhî İle Zâtî'nin Şehrengizlerindeki Ortak İsimler

İsim, lakap, meslek (M)	Beyit no	İsim, lakap, meslek (Z)	Beyit no
Ferraşoğlu Yakub	76-77	Yakub-ı şehr-i Edirne	48-49
Talib-i ilm Mahmud	74-75	Talib-i ilm Mahmûd	50-51
Nalbendoğlu Ahmed	72-73	Nalbendoğlu Ahmed	54-55
Ser-mahfiloğlu Ali	148-149	Ser-mahfiloğlu Ali	56-57
Hafız Mahmud	114-115	Hafız Mahmûd	62-63
Yusuf	110-111	Yusûf	66-67
Halil	95-96	Halil	68-69
Hürmüz	93-94	Hürmüz	72-73
Kazzaz Ebrî	105-107	Kazzaz Ebrî	74-75
Kazzaz Lutfî	140-141	Kazzaz Lütî	76-77
Abacioğlu Muhammed	112-113	İbn-i Abacı	78-79
Derzi Seydî	138-139	Derzi Seydî	86-87
Takyacı Hasan	144-145	Takyacı Hasan	92-93
Sarrafzâde	82-83	Sarrafzâde	96-97
Semercioğlu	89-90	Semercizâde	102-103
Attar Hasan	118-119	Attar	110-111
Hallac Hüseyin	152-153	Hallâc	112-113
Vâlâcî Şadioğlu	129-130	Vâlâcî Şadioğlu Memi	116-117
Kuyruklu Yıldız	99-100	Kuyruklu Yıldız Yahya	120-121
Kız Ali	80-81	Kız Ali	122-123
'Alemşah	108-109	'Alemşâh	124-125
Abdî	127-128	Abdî	126-127
Kaya Bali	158-159	Kaya Bali	132-133
Sârbanoğlu Nimet	131-133	Nimet	134-135
Keçeci Safer	120-121	Safer	136-137
Seyyidoğlu Cafer	84-86	Cafer	140-141
Sazendezâde Cafer	134-135	Cafer	140-141
Şerbetçioğlu	154-155	Şerbetçizâde	150-153

Zâtî’de yer alan 27 ismin 20 tanesi aynı şekilde 7 tanesi de isim, meslek veya lakabı ile Mesîhî’nin eserinde geçmektedir. Bu 7 kişinin sadece isimleri Zâtî’de yer almaktadır. Mesîhî ise mesleklerini ve lakaplarını da söylemiştir. 52 kişi olduğu göz önüne alınırsa benzerlerin oranı %51’e tekabül etmektedir. Bu da Zâtî’nin Mesîhî’den oldukça etkilendiğini göstermektedir. Hatta bu durumun etkilenmenin ötesinde olduğunu da düşünebiliriz. Bu benzerliğe ilk olarak M. İzzet dikkati çekmiştir.⁷⁰

Mesîhî’nin şehregizinde güzeller bir iki istisna dışında ikişer beyit ile tavsif edilmiştir. Zâtî de güzeller için ikişer beyit ayırmıştır.

Bu karşılaştırma sonucunda cevapları tam olarak verilemeyen aşağıdaki bazı sorular ve yorumlar ortaya çıkmaktadır:

1. Mesîhî eserini 1486’dan sonra (1486-1490?), Zâtî de 1509’dan sonra yazdı ise aradaki yıl farkından dolayı bu güzellerin hayatta olup olmamaları sorusu. Bu durumda iki eser arasında en az 20 senelik bir zaman farkı vardır.
2. İki eser arasında olduğunu düşündüğümüz zaman farkından dolayı bu kadar ortak isim nasıl oluyor?
3. Şehregizlerde yer alan isimlerin yaşları genellikle gençler olduğuna göre Zâtî’nin eserinde ortak olan isimler Mesîhî’dekilerden +20 yaş büyük. Yaşlı ve koca insanlar şehregizde yer alır mı? Almaz mı? Bununla birlikte “Cüvânân” ve “Mahbûbân” ibareleri boşa mı çıkıyor?
4. Yoksa Zâtî’de mi Mesîhî ile aynı tarihlerde yazdı? Doğum ve vefat tarihlerine göre bu durum uygun mudur?
5. Zâtî aynı tarihte yazmadı ise, güzelleri Mesîhî’den mi aldı?
6. Tanıştıklarını hatta Mesîhî’nin yardımını ile Hadım Ali Paşa’nın maiyetine girdiğini biliyoruz. Zâtî muhtemelen bu tanışıklık sebebiyle şehregizden de haberdardı.

Mesîhî ile Zâtî arasında şiir konusundaki hırsızlık tartışmaları olduğunu ve bunun Latifî tarafından da ele alındığını biliyoruz. Latifî bu tartışmaları şu şekilde ifade edilmiştir:

⁷⁰ M. İzzet, TEŞ, s. 11.

Mutâyebe: Mezkûr Mesîhî ile merhûm Zâtî beyinde şî're müte'allık ba'zı ma'nalar tevârüd vâki' oldukda Zâtî mezkûr Mesîhîye sirka töhmetini müş'ir bu kıt'ayı yazup göndermiş idi.

Kıt'a-i Zâtî:

*Ey Mesîhî her biri 'ırz uğrısı 'ayyârdur
Şehr-i şî' rûñ şâhısun bir dürlü dahî oldu iş
Mülk-i nazm-ı Zâtîñüñ uğurlanup ma'nileri
Girüben dîvünüña tebdîl-i sûret eylemiş*

Cevâb-ı Mesîhî:

*Sanma kim ma'nî-i nâdâna beni el uzadam
Degülüm tıfl ki hâyîde idinem iftâr
Tendeki rûh baña 'âriyet olduğıyçün
Günde biñ kez iderüm kendü hayâtumdan 'âr⁷¹*

Zâtî'nin Edirne Şhregizi

Sıfat-ı Mahbûbân Ya'kûb-ı Şehr-i Edirne

48 Didüm Mısr-ı cemâl içinde Ya'kûb
Terâzûdan iner Yûsuf gibi hûb
49 Beşer şekline girmişler melekler
Gelüp ol şâha olmuş cümle leşker

Mahmûd

50 Biri bir tâlib-i 'ilm adı Mahmûd
Degül ma'nîde anuñ misli mevcûd
51 Beyân itmek bedi' anuñ cemalin
Îlâhî artur ol mâhuñ kemalin

Ahmed

54 Birisi na'l-bendüñ Ahmed
Yüzinde berk urur nûr-ı Muhammed
55 Bugün hatm olmuş ol mehde melâhat

Mesîhî'nin Edirne Şhregizi

Ferraş-oğlı Ya'kûb

76 Birisi dahi Ferrâş-oğlı Ya'kûb
İşiginde müjem her lahza çârûb
77 Söz açsam hüsniñün bir hissesinden
Uzun olurdu Yûsuf kıssasından

Mahmûd

74 Biri şol tâlib-i 'ilm adı Mahmûd
Yüzi mıs bâh u zav'dur vasl-ı maksûd
75 Güzel ezberlermiş kannış kitâbın
İyü tahsîl kılmış şive bâbın

Na'l-bend-oğlı Ahmed

72 Bugün meydân-ı hüsn içre ser-âmed
Güzel dirseñ o Na'l-bend-oğlı Ahmed
73 Cemâli kible-i ashâb olupdur

⁷¹ Rıdvan Canım, **Latîfî Tezkiretü's-su'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 485.

Nitekim ey dil Ahmedde nübüvvet

Dükânı na'lden mihrâb olupdur

‘Alî

56 Biri ser-mahfilûn oğlu ‘Alîdür
Bugün mülk-i cemâle ol velîdür
57 Velâyetde nazîri yokdur anuñ
Velî gâyet cefâsı çokdur anuñ

Ser-mahfil-oğlu ‘Alî

148 Biri ser-mahfilûn oğlu ‘Alîdür
Hayâlüm gice vü gündüz belidür
149 ‘Aceb mi eylese cânda karârı
Kılıcıyla alıpdur ol diyârı

Mahmûd

62 Biri bir hâfiz anuñ adı Mahmûd
Belâdan eylesün hıfz anı ma‘bûd
63 Duhândur mûyî rûyî sûre-i nûr
Okurduk gelse bizden yaña ol hûr

Hâfiz Mahmûd

114 Biri hâfizdur olmuş adı Mahmûd
Hudâ virmiş ana elhân-ı Dâvûd
115 Yüzi Mushaf gibi olmuş mutahher
‘Aceb mi başına and içse iller

Yûsuf

66 Birisi Mısr-ı hüsnüñ şâhı Yûsuf
Göñüller Mısrın eyler ol tasarruf
67 Dil ü cân Yûsufın salmağa her gâh
Yañaklarında güldükce olur çâh

Yûsuf

110 Biri Yûsuf durur ol şâhî hûbân
Olupdur Mısr-ı hüsn içinde sultân
111 Gören kûyında anuñ tuttuğum yurt
Didi yir Yûsufi ön soñra bu kurt

Halîl

68 Birisidür Halîl-i nâr-ı ruhsâr
Gülistândur ruhunda hâline nâr
69 Cemâli Ka‘be-i ehl-i safâdur
Cebîni ‘ayn-ı nûr-ı Mustafâdur

Halîl

95 Birisi de Halîl ol âfet-i cân
Göñüller idinür her gice mihmân
96 Ne sihr itmiş yüzinde zülf-i ser-keş
Ki aña gülşen olmuş sahn-ı âteş

Hürmüz

72 Biri Hürmüz güzeller tâc-dârı
Cefâ meydânınuñ çâbuk süvârı
73 Beni acıtdı am zulm itdi feryâd
Benî Nûşin-revânı eylesün dâd

Hürmüz

93 Biri Hürmüzdür ebrûsı meh-i nev
Lebi Nûşirevândur kendi Husrev
96 Bizi çün kûh-ı gamda itdi Ferhâd
Ne içün eylemez Şîrîn lebin dâd

Ebrî

74 Biri kazzâzdur Ebrîdür ismi
Harîre ta‘n ider terlükde cismi
75 Temâşâ eyledüm düğme döğerken
Görinür iligi barmaklarından

Ebrî

105 Biri Ebrî durur kazzâz-ı tannâz
Bezi eyler çeker dâ‘im idüp nâz
106 Başum düğme tenüm ibrişim itdi
‘Aceb bana ol itdüğün kim itdi

107 Rakîbi düğmeden olmazsa dermân
İlikler gibi emsün anı yârân

Lutfî

76 Biri kazzâz Lutfî pür letâfet
Elüñden hûb-ter kahrında lezzet
77 Revâk-ı ri‘fatinde itdüm idrak
Mutabbak âsmânı düğme eflak

İbn-i ‘Abâcî

78 Biri bir nev-cüvân ibn-i ‘abâcî
‘Abâsî cümle şeyhün başı tâcî
79 Libâs-ı hüsnin al it her gün anuñ
İlâhî ‘aşkına Âl-i ‘Abânuñ

Seydî

86 Biri bir hûb derzi adı Seydî
İder âvâre ‘aşkı ‘ömr ü zeydî
87 Libâs-ı hüsn o mâhe gökden indi
Bunı mihrüñ yüzün gördükde sandı

Hasan

92 Birisi takyecilerde Hasandur
Anuñ hem hüsnî hem hulkî hasandur
93 Karâr u ‘aklüm ol ser-tâc alıpdur
Seri terk eylesem aña kalıpdur

Sarrâf-zâde

96 Biri Sarrâf-zâde gevher-i hâs
Dil anuñ kulzüm-ı ‘aşkında gavvâs
97 Bugün vezn eyledüm yâr-ı mergûb
Kim olmuş ağızı altun deger hûb

Semerci-zâde

102 Semerci biri illâ pîşesi nâz
Yüzünü görenüñ beñzi olur sâz
103 Niçe zâhidlerüñ zühdi ‘abâsı
Anuñ pâlânınuñ olmuş palası

Kazzâz Lutfî

140 Biri kazzâz Lutfî mâh-peyker
Gören mü’minlerün îmânı gevrer
141 Rakîbin düğme eyle yok çü dermân
İlikler gibi emsün anı yârân

‘Abâcî-oğlı Muhammed

112 Muhammeddür biri ibn-i ‘abâcî
Ayağı tozı halkuñ başı tâcî
113 Güneş ‘âşık olup her subh ol aya
Girer dervîş gibi ak abâya

Derzi Seydî

138 Birisi de şol bir Derzi Seydî
Libâs-ı hüsnî dikdi kendü giydi
139 Temâşâ itseñ ol ruhsâr-ı rengî
Sanursın al atlasdur firengî

Takyacı Hasan

144 Nigârüñ biri Takyacı Hasandur
Kıyâmet-vusledür nâzik-bedendür
145 Toludur şevki içüm ile taşum
Düşer takyası düşdük yerde başum

Sarrâf-zâde

82 Biri Sarrâf-zâdedür güher-pâş
Olupdur kalbi anuñ kıymet-i taş
83 Murâdı ger zer ise yüzüm üzre
Dür ü gevher dilerse gözüm üzre

Semerci-oğlı

89 Biri de şol Semerci-oğlı âfet
Ana lâ’ık mıdur andan o san‘at
90 O yalıñ yüzü her kime ki bakdı
Karâr u sabrı rahtın oda yakdı

‘Attâr

110 Biri kabbân öñünde yâr-ı ‘attâr
Perişân sünbülinden müşg-i Tâtâr
111 Dem-â-dem yana yana bunu dir ‘ûd
İdüpdür hâl-i ruhsârı yirüm od

Hallâc

112 Biri bir dil-güşâ mahbûb-ı hallâc
Saçı dârı dil-i Mansûra mi‘râc
113 Ele alurdu gönüm ol perî-veş
Eger penbeyle cem‘ olaydı âteş

Memi

116 Biri Vâlâcî Şâdi oğlu Memidür
Dili nâ-şâd iden anuñ gamıdur
117 Anuñ kapusı vâlâ-ter felekden
Özi â‘lâdur ol mâhuñ melekden

Yahyâ

120 Biri Kuyruklu Yıldız adı Yahyâ
Kıyâmetdür ider emvâtı ihyâ
121 Ne yıldız âfitâb-ı âlem-ârâ
Cemâlınden münevver rûy-ı dünyâ

‘Alî

122 Birisi Kız ‘Alî ol bî-nazîrûñ
Lebi hemşîresidür şehd u şîrûñ
123 Visâli kız degül câna ucuzdur
Aña cân virürüz maksudumuzdur

‘Âlem Şâh

124 Biri bir pâdişâh adı ‘Âlem Şâh
Virüpdür mülk-i hüsnî aña Allah
125 Görürse bir nazar ol pâdişâhı
Ola yanınca sultânlar sipâhı

Attâr Hasan

118 Biri attârlar içre Hasandur
San enfâsı anuñ müşk-i Hutendür
119 Akıdup kanlu yaşımı bakımdan
Pür ideyin dükânını yakımdan

Hallac Hüseyin

152 Biri hallâcdur k’olmuş Hüseyin-ism
Atılmış penbedür san andağı cism
153 İgende âhumuz almasun ol yâr
Od ile penbenüñ ne oyunu var

Vâlâcî Şâdi-oğlu

129 Biri Vâlâcî Şâdi-oğlu cevvar
Kim olmuş lebleri rengin-güftâr
130 Yakasın gönleginüñ sanma vâlâ
Girüpdür kana ol şûh-ı dil-ârâ

Kuyruklu Yıldız

99 Biri Kuyruklu Yıldız ol kamer-veş
Urur her gice yer yer göge âteş
100 Dahi toğmadın ol hürşid-pâye
Ye toğ yâ işte toğdum dirdi aya

Kız ‘Alî

80 Birisi Kız ‘Alidür k’ol semen-ber
Olupdur sükker-i pâlûdeden ter
81 Şu kim biñ cân virüp zevkini sürdi
Bu kızlık da anı ucuz düşürdi

‘Âlem Şâh

108 Birisi şol şeh-i ‘âlem ‘Alemsâh
Ki yanınca çekilür leşker-i âh
109 Ne güzel pâdişâh olur behey yâr
Ki olmuş gamzeler aña silahdâr

‘Abdî

126 Birisi şâh-ı ‘âlem adı ‘Abdî
 Revâdur pâdişâhlar olsa ‘abdi
 127 Ser-â-ser cümle ‘âlem aña bende
 ‘Aceb mi ben de olsam aña bende

Kaya Bâlî

132 Biri bir seng-dildür adı Kaya
 Getürdi ‘aşkı tağ u taşı kaya
 133 Anuñ gönlin fakîrûñ gözi yaşı
 Akıtmadı akıtdı gerçi taşı

Ni‘met

134 Biri Ni‘met murâdı cümle cânuñ
 Yüzine bakmağa göz toymaz anuñ
 135 Geçüpdür la‘li nâzûk ger gülâçe
 Yüzün gösterme yâ Rabb gözi aç

Safer

136 Biri bir mâhdur adı Saferdür
 Kamer ruhlar içinde mu‘teberdür
 137 Ayuñ on dördine beñzer cemali
 Bulınmaz şehri ararsañ misâli

Ca‘fer

140 Biri bir dil-ber-i mihr-i münevver
 Cemâli subh-ı sâdık adı Ca‘fer
 141 Kamu şehir ol kamer ruhsâra ‘âşık
 Ser-â-ser subh-veş mihrinde sâdık

‘Abdî

127 Biri ‘Abdi ki ol serv-i bülendi
 Gören dir yarıcın Allâh efendi
 128 Kul olayın olup emrine münkâd
 Şu şart ile ki hiç itmeye âzâd

Kaya Bâlî

158 Kaya Bâlî durur biri ki ol yâr
 Be-gâyet seng-dildür katı cevvar
 159 İşi ‘uşşâkına dâ‘im sahâdur
 Bize geldükçe emmâ taş kayadur

Sârbân-oğlı Ni‘met

131 Birisi Sârbân-ı oğlı Ni‘met
 Ser-â-ser iştiâh vü pür-letâfet
 132 Deve yanınca itsem aña hizmet
 Yular tutmaz başum bulurdı devlet
 133 Zihî devlet ki varup beyle bâğa
 Eluñ anuñla gire bir çanağa

Keçeci Safer

120 Keçecilerde birisi Saferdür
 Kılur insâf o kim sâhib-nazardur
 121 Aña ta‘n itmesün kimse pusuda
 Keçesin çıkarıbilür bu sudan

Seyyid-oğlı Ca‘fer

84 Birisi Seyyid-oğlı adı Ca‘fer
 Ruh-ı rengin ile âl-i Peyâmbur
 85 Saçı olmazsa seyyidliğine dâl
 Yanağı şahid üş olduğuna âl
 86 Bugün güzelleruñ oldur emîri
 Yaraşur cân ü dil olsa esîri

Sâzende-zâde Ca‘fer

134 Biri Ca‘fer durur Sâzende-zâde
 Zenahdânı kadehdür la‘li bâde
 135 Beline tâlib oldum cân u dilden

Didi sen de çalar mısın bu kıldan

Şerbetçi-zâde

Biri Şerbetçi-zâde kand-i lezzet

Fukâ'a içirüpdür ağzı şerbet

151 Meger la'l ile düşmüşdür nizâ'a

İşitdük şerbeti koymış fukâ'a

152 Tekellüm eyledükce ol şeker-hand

Dimağ-ı cânı eyler lafz-ı pür-kand

153 Anuñ çün medhini itdüm mükerrer

Lezîz olur mükerrer olsa sükker⁷³

Şerbetçi-oğlu

154 Biri Şerbetçi-oğlu sîb-gabgab

Sözin cüllâb itmîş ol şeker-leb

155 İnanma 'ahd iderse vuslatını

Ki ben anuñ çoğ içdüm şerbetini⁷²

Sonuç olarak Zâtî'nin yazacağı eser için Padişahın bir sebeple Edirne'ye gitmesini fırsat bildiğini ve eserini kaleme aldığını düşünüyoruz. Eserini İstanbul'daki şiddetli depremden etkilenen padişaha sunmuş olması muhtemeldir. Fakat eserde bu olayından bahsedilmemektedir. Bunu da Padişahın dengesini ve asabını bozan bir olayı tekrar hatırlatmamak için olduğunu düşünüyoruz. Muhtemelen yaşadığı bu olaydan dolayı Padişaha moralini düzeltecek bir eser sunmak istemiştir.

Görüldüğü gibi ilk şehrengizi Mesîhî yazmış ve Zâtî'den başlayarak daha sonraki diğer şairleri de etkilemiştir.

2.1.2 Mesîhî'nin Diğer Şairlere Olan Tesiri

2.1.2.1. Şehrengizlerde Mesîhî Vurgusu

İlk şehrengizi kaleme alan Mesîhî, kendisinden sonra yazılan şehrengiz metinlerinde gerek ima yoluyla gerekse de açıktan zikredilmiştir. Şairlerin mısralarında ima yoluyla yer bulması daha çok şehrengizinin sonunda yer alan iki gazelin *eyle* ve *kıl* redifleri ile gerçekleşmiştir.

⁷² MEŞ, ilgili beyitler.

⁷³ ZEŞ^b, ilgili beyitler.

Şairler tezkirelerinde şehrengiz yazan şairlerin ele alındıkları maddelerde yapılan Mesîhî vurgusu da dikkati çeken bir durumdur. Burada daha önce alıntı yaptığım şu yargıyı konuya katkısı olduğunu düşündüğümüz için yineliyoruz:

“İlki Mesîhî tarafından yazılan şehrengizler, bir nazire yarışı oluşturmuşlar ve böylece klasik bir anlatı haline dönüşmüşlerdir.”⁷⁴

Nazire mecmualarında gördüğümüz, nazire yazılan şiiri anlamlandırmada kullanılan “zemin şiir” ve diğerleri için kullanılan “nazire” kavramını burada Mesîhî ve diğerleri için çok rahat kullanabiliriz.

Bu etkilenme Mesîhî ile aynı şehir için yazılan örneklerde olduğu gibi farklı şehirler için yazılan metinlerde de kendisini gösterir.

Şimdi şehrengizlerde Mesîhî’nin yer aldığı beyitlere geçebiliriz:

Abdî’nin Kütahya Şehrengizi

Abdî’nin şehrengizinde dua kısmında geçen aşağıdaki beyitin redifinin Mesîhî’nin yazdığı ikinci gazelde kullanılan redif ile aynı olduğu görülmektedir. Bu benzerlik sadece redifle kalmaz rediften önce gelen kafiye kelimeleri *tâbende* ve *zindenin* de aynı olduğu görülür.

Çerâğ-ı ruhların tâbende eyle

Mesîh-âsâ kamusun zinde eyle (AKŞ, b. 226)

Mesîhî’nin gazelinin baktığımızda ise matla beytindeki ikinci mısranın aynen kullanıldığını görüyoruz:

Îlâhî her birin pâyende eyle

Çerâğı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

Çün itdûn leblerini çeşme-i cân

Buları haşre deñlü zinde eyle (MEŞ, b. 185)

Abdî’nin ikinci mısraında yer alan Mesîh kelimesi ile Hz. İsa kastedilmekle birlikte tevriyeli bir şekilde türün kurucusu olduğu kabul edilen Mesîhî’yi de

⁷⁴ Selim S. Kuru, “Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi...”, s. 87.

hatırlattığını düşünebiliriz. 1484'ten sonra yazılan bir eserde yer alan beyitlerin 1589-1591 yılları arasında yazılan bir eserde yaklaşık 100 yıl sonra tekrar etmesi dikkati çekmektedir. Bu kullanım da Mesîhî'nin döneminde ve sonrasında türün kurucusu olarak kabul edildiğini gösteren bir delil olarak değerlendirilebilir.

Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin memleketei Gelibolu için yaklaşık olarak 1567'den önce yazdığı şehrengizinde dua kısmı Mesîhî'de olduğu gibi 5 beyitlik bir gazeldir.

Du'â-yı Hüb-Rûyan

Îlâhî her birin mesrûr eyle

Gam-ı dehri bulardan dûr eyle (AGŞ, b. 82)

matla beyti ile başlayan bu gazelde kafiye farklı olmakla birlikte redif olarak yine eyle kelimesi kullanılmıştır. Mesîhî'nin matla beyti

Îlâhî her birin pâyende eyle

Çerâğ-ı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

biraz daha farklı bir söyleyişle Âlî'de

Ziyâ-bahş olduğınca çerhe hurşîd

Çerâğ-ı ruhların pür-nûr eyle (AGŞ, b. 83)

şeklinde tâbende ve pür-nûr kelimelerinin kullanımıyla lafzen farklı manen bir ifade edilmiştir.

Şehrengizin sonunda gazel kullanımı ve aynı redif dolayısıyla bir etkilenme söz konusudur.

Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi

Defterzâde Ahmed Cemâlî'nin yazdığı iki şehrengizden biri olan İstanbul şehrengizinin hâtîme kısmında yer alan aşağıdaki beyitlerde

Hemîşe dehrde pâyende olsun

Hızır-veş tâ kıyâmet zinde olsun (CİŞ, b. 447)

...

Sitânbûl şehrine ihsân eyle

Anı tâ haşr âbâdân eyle (CİŞ, b. 454)

...

Çerâğ-ı ruhları olup münevver

Oluban birbirleriyle yâr u hem-ser (CîŞ, b. 458)

kullanılan pâyende, zinde, çerâğ-ı ruhları ve redif eyle kelimeleri Mesîhî'nin yukarıdaki beytilerini hatırlatmaktadır.

Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi

Yine Cemâlî tarafından kaleme alınan Siroz şehrengizinde, hâtime kısmında yer alan aşağıdaki beyit ile

Hudâyâ bunları pâyende eyle

Ruhın her birinüñ tâbende eyle (CSŞ, b. 170)

Mesîhî'nin aşağıdaki matla beyti ile

Îlâhî her birin pâyende eyle

Çerâğı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

kullanılan kelimelerde Îlâhî/Hudâyâ, ruhın/ruhları gibi küçük farklar gösterse de büyük ölçüde benzerlik görülmektedir.

Yine aynı şehrengizde yer alan aşağıdaki beyitte

Hudâyâ beytîmi ma'mûr eyle

Bu şehrengîzümi meşhûr eyle (CSŞ, b. 176)

kullanılan eyle redifleri Mesîhî ile aynıdır.

Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi

Kalkandelen'li Fakîrî'nin İstanbul şehrengizinde yer alan Der-Medh-i Kostantiniyye başlıklı bölümde İstanbul'u anlatırken şehrin ser-âmedi saydığı bir güzelinden de bahseder. İşte bu ser-âmed olan güzel için ettiği duâ kısmında yer alan beyit ile

Îlâhî 'ömrini pâyende eyle

Fürûğ-ı hüsnini tâbende eyle (FîŞ, b. 187)

Mesîhî'nin

Îlâhî her birin pâyende eyle

Çerâğı ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

beyti arasındaki benzerlik oldukça açıktır.

Hâcî Dervîş'in Mostar Şehrengizi

Hâcî Dervîş mahlaslı Bosnalı bir şairin Mostar için yazdığı şehrengizin duâ kısmında yer alan aşağıdaki beyitlerde kullanılan *eyle* redifleri Mesîhî ile olan benzerliği göstermektedir:

Kamusın 'âşıkına râm eyle

Rakîb-i dîvi bî-ârâm eyle (HDMS, b. 290)

...

Dil-i mecrûha 'aşkuñ merhem eyle

Serây-ı hâsa anı mahrem eyle (HDMS, b. 294)

Hâdî'nin Saray Şehrengizi

Saray şehrengizinde sebep-i telif kısmında şair, bir dostunun kendisinden şehrin dilberlerini vasfetmesini, bir şehrengiz yazmasını istediğini ve kendisinin de bunun üzerine muhatabına şeklinde cevap vermiştir:

Didüm aña ki ey yâr-ı girâyî

Bu ibrâm olmasun göñlüñ murâyî

Ki sedd itmişdir of bâbı Mesîhî

Ebed açmaz anı dehrüñ fasîhi (HSS, b. 112-113)

Muhatabı da bu sözler karşısında şu şekilde Hâdî'yi ikna edici cevap vermiştir:

Girü didi diseñ anı revâdur

Ol Edrene imiş bu da Serâdur

Müberhen eyleyüp didi kelâmı

Mesîhî'den gelüp soñra Selâmî (HSS, b. 117-118)

Gerek Hâdî gerekse de muhatabı şehrengiz türünde Mesîhî'yi üstad olarak kabul etmişlerdir. Hatta Hâdî, şehrengiz kapısının Mesîhî ile kapandığını iddia ederek mübalağa derecesinde bir övgü sergilemiştir.

Sebeb-i telif kısmında Mesîhî'nin zikredilmesinin yanı sıra şair, Saray şehrengizinin sonunu duâ mahiyetinde aşağıdaki matla beytiyle başlayan eyle redifli 5 beyitlik bir gazel ile bitirir:

Îlâhî bunları dilşâd eyle

Vefâya dillerin mu'tad eyle (HSŞ, b. 480)

Hâdî'nin Sofyalı veya bazı kaynaklara göre Edirne'li olduğunu söylenmektedir. Bu durumun ve Edirne ve Saray'ın birbirlerine yakın olması şairin Mesîhî'den ve şehrengizinden haberdar olduğunun bir göstergesidir.

Maksadî'nin Yenice Şehrengizi

Yayına hazırlayan tarafından da ifade edilen karışıklık sebebiyle tertip problemi olduğunu düşündüğümüz Yenice şehrengizinde Maksadî, duâ mahiyetinde 7 beyitlik eyle redifli bir gazel yazmıştır. 188 beyitten oluşan bu gazel yukarıda da değindiğimiz gibi sonda olması gerekirken 131. beyitte başlayıp 133-138. beyitlerde devam etmektedir. 132. beyit ise mesnevi şeklinde kafiyeleştirilmiştir:

Înâyet kıl beni ferhunde eyle

Güzeller medhine gûyende eyle

Îlahî medhin itdügüm civânân

İki 'âlemde olsun şâd u handân (MYŞ, b. 131-132)

Daha sonraki beyitlerin redifleri aynı olmakla birlikte kafiye harfi olan revî harfleri farklıdır:

Bularuñ hüsni gülzârı yâ Râb

İrem bâğı gibi pür-zîver eyle

Kalem çekdikde medh-i sâde-rûya

Yüzi ismiyle resmin defter eyle

Sorub la'li yâd itdükçe uşşâk

Bularuñ leblerin dahi ter eyle

*Visâlin rûzı kıl 'âşıklarına
Rakîbi hor u hem hâkister eyle*

*Murâdum maksûdı 'âlemde budur
Güzeller hizmetine çâker eyle*

*Unutma Maksadî bu dâstânı
Oku yaz dilde dâim ezber eyle*

Bu farklılığa rağmen beyitlerin bütün olarak düşünüldüğünde bir gazel olduğu anlaşılmaktadır. Maksadî, gazeline önce Mesîhî'nin kafiyesi ve redifi ile başlamak istemiştir, daha sonra ise kafiye bilemediğimiz bir sebeple değişmiştir. 132. beytin araya girmesi belki istinsah sırasında olmuştur. Fakat kafiye değişimindeki bu değişiklik muhtemelen şairden kaynaklanmaktadır.

Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi

Mesîhî'nin şehrengiz yazdığı Edirne'de hayatını geçirmiş olan Neşâtî Ahmed Dede de Edirne için bir şehrengiz kaleme almıştır. Şehrengizinin sonunda duâ kısmındaki beyitlerden birinde *eyle* redifini kullanmıştır:

*Gel Neşâtî yeter du'â eyle
Fart-ı ihlâs ile senâ eyle (NEŞ, b. 141)*

İki şehrengizin de Edirne için yazıldığını düşündüğümüzde diğer şehrengizlerde Mesîhî'nin izinin, tesirinin daha fazla olduğunu görüyoruz. Buradaki benzerlik sadece bir beyitte *eyle* redifinin kullanılmasıdır.

Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

Cân Memi lakabıyla da bilinen Sânî'nin İnebahtı için yazdığı şehrengizin sonunda hâtime kısmında yer alan bu duâ beytinin *kıl* redifleri

*Muhibb-i muhlas-ı âzâdeler kıl
Çerâğ-ı meclis-i üftâdeler kıl (SİŞ, b. 171)*

Mesîhî'nin şehrengizinin 5 beyitlik birinci gazelinin redifi ile aynıdır:

Yâ Rabbi bunları ebedî müstedâm kıl
Her birisini ‘âşık-ı miskîne râm kıl (MEŞ, b. 179)

Seyrî’nin Halep Şehrengizi

Seyrî’nin Halep için yazdığı şehrengizin son bölümünde yer alan bu dua beyitinin redifi de Mesîhî’nin kullandığı redif ile aynıdır:

Bularuñ hüsnini memdûd eyle
Bulardan ‘âşıkın hoşnûd eyle (SHŞ, b. 123)

Tab‘î’nin İstanbul Şehrengizi

İstanbul için yazdığı şehrengizin tamamın bugün elimizde olamamasına rağmen, M. İzzet’in mezuniyet tezinde yer aldığı beyitlerden anladığımız kadarıyla, Tab‘î de eserinde Mesîhî’yi anmıştır:

Bu şehrengîz idi bergeşte ma‘nâ
Gelüp itdi Mesîhî anı ihyâ (TİŞ, b. 9)

Mesîhî bergeşte olan şehrengizi yeniden ihya eden kişidir. Yine Tab‘î’nin aşağıdaki beyti

Bu kavli baña kâdir etti Settâr
Begenmezseñ birisin sen de it var (TİŞ, b. 8)

Mesîhî’nin beytini hatırlatmaktadır.

Mesîhî medhi bu deñlü becerdi
Begenmezseñ yüri var sen de eyle (MEŞ, b. 188)

Şehrengizin sonunda M. İzzet’in bildirdiği ve 5 beyitten oluşan eyle redifli bir gazel de bulunmaktadır. Maalesef bu gazelin elimizde sadece aşağıdaki matla beyti bulunmaktadır:

Îlâhî bunları ‘alemde ber-karâr eyle
Kamusın ‘âşıkı üftâdesine yâr eyle (TİŞ, b. 7)

Bu gazel, Mesîhî’nin matlaı ile başlayan gazeliyle aynı redifle yazılmıştır:

İlâhî her birin pâyende eyle

Çerâğî ruhları tâbende eyle (MEŞ, b. 184)

Ulvî'nin Manisa Şehrengizi

Derzizâde Ulvî'nin Manisa için yazdığı şehrengizinde kendini Mesîhî'den üstün görerek bu beyti söylemiştir:

Mesîhî sözleriniñ cânı yokdur

İde şemşîr-i nazmumla cidâli (UMŞ, b. 263)

Ulvî bir şehrengiz şairi olarak Mesîhî'nin sözlerini kendi şiiriyle başa çıkamayacağını söyleyerek bir karşılaştırma yapıyor ve kendini ondan üstün görüyor. Bu beytin ilk mısraı Yahya Bey'in aşağıda göreceğimiz aynı tarzdaki beytinin ikinci mısraı ile aynıdır. Ulvî ve Yahya Bey arasında tevârüd söz konusudur.

Yahya Beyin Edirne Şehrengizi

Yahya Bey'in Edirne için yazdığı şehrengizin son kısmında kendini Mesîhî ile karşılaştıran şu beyit yer almaktadır:

Bu şehrengîzümiñ akrânı yokdur

Mesîhî sözleriniñ cânı yokdur (YEŞ, b. 203)

Yazdığı şehrengizin diğerlerinde daha üstün olduğunu, Mesîhî'nin şehrengizini beğenmediğini ifade eder. Bu maksatla Ulvî ile aynı mısra kullanılmıştır. Bu karşılaştırmanın her iki ehrengizin de aynı şehir için yazılması sebebiyle olduğunu tahmin ediyoruz. Yahya Bey'in yazdığı ikinci şehrengiz olan İstanbul şehrengizinde buna benzer beyitler yoktur.

Yine Edirne şehrengizindeki beyitlerde Mesîhî'nin kullandığı *eyle* rediflerinin aynı şekilde sonda kullanıldığı görüyoruz:

Cemâlin matla'ü'l-envâr eyle

Dehânın mahzenü'l-esrâr eyle (YEŞ, b. 209)

...

Zelîl ü hôr idüp bî-çâre eyle

Dehânın mahzenü'l-esrâr eyle (YEŞ, b. 213)

Za‘fî’nin İştîp Şehrengizi

XVI. yüzyılın en çok şehrengiz sahibi şairlerinden biri olan Za‘fî İştîp için yazdığı metinde dua kısmında Mesîhî ile aynı redifi kullandığı aşağıdaki beyiti söylemiştir:

*resûlüh Mustafâ’ya ümmet eyle
dahı âhirde ehl-i devlet eyle* (ZİŞ, b. 78)

Son kısımda tarih kıt‘asından önce yer alan
*bu deñlü itdi Za‘fî medh-i hûbân
begenmezse eger yârân itsün* (ZİŞ, b. 83)

beyti de Mesîhî’nin

*Mesîhî medhi bu deñlü becerdi
Begenmezseñ yûri var sen de eyle* (MEŞ, b. 188)

beytini hatırlatmaktadır.

Za‘fî’nin Moton Şehrengizi

Za‘fî’nin yazdığı başka bir şehrengiz olan Moton şehrengizinde de eyle redifini kullandığını görüyoruz:

*Olan ‘âşıklarına yâr eyle
Buları haşre deñlü var eyle* (ZMS, b. 104)

Bu beyit de eyle redifli diğer beyitler gibi şehrengizin sonunda dua kısmında yer almaktadır.

Sonuç olarak Mesîhî’nin diğer şehrengiz şairleri üzerinde tesirlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mesîhî’nin yazdığı kıl ve eyle redifli gazeller ile şehrengizini sonlandığı gibi diğer şairlerinde bu rediflerle gazel yazması (Âlî, Hâdî, Maksadî ve Tab‘î’de görüldüğü gibi). Bu şairler bu iki rediften ikincisini gazellerinde tercih etmiştir.
- Şehrengizlerini gazel ile bitirmeyen şairlerin ise *kıl* ve *eyle* rediflerini sonda hâtıme ve duâ kısımlarında kullanmaları.
- Mesîhî’nin adını açıkça anmaları.
- Övgü dolu ifadelerle anmak (Hâdî ve Tab‘î)

- Kendilerini ondan üstün görerek küçümser bir eda ile ananlar (Ulvî ve Yahyâ Bey)
- Mesîhî'nin tesirini açıkça gördüğümüz bu şehrengizlerin Neşâtî ve Yahyâ Bey tarafından yazılanları hariç aynı şehir (Edirne) için yazılmamıştır. Saray şehrengizi şairinin Edirneli olması ve Saray'ın Edirne'ye yakın bir yerleşim yeri olması da gözönüne alınabilir.

Bütün bunların yanısıra şehrengizler ile Mesîhî'nin şehrengizi arasındaki “nazire” ilişkisi olduğu yargısının da güç kazandığını görmekteyiz.

Eyle ve kıl redifleri çok rahatlıkla başka şairlerce de kullanılabilecek orijinal olmayan sıradan iki kelimedir. İlk olarak Mesîhî tarafından şehrengizinin sonunda dua için kullanılması ve diğer şairlerin de bunu aynı bölümlerde bilinçli kullandığını düşündüğümüz için böyle bir ilgi kurulmuştur. Bu kelimeler Mesîhî'nin etkisiyle kullanılmıştır. Şehrengizlerde son bölümde kullanılmayan kıl ve eyle redifleri ise bu kısımda dikkate alınmamıştır.

2.1.2.2. Şair Tezkirelerinde Mesîhî Vurgusu

Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ isimli eserinde Firdevsî'den aşağıdaki şekilde bahsetmiştir:

*“...tab‘-ı güher-rîzi envâ‘-ı nazma sâlik ve her birinüñ edâsına mâlik zîrâ ki Mesîhî'nüñ şehrengîzine nazîre dimiş. Sâir şu‘arânuñ nezâyirinden müstahsen ve pesend-i zurafâ-yı sâhib-suhen olmuşdur.”*⁷⁵

Bu ifadelerde Firdevsî'nin şehrengizinin hangi şehir için yazıldığı belirtilmemiştir. Firdevsî hakkında diğer kaynaklarda da bu konuda bir bilgi yoktur. Bu sebeble nazire ifadesinden dolayı Edirne için yazıldığını tahmin ediyoruz.

XVI. yüzyıl şairlerinden Edirneli Tâbi'î hakkında bilgi verirken tezkire yazarları yazdığı şehrengizinden bahsederken Mesîhî ile birlikte anmışlardır:

*“Mesîhînüñ Şehrengîzine andan yeg kimse nazîre dimemişdür.”*⁷⁶

⁷⁵ Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 470.

⁷⁶ Rıdvan Canım, **Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 198.

“Edirne’ye Şehr-engîz didi, görenler Mesîhî şeker-rîz bu dahı şehd-âmîz didi.”⁷⁷

“Mesîhînin Şehr-engîzine bî-nazîr nazîre dimişdür.”⁷⁸

“Mesîhînin Şehr-engîzine andan iyi kimse nazîre dimemişdür.”⁷⁹

Mesîhî’nin yazdığı aynı şehir olan Edirne için yazılması sebebiyle bu nazire vurgusu Latîfî’den başlayarak diğer tezkire yazarları tarafından da benzer ifadelerle sürekli kullanılmıştır.

Görüldüğü gibi tezkirelerdeki Mesîhî ve şehrengiz vurgusu yalnızca Edirne şehri için eser veren şairlerde görülmektedir.

2.2. Şehrengiz Olarak Kabul Edilen ve Elimizde Olan Metinler

2.2.1. Abdî’nin Kütahya Şehrengizi

Abdî mahlaslı, biyografik kaynaklarda adı bulunmayan bir şair tarafından Anadolu Beylerbeyliğinin/eyaletinin merkezi olan Kütahya şehri için yazılmıştır. Türk edebiyatında yer alan Abdî mahlaslı şairlerden hangisi tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemesine rağmen şehrengizin ithaf edildiği Sokulluzâde Hasan Paşa’nın Anadolu Beylerbeyliği görevinde (1589-91)⁸⁰ hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle eserin de 1589 sonrasında hatta beytinde geçen “yâdı” ibaresinden Paşa’nın Kütahya’dan ayrılmasından sonra (Mayıs 1591) yazıldığı düşünülebilir:

İrüp kalbe safâ vü zevk ü şâdî

Bu şehrengîze lutf oldu yâdı (AKŞ, b. 38)

Metinden çıkardığımız bazı ipuçları sebebiyle şehrengizin Manisa’daki şehzadeliği esnasında yanında bulunduğu II. Selim’e ve daha sonra tahta geçen III. Murad’a eserler sunan Abdî⁸¹ isimli şaire ait olduğunu düşünüyoruz.

⁷⁷ Âşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları 2010, C. 3, s. 1477.

⁷⁸ Beyânî Mustafa, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 44.

⁷⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 251.

⁸⁰ Erhan Afyoncu, “Sokulluzâde Hasan Paşa”, *DİA*, C. 37, s. 366-368.

⁸¹ Abdî’nin hayatı ve eserleri için bkz.: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi> (Erişim tarihi: 23.06.2020 17.05).

Gezüp itdüm nice yıllar seyâhat

Gelüp itdüm bu şehir içre ikâmet

Sılam idi benüm bu cây-âbâd

Görinür her kişiye şehir[i] Bağdâd

Cihân bir hâtem-i zer ol nigîndür

Bir adı kal'a-i gevher-nigîndür

O şehre şimdi Kütâhiyyedür nâm

Kanı anuñ gibi bir cây-ı ârâm (AKŞ, b. 65-68)

Beyitlerinde uzun yıllar seyahat ettiğini ve daha sonra asıl memleketi olan Kütahya'ya geldiğini belirtiyor. Bu beyitlerden şairin Kütahya'lı olduğunu ve eserlerini sunduğu şehzadelerin yanında Manisa'da kaldığını tahmin edebiliriz. Abdî'nin eserleri ve sunulduğu kişiler şu şekildedir:

Niyâz-nâme-i Sa'd u Hüma isimli mesnevisi 1545'te Manisa'da şehzade olarak bulunan II. Selîm'e sunulmuştur.

Heft-peyker isimli mesnevisi de Manisa'da Sancakbeyi olan II. Selîm'e 1551'de sunulmuştur.⁸²

Cemşid ü Hurşid isimli mesnevisi 1558'de II. Selîm'in Manisa'daki son yılında, Konya'ya Sancakbeyi olarak gitmesinden önce sunulmuştur.

Gül ü Nevrûz isimli son mesnevisi Manisa'da sancakbeyi olarak bulunduğu yıllarda (1566-1574) maiyetinde bulunduğunu tahmin ettiğimiz III. Murad'a 1577'de sunulmuştur.

Bu dört eserini de Manisa'da bulunan şehzadelere sunan Abdî'nin herhangi bir görev veya ihsan elde ederek bir vazife yapıp yapmadığını bilemiyoruz. Tezkirelerde

⁸² "Heft Peyker isimli mesnevisinin H. 959 Yılı 12 Safer (Pazartesi)/M.1552 Yılı 8 Şubat tarihinde Uşak kasabasında Abdurrahman Bin Abdullatif tarafından müellif nüshasından kopye edildiği belirtilmektedir." Hanzade Güzelova, "Abdî'nin Heft Peyker Mesnevîsi, (İnceleme-Metin-Dizin)", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2008, s. 83.

isminin geçmemesi bu teşebbüslerinin sonuçsuz kaldığını, isminin duyulmadığını düşündürmektedir.

Nice şehzâdeye ol cây-ı hurrem
Olupdur cânib-i Hakdan müselleme (AKŞ, b. 99)

Beytinden II. Selîm'in 1562'de Konya'dan Kütahya Sancakbeyliğine atanması sırasında yakınında olduğunu tahmin ediyoruz.

Hasb-i hâl kısmında (b. 63-72) kendisinden aşağıdaki beyitlerde şu sıfatlarla bahsetmektedir:

Meger bu bî-kes ü dil-haste vü zâr
Yaturam künc-i mihnet içre bîmâr

Şikeste-hâtır u makhûr u mahzûn
Bu dehr-i dîn elinden bağır pür-hûn (AKŞ, b. 63-64)

Bu beyitler ile sanki uzun yıllar şehzadelerle birlikte olan ve onlara eserler sunmasına rağmen gerektiği ilgiyi göremeden ömrünün sonlarında kırılgan bir halde memleketine dönen bir şair izlenimi veriyor. Son olarak şehrinde görev yapan Beylerbeyi Sokullu-zâde Hasan Paşa'ya şehrengiz yazarak dikkat çekmeye çalışmıştır.

Şehrengizin son beytinde kendisinin hasta bir halde bulunduğunu söyler:
Îlâhî her garîbe reh-nümâsın
Kabûl it haste 'Abdî'nüñ du'âsın (AKŞ, b. 228)

Ömrünün memleketi Kütahya, şehzadelerin yanında bulunduğu Manisa ve bir eserinin şahsi nüshasından istinsah edildiği Uşak şehirleri arasında bir hat üzerinde geçmiş olduğunu düşündüğümüz Abdî'nin 1591'den sonra yakın bir tarihte vefat ettiğini tahmin edebiliriz.

228 beyitlik şehrengiz diğer örnekler gibi mefâilün/mefâilün/feülün veznindedir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde R. 1973 numarada kayıtlı bir mecmuanın 35^a ve 157^a-158^a varaklarında yer almaktadır. Eser yayınlanmıştır.⁸³

⁸³ Yunus Kaplan "Abdî ve Kütahya Şehrengizi", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. IV, sy. 3, 2018. s. 783-824.

Eserde 31 güzel üçer beyit ile anılmıştır. Anılan bu kişilerden Hasan ve Hüseyin isimli iki attar kardeş bir arada üç beyit ile söz konusu edilmiştir. Bu güzellere ve meslekleri: Mehmed Şâh; Çavuş-zâde, Mehmed Çelebi; İbn-i Dil-ârâm; Sipahi, Ahmed Şâh; Budak Çelebi-zâde, Tüccar, Mehmed Şâh İbrahim Çelebi-zâde; Bezzaz, İnâyetullah Mehmed Çelebi-zâde, Şeyhî Çelebi Ali Beg-zâde, Yusuf Hâce-zâde Kâtip, Mehmed Şâh Kassâb-zâde Kasap, Mehmed Şâh Kuldaz Bezzaz, Halid Hacı Osman-zâde, Ali Şâh İmam-zâde, İbrahim Şâh Hızır-zâde, Ahmed Şâh Hüsrev Beg-zâde Terzi, Murtaza Haffaf Abdî Şâh-zâde, Hüseyin Şâh Saraç, Hüseyin Attar, Hasan Attar, Ahmed Şâh Ali Hâce-zâde Mestçi, Mehmed Celâl-zâde Yeniçeri, Muharrem Çelebi Tursun Beg-zâde, Mustafa Çelebi İmam-zâde, Hasan Şâh Durhul? Beg-zâde Terzi, Ahmed Şâh Abdurrahman-zâde Kazzaz, Mahmud Bedâd Çelebi-zâde Talebe, Ahmed Şâh Bakkal İbrahim Çelebi-zâde Talebe, Mehmed Şâh Budak Bey-zâde, Satılmış Bakkal Kapıcı Mustafa-zâde, Nazar Şâh Boyacı Mestân-zâde, Osman Şâh Kazzaz, Süleyman Kuyumcı-zâde ve Tekyenişîn-zâde Hasan Şâh'dir.

2.2.2. Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi

Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından memleketi Gelibolu için, gençlik yıllarında yaklaşık olarak 26 yaşından önce yazılmıştır. 86 beyitlik şehrengiz diğer örneklerin çoğunda kullanılan aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbı ile kaleme alınmıştır. 81 beyitlik kısmı mesnevi nazım şekliyle yazılmış ve sonunda beş beyitlik bir dua mahiyetinde eyle redifli bir gazel yer almaktadır. Her güzel üçer beyti ile zikredilmiştir. Eser yayınlanmıştır.⁸⁴

Şehrengizde 12 güzel yer almaktadır: Kılıçcı Hamza Bâli, Tîr-ger Muhammed, Muhziroğlu 'Ali Bâli, Gonca Mahmud Bâli, Takyacı Derviş, Ramazancık-zade Ahmed, Kible-zâde Hızır Bâli, Muslihî Beyzade Salih, Takyacı Mustafa, Kebbeci Hasan, Ali, Hüseyin.

⁸⁴ İ. Hakkı Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 3, 1996, s. 157-176. [Ayrıca şehrengiz Âlî Divanının yayınında da yer almaktadır: Gelibolulu Mustafa Ali, *Divan*, C. 1, Haz.: İ. Hakkı Aksoyak, Harvard Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 2006, s. 125-128. Aynı yazı, *Söylenmemiş Sözler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 513-533'te yer almaktadır.]

2.2.3. Ârif'in Kütahya Şehrengizi

17. yüzyıl şairlerinden Visâlî'nin oğlu Ârif Mehmed Efendi tarafından Kütahya şehri için yazılmıştır. Daha önce Abdî tarafından yazılan örnekten sonra Kütahya için yazılmış olan ikinci örnektir. Divanının yeni tespit edilen bir nüshasında yer alan şehrengiz 52 beyittir. Diğer örneklerden farklı olarak giriş kısmında 8 beyitlik bir gazel yer almaktadır. Şehir tasvirleri ve dua gibi bölümlerinin olmaması şehrengiz muhtemelen eksik olmasından dolayıdır. Şehrengiz diğer örneklerin çoğundan farklı olarak aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbı ile kaleme alınmıştır. Güzellerin ele alındığı beyit sayıları farklılık göstermektedir. Eser yayınlanmıştır.⁸⁵

Şehrengizde 12 güzel yer almaktadır: İbrahîm, Alî, Abdî-zâde Süleymân, Poyraz-zâde, Derzibaşioğlu, Hisârî Ömer, Zeynel-peser(Zeynü'l-beşer?), Şâh Abbâs, Ahırbasanlı Derzi peser, Takyeci-zâde, Muslî-zâde Süleymân, Ca'fer.

2.2.4. Âşık'ın Siroz Şehrengizi

Eserden ilk olarak Agâh Sırrı Levend, adı bilinmeyen bir şairin Siroz şehrengizi şeklinde bahsetmiştir.⁸⁶ Metnin içinde yer alan aşağıdaki beyitlerden şairinin *Âşık* mahlasını kullanan ve Bursa şehri için de bir şehrengiz yazdığı bizzat kendi eserinde belirten Âşık Çelebi olduğunu tahmin ediyoruz:

Husûsâ şehr-i Sîroz ola ma'mûr

Güneş yüzlüleriyle ola meşhûr

N'îçün vaşf itmeyesin anı 'Âşık

Olupdur medhe her vech-ile lâyık

Velîkin muhtasar eyle kelâmuñ

Anuñla mu'teber eyle kelâmuñ

Güzeller vasfını takrîre başla

Melekler adını tahrîre başla (b. 10-13)

⁸⁵ Ebubekir S. Şahin, "Ârif'in Kütahya Şehrengizi", *Türkoloji Dergisi*, C. XXII, sy. 1, 2018, s. 184-212.

⁸⁶ Agâh Sırrı Levend, *TEŞŞİ*, s. 45-46.

Görevleri sebebiyle Rumeli coğrafyasını dolaşan Çelebi'nin Siroz'a yolu düştüğünde yazdığını düşünmekteyiz. Bununla birlikte *Âşık* mahlaslı başka bir şair tarafından da yazılmış olması mümkündür.

İstanbul Üniversite Nadir Eserler Kütüphanesi TY 818 nolu mecmu'anın 74^b - 78^b varakları arasında yer alan şehrengiz aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbı ile yazılmıştır. 105 beyitten oluşan şehrengizde 28 güzel üçer beyitle övülmüştür. Bu güzeller: Halîl, Rüstemoğlu, ismi söylenilmeyen bir güzel, Mehmed Şâh Ak Gül, Yahyâ, Dâvud, Dervîş Bâlî, Eşekci-zâde, Mûtâf-zâde, Derzi-zâde Hasan Bâlî, Sipâhî, Güreldizâde, Kazzâz Hüseyin, Memi (Kazzâz Hüseyin'in kardeşi), Tarak Voyvodaoglu, Sipâhî Mustafâ, Alî, Celîl, Ebrî Bâlîoğlu Mehmed, Başmakkı İsâ, Başmakkı Ahmed, Mehmed Şâh, Ferhâd-zâde, Acem-zâde, Yeniçeri-zâde Mehmed Kâtib, Akçelüzâde Mustafâ Çelebî-zâde, Berber Ahmed, Berber Mihal.

Tezimiz için hazırlanan metin daha sonra şairi bilinmeyen bir şehrengiz olarak yayınlanmıştır.⁸⁷

2.2.5. Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi

16. yüzyıl şairlerinden İstanbul-Yedikule'li Azîzî tarafından, İstanbul'un kadınları hakkında yazılmıştır. İlk olarak Agâh Sırrı Levend tarafından kütüphanesindeki nüshası esas alınarak yayınlanmıştır.⁸⁸ Daha sonra şehrengiz, tespit edilen diğer nüshalar da esas alınarak da yayınlanmıştır.⁸⁹

Aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbı ile yazılan ve 224 beyitten oluşan şehrengizde 50 güzel üçer beyitle övülmüştür. Bu güzeller: Saçlı Zamân, Penbe 'Aynı, Kız 'Alem, Müdâm, Dîvâne Meryem, Debbâğ Kızı Hâtımâne, Cennet, Kemâl Kızı Hümâ, Burgucu Kızı Âyişe, Paşa Hâtûn, Mumcu Kızı Fâtımâne, Kassab Aynısı, Küçük Kamer, Tavukcu-zâde Âyişe, Derzî Kızı 'Alem, Turremâne, Mihrî, Bihzâd Hümâsı, Süglün Emîne, Râhime, Mevzûn, Cercer Kızı Muhsine, Moskov Nigârı Aynî Şâh, Cemîle, Kurk Hümâ, Kamer Şâh, Küpeli Kızı Kerîme, Hâce Kızı Şemî, La'l-pâre,

⁸⁷ Derya Karaca "Şairi Bilinmeyen Bir Siroz Şehrengizi", *RumeliDE Uluslararası Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 16, 2019, s. 428-444.

⁸⁸ Agâh Sırrı Levend, *TEŞŞİ*, s. 119-138.

⁸⁹ Ülkü Çetinkaya "Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. LIV, sy. 1, 2014, s. 229-268.

Zülfî Kızı Selîm Şâh, Sâz-zen Eğlence, Ak Gügercin Rebîa, Küçük Nisâ, Bölükbaşı Kızı Hü mâ, Şîve Emine, Ak Âlem, Cihân, Ermeni Sultân, Çirmenlü Âyişe, Kız Âyişe, Fersâ Hü mâ, Reis Kızı Fahrî Hatun, Şeh-i Rûm Meryem, Müzeyyin Kızı Mihmân, Bakkal kızı Selîm Şâh, Kulak Emîne, Sofrıcılar Âyişesi, Hınnacı kızı Ümmî Hân, Havvâ, Topuklu Âyişe.

Diğer örneklerin aksine erkekleri değil de kadınları konu edinmesi ile Türk edebiyatında türünün şimdilik tek örneği olan şehrengiz, döneminde de tezkire yazarları tarafından bu özelliğine dikkat çekilmiştir. Örneğin Riyâzî tezkiresinde eserden bahseder fakat kadınlardan bahsetmesi sebebiyle beyitlerden örnek vermez:

*Zümre-i zenâna şehir-engîzi vardır. Haylî müsta'iddâne dimişdür. Mevzû'ı ehl-i meşrebâne olmamağın irâdı revâ görilmedi.*⁹⁰

Kınalızâde Hasan Çelebi de tezkiresinde şehrengizin kadınlar bahsetmesini zamanın şairlerinin aksine bir tercih olduğunu söyler:

*Hilâf-ı mu'tâd-ı şu'arâ-yı zemâna şehir-i İstanbulda olan tâ'ife-i zenâne Şehir-engîz diyüp meşhûr-ı devrân ve makbûl-ı halk-ı zemân olmuşdur.*⁹¹

2.2.6. Behiştî Bursa Şehrengizi

Aynı mahlası taşıyan diğer şairlerden ayrılması için *Vizeli, Vaiz, Sâni* lakaplarıyla anılan Behiştî tarafından Bursa şehri için yazılmıştır. Ankara Millî Kütüphane'de Mil Yz A 827 numarada kayıtlı sayfaları karışık bir mecmuada Mesîhî'nin ve Kerimî'nin şehrengizleri ile karışmış bir vaziyette yer almaktadır. İlk defa Yaşar Aydemir'in Behiştî hakkında hazırladığı doktora tezinde bahsedilmiştir.⁹² Aydemir, şehrengizin Vize/Bursa şehirlerinden hangisi için yazıldığının tam olarak söylenemeyeceğini ifade etmiştir.⁹³

⁹⁰ Riyâzî Muhammed Efendi, **Riyâzü's-Şuara (Tezkiretü's-Şuara)**, e-kitap, Haz.: Namık Açıkgöz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 230.

⁹¹ Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü's-Şu'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 563.

⁹² Yaşar Aydemir, "**Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni**", Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1999, s. 74-76; **Behiştî Divanı**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 2000, s. 84-86.

⁹³ "Eserdeki eksiklik nedeniyle, Bursa şehrengizi mi, yoksa Vize şehrengizi mi? noktasında net bir cevap veremiyoruz. Şâirin Bursa ile ilgisi hakkında bir bilgimiz de yok. "‘Aceb mi bânâ kılmazlarsa meyli/ Ki Bursa'ya uzakdur Vize hayli" beytinde, Bursa'nın neden anıldığı noktasında çok temelli bir şey söylemek de güçtür."

Bursa hakkında yazıldığını aşağıdaki beyitler delil olarak kabul edilebilir⁹⁴:

*Bir âteş-ruh birisi **Yıldırım**da*

Tutuşdum gördüğüm gibi yirümde

Yüzi saçdan n'ola olmazsa münfek

Bulutlu gündən ayrılmaz çü şimşek

Çü gördüm âteş-i haddini rûşen

Göñül şem'ini yandırdum aña ben (b. 45-47)

...

*Şu deñlü perdedür **gurbet** yüzüme*

Ki gün göstermez olmuşdur gözüme

'Aceb mi baña kılmazlarsa meyli

*Ki **Bursaya** uzakdur **Vîze** hayli (b. 101-102)*

Kaynaklarda hayatının doğduğu Vize'de; eğitimini tamamladığı İstanbul'da ve vazifede bulunduğu Çorlu olmak üzere üç farklı yerde geçtiği anlaşılan Behiştî muhtemelen hayatının bir döneminde Bursa'ya gitmiştir. Bu dönemin medrese eğitimi için İstanbul'a gelmeden önceki zamana denk gelmesi düşünülebilir.

Metne karışan Mesîhî'nin ve Kerimî'nin Edirne şehrengizlerinde yer alan güzellerin çıkarılması ile geri kalan beyitler Bursa Şehrengizi olarak değerlendirilmiş ve yeni harflere aktarılmış ve IV. Bölümde verilmiştir.

Başta tarafında bir eksiklik olduğu anlaşılan şehrengiz 108 beyitlik mesnevi nazım şekli ve beş beyitlik bir gazel ile toplam 113 beyittir. Aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Baş tarafı eksik 24 beyitlik münacat bölümünden sonra sonu eksik 4 beyitlik bir sebep-i telif bölümü gelmektedir. Güzellerin vafından sonra son güzelin sebebinin açıklanmasından sonra 11 beyitlik bir sonuç ve dua kısmı yer almaktadır. Bu bölümler arasında mecmua sayfalarının tam olmaması sebebiyle eksiklikler mevcuttur.

Her güzelin üçer beyit ile vafedildiği aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır:

⁹⁴ Bu ifadelerle rağmen şehrengizdeki bu beyitler açıkça Bursa için yazıldığını göstermektedir.

*Hele şunlar ki sa'y-ile bulındı
Üçer beyt-ile bir bir zikr olındı*

*Üçer kat câme geyse n'ola her beg
Du'â kim üç kez okına olur yeg (b. 103-104)*

Şimdilik elimizde bulunan bu eksik bu nüshada sadece 21 güzel vardır. Bu güzeller: İbrâhîm, Memî, Hâfız, Âl-i Muhammed Hâşîm, Şeyh-zâde, Bir âteş-ruh bir güzel, Gazzâzlar da Mustafâ, Yağmurcaoğlu, Nakîboğlu, Muhzıroğlu, Sultân Mahmûd, Mîve-fürûşoğlu Mehemed, Başmakçılarda Mahmûd, Kirdecî, Biryâncıoğlu Mehemed, Lütî, Çeşmecioğlu 'Alî, Firenkoğlu, Yehûdîlerde bir sanem, Hâce kulu Mahmûd, Âl-i Mustafâ Ahmed.

Eserin Kanûnî'nin vezir-i azamlarından birine, muhtemelen şairleri himaye etmesiyle bilinen İbrahim Paşa'ya, sunulmak üzere yazıldığını aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır:

*Hemân ol dem anı dergâha iltem
Ki oldur Hazret-i Paşa-yı a'zam*

*Dürr-i bahr-i vefâ muhtâr-ı erkân
Vezîr-i a'zam-ı Sultân Süleymân (b. 105-106)*

2.2.7. Belîğ'in Bursa Şehrengizi

Bursalı Belîğ tarafından Bursa güzelleri hakkında sonundaki tarihe göre 1707/1708 yılında yazılmıştır. Aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbı ile yazılan şehrengiz hakkında yapılan yayına göre 269 beyittir.⁹⁵ Şair eserine *Âyîne-i hûbân* özel ismini vermiştir:

*Sözümüz vâsıl-ı pâyan oldu
Nâmı âyîne-i hûbân oldu (BLBŞ, b. 93)*

⁹⁵ Abdulkadir Abdulkadiroğlu, "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa Şehrengizi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. XXV, sy. 2, 1987, s. 129-167.

Eserde yer alan 20 güzelin her biri sekizer beyit ile tasvir edilmiştir. Bu güzeller: Şeyh Muhammed Kazzâz eş-şehîr Baldır-zâde, Kaymakcızâde Seyyid Ahmed Çelebi, Abdullah Çavuşzâde Seyyid Ali, Seyyid Reşidzâde Seyyid Sa'îd, Sofyevi (Sofıyyîn.) Seyyid Osman Kazzâz, Kasımzâde Sim-keş İsmail Çelebi, Duhterzade-i Davûd Ağa Ya'kûb Çelebi, Yeşil Katibizâde Mustafa Ağa, Attar İbrahim Efendi Mehmed Çelebi, Ahenî Belgrâdî Ahmed Çelebi, Takyeci İsmail Bey-Bey Çelebi, Kebecizâde Ateş Gemisi Muhammed Ağa, Tütüncü Alizâde Mustafa Paşa, Papazzâde Attar Mustafa, Hayyât Enderzâde Mustafa Çelebi, Kazzâz Mustafa Çelebi, Mislizâde Hüseyin Çelebi, Terzi Halil Çelebi, Gümüş-endâze, Hamamcızâde-Çukacızâde Abdullah Çelebi, Çizmeçi İsmail Çelebizâde Mustafa Çelebi.

2.2.8. Beyânî'nin Sinop Şehrengizi

Kaynaklarda hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte Sinoplu olduğu ve hiciv ile meşgul olduğu belirtilen Beyânî mahlaslı bir şair tarafından Sinop için yazılmıştır.

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengiz, 227 beyitlik mesnevi kısmı ve sonunda yer alan *mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün* vezniyle yazılmış beş beyitlik bir gazel olmak üzere toplam 232 beyittir.⁹⁶ Hakkında yapılmış diğer bir çalışmaya göre ise 235 beyittir.⁹⁷ Şehir tasvirinin geniş bir şekilde ele alındığı ve sonunda gazel yer alan şehrengiz örneklerdendir.

Şehrengizde 13 güzelin ismi verilerek ve isimleri verilmeyen gayrimüslimler de genel bir şekilde bahsedilmiştir. İlk güzel olan Kuloğlu Yeniçeri Mustafa, şehrengizin sonunda tekrar zikredilerek son güzel olarak yer almıştır. Bu güzeller: Kuloğlu Yeniçeri Mustafa, Hisârî Abdi Şâh, (Şeker zülf) Ahmed, (Yahşi zülf) Pîr Muhammed, Hâce Hasan oğlu Rıdvân Ahmed, Hâce Abdî oğlu Fazlî, Kuloğlu Hisârî Mahmûd, Türk Memioğlu Mustafa, Hacı Hüseyinoğlu Ahmed, Elmacızâde, Şeyh tekye-dâr oğlu Muhammed, Ahmed Çelebi oğlu Mahmûd, Gayrimüslim güzeller, Kuloğlu Mustafa Yeniçeri (II. Defa).

⁹⁶ Gülçin Tanrıbuyurdu, "Beyânî'nin Sinop Şehrengizi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 57, 2016, s. 1639.

⁹⁷ Taner Gök, "Beyânî'nin Sinop Şehrengizi", *Turkish Studies*, C. X, sy. 8, 2015, s. 1107.

2.2.9. Câmî'î'nin Manisa Şehrengizi

Muhammes nazım şekliyle *Muhabbetnâme (Vâmık u Azrâ)* isimli mesnevi sahibi de olan Câmî'î mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır.⁹⁸ 12 bendden şehrengiz *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* vezninde yazılmıştır. Şehrengizde yer alan 7 güzelin her biri için bir bend ayrılmıştır. Bu güzeller: ismi söylenilmeyen bir güzel, Ali, Derzi Mustafa, Rüstem, Kurd, Zerger Haydar, Kefş-dûz Abdî.

Bu güzellere sonra isimleri ve bazılarının da meslekleri ve memleketleri belirtilen 9 kişi hakkında birer gazel yazılmıştır. Bunlar: Ahmed-i Kassâb, Mahmûd-ı Hallâc, Yûsuf-ı Hayyât, Nasûh-ı Hayyât, Pür-Budak Aydınî, Bostân el-Mağnîsâvî, Süleymân el- Mağnîsâvî, Durmuş-ı Paşmakçı el- Mağnîsâvî, Yusûf el- Mağnîsâvî. Başlıklarında *be-nâm-ı* ibaresi kullanılan bu kısımdaki gazeller de şehrengize dâhil edilerek yayınlanmıştır. Bu 9 gazelde *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* ve *mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün* vezinleri kullanılmıştır.

2.2.10. Cefâyî'nin Rize Şehrengizi

Kaynaklarda adı geçen Cefâyî'lerden hangisine ait olduğu kesin olarak bilinemeyen şehrengizden ilk olarak Agâh Sırrı Levend bahsetmiştir.⁹⁹ Kendisine ait eski bir şehrengizler mecmuasının 38^a-40^b varakları arasında bulunmaktadır.¹⁰⁰ Bu nüshadan istinsah edilmiş yeni bir nüshasından hareketle yayınlanmıştır.¹⁰¹

120 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Güzellerin ele alındığı beyit sayıları (10-5-4-3) farklılık göstermektedir. Bu şehrengizde de gayrimüslim güzeller sonda ve açık isimleri belirtilmeden bir grup halinde anılmıştır. Bu güzeller: Sipâhî-zâde Şâh Süleyman, Sipâhî-zâde Dâvûd, Paşmakçı Kurd, Sipâhî-zâde Ni'met, Dûlbendci Muhammed, Şems-i Ahmed, Çizmece Mustafa, Hallâc şagirdi, Serrâc Muslî, Yûsuf, İbn-i Na'ib Muhammed Şâh, Dellâk Hüseyin Bâlî, Hamza Bâlî, İbn-i Bezzâz Ahi-zâde, Muslî Şâhî, Hisârî Şâh Süleyman, Berber Mahmûd, Pasbanî, Gayrimüslim güzeller.

⁹⁸ Fatih Tıgılı, "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Câmî'î'nin Manisa Şehrengizi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXIX, 2008, s. 229-248.

⁹⁹ Agâh Sırrı Levend, *TEŞŞİ*, s. 30-31.

¹⁰⁰ *a.e.*, s.139

¹⁰¹ M. Esat Harmancı-Doğan Evcecen, "Cefâyî'nin Şehrengizi", *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Ankara, Yayınevi, 2018, s. 392-406.

2.2.11. Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi

Yazdığı iki şehrengiz ile bilinen Defterdarzâde Ahmed Cemâlî için Siroz (Serez) şehri için yazılmıştır.¹⁰²

179 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. 25 güzelin ilk iki beşer beyitle, son güzel yedi beyitle ve geriye kalan diğer güzeller üçer beyitle ele alınmıştır. Üçer beyitle anılan güzellerden *Felâkî-zâde* lakabıyla anılan iki kardeş aynı beyitlerde anılmıştır. Bu güzeller: Hamza, İbrâhîm Bâlî, Hüseyin Bâlî, Sipahî Muhammed Şâh, Kâsım Bâlî, Ahmed Koçi, Sinan Beg-zâde, Felâkî-zâde (İki kardeş; biri okuryazar/diğeri kazzâz), Siyeh-zâde Mustafa, Şâh İsmâ'îl, İmâm-zâde Abdî Kazzâz, Ömer-zâde Muhammed Şâh, tâlib-i ilm Muhammed, Şeker-zâde Ali, Kazzâz Bâkî, Hâcî Hüseyin-zâde Muhammed, Sipahi Mustafa Beg, Şeyh-zâde Takyacı Ahmed, Serrâc-zâde Muhammed, Cüneyd-zâde Muhammed, Bakkal Mustafa, Çıkrıkçı-zâde Mustafa, Debbâğ Cafer, Kirbâzî Tersâ-beççe.

2.2.12. Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi

Siroz şehrengizi şairi Defterzâde Ahmed Cemâlî tarafından yazılan diğer bir şehrengiz de İstanbul için olanıdır.¹⁰³

Diğer şehrengizlerin sahip olduğu ortalama beyit sayılarına nazaran hacim bakımından fazla olan şehrengiz 459 beyittir. Şehrengizlerde sıkça kullanılan aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Şehrengizde beşer beyit ile anılan 58 güzel vardır. Bu güzeller: Şâmî, Muslî Şâh, Kapucı-zâde Muhammed, Muhzır-zâde Ali Bâlî, 'Alî Şâh Kevserî, Dülger Hüseyin, Ak Muhammed Şâh, Ütüci İlyâs, Yalabık, Ser-Tırâş Ahmed, Dellâk Ahmed, Subaşı-zâde Ahmed, Mevâlî Ahmed, Akça Hüseyin, Bâkî, Bâkî Kemâlî, Karaca Hüseyin, İbrâhîm Bâlî, Otlukçı-zâde Muslî Şâh, Muzaffer Bâlî, Muzaffer Şah, Ma'cûn-fürûş Muhammed, Altuncı-zâde Muhammed, Muhammed Vâlî, Mûsâ Bâlî, Nâtır-zâde Sefer Şâh, Kayacuk, Çölmekçi-zâde Muhammed, Kapucı 'İsâ, Muhammed

¹⁰² Lokman Turan, "Defterdar-zade Ahmed Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 37, 2011, s. 49-76.

¹⁰³ Aysun Eren, "Defter-zâde Ahmed Cemâlî'nin Metâlî-i Cemâlî ve Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2012, s. 210-261.

Şâh Küçük Muhzır Kulı, Kopuzcu-zâde, Kirişçi-zâde Muhammed, Hudâ-verdi, Bezirgân-zâde Dervîş, İbrâhîm, Ak Baba Muhammed, Fethî Şâh, Hânende Ahmed, Serrâc Mustafâ, Tâvûs Muslî, Kum-keşân Ahmed, Râcil Kâsım, Kara Kâdı, Çavuş Hâcî Mahmûd, Beg Ahmed Şâh, ‘Osmân Bâlî, Kahveci Muslî, Mısırlı-zâde, Küçük/Köçek Muhammed, Küçük Muslî, Rüstem Bâlî, Hâsekî -zâde Muhammed, Topuklu-zâde Muhammed, Ak Muslî Şâh, Sîm-keş İbrâhîm Bali, Akça Hüseyin, Galatalı Tersâ Beççe.

2.2.13. Esîrî’nin Bağdat Şehrâşûbu

Esîrî mahlaslı şairlerden biri tarafından Bağdat için yazılan bu eser edebiyatımızda şehrâşûb ismini taşıyan şimdilik tek örnektir.¹⁰⁴ Bu ismin kullanılmasına sebep olarak yazıldığı şehrin Bağdat’ın şehrâşûb kelimesinin kullanıldığı kültüre yakın olması ilk olarak aklımıza gelmektedir. Bu yönüyle diğer örneklerden farklılık göstermektedir. Muhteva bakımından bir fark yoktur, şehrengizlerle aynıdır. Yine eserin girişindeki mensur dibace, bu dibacede yer alan 3 rubai ve münâcâtta Farsça beyitler ile de farklılık gösterir. 198 beyitten oluşan bu şehrâşûb aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Güzellerden iki tanesi hariç üçer ve dörder, son iki güzel ise sekizer beyit tasvir ile edilmiştir. Son güzelin ismi hayâ sahibi olmasından dolayı açıkça söylenilmeden muamma yoluyla örtük bir halde ifade edilmiştir. Bu güzeller: Hüseyin, Hüseyin’in kardeşi Abbas, Dervîş, Derzi şakirdi Mahmud, Mehmed, Kovacı-zâde Bekir, Debbağzade Hamza, Kaplan, Bekir, Ali-yi Şehd, Kaplan Çerkes, Kuloğlu Yusuf, Küleyb, İbrahim, Sarraf Mûsî İbrahim, Mehmed, Mehmed, Nalbend Hasan, Nalbend Hasan, Berber Dervîş, Kazzaz Şaban, Külehdûz Alican, Nakkaş Arslan, ...-dûz Osman, Paşmakçı Mehmed, Keş-dûz Gümüş Mahmud, Şehbenderoğlu Şerif, Bezzaz İsmail, Mehmed bin Kerem, Hacegi-zâde Hasan Hadim, Bakkal Hacı Muhyiddin, Divan çavuşu Bâlî, Kâtib Mehmed, Şükrullah, Cemil, Mahkeme kâtibi Mirza Hüseyin, Dervîş, Murad, Mehmed, ismi muamma şeklinde söylenen bir güzel.

¹⁰⁴ Yaşar Aydemir, “Esîrî’nin Bağdat Şehrâşûbu”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, 1999, s. 446-475.

2.2.14. Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi

Ta 'rifât isimli eseri ile de meşhur olan Kalkandelenli Fakîrî İstanbul için de bir şehrengiz yazmıştır.¹⁰⁵ 259 beyittten oluşan şehrengiz *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde yer alan 20 güzelden ilki dört, diğerleri ise üçer beyit ile zikredilmiştir. Yazma nüshalarındaki karışıklık sebebiyle tertibinde bir yanlışlık olduğunu düşündüğümüz şehrengize Mesîhî'nin eserinde yer alan güzeller de karışmıştır. Hakkında yazılan makalede bu güzeller ayrıca belirtilmiştir. Şehrengizde yer alan bu güzeller: Ahmed Çinici-zâde, Şihâbüddin Bey oğlu Mahmud, Yusuf Bâlî, Pârecilerde Memi Şah, Dervîş Baba-zâde, Hurde-furûşoğlu Memi Şâh, Macuncu Yusuf, Şâdi-zâde, Cerrah-zâde, Saçlu Ahmed-zâde Memi Şah, Mimar-zâde, Hekimoğlu Mehemed, Aydın Beyoğlu Mustafa, Memi Şah, Muallim-zâde Mahmud, İmam-zâde Ahmed, Hasırcı-zâde Ahmed, Kıssahân-zâde, Attarlarda bir güzel, Takyecilerde Ali Bali. Bu güzellerden başka *Mahbûb-ı Fakîrî* başlığı altında ismi verilmeden, muamma yoluyla *Ahmed* isimli bir güzelden güzellerin ele alındığı bölümden önce bahsedilmiştir.

2.2.15. Hâcî Dervîş'in Mostar Şehrengizi

Daha önce Vančo Boškov tarafında yayınlanan Hâcî Dervîş'in Mostar şehrengizi¹⁰⁶ yeni bir nüshasının tespit edilmesiyle karşılaştırmalı bir şekilde yayınlanmıştır.¹⁰⁷

279 beyitten oluşan şehrengiz *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde 40 güzel yer almaktadır. Hasan isimli güzelin anlatıldığı beyitlerde kardeşinden de bahsedilmiştir. Bunlardan 4 ve 6 beyit ile anılan iki güzel haricinde diğerleri beşer beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Selim, Hâcî Bâlî-zâde Mehemed, 'Îsâ, Hüseyin, Ahmed Begoğlu İshâk, Kâse-zâde, Küçük kardeşi, Ali, Müezzîn Yûsuf, Ahmed Paşa, Mehemed Beg oğlu Mustafa, Başmakçı Bâlî-zâde Tıflî (İbrahim),

¹⁰⁵ Taner Gök, "Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, C. XIV, sy. 21, 2016, s. 233-282.

¹⁰⁶ "Šehr-engiz u Turskoj Književnosti i Šehr-engiz o Mostaru" [Šehrengiz in Turkish literature and Šehr-engiz on Mostar], *Radovi Filozofskog Fakulteta u Sarajevu* [The works of the Faculty of Philosophy in Sarajevo], VI/1970-71, pp. 173-211.

¹⁰⁷ Beyhan Kesik, "Yeni Bir Nüshadan Hareketle Hacı Dervîş'in Mostar Şehrengizi", *Turkish Studies*, C. V, sy. 3, 2010, s. 368-399.

Müezzîn oğlu Mehmed Şeyhzâde, Sipahizâde Abdi Bey oğlu İshak, Hasan ve kardeşi, İsmail, Ağa-zâde Selmân, Selim, Mehmed Ağa-zâde Mustafacuk, Lâfî-zâde Abdî, ‘Alî Çavuş-zâde ‘Osmân, Süleyman Çavuşun oğlu Ahmed, Sâva-zâde Kılıccı-zâde İsa, Kelîmân-zâde ‘Osmân, Hâcî Oruc-zâde Ahmed, Yeñiçeri oğlu Kaya, Derzi-zâde Mahmûd, Benefşe-zâde Mustafâ, ammizâdesi, Hâcî-zâde Karu Ahmed, Moro-zâde Mehmed, Nasûh-zâde Sâlih, Mahmud, Mustafa, Pûl oğlu ‘Abdî, Hâcî-zâde Muslî, Kapudân-zâde, Beg-zâde Dânyâl, Kız Nakışlı Kahveci, Küçük Mehmed.

2.2.16. Hâdî’nin Saray Şehrengizi

Muhtemelen kaynaklarda Sofyalı/Edirneli olarak tanıtılan Hâdî tarafından kaleme alınan Saray şehrengizi¹⁰⁸ sahip olduğu güzel sayısı bakımından örnekleri arasında ilk sırada yer almaktadır. 479 beyti mesnevi, son 5 beyti de *eyle* redifli bir gazel olmak üzere toplam 484 beyittir. Mesnevi kısmı ile gazel aynı vezinde olup *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Şehrengizde yer alan ve daha önce Saray hakkında Selâmî mahlaslı bir şairin şehrengiz yazdığını belirttiği aşağıdaki beyitler ile de önemlidir:

Müberhen eyleyüp didi kelâmı

*Mesîhîden gelüp sonra **Selâmî***

Bu meydâna girüp atını sürmüş

O tarz üzre o da bünyâd urmuş

Serayun bir zemân dil-berlerini

Añup vasfeylemişdür her birini (HSS, b. 118-120)

Toplam 128 güzel vardır. Bu güzellerden sayıca az olanları aynı beyitte zikredilmişlerdir. Şehrengizde yer alan bu güzeller: İbrâhim, Şeyhzâde Mehmed, Hacı Süleymân oğlu Osmân, Hacı Hasanzâde Derviş, Hâfız Ömer Bâlî, Gül-ruh İdris Kaynı Mehmed Bâlî, Emirzâde Yûsuf âl-i Muhammed, Kadızâde ‘Alâaddin Mehmed, ‘Îsâ Efendioğlu Ahmed, Rıdvan Halîfezâde Selmân, Pehlevânzâde ‘Ali,

¹⁰⁸ Yaşar Aydemir, “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”, *İlmî Araştırmalar*, sy. 12, 2001, s. 31-56.

İbn-i Mahmûd Mehmed Efendizâde, ‘Abdü’s-selâmoğlu Mehmed ‘Arabzâde, Hacı Mustafazâde Mehmed, Sûhte ‘Ömer Bâli, Ya‘kûb Bâli, Mehmedzâde Hasen Mısrizâde, İbn-i Zerber ‘Ali Bâli, Mustafa, Otlukcuzâde Ahmed, ‘Abdi Halîfezâde Ahmed, Hâluzâde Ahmed, ‘Azîzoğlu Dervîş Bâli, Mehmed Bâli ibn-i ‘Avni, Hasan, İbrâhim bin ‘Attâr, İbn-i Tâcir ‘Ömer, Mesîhoğlu Süleymân, İbn-i Tâcir Dervîş, Uzun Velizâde Tâcir Ahmed, Hacı Hasan, Hacı Oruçzâde Eyyûb Bâli, Roğoş’un Velizâde Hasan, Hacı Hûbyârzâde ‘Ali Bâli, Hayreddînzâde Ahmed, Receb Efendi Hısımlı ‘Osmân, Sûhte Yûsuf, Hacı Mehmedzâde Murâd, Nâzırzâde Muslî, Lîkzâde Mahmûd, Beşâret Begzâde Sipâhi Dervîş Bâli, Besperimlizâde Mustafa ibn-i Ahmed, Hasanzâde Mehmed, Hasanzâde Ahmed Şâh, Mustafa Çelebi, Hacı Veli Hısımlı Hüseyin, ‘Ali Şâhoğlu Mehmed, İbn-i Mustafâ Hasan Bâli, Çizmeci Sâlih, Derzi İbrahim, ‘Abacı tacir Mustafa, Hacı ‘Alioğlu Hüseyin Bâli, Çizmeci Mustafa Bâli, Muslinün cevânı başmakçı Şa‘bân, İbn-i Süleyman Salih, Kazancızâde Kurd ‘Ali, Hüseyinoğlu Mahmûd, Hacı Sinan oğlu Mehmed, Çâr-sû Çeşmesi Mukâbelesinde hurde-fürûş Hasan, Halvacızâde Dervîş, Mestçi ‘Osmân, Derzi Mustafa, Sipâhizâde İbrâhim, Nevlezâde Mustafa, İbn-i Tursun Mehmed Bâli, Mahkeme kâtibi Hurrem, Mehmedzâde ‘Ali, Mahmûd Bâli, İbn-i Memi Şâh Salih, Ömer Ağa Birâzeri Delûzâde Osman, Yeniçeri Sinanoğlu Ya‘kûb, Kuyrukzâde Ahmed, Kuyrukzâde ‘Abdî, Öniçi Ferhâd Bâli, Mücellid Şakirdi Şa‘bân, Mücellid Yûsuf, Mücellid Memi Şâh, Şahne karındaşı Mehmed, İbn-i Mehmed Hüseyin Bâli, Tâcir ‘Abdî, İbrahim Bâli, Puhtezâde Mehmed Bâli, Derzioğlu Ali Şâh, Halil.....cevânı Saçma Beg İbrahim, Derzi Malkoç ‘Ali Bâli, Cevânun Atlası Çizmeci Sefer Bâli, Kahveci Muharrem, ‘Abdi Şâh, Fağfuri Hayyât Hasan Bâlî, Abdîoğlu ‘Ali Şâh, Pozurzâde Hasan, Çizmeciioğlu Osmân, Yusuf, Hacı Mahmûdoğlu Şa‘bân Bâlî, Dellâk Ömer, Dellâk Osman, Dellak Ali, Kuyumcı Hüseyin Bâlî, Zerber Hüseyin, Kazzâz Dervîş, Sâlih Ağa Kölesi Dervîş, Memizâde ‘Osman, Kebûterzâde Süleyman, Mahmûd, Memizâde Mustafa, Mehmedzâde Hasan, Pervîzzâde Salih, Kalaycızâde Hasan, Kazzâz Şa‘ban, Hurremoğlu Mustafa, İbn-i Kebûter Hüseyin, Süleymânzâde Hüseyin, Süleymânzâde Hasan, Sipâhi Muhammed, Sipâhi Mustafa, Ali Bâlîoğlu Ahmed, Hacı Mustafa, Hasan, Tâcir ve Kazzâz Hüseyin, Takyacı Sefer, kardeşi ‘Ömer, Tâcir Salih, Halvâcî İslâm, Ferhâdzâde Mustafacuk, Mehmed Bâli, Mücellid Hüseyinzâde, Hasan, Dervîş Bâli, Halvâcî Memi, Halvâcî Mahmûd.

2.2.17. Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi

Yayınlandığı makalenin ilk bölümünde, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 HK 436 no'lu mecmuanın 62^a-64^b varakları arasında yer alan şairi meçhul bir şehrengiz olarak ele alınmıştır.¹⁰⁹ Makalenin yayınından önce bu metnin Hâlî mahlaslı bir şair tarafından Üsküp şehri için yazıldığını ve ilk defa çalışmamızda metnin yayınlandığını tez izleme raporunda belirtmiştik. Daha sonra yaptığımız incelemelerde şehrengizin yer aldığı mecmuanın yüksek lisans tezi¹¹⁰ olarak çalışıldığını, dolayısıyla bizden önce metnin yayınlandığını daha sonra düzelterek ifade etmiştik. Tezde şehrengizin Üsküp için yazıldığı belirtilmesine rağmen şairinin Hâlî olduğu belirtilmemiştir.¹¹¹

Güzeller vafını eyle rivâyet

Degüldür Hâlîyâ vakt-i şikâyet (b. 22)

Beytinde geçen Hâlî'nin şairin mahlası olacağını tahmin ederek şehrengizi Hâlî mahlaslı şairlerden biri tarafından yazıldığını kabul etmekteyiz. Kaynaklardan Hâlî mahlasını taşıyan ve XVI. yüzyılda yaşayan 4 şairin varlığından haberdarız. Bunlar: Acem-zâde Hâlî (İstanbul), Ahmed Hâlî (İstanbul), Hâlî Bey (Bağdat) ve Hâlî Mehmed (Âşık Çelebi'nin kardeşi)'dir. Aynı mahlası taşıyan bu dört şairi Üsküp şehrini merkeze alarak yapacağımız bir eleme sonucu Âşık Çelebi'nin kardeşi olduğu belirtilen Hâlî Mehmed¹¹² ismi muhtemelen bu şehrengizin şairi olarak düşünülebilir. Bununla beraber yukarıda isimleri geçen Hâlî'lerden birine veya başka Hâlî mahlaslı bir şaire ait olma ihtimali de vardır.

101 beyitten oluşan şehrengiz sayfalarının dağılmış ve eksik olması bakımından tam değildir. Mecmua yeniden ciltlenirken sayfalar karışmıştır. Aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. 36 güzel bazen ikişer, bazen de üçer beyit ile anılmıştır. Bu güzeller: Üskübî Mehmed, Takyâcî Abdî, Abbâsoğlu Ahmed, Debbâğ-zâde Hasan Bâlî, Kâdî-zâde Mehmed, Otlukçı-zâde, Hacı Halîfe-

¹⁰⁹ Zahide Efe, "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XII, sy. 23, 2019, s. 271-314 [284-289; 303-311].

¹¹⁰ Ülkü Akdağ, "Millî Kütüphane'deki 06 Hk 436 Numaralı Şiir Mecmuası", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2011.

¹¹¹ a.e., s. 189-198.

¹¹² Yunus Kaplan, "Hâlî, Hâlî Mehmed Efendi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://www.turkedebiyat isimler sozlug u.com/index.php?sayfa=detay&detay=4667> (Erişim tarihi: 15 Mart 2018)

zâde Ömer Bâlî, Nemedçi Hâcî, Kerîm, Devr-hûn Ahmed, Pos Paşa-zâde Mehemed, Yorgancı Şâkird, Mevlûd-hân Sâlih, İbn-i Şûhî, Mîrim-zâde, Mumcî-zâde, Mûsî Halîfe-zâde Ahmed, Hançerlû-zâde, Hallâc Kâsım Bâlî, Aşçı-zâde Burhân, Faltaka-zâde Mehemed, Eyyûb Bâlî, Takyâcî Süleymân, Macûn-fürûş Memî Şâh, Hâcî Alînin oğlu Bâlî, Sabuncî-zâde, Katır-zâde Memî, Attâr Hüseyin, Behrâm-zâde, Sarı Hâce-zâde, Habîb oğlu, Abâcî, Beg Diken-zâde, Sipâhî İbrâhim, isimsiz bir güzel (Bende?), Hüseyin.

2.2.18. Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi

Hayretî'nin yazdığı iki şehrengizden biri olan Belgrad Şehrengizi 261 beyitten oluşmaktadır.¹¹³ Bu şehrengizin diğer örneklerden farklı bir yönü vardır: Şehrengizdeki isimlerin büyük bir kısmı şairin divanındaki “Der-ta‘rif-i Beligrâd ve dilberân-ı ân şehir” başlıklı bir murabbada yer almaktadır. Murabbanın şehrengizden önce yazıldığı tahmin edilmektedir. Daha sonra şair bu güzelleri bir şehrengizde bir araya getirmiştir. Şehrengiz, aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Bu şehrengizde yer alan ‘Alî Bâlî ve Velî Bâlî isimli iki güzel, derleyeni bilinmeyen bir Belgrad şehrengizinde de yer almıştır.

İlk güzel 8, ikinci güzel 7, Ahmed oğlu Mehmed isimli güzel 5, diğerleri üçer beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Mehemed, Muyu Bâlî, Muhtesib-zâde Mehemed, Biri Ahmed iki birader, Ahmed oğlu Mehemed, Bâlî, Memî, Nesîmî, Ca‘fer, Haydar, Rahmân, karındaşı Süleyman, Berber Hasan, ‘Alî Bâlî, Velî Bâlî, Rahmî, Ferhâd, Pîrî, Topcıoğlu Mustafâcuk, Mahmûd, Bayram Hudâvirdi, İlyâs, Husrev, Şârih Kulî Haydar, İshak, Aşçı Emîr Kulî Husrev, Pervane.

2.2.19. Hayretî'nin Yenice Şehrengizi

73 beyit ile kısa şehrengizler arasında yer alan Hayretî'nin Yenice şehrengizinde¹¹⁴ toplam 10 güzel vardır. Her güzele şehrengizde üçer beyit ayrılmıştır.

¹¹³ Mehmed Çavuşoğlu, “Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 2-3, 1973-1974, s. 325-356.

¹¹⁴ Mehmed Çavuşoğlu, “Hayretî'nin Yenice Şehr-engizi”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 4-5, 1975-1976, s. 81-100.

Bu güzeller: Sipâhî-zâde Mustafâ, İbrâhim, Husrev, İbrâhim, Yûsuf, Murâd, Derzi Mustafâ, ‘Alem Şâh, Halvâcî Mehemed, Hüseyin.

Belgrad şehrengizi gibi aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengize ek olarak verilen başka bir mesnevide ise yukarıda isimleri geçen bazı kişilerin (Seyyid-oğlu İbrâhim, Murâd, Derzi, Halvâcî Mehemed) hicvedilerek yer aldıkları görülmektedir.¹¹⁵

2.2.20. Hısali’nin Bursa Şehrengizi

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olamadığımız Bursalı Hısâlî mahlaslı Abdurrahman Çelebi tarafından yazılmıştır.¹¹⁶ Mısır-Dâru’l-umûri’l-kütübi’l-kavmiyye (Mısır Milli Kütüphanesi)’de, Timuriye Şi’r no.: 1298’de 186^b-193^b varakları arasında yer almaktadır. 225 beyitten oluşan eserin son kısmı eksiktir. Aruzun *feilâtün/mefâîlün/feilün* kalıbıyla yazılmıştır.

Bursa şehri için yazıldığını içinde geçen Seyyid Buhârî (Emir Sultan), Ulu Camii, Kaplıca, Çamlıca gibi tasvirlerden anlamaktayız. Şairin mahlası ve yazıldığı şehir de açıkça aşağıdaki beyitlerde zikredilmiştir:

Hân-ı lutfuñdan iy Hayy u Kayyûm

*Eyleme bu **Hısâlî**yi mahrûm*

...

***Şehr-i Bursada** eyleyüb ârâm*

Giçürürdüm bu resme subh-ıla şâm (b.33, 43)

1-33. beyitler arasında *İbtidâ-yı şehrengiz* başlıklı münacat bölümü; 34-52. beyitler arasında *Der vasf-ı Bahâr ve Şikâyet ez-Rûzigâr* başlıklı bölüm; 53-84. beyitler arasında *Sebeb-i tahrîr-i şehr-engîz* bölümü; 85-90. beyitler arasında *Âgâz-ı Sühan* bölümü; 91-128. beyitler arasında *Ta’rîf-i Şehr* bölümü; 128-146. beyitler arasında

¹¹⁵ HYS, s. 91-100.

¹¹⁶ Hayatı hakkında bkz.: Bekir Kayabaşı, “Kâf-zâde Fâ’izî’nin Zübdetü’l-Eş’ârı”, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya İnönü Üniversitesi, 1997, s. 283-284; Suat Donuk, **Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ’in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân’ı**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2016, s. 681; İsmail Avcı, “Gül-deste-i Şu’arâ Adlı Şiir Mecmuası ve Mecmuaya Göre Bursa Şairleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, sy. 35, s. 597.

Ta'rif-i Kabluca bölümü; 147-157. Beyitler arasında *Ta'rif 'ale'l-icmâl* bölümü yer almaktadır.

158. beyitten itibaren güzellerin vasfına geçilmiştir. 158-225. beyitler arasında toplam 24 güzel yer almaktadır. İlk güzel beş, ikincisi dört, diğer güzeller ise iki ve üç beyit ile zikredilmiştir: Bu güzeller: 'Ömer Şâh, Hasan Şâh, Dervîş Şâh, Karakaş-zâde 'Abdullah, Akkuzî, 'Acem oğlu Mehmed, Sîm-keş Mehmed Şâh, Beñlü 'Alî, Haffâf-zâde Muslî Şâh, Sîm-keş Ahmed Şâh, Yaşıl Melek, Topuklı-zâde İbrâhîm, Rüstem Begoglu, Mumcî-zâde, Kuyumcî Mahmûd, Takyacı Kerîm Şâh, Nakkâş Emîr Hidâyet, Boyacı-zâde, Müşgci-zâde, 'Arab-zâde Zerger kuyumcu Mehmed, Çeşmeci-zâde Pîr Ahmed, Takyacı Mahmûd, Sarrâc-zâde 'Abdullah, Dürr-i Yektâ.

Şehrengizler hakkında yapılan çalışmalarda ve şairin hayatından bahseden kaynaklarda yer almayan bu metin yeni tespit edilmiş olup ilk defa tezimizde kullanılacaktır.¹¹⁷ Eserin tam metni IV. Bölümde yer almaktadır.

2.2.21. İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi

Üsküplü İshak Çelebi'nin muhtemelen Bursa'da Bursa Kaplıca (Hudâvendigâr) medresesinde müderris bulunduğu sırada yazılmış olmalıdır. 117 beyitten oluşan bu şehrengiz¹¹⁸ aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

8 güzel yedişer beyit ile övülmüştür. Bu güzeller: 'İvaz, Mahmûd, Bekir, Kayyimoğlu Mustafâ, Pâybörkcioğlu, Mîve-furûş Hasan, Kadayıfçı Bâlî, Mekikci Hüseyin.

2.2.22. İshak Çelebi'nin Üsküp Şehrengizi

Üsküplü İshak Çelebi tarafından memleketi Üsküp için yazılan bu şehrengiz¹¹⁹ 105 beyitten oluşmaktadır. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde 6 güzele yer verilmiş ve bu durum aşağıdaki beyit ile açık bir şekilde ifade edilmiştir:

¹¹⁷ Nüshanın temininde emekleri geçen Hocam Prof. Dr. Rahmi Er ve Mısır Kültür ve Eğitim İlişkileri Merkezi Müdürü ve Mısır Kültür Ataşesi Dr. Tarık Abdülcelil el-Seyyid Mursi'ye teşekkür ederim.

¹¹⁸ Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, "Şehrengîz-i İshak Çelebi", *Üsküblü İshak Çelebi Dîvan*, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 87-99.

¹¹⁹ Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, "Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb", *Üsküblü İshak Çelebi Dîvan*, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 100-108.

N'ola h    diy   s  ylerken b  r  der

*G  r  ndi n  geh  n   **alt   dilber***

...

Ve l  kin muhtasar    n oldu matl  b

*G  z  n itd  k olardan **alt   mahb  b** (b. 22, 99)*

Bu alt   g  zelin her biri aynı Bursa   hrengizinde oldu   gibi yedi  er beyit ile   v  lm    t  r. Bununla birlikte   air burada farklı bir uygulama yaparak her bir g  zeli mesnevi ile   vd  kten sonra haklarında isimlerini redif olarak kullanarak be   beyitlik gazeller yazm    t  r. Fakat *Kılıco  lı Ali B  l  *'nin   v  ld     mesnevi beyitlerinden sonra gelen gazelin redifi *Hasan'dır*. Maalesef bunun sebebini anlayamadık.   hrengizde ele alınan g  zeller: Mehemed Bekir, Mahm  d, Kazz  z Pir 'Al  , A   io  lı Mustaf  , Kılıco  lı 'Al   B  l  , Kazancıo  lı Mustaf  .

2.2.23. K  m  'nin Rev  n Deyrengizi

  stanbul S  leymaniye Yazma Eser K  t  phanesi, Halet Efendi Ek no 244'teki bir   iir mecmuasının 167^a-167^b, 195^a ve 197^b varaklarında kar    k bir h  lde kayıtl   olan bu metin, Osmanlı d  neminde Revan olarak isimlendirilen, g  n  m  zde ise Ermenistan'ın ba  kenti olan Erivan   hri i  in yazılm    t  r.¹²⁰ Eser 137 beyitten olu  maktadır. Aruzun *mef    l  n/mef    l  n/fe    l  n* kalıbıyla yazılm    t  r.

Eserin di  er   rneklerden farkı   airi tarafından *  ehr-eng  z* yerine *deyr-eng  z* olarak nitelendirilmesidir.

*Bu **deyr-eng  zi** mu 't  d eyley  p y  d*

Sanemler eyles  nler dilde evr  d

...

  d  p reng  n ma'  n   birle terk  b

*Bu **deyr-eng  ze** vird  m nazm u tert  b (b. 19, 95)*

Yine sadece 5   ahsın konu edinmesiyle sayısı bakımından az olmasıyla di  er   rneklerden farklıdır.

¹²⁰ Zahide Efe, "K  m   ve Revan   hrengizi", *Uluslararası Sosyal Ara  tırmalar Dergisi*, C. XII, sy. 66, 2019, s. 108-123.

Arayup dil-firîb ü mehveşini
İçinden intihâb itdüm beşini (b. 93)

Bu iki farklı yönüyle diğer örneklerden ayrılır. Her güzel dörder beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Müezzîn-zâde, Kuloğlu Hasan Bâlî, Mustafâ, Mehmed Şâh, Sipâhî-zâde Alî.

2.2.24. Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi

Edirneli Kerîmî tarafından Edirne şehri için yazılan bu şehrengiz yayınlanan makaleye göre 202 beyittir.¹²¹ Bu yayında kullanılmayan bir nüshanın yer aldığı mecmua hakkında hazırlanmış yüksek lisans tezine göre ise 229 beyittir.¹²² Aradaki bu fark şehrengizin başlangıç bölümünde yer alan bazı beyitlerin makalede yer almamasıdır. Şehrengizde yer alan güzeller çoğunlukla ikişer, bazen de üçer ve dörder beyit ile anılmıştır. 59 güzelin yer aldığı şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Bu güzeller: Kebâbcı Musli Bâlî, Pabuçcu-zâde aşirhun/aşirhân?, Musli Bâlî, Musâ H'âce, Muhammed Bâkî, Yazıcı-zâde Musli Şâh, Serrâc-zâde Musli, Câbî-zâde Kurd Bâlî, Çırakçı-zâde Ahmed Haramî, Devâlî-zâde Muhammed Şâh, Ra'dî-zâde Memî Şâh, Mü'ezzîn-zade Memî Şâh, Ser-Mahfil-zâde Muhammed, Seyfî Bâlî Vâle-fürûş, Bıçakçı-zâde Ahmed Bâlî, Arslan Bâlî, Edhem Bâlî Cân bâz, 'Îsâ bin Dâvûd, Boyacı-zâde Hasan Şâh, Yokuş-zâde 'Alî Bâlî, Yıldırımî Ahmed Bâlî, Derzî-zâde Hamza Bâlî, Kürkci Tâzesi, Etmekci-zâde Ahmed Bâlî, Kâdî-zâde, Uncı Ahmed Bâlî, Fethî-zâde Muhammed Şâh, Çâvuş-zâde Muhammed, 'Îsâ bin Kethudâ, Vezne-dâr-zâde Musli, Hâfız Ahmed, Sefer Şâh-zâde, 'Acem-zâde Mansûr Bâlî, Derzî-zâde Rıdvân, Emîn-zâde Bâkî Çelebi, Kazancı-zâde Musli, Sarrâf-zâde Memî Şâh, Sipâhî-zâde Memî Şâh, 'Alî Bâlî, İdrî Bâlî, İsmâ'îl Bâlî, Âyîne-fürûş Musli Bâlî, Kaya Bâlî, Hasan Şâh, Çörekci-zâde, Perî Şâh der Koga-gîrân, İbrâhîm Bâlî, Bendci Receb Bâlî,

¹²¹ Zehra Göre, "Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. II, sy. 3, 2015, s. 17-41.

¹²² Zeynep Kılıç, "Şehr-engîz-i Şehr-i Edirne 'Afâ 'Anhü Kerîmî", *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü TY-615 Numarada Kayıtlı Bulunan Mecmû'a-i Gazeliyyât (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2017, s. 452-496.

Hurdeci-zâde Kaya Bâlî, İbrâhîm Gazzâz, Şeh-süvâr Bâlî, Şerbetcî-zâde Kurd Bâlî, Sefer Bâlî Gazzâz, Sûfî-zâde Muslî Bâlî, Attâr-zâde Memî Şâh, Hâcî Perî-zâde Mustafâ, Nebî-zâde ‘Abdu’r-rahman Bâlî, Gonca Memî Şâh, Mücellid İbrâhîm Bâlî, Derzî Ahmed Bâlî. Şehrengizde yer alan bazı güzeller Behiştî’nin Bursa şehrengizinin arasına karışmıştır.

2.2.25. Lâmi‘î’nin Bursa Şehrengizi

İki defa Almancaya tercüme edilen ve Osmanlıca olarak h.1288 [m.1871]’de Bursa’da Vilâyet Matbbaası’nda basılan Lâmi‘î Çelebi’nin Bursa şehrengizi, hakkında en fazla çalışma yapılan metindir.¹²³

Osmanlıca baskısında ve diğer çalışmalarda¹²⁴ yeni yayınlanan Viyana nüshasında güzellerin yer aldığı bölümün olmaması sebebiyle araştırmacılar tarafından “sadece bir şehrin güzelliklerini” anlatan şehrengiz türüne örnek olarak gösterilmiştir. Viyana nüshasında yer alan güzellerin olduğu kısmın yayınlanmasıyla bu yanlış hüküm düzeltilmiştir.¹²⁵ Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Bursa şehrini anlatan 638 beyitlik kısım ile güzellerin anlatıldığı 227 beyitlik ikinci kısım ile birlikte toplam 865 beyittir. Bu sayı ile Türk edebiyatında yazılmış en hacimli şehrengiz olma özelliğine sahiptir. Güzellerin olduğu kısım da şair tarafından iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde 10 güzel yer almaktadır: ‘Alî Seyyid Ahmed el-Efzâlî, Gül Mustafâ bin Kayyım-zâde, mîve-furûş Hasan Bâlî, Şeyh ‘Abdü’l-mü’mîn el-Mağribî, Mekûk-ger Hüseyin, Pây-berekçi- zâde Mustafâ Çelebi, Nakkâş Mahmûd şâgird-i Nakkâş Bâlî Çelebi, Boyacıoğlu ‘Attâr, Sâlih-zâde Hamza Bâlî, Berber-zâde Yûsuf Bâlî. Bu güzeller sekizer beyit ile zikredilmiştir.

İkinci kısımda ise 31 güzel vardır: Dede Bâlî oğlu ‘İvaz-ı dil-sitân birâderinün adı Rızvân, Hâcî Kasım oğlu Ahmed Çelebi, Beytü’l-mâl emini İmâm oğlunun oğlu, Hilâli oğlu Edhem Çelebi, Nakkâş Bâlî oğlu Şâh Mehmed Çelebi, Tokuz Kemerler

¹²³ Fatih Tıgılı, “Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi”, *Turkish Studies*, C. 2, sy. 4, 2007, s. 763-770.

¹²⁴ Mustafa İsen-Hamit Bilen Burmaoğlu, “Bursa Şehr-engîzi (Lami‘î Çelebi), *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, 1987, s. 57-105.

¹²⁵ Nuran Tezcan, “Güzele Bir Şehrengizden Bakış”, *Türkoloji Dergisi*, C. XIV, sy.1, 2001, s. 161-194.

altında kazancı ‘Abdi, Çıra bâzârında na‘1-bend Yûsuf, Nacâğ-zâde Sâlih Çelebi, ‘Acem-zâde Tarakçı Memi Çelebi, Na‘1-bend oğlu Memi Şah, Bezzaz Kaya oğlu ‘Alî Bâlî, Şeyh ‘Abdü’l-mü‘min mürîdi Hafız Mehmed Çelebi, Mîzân emîni oğlu Memi Çelebi, Pâreci ‘Arab-zâde Memisinün oğlu Mustafa, Kazzâz ‘Abdî, Şâh-kulî oğlu Dervîş Mehmed, Kazzâz Resul oğlu Ni‘met, Kasım gulâm-ı Kassâb ‘Ali, Boyacı oğlu Hâcî, Salma Mustafa, Tokatlu oğlu Mehmed Çelebi, Derzi oğlu Safer, Futacı Mustafâ, Tana Hüseyin oğlu, Kaftancılarda Pir Memi, Seydi ‘Alî Çelebi, ba'zı ekâbire mensûb olmağın ismi zikr olunmayan güzel, Hazret-i Emirde Tana Çelebi oğlu, Sedd başında Pâpâs-zâde Luka, Çukacı Yahudi Mûsî, Kara Ağaç mahallesinde Güzel Bekr. Bu güzeller ikişer beyit ile zikredilmiştir.

2.2.26. Lebibî'nin Eyüp Şehrengizi

İlk beyitten itibaren güzeller ile başlamasından dolayı baş tarafının eksik olduğunu söyleyebileceğimiz şehrengiz İstanbul'un bir semti için yazılan şimdilik tek örnektir.¹²⁶ 61 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde yer alan 20 güzel bazen ikişer bazen de üçer beyit anlatılmıştır. Şehrengizde yer alan bu güzeller: Suyolcî-zâde Mehmed, Ahmed Şâh, Mehmed Şâh, Arpacî-zâde Hacı Şâh, Muarrif Kasım Şâh, Mu‘allim-zâde Seyyid Mehmed Şâh, Cerrah-zade, Karakaş-zâde Dervîş Şâh, Muhtesib-zâde ‘Alî Şâh, Sipahi-zâde Musli Şâh, Fil-zâde Veys Şâh, Solak-zâde ‘Osman Şâh, Kuloğlu İbrahim Şâh, Mestçi Kerim Şâh, İbn Mihter Hüseyin Şâh, Musa Şâh, Kopuzcî-zâde Kerim Şâh, Hammamcî-zâde Dervîş Şâh, Çizmecioğlu Ahmed Şâh, Cüz-hân Hüseyin Şâh. Güzellerden sonra 12 beyitlik bir hâtîme bölümü bulunmaktadır. Güzellerin ele alındığı ve hâtîme bölümleri hariç şehrengizlerde bulunan diğer bölümler eksiktir.

¹²⁶ Hanife Koncu, “Bir Eyüp Şehrengîzi (Şehrengîz-i Lebibî Cüvânân-ı Ebî Eyyûb-ı Ensârî), **Ahmet Atillâ Şentürk Armağanı**, (Ed.: Ahmet Kartal- Mehmet Mahur Tulum), İstanbul, Akademik Kitaplar, 2013, s. 457-473; Yunus Kaplan, “Lebibî ve Eyüp Şehrengizi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 56, 2016, s. 1063-1076.

2.2.27. Maksadî'nin Yenice Şehrengizi

XVI. yüzyılın sonunda hayatta olan Maksadî mahlaslı bir şair tarafından yazılmış Yenice şehrengizi 188 beyitten oluşmaktadır.¹²⁷ Yer aldığı mecmuanın dağınık olması ve düzensiz olması dolayısıyla şehrengizin bölüm sıralamalarında yanlışlık olduğunu düşünüyoruz. Örneğin son güzel için söylenildiği anlaşılan aşağıdaki beytin yeri en son güzelden sonra olmalıdır:

Budur resmi eger kursa dîvân

Gelür hayl u haşem sonunda sultân (b. 119)

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde 30 güzel ikişer beyit ile tavsif edilmiştir. Bu güzeller: Kadı-zâde Mustafa, Koçî Efendi-zâde Ahmed, Müderris-zâde Abdullah, Hacı Perviz-zâde Yusuf, Müylî Bâlî-zâde Ahmed, Hacı Koçî-zâde Mahmud, Abdullah-zâde Ahmed, Bâzîrgân-zâde Bâkî Şâh, Abdî Şah-zâde Ahmed, Me'mun-zâde Ahmed Çelebi, Semerci-zâde Muhammed, İbn-i Dervîş Hasan, Yusuf-zâde Muhammed, Hacı Musî-zâde Yusuf, Kerim-zâde Ömer Çelebi, İbn-i Memerşâh İbo, İbn-i Nalband Mahmud, Bâlî Şâh, Hacı Hüseyin-zâde Mehmed, Tuzcî-zâde Muylî, Rûhî Bâlî, ismi okunamayan bir güzel, Müylî-zâde Muhammed, Müylî Şâh, Müylî, Kurd-zâde, İbn-i Dellâl Müylî, Hümâ-zâde Mustafa, İbn-i Salar Bâkî Bâlî, Müylî-zâde Bakî.

2.2.28. Maksadî İştîp Şehrengizi

Maksadî tarafından yazılan diğer şehrengiz de İştîp için kaleme alınmıştır.¹²⁸ 122 beyittten oluşan şehrengizin yer aldığı mecmuanın varaklarını yırtık olması sebebiyle sonunda yer alan bazı beyitler ve *olsun* redifli gazelin beyitlerinin ikinci mısraları eksik kalmıştır. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde 10 güzel ikişer beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Dizdar-zâde Ahmed, Bahadır-zâde Kerîm Bâlî, kardeşi Rahîm Bâlî, Çerçi-zâde Muhammed, İbn-i Na 'l-band Ali Bâlî, Mumcî-zâde Muslî, Kerîm-zâde İbn-i Poyraz, Muslî Bâlî, Etmekçi-zâde Mahmud, Zâhid Paşa.

¹²⁷ Murat Öztürk, "Maksadî'nin Yenice ve İştîp (İştîb) Şehrengizleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XI, sy. 25, 2014 s. 51-80 [56-57; 62-72].

¹²⁸ a.e., s. 51-80 [57; 72-79].

2.2.29. Mânî'nin Bursa Şehrengizi

XVI. yüzyıl şairlerinde Mânî tarafından Bursa için yazılan şehrengiz 162 beyitten meydana gelmiştir.¹²⁹ Aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde 30 güzel yer almaktadır. İlk ve son güzel beşer, diğer güzeller ise üçer beyit ile tavsif edilmiştir. Bu güzeller: Mihr-i münîr?, Gonca, Kazzâz bir güzel, Yûsuf, isimsiz bir güzel, Köçek Çengi-zâde, Akbaş, 'Abdülbâki, Kadri, İmâmoğlu Muslî, Sîm-keş Ahmed, Tâci-zâde, Surâhi-zâde Ahmed, Sîm-keş Hüseyin, Perî-şâh, Şeyhî, Sîm-keş Mansûr, Hakkâk Muhammed, Yorgancı bir güzel, Bezzâz Hasan, Zerger Muhammed, Zer-kûb Altun Top, Zerger Kerîm, 'Arap-zâde Muhammed, Yûsuf, Cârû'llâh, Bıçakçı Veli, Bakkâl Bekir Şâh, Dede, Baba-zâde.

2.2.30. Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi

Şairi veya derleyeni bilinmeyen bu eser Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum no. 685'te kayıtlı bir mecmuanın 173^a varağında yer almaktadır. *Şehr-engîz-i müntehab Belgrâd kal'asınıñ dilber-i semen-berlerine* başlıklı bu kısa eser, başlığından da anlaşılacağı üzere müstakil bir şehrengizden ziyade, daha önce değişik şairler tarafında Belgrad güzellerine dair yazılan şehrengizlerden seçilen güzelleri ihtiva etmektedir.

Diğer şehrengiz metinlerinden farkı -başlığında da belirtildiği üzere- güzellerden bazılarının seçilip bir araya getirilmesidir. Bu yönüyle diğer örneklerinden ayrı bir özellik taşımaktadır. Toplam 36 beyitten oluşan şehrengizde 17 kişinin ismi zikredilmiştir: Kâdî-zâde Bâkî, İshâk, Sipâhî-zâde Şâh Mahmûd, 'Alî Bâlî, 'Ömer-zâde, Muslî Şâh, Mehmed, Tarakçı-zâde Hasan, Eyyûb, Dervîş, Murtezâ, Kemânkeş-zâde Muslî Bâlî, Velî Bâlî, Mücellid Ahmed, Pîr 'Alî, Nebî, Kazzâz Yahyâ.

Bunlardan *Mücellid Ahmed* hariç diğerleri için birer başlık yazılmıştır. Güzeller, Hayretî'nin Belgrad için kaleme aldığı şehrengizden¹³⁰ iktibas edilen *Alî Bâlî* ve *Velî Bâlî* isimli kişiler hariç iki beyitle vasfedilmiştir. İktibas edilen bu güzeller ise

¹²⁹ Şener Demirel, **16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî-Divân ve Şehr-engîz-i Bursa**, e-kitap, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 168-186.

¹³⁰ Mehmed Çavuşoğlu, "Hayretî'nin Belgrad Şehr-engîzi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. IV-V, 1973-1974, s. 349-350.

üçer beyitle anılmıştır. Şehrengiz aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Eser, müntehap bir şehrengiz olması ve vasfedilen güzellerden anlaşılacağı üzere varlığından haberdar olamadığımız diğer bir/birden çok Belgrad şehrengiz/ler/inin varlığına işaret etmesi yönüyle önemi haizdir. Sadece güzellerin yer alması şehrengiz türünün kişi, güzel merkezli bir tür olduğu yönündeki iddiamızı destekler mahiyettedir. Şehir tasviri yoktur, metne dâhil edilmemiştir.

Şehrengizler hakkında yapılan çalışmalarda yer almayan bu müntehap metin yeni tespit edilmiş olup ilk defa tezimizde kullanılmıştır. Metin IV. Bölümde yer almaktadır.

2. 2.31. Meçhul Bir Şairin Budin Şehrengizi

Yukarıda bahsi geçen [Hâli'nin] Üsküp şehrengizi ile ilgili makalede yer alan ikinci metnin de şairi meçhuldür. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Zühdü Bey Bölümü, no 226'da yer alan bir mecmuanın 3^a-7^b varakları arasında yer almaktadır.¹³¹

148 beyitten oluşan şehrengizde 36 güzel yer almaktadır. Baştan ve sondan eksik olduğu anlaşılmaktadır. Münacat, sebep-i telif, şehir tasviri, son güzel, hâtime ve dua kısımları gibi şehrengizlerde ekseriyetle olan bölümler eksiktir. Eser direkt şahısların tasviri ile başlamıştır. Şehrengizde güzeller genellikle dörder beyti ile anılmakla birlikte üç, beş, yedi ve bir beyit ile zikredilen güzeller de vardır. Son güzel *Bakkâl-zâde Beşîr* ile şehrengiz metni bitmektedir. Bu sebeble sonunun eksik olduğunu söyleyebiliriz. Şehrengiz aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

36 güzel: Sinân Beg-zâde Sipâhî Mehemed, Zaîmoğlu Sipâhî Osmân, Veznedâr-zâde Mehemed, kardeşi Ramazân, Dâniş-mend Sâlih, İbn-i Rüstem Hüseyin, Çavuşoğlu Hüseyin, Cellâd-zâde Dervîş, Yazıcı-zâde Mehemed, Kâtiboğlu Mehemed, İbn-i Sipâhî Dâvud, Hâcî Hasanzâde Ömer, kardeşi Osmân, Hasan Hatîboğlu, İmâmoğlu Nezîr Bâlî, İmâm-zâde Sâlih, İbn-i İmâm Ahmed, Müezzinzâde Muhyîddîn, Vezzân Gazanfer, Gönüllü-zâde Mehemed, Emînoğlu, Yûsuf,

¹³¹ Zahide Efe, "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. XII, sy. 23, 2019, s. 271-314 [280, 284; 290-302].

Şâkird-i mücellid Yûsuf, Zer-ger Tüfengçi-zâde, Şâkird-i gazzâz Ahmed, Bezzâz Mehemed, Yayıcı Osmân, Mestçi Mustafâ, ismi yazılmamış Berber bir güzel, Derzi şakirdi Mustafâ, Başmakçı Alî Bâlî, Helvâcî-zâde Abdî, İbn-i Kassâb Mehemed, Bezzâz Sefer, Kavukçı şakirdi Ahmed, Bakkâl-zâde Beşîr.

2.2.32. Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi

Şairi bilinmeyen bu şehrengizden de ilk defa Agâh Sırrı Levend bahsetmiştir.¹³² Kendisine ait bir şehrengizler mecmuanın 22^b-25^b varakları arasında yer almaktadır. Aşağıdaki beyitten İstanbul için yazıldığı anlaşılmaktadır:

Behîşt-âsâ cihânda cây-ı makbûl

Olurdu olsa ger şehr-i Sitanbûl (b. 47)

...

Aña yetmez mi bu ‘izz ü sa‘âdet

Süleymân-ı zamâne oldu [kim] taht (b.54)

Agâh Sırrı Levend, bu beyitten hareketle eserin Kanunî Sultan Süleyman zamanında yazıldığını belirtiyor.¹³³ 106 beyitlik bu şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Tezimiz için hazırlandıktan sonra makale olarak da yayınlanmıştır.¹³⁴ Hazırladığımız metin IV. Bölümde yer almaktadır.

Şehrengizde 26 güzel ikişer beyit ile anılmaktadır. Bu güzeller: Necm, Nâyzen-zâde, Kuşakçı, Kaftancı Ahmed, Ak Muslî, Gömlekçi-zâde Kerîm, ‘Aşîrhân Mehemed, Derzi Sefer, Haydaroğlu, Mîr-i ‘Âşîkân, Nakkâş, Dervîş, Giyâhî-zâde, Kaftancı Dâvûd, Bakkâl-zâde, Serrâc, Beñli Hümâ, Şekerci-zâde, Okçı-zâde, Kalender, Ömer, Boğasıcı-zâde Mehemed, Kuloğlu Mahmûd, Mansûr-zâde, Mehemed, Alî.

Son güzel için söylenen beyitten sonra hâtime ve dua kısımları olmaksızın şehrengiz bitmektedir. Muhtemelen şairin mahlası eksik olan bu kısımda yer almaktaydı.

¹³² Agâh Sırrı Levend, *TEŞŞİ*, s. 39-40, 139.

¹³³ *a.e.*, s. 40.

¹³⁴ Büşra Çelik, “Müellifi Bilinmeyen Bir İstanbul Şehrengizi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. V, sy. 1, 2019, s. 12-31.

2.2.33. Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi

Bu şehrengiz metninden ilk defa Yaşar Aydemir “Esîrî’nin Bağdat Şehrâşûbu” isimli makalesinde “...bir mecmuada rastladığımız, yazarı belli olmayan Kıbrıs şehrengizi ile bu sayı 55’e çıkmaktadır.” şeklinde haber vermektedir.¹³⁵ Buradan naklen Barış Karacasu çalışmasında da yer almaktadır.¹³⁶

Daha sonra Zahide Efe yayınladığı şairi meçhul iki şehrengiz makalesindeeserin bulunduğu yerden şu şekilde bahseder:

*Ayrıca kaynaklarda Kıbrıs Şehrengizi olarak bahsedilen (Karaca 2018: 19; Karacasu 2007: 304) eser, aslında Lefkoşa şehrine ait olup “Şehrengîzi Lefkoşa” başlığını taşımaktadır. Milli Kütüphane’de “06 Mil Yz A 799” arşiv numaralı şiir mecmuasının 94b sayfasında yer alan ve eksik olan bu şehrengizin elimizde sadece ilk on beş beyti bulunmaktadır.*¹³⁷

Şehrengiz sonu eksik olarak toplam 15 beyitten oluşmaktadır. 3 beyitlik Arapça münâcât, 2 beyitlik Farsça na’t ve 10 Türkçe beyitten olun sebab-i telif diyebileceğimiz kısımlardan oluşmaktadır. Şairi belli değildir. Eksik olmasına ve güzelleri ihtiva etmemesine rağmen çalışmamıza dâhil edilen metin IV. Bölümde yer almaktadır.

2.2.34. Mesîhî’nin Edirne Şehrengizi

Türk edebiyatında yazılmış ilk şehrengizdir. Priştineli Mesîhî tarafından ismi açıkça belirtilmeyen fakat II. Bayezid olduğunu bildiğimiz padişahın Edirne’ye gelmesi üzerine telif edilmiştir. 178 beyitlik mesnevi kısmı ile *İhtimâm* başlıklı beşer beyitlik *kıl* ve *eyle* redifli iki gazel ile birlikte toplam 188 beyittir.¹³⁸ Sonunda yer alan bu gazeller yönüyle kendinden sonraki şairlere de örnek olmuştur. Mesnevi nazım

¹³⁵ Yaşar Aydemir, “Esîrî’nin Bağdat Şehrâşûbu”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, 1999, s. 448, dn. 9.

¹³⁶ Barış Karacasu, *TEŞM*, s. 304.

¹³⁷ Zahide Efe, “Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 23, 2019, s. 279.

¹³⁸ Mengi, Mine, “Edirne Şehrengizi”, *Mesîhî Dîvânı*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, s. 85-105. Hakkında yapılmış diğer çalışmalar için bkz.: Eşref İğneci, “*Mesîhî Kasideleri, Şehrengizi*”, Basılmamış Mezuniyet Tezi, Ankara Üniversitesi, 1969; Ahmet Kırkkılıç, “*Edirne Şehr-engizleri (Kerîmî-Mesîhî-Zâtî-Neşâtî)*”, Basılmamış Doktora Tez Öncesi Çalışması, Erzurum, Atatürk Üniversitesi 1977.

şekline ek olarak gazel biçimi de kullanılan bu metin aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

İlk gazel, *mefûlû/fâilâtü/mefâilü/fâilün*, ikinci gazel ise yine mesnevi ile aynı aruz ölçüsünde *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbı ile yazılmıştır.

34 beyitlik bir münâcât bölümünden sonra 11 beyitlik gece ve gündüz tasvirinden sonra 16 beyitlik şehrin tasvirine geçilir. 47 güzelden üçü üçer beyitle diğerleri ikişer beyitle tasvir edilmiştir: Na'ibendoğlu Ahmed, Tâlib-i 'ilm Mahmûd, Ferrâsoğlu Ya'kûb, İgnecilerde 'Ali, Kız 'Ali, Sarrâf-zâde, Seyyidoğlu Ca'fer, Yeşil Melek Neslî, Semercioğlu, Berber Sîm-Sâ'id, Hürmüz, Halil, Hayder, Kuyruklu Yılduz, Hızır, 'Îsâ, Kazzâz Ebrî, 'Alemsâh, Yûsuf, Muhammed İbn-i 'abâcî, Hâfız Mahmûd, İmâmoğlu Muhammed, 'Attâr Hasan, Keçeci Safer, Tuzcioğlu Mustafâcık, Kaysarlu-zâde 'Ali, 'Abdî, Vâlâcî Şâdioğlu, Sârbânuñ oğlu Ni'met, Sâzende-zâde Ca'fer, Derzi şâgirdi 'Ali, Derzi Seydi, Kazzâz Lutfî, Takyacı Mustafâ, Takyacı Hasan, Hammâmcınun oğlu Bahşî, Ser-mahfilüñ oğlu 'Ali, Dilsüzoğlu, Hallâc Hüseyin, Şerbetçioğlu, Pîrî, Kaya Bâlî, Yağcıoğlu Memî Şâh, Serrâc Mirzâ, Pir 'Ali, Beñli Ali, Hâcî Bayram.

Üçer beyitle anılan üç güzelden biri Seyyid olması, diğeri sonuncu güzel olması sebebiyledir. Diğerinin üç beyitte anlatılması için özel bir sebep yoktur diye düşünmekteyiz. Son güzelin sonda yer aldığı için sebebi olarak 1 beyit, 7 beyitlik bir sonuç bölümü yer almaktadır. Dua mahiyetinde beşer beyitlik 2 gazel yer almaktadır.

Şehrengiz ismi ilk defa Mesîhî'nin bu eserinde kullanılmıştır. Aynı yıllarda yazılan Zâtî'nin eserinde bu ibare geçmemektedir.

Şehrengiz ilk olarak Ahmed Hamdi [Tanyeli] tarafından yayınlanmak üzere planlanmıştır, fakat gerçekleşmemiştir.

M. İzzet¹³⁹ ve Agâh Sırrı Levend¹⁴⁰ de çalışmalarında esere yer vermişlerdir.

Bu çalışmalarda adı geçen nüshalardan başka aşağıda verilen yeni nüshalar da bulunmaktadır:

Mecmû'a-i Eş'âr, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîrî Mnz 685, vr. 190^a-191^a.

¹³⁹ M. İzzet, TEŞ, s. 1-7.

¹⁴⁰ Agâh Sırrı Levend, TEŞŞİ, s. 17-18.

Mecmû'a-i Eş'âr, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, no. 4962, vr. 199^b-202^a.¹⁴¹

Mecmû'a-i Eş'âr, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, no. 4968, vr. 52^a-57^a.

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü, no. 69, vr. 22^a-25^b.

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Bölümü, no. 80, vr. 6^b-8^a.

Mecmû'a-i Eş'âr, Mevlana Müzesi Kütüphanesi, no. 5336, vr. 7^b-13^a.

Mesîhî Divânı, Millî Kütüphane, 06 Mil Yz B 191/4, vr. 138^b-143^b.

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Ahmet Paşa Bölümü, no. 279/2, vr. 62^b-73^a'da bulunan Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizinin içinde 46 beyit.¹⁴²

Mecmû'a-i Eş'âr, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü I, no. 1141, vr. 51^b'de yer alan bazı isimlerin altına Behîştî yazılı, 83^a-85^a'da bir nüsha var olduğunu öğreniyoruz.¹⁴³

Mecmû'a-i Eş'âr, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Bölümü, no. 4077, vr. 14^b-20^a'da baştan ilk 34 beyit eksik bir nüshası.¹⁴⁴

Mesîhî'nin şehrengizinden bazı parçaların diğer şehrengizlere karıştırılmasının tanınırlık yönünden kuvvetli olmasına şeklinde düşünebiliriz. Şehrengiz diğer örneklerine göre nüshaların çokluğu ile dikkati çekmektedir.

2.2.35. Nâzüki'nin Taşköprü Şehrengizi

Eserden ilk defa M. İzzet, mezuniyet tezinde W. Pertsch'in katalogunu kaynak göstererek şairini belirtmeden bahsetmiştir.¹⁴⁵ Daha sonra da Agâh Sırrı Levend, aynı

¹⁴¹ Munise Koç, "Nuruosmaniye Kütüphanesi 4962 Numaralı Mecmua (164a-247a) Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2019, s. 229-246.

¹⁴² Taner Gök, "Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, sy. 21, 2016, s. 241.

¹⁴³ Yaşar Aydemir, "Behîştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 1999, s. 74-75; *Behîştî Divanı*, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 84-85.

¹⁴⁴ Yaşar Destanov, "Mecmû'a-i Eş'âr (Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4077) (vr. 1b - 60b)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, s. 84-101.

¹⁴⁵ M. İzzet, *TEŞ*, s. II.

kaynağı kullanarak yazanın belli olmadığını belirterek 1049/1639 tarihinden önce derlenen bir mecmua olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶

Eser, Almanya Staatbibliothek zu Berlin’de Diez A Oct. 82’de kayıtlı bir mecmuanın 14^b -17^a varakları arasında yer almaktadır. Müellifi ilk defa tezimizde yayınlanan metni ile ortaya çıkmıştır. Metnin içeriğinden *Nâzûkî* mahlasının kullanan bir şair tarafından *Taşköpri* hakkında yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu gün Kastamonu ilinin bir ilçesi olan Taşköprü, adını ilçenin ortasından geçen Kızılırmak’ın bir kolu olan Gökırmak üzerinde Roma hâkimiyetindeki dönemde kurulan taş köprüden almıştır. Kızılırmak’ın en büyük kollarından biri olan Gökırmak da metinde *nehr-i kebûd* olarak geçmektedir:

Anuñ Taşköpridür nâm-ı güzîni

Gören anı bulur huld-ı berîni

...

*Ana **nehr-i kebûd** oldu müsemmâ*

Hayât-bahş ü safâ-peykerdür ol mâ

...

*Bu devrüñ **Nâzûkî** ahvâli böyle*

Bu şehr-i dil-güşâ eşkâli şöyle (b. 15, 18, 49)

Şehrengiz 49 beyitlik mesnevi ile aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Daha sonra mecmuada 10 gazel yer almaktadır. Bu gazeller de şehrengiz ile birlikte değerlendirilmiş ve teze alınmıştır. Bununla birlikte şehrengizin eksik olma ve gazellerin şehrengiz ile bağlantısı olmama ihtimali de söz konusudur. Mecmuanın tamamının görülememesinden dolayı kesin olarak bir kanaat belirtemiyoruz.

2.2.36. Neşâtî’nin Edirne Şehrengizi

Edirne Mevlevihânesi postnişinlerinde Neşâtî Ahmed Dede (ö. 1674) tarafından yazılmış bir şehrengizdir. Şehrengizde hangi şehir için yazıldığına dair

¹⁴⁶ Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 54.

herhangi bir ibare olmamasına rağmen şairin hayatı ile ilgi kurularak Edirne için yazdığı kabul edilmektedir.¹⁴⁷

144 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbı ile yazılmıştır. 15 güzel yer almaktadır. Bu güzeller, beş beyitle anılan bir güzel hariç, yedişer veya sekizer beyit ile zikredilmiştir. Bu güzeller: Çancı-zâde (Hancı-zâde?), Emîr, Okçî-zâde, Yağcı-zâde, Veznci Hasan, Mustafa ve İbrâhim isimli iki kardeş, Sâbûn-furûş Ahmed, Hacı, İbrâhim, Halil, İsmail, Yakub, Mahmud, Bayram.

Edirne şehrengizi, şehir tasvirlerinin olmaması hatta şehrin isminin dahi söylenmemesi yönüyle örnekleri arasında farklı bir yerdedir.

2.2.37. Nüvîsî'nin İstanbul Şehrengizi

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Edirneli Nüvîsî tarafından İstanbul için yazılan şehrengiz 166 beyitten oluşmaktadır.¹⁴⁸ Aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde 28 güzel yer almaktadır ve bu güzellerin her biri üçer beyit ile vafedilmiştir. Güzellerden sonra 6 beyitlik nazım (matla beyti olan, mahlas beyti olmayan nazım şekli) şeklinde bir münâcât yer almaktadır.

Bu güzeller: Âl-i Muhammed Emiroğlu, İbn-i sipahi Mahmud, İbni Tâcü'd-dîn, İbn-i Boyacı Muhammed, 'Ali Balı, Sabuncu-zâde 'Abdü'l-muttalib, Tahtacı Mustafa, isimsiz bir güzel, İbn-i Kâtib, Lutfullah, Na'l-bandoğlu Dil-bend, Beytu'llah, 'Abacı-zâde Muhammed, Yusuf Balı, İmâmoğlu Dervîş, İbn-i Habbâz Kaya Balı, Tabbak-zâde Şeh Süleymân, Kasıkçı İbrahim, Derzi Memi, Kâdir, Zerger Ömer, Serrâc Ca'fer Balı, Hasanoğlu Hüseyin Şâh, Kemaloğlu Muhammed, Başmakçı-zâde Mustafa, Aşçı-zâde, Kılıçger Alî, Helvâcî-zâde.

¹⁴⁷ Mahmut Kaplan, "Edirne Şehrengizi", *Neşatî Divanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996, s. 170-180.

¹⁴⁸ Yakup Karasoy-Orhan Yavuz, "Nüvîsî ve "Şehrengîz-i İstanbul"u", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 20, 2006, s.1-20.

2.2.38. Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Bursalı Rahmî Çelebi'nin ömrünün sonralarına doğru atandığı müderrislik görevi sebebiyle gittiği Yenişehir(-i Fenâr) için yazdığı şehrengizdir.¹⁴⁹ 280 beyitten¹⁵⁰ oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengizde yer alan 24 güzel üçer beyit ile anılmıştır. Bu güzeller: Ferhâd-zâde, Nâzır-zâde, Kâtib-zâde, Nâib-zâde Mustafa, Çigdemzâde, Bosnavî-zâde Yusuf, Satı-zâde, Sancakdaroğlu Pîr Ali, Boyacı-zâde, Sipahi Emîn-zâde, İbn-i Bektaş Ali, 'Ases-zâde Hızır Bâlî, Karakaş, Dutan-zâde, Bakkal-zâde, Rûhî, Kayyım-zâde, Suyıkdı-zâde Hasan, Ali Fıçoğlu, Baba-zâde Yusuf, Hızır Bâlîoğlu Pîr Mehmed, Ebubekiroğlu 'Alem Şâh, Kumsı-zâde, Bende.

2.2.39. Râsih'in Aydın Şehrengizi

Daha çok *üstine* redifli gazeli ile tanınan Balıkesirli Ahmed Râsih (ö. 1731) tarafından Aydın şehri için yazılmıştır.¹⁵¹ Şehrengizin sonu noksan bir nüshası muhtemelen kendisinin tertip ettiği İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi no. 3473'te kayıtlı mecmuanın 32^a-33^b varakları arasında yer almaktadır. Nazım şekli bakımından kaside türünde kaleme alınmıştır. Bu durum başlıkta da açıklanmaktadır: *Kasîde-i mübâreke-i hikmet-âmîz der-sitâyîş-i 'Osmânoğlu Nasûh Paşa ve şehrengîz-i Aydın bi-cemî'-i ahvâlî ehlihâ Mukaddime-i Şehrengîz-i Aydın İli*. Şekil ve muhteva yönüyle diğer örneklerden ayrılmaktadır.

¹⁴⁹ Mustafa Erdoğan, "Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi", *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, sy. 63, 2012, s. 89-125. Bu yayında Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi ve Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesindeki nüshalar kullanılmıştır. Bunların dışında Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi Abdülbaki Gölpınarlı kitapları arasında bir nüsha (no. 124, vr. 31^b-36^a) ve bu nüshadan Agâh Sırrı Levend'in istinsah ettirdiği bir nüsha (TEŞŞİ, s. 140), Almanya Staatbibliothek zu Berlin'de Diez A Oct. 57'de kayıtlı bir nüsha ve "Bir Hakîrin Şehrengizi" başlıklı kitap bölümüne esas olan Paris Bibliothèque Nationale de France (BnF)'da yer alan bir mecmuanın 89^b-91^b varakları arasında kalan nüsha da bulunmaktadır.

¹⁵⁰ Rahmî'nin Yenişehir için yazdığı şehrengiz 280 beyittir. RYŞ^b'de 279 beyit olarak yayımlanmış ve 92. dipnotta son güzel için söylenilen beyit fazla olarak değerlendirilmiştir. Hâlbuki bu beyit, son güzeller ile ilgili olarak diğer şehrengiz metinlerinde de yer alan beyitlerin bir benzeridir. Yenişehir şehrengizinin makalede kullanılmayan diğer nüshalarında da bu beyit yer almaktadır. DİA'ya yazdığımız Rahmî maddesinde şehrengizin Bursa Yenişehir'i için yazıldığı ve 300 beyitten meydana geldiği şeklinde yanlış kaydedilmiştir. Şehrengizin bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Yenişehir-i Fenâr (Larissa) için yazıldığı, dolayısıyla şairin mezarının aynı şehirde olabileceği ve 280 beyit olduğu şeklinde düzeltmek isteriz. Bkz. Fatih Tıgılı, "Rahmî", *DİA*, C. 34, s. 422.

¹⁵¹ Bu şehrengizden beni haberdar eden İstanbul Medeniyet Üniversitesinden Prof. Dr. Sadık Yazar'a teşekkür ederim.

Bir şairin yazdığı kendi şehrengizi ile ilgili olarak başka bir eserinde bilgi vermesi bakımından önemlidir. Daha önce İntizâmî Budin için yazdığı şehrengizi *Tuhfetü'l-ihvân* isimli eserinde anlatmıştı. Râsih de *Hûlâsa-i Bulğatü'l-Ahbâb* isimli eserinde şehrengizini Aydınli Osmanoğlu Nasûh Paşa¹⁵²'ya sunduğunu, 200 beyitten fazla olduğunu ve karşılığında aldığı ihsanları açık açık belirtmiştir.¹⁵³ Osmanoğlu Nasûh Paşa kendi dönemindeki şairleri himaye etmiş ve kendisi hakkında kasideler yazılmış ve türküler yakılmıştır.¹⁵⁴

Özellikle şehrengizde yer alan beyitlerde Aydın ve çevresi ağızlarında kullanılan kelimeler kullanılmıştır. Bunlara örnek vermek gerekirse:

Tava: Tığan

Çoban: Çofan

Kısrak: Kölük

Kuma: Artuk

Sabah: Dañ

Ezân: Bañ

Sarık: Tolan

Efe/Beşe: Büyük kardeş

Bâbuç: Ayakkabı

Sâbûn: Sığın

Makas: Sındı

Kayınata: Kutman

Kaynana: Gönik ana

Balta havale kılmak: Nacak gitdi

Mantar: Tomalan

Eksik olan metin 96 beyittir. Muhtemelen güzellerin olduğu kısım eksiktir. Eser, güzeller kısmına başlangıç yapıldığını düşündüğümüz aşağıdaki 96. Beyitle bitmektedir:

¹⁵² Hayatı hakkında bkz.: Çağatay Uluçay, "Aydınli Osman-Oğlu Nasuh Paşa", *Tedrisat Mecmuası*, C. III, sy. 28, 1954, s. 362-368; Şehabeddin Akalın, "Nasuh Paşa'nın Hayatına ve Servetine Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. VIII, sy. 11-12, 1955, s. 201-208.

¹⁵³ Sadık Yazar, "Eylemişler Râsih'e Bühtân Bühtân Üstüne: Balıkesirli Râsih'in Eserlerine Dair Bilgilerin Tashihi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 24, İstanbul 2020, s. 650-652.

¹⁵⁴ M. Çağatay Uluçay, "Üç Eşkîya Türküsü", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, 1958, s. 90-98.

Bir güzel hûb hisârî aña virmişlerdür

Ki bedel ola ol emsâle idüb istiftân

Eksik olmasına ve içinde güzellerin yer almamasına rağmen çalışmamıza dâhil edilmiştir. Tam bir nüshasının bulunup sağlıklı bir değerlendirme yapılincaya kadar elimizde var olan bu kadarlık kısmı ile yetinmek durumundayız. Maalesef yazının okunmasında karşılaşılan zorluk sebebiyle metinde okunamayan ve okunuşunda tereddüt edilen yerler olmasına rağmen hazırlanan kısım ve tıpkıbasımı IV. Bölümde yer almaktadır.

2.2.40. Ravzî'nin Edincik Şehrengizi

XVI. yüzyılda yaşamış ve Yunuszâde lakabıyla tanınan Ravzî tarafından yaşadığı memleket olan Balıkesir-Edincik için yazılmış bir şehrengizdir.¹⁵⁵ 106 bendden oluşan ve *Hak budur bâğ-ı İrem'dür şehir-i Edincik ki var mısraının her bendin sonunda tekrar ettiği muhammes-i mütekerrir nazım şekliyle yazılmıştır. İlk 7 bend Edincik'in tanıtımı, 8. bend ise güzeller kısmına giriş, 9-103. bendler güzeller, 104-105. bendler hâtime ve 106. bend ise dua kısımlarından oluşmaktadır. Aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla yazılmıştır.*

Her bendde bir güzel yer almakta iken bazı bendelerde (56, 90) iki kişinin yer aldığı görülmektedir. Bu güzeller: Hünkâr-ı Sâni, Mustafa, Kadızâde, Hacı Bayramoğlu Muhammed Şâh, Beg, Ali Bâlî, Bakkalzâde, Mehmed, Âhenger Mehmed Şâh, Demirci Mustafa, Hazma Bâlî, Kılıççı Hasanzâde Hüseyin, Bakkal Oruc Bâlî, Memi, Börekci, Gâfilzâde'nin Şâkirdi Mahmud, Karabıyık Ahmed, Muhammed, ahdinde durmaz bir güzel, İbrâhim Bâlî, Kassâb Turmuş Bâlî, Kethudâzâde Ahmed Bâlî, Müezzinzâde Kaya, Koca Tayı'nın bir şagirdi, şehir emîni hizmetinde olan bir güzel, Nacaklızâde, Murâd, Hızırcıkzâde, Bayrâm, Abdî Şâhoğlu, kadı yanında bir güzel, İlyasoğlu Mustafa, Berber mehpârecik, Hasan Usta'nın kardaşı

¹⁵⁵ Yaşar Aydemir, "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, 2007, s. 97-126. Diğer yayın için bkz.: Abdülkerim Gülhan, "Şehrengiz Türü ve Ravzî'nin Edincik Şehrengizleri", *Turkish Studies*, C. VII, sy. 2, 2012, s. 515-545.

Memi, Bengî, Bendezâde, Muslî Reis, Yûsuf Bâlî, Yûsuf, Nevreste, isimsiz bir güzel, siyeh-çerde bir güzel, Abdî Bâlî, Karakaş, Neccâr Turgutzâde Ahmed, Mâh-ı nev, Kurşundöken, Fazlî Bâlî, Helvacı iki kardeş, Sûhte, Katırcızâde, Ebûbekr, Hacı Ömerzâde, Ahmed Şâh, Hasan, Hüseyin, Dede, Gonca İsâ, Kız Nakşî, hande-rû isimsiz bir güzel, Nasûh, Etmekcizâde Mahmûd, Kul Hızırzâde, Hamamcıoğlu, Mûkerremzâde Ahmed, Zünnûn-ı Mısrî, isimsiz bir güzel, Hızır-ı sâni, Kassâboğlu, Cafer, Hacı Bâlî, Rıdvân, Helvacızâde, ismini özellikle söylemediği, baş harfî mim م ile başlayan bir güzel, Yûsuf, Abdirahmân, İsâ, Hızırzâde, Kâsımzâde Muslî Şah, isimsiz bir güzel, Tuzcızâde, Karanfilli /Karangılı Muhammed, Bâkî Reisin oğlu, isimsiz iki kardeş güzel, Yûsuf, Sertırâş, Dellâk, Ferhadzâde, Ferhâdzâdenin biraderi, Mansûr, Abdülcelil'in Oğlu, Mûytâf, İslamoğlu Muslî, Yanık Hasan, Başmakcı, İsâ Bâlî, isimsiz bir güzel.

2.2.41. Sâni'nin İnebahtı Şehrengizi

İlk olarak makale şeklinde şehrengizin Mısır-Dâru'l-umûri'l-kütübi'l-kavmiyye (Mısır Milli Kütüphanesi)'de 1832 numarada Âli adına kayıtlı olan bir divan nüshasından hareketle yayınlanan 171 beyitlik şehrengizin 69 beyti yayınlanmıştır.¹⁵⁶ Bu yayında yer alan aşağıdaki beyit sebebiyle Rodos adası için yazıldığı zannedilmiş ve başlıkta da bu şekilde kullanılmıştır:¹⁵⁷

Leb-i deryâda gördüm bir hisârî

Rodos mânend muhkem üstüvârî

Bu yayından sonra XVI. yüzyıl şairlerinden olan Can Memi lakabıyla anılan Sâni'nin erken tarihte, hayatında, hicri 993'te (miladi 1586) Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mehmed tarafından Bağdat'ta istinsah edilmiş bir nüshasının bulunmasıyla

¹⁵⁶ Yaşar Aydemir, “Sâni'nin Rodos Şehrengizi”, *Türk Kültürü*, sy. 455, 2001, s. 167-174.

¹⁵⁷ a.e., s. 169.

birlikte divanı yayınlanmıştır.¹⁵⁸ Yayınlanan bu divanın içinde metin bu defa tam olarak 179 beyit olarak ve en önemlisi İnebahtı şehrengizi olarak neşredilmiştir.¹⁵⁹

..... *Civânân-ı İnebahtı* ve *Der-Vasf-ı Hisâr-ı İnebahtı* başlıkları ve aşağıdaki beyitler beyitleri şehrengizin İnebahtı için yazıldığına delildir:

Husûsâ İnebahtı dil-rübâsı

Kemâl ehline gâlibdür vefâsı (b. 84)

...

Göñül Bağdâdı anun pâ-yı tahtı

Egerçi şehri olmuş İnebahtı (b. 111)

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizde aşağıdaki beyitte açıkça belirtildiği gibi 7 güzel ele alınmıştır:

Yedi hûbuñ olunca vasf-ı nâmı

Riyâzetle geçürdüm subh u şâmı (b.87)

Her güzel ise beşer beyitle anılmıştır:

Beşer beyt ile kıldum her birin yâd

Diye nazm ehli tahsîn âferîn bâd (b. 100)

Bu güzeller: Mustafâ, Celîl, Dizdâr-zâde, Hasan, Hasan Bâlîoğlu, Kerîm, Mustafâ.

2.2.42. Seyrî'nin Halep Şehrengizi

Seyrî mahlaslı bir şair tarafından Sancak Beyi Mehmed Paşa ile birlikte geldiği Halep için yazılmıştır.¹⁶⁰ 127 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. 46 güzel ikişer beyit ile vassfedilmiştir.

¹⁵⁸ Tuncay Sakallıoğlu, "Sani Beg Divanı", Kastamonu İlk Haber, 26 Ağustos 2019. <https://www.kastamonuilkhaber.com/makale/sani-beg-divani-m1350.html> (Erişim tarihi: 12.03.2020, 16.45). Az sayıda yayınlanan divandan ilgili bölümleri gönderen ve neşirde TS nüshası olarak anılan nüshanın sahibi Sayın Tuncay Sakallıoğlu'na kültürümüze sahip çıktığı ve sahip olduğu yazmalarla akademik hayata yaptığı katkılardan dolayı teşekkür ederim.

¹⁵⁹ İshak Taşdelen, *Sani Beg Divanı*, Sivas, Express Baskı Merkezi, 2019, s. 456-472.

¹⁶⁰ Yunus Kaplan, "Seyrî ve Halep Şehrengizi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 14, 2015, s. 67-92; Siyabend Ebem, "Seyrî ve Halep Şehrengizi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. II, sy.

Bu güzeller: İhtisâb Eminioğlu Ahmed, Şâh ‘Abdî, Begoğlu Mahmûd, Kaçmaroğlu, perî-sûret bir güzel, Cigerci-zâde, Sipahî ‘Alî Bâlî, Hüsrev, Yûsuf, Mü’ezzin-zâde, Kâtip Hasân Bâlî, Dizdâroğlu Cerrâr, Kuyumcioğlu Ahmed, Fethî, kardeşi Hüseyin, Müderris Mehemed, Cum‘a, Sarraf Yûnus, Sarraf ‘Ömer, Şekerci Mehemed, İpekçi Seyfeddîn, Mehemed, Terzi Mehemed, İbn-i Kavvas ‘Ömer, Kehhal Mehemed, Tâcir Mehemed, Tabîboğlu, Attar Yahyâ, Mehemed, Seyyid Mehemed, Takyeci Süleymân, Sazende Behrâm, Na‘l-bend oğlu, Lâle, Zeynî, Sâbûncioğlu, Eyyûb, Re’isoğlu Mehemed, Şâdmân, Şeker Börekoğlu Mustafâ, Bakkal Kaya Bâlî, Çeşm ve ebrûsı siyeh bir güzel, Seyyidoğlu Haydar, Bezzaz Mehemed, Meydânlu Bünyâd, Helvacı Mehemed.

2.2.43. Sıyâmî’nin Antakya Şehrengizi

XVI. yüzyıl şairlerinden Sıyâmî’nin Antakya Şehrengizi’nin bilinen tek nüshası Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Agâh Sırrı Levend Kitapları no. 48-49 yer alan Divanının içinde, 1^b -5^a varakları arasında yer almaktadır.¹⁶¹ Hayatı hakkında tek ve ayrıntılı bilgi veren kaynak Ahdî’nin Gülşen-i Şu‘arâ isimli eserinden öğrendiğimize göre Galatalı olduğu ve bir müddet Mısır’da İbrahim Gülşenî’nin yanında tasavvuf yoluna girmiş ve bu yolda ilerleme sağlamıştır.¹⁶² Aşağıdaki beyitte de İbrâhîm Gülşenî’ye bağlılığını ifade eder:

Diledüm dahi pîrüm den ‘inâyet

Dahi Gülşenî-veşden isti ‘ânet (b. 29)

Daha sonra nefsinin arzusuna boyun eğerek bu yoldan vazgeçerek İstanbul’a dönmüştür. Mısır’dan dönüşü İbrahim Gülşenî’nin 1534 senesindeki vefatından sonra olsa gerekdir. Şehrengiz yazdığı Antakya’ya dönerken uğramış olmalıdır. Şehrengizinde bunu şu beyitlerle açıklamaktadır:

Mısrдан toğrı geldüm bu diyâre

Cefâ tîğîyle sînem pâre pâre

2, 2015, s. 9-25; Recep Gökkaya, “16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân’ı [İnceleme - Metin - Dizin]”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017, s. 94-103.

¹⁶¹ Agâh Sırrı Levend, TEŞŞİ, s. 50-51, 139.

¹⁶² Süleyman Solmaz, Ahdî ve Gülşen-i Şu‘arâsı (İnceleme-Metin), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 396-397.

Dilerseñ almağa gel sen de ahabâr

Bu şehre dirler Antakiyye iy yâr (b. 15-16)

İstanbul'a döndükten sonra Kasımpaşa'ya yerleşmiş ve geçimini remmallık ile sağlamaya çalışmıştır. Ahdî'nin tezkiresindeki ifadelere ve derleyeni bilinmeyen *Mecmû'a-i Letâ'if* isimli bir nazire mecmuasında yer alan 29 gazelinin başında yer alan ağır ve hakaret-amîz ifadelerle¹⁶³ bakılırsa döneminde pek muteber olmayan bir kişidir.

Ahdî'nin ifadesine göre kolay ve akıcı bir şekilde bir gecede 500 beyitten fazla şiir söyleyebilen fakat içlerinde mana bulunan bir beytin dahi olmadığını, varsa bu beytin başka bir şairden çalınmış olduğu söyler. Mesnevî sahasında oldukça fazla eser kaleme almıştır. Fakat bunlar meşhur olmamıştır. Antakya şehrengizi de Ahdî'nin bahsettiği mesnevilerden biri olmalıdır. Eser, 84 beyitlik mesnevi ve dilberler vasfına geçmeden söylediği 5 beyitlik gazel ile toplam 89 beyittir. Bu beş beyitlik gazelin aşağıdaki ilk beytinden hareketle Mısır'da, Kahire'de âsitanesi olan İbrâhim-i Gülşenî için yazıldığı tahmin edilmektedir:

Bir güzel gördüm bugün ser-defter-i hûbândur

Mısr-ı hüsn içinde mutlak Yûsuf-ı Ken 'ândur (b. 32)

20 güzel ikişer beyit ile vafedilmiştir: Gazel şeklinde yazılmış ilk güzel?, Bütî, Mehmed, Mustafâ, Seydi 'Alî, Emîr Hasan, Hüseyin, Hamza Bâlî, İbrâhim Bâlî, Süleymân Şâh, Vehhâb Bâlî, Bostan Bâlî, Koçî Bâlî, Sefer Bâlî, Receb Bâlî, Şa'bân Bâlî, Dervîş Bâlî, Mahmûd Bâlî, Beg-zâde Mirzâ, Mehmed Şâh, Mahmûd Şâh.

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Güzellerin isimleri başlıklarda belirtilmiştir. Son kısmında hâtime, münâcât ve duâ bölümleri yer almaktadır. İçinde gazel yer alan şehrengizlere (Ulvî Manisa-Nazûkî Taşköprü-Câmî'î-Manisa vd.) bir örnektir. Sıyâmî ilk güzelin övgüsüne geçmeden önce 5 beyitlik bir gazel yazarak konuya giriş yapmıştır.

¹⁶³ İncinur Atik Gürbüz, *Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Sandûkatü'l-Ma'ârif*, C.1, Cambridge, Harvard Universty, 2015, s. 212-215.

Tezimizin IV. Bölümünde metni yer alan şehrengiz daha sonra yayınlanmıştır.¹⁶⁴

2.2.44. Ulvî'nin Manisa Şehrengizi

Derzizâde Ulvî tarafından Manisa şehri için yazılmıştır. Daha önceden şehzadeliği esnasında birlikte Manisa'da birlikte bulunduğu II. Selim'in tahta çıkışından sonraki bir dönemde yazılmıştır. Buna aşağıdaki beyitler delildir:

Şeh-i şâhenşehân-ı şâh-ı 'âlem

Sa 'âdet kasrına sultân-ı a 'zam

Serîr-i mülk-i taht-ı 'izzete şâh

Sipîhr-i evc-i burc-ı kudrete mâh

Ki ya 'nî Hân Selîm İbni Süleymân

Olupdur 'adl ile hâkân-ı devrân (UMŞ^b, b. 130-132)

Bu beyitlerinden açıkça II. Selim'in tahta çıktıktan, padişah olduktan sonra yazıldığı açıkça görülmektedir. 24 Eylül 1566 tarihinden sonra yazılmıştır.

Şehrengizin tespit edilen üç nüshasının beyit sayıları ve muhtevaları birbirinden farklıdır. Nüshalar ve beyit sayıları şu şekildedir:

- İstanbul Üniversitesi Nüshası: *Şehrengiz-i Ulvî Çelebi* başlığıyla İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi no. 1532'de bulunan bir şiir mecmuasının 125^b-128^a varakları arasında bulunan nüsha 276 beyitten oluşmaktadır.¹⁶⁵
- Ağâh Sırrı Levend Nüshası: *Şehrengiz-i Ulvî* başlığıyla Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi, Ağâh Sırrı Levend Yazmaları no.

¹⁶⁴ Vesile Albayrak Sak, "Siyâmî'nin Antakya Şehrengizi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. X, 2018, sy. 20, s. 51-70; a.mlf., *Siyâmî Divanı İnceleme-Metin*, Çizgi Kitabevi, Konya 2019, 16-18; 78-84.

¹⁶⁵ Bu nüshadan hareketle iki çalışma hazırlanmıştır: Mustafa Tanrıseven, "*Şehrengiz-i Ulvî Çelebi (Manisa Şehrengizi)*", Bölümü Basılmamış Mezuniyet Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1972; Ülkü Yılmaz, "*İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T 1532'de Kayıtlı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*", Basılmamış Doktora Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018, s. 130-131; 1122-1141. Bitirme tezinde nüshanın kenarında yazılan güzellere, diğer tezde de 134. beyit: *Görüp baht-ı siyâhum zâl-i 'âlem//Karalar geydi tutdı baña matem* eksiktir.

322-339'da kayıtlı bir şehrengizler mecmuasının 10^a-22^a varakları arasındaki nüsha 443 beyittir.¹⁶⁶ Sonrasında da 17 beyitlik bir tarih kıtası yer almaktadır.

- Süleymaniye Nüshası: *Medh-i şehir-i Mağnisa* başlığıyla Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Ek Bölümü, no. 150'deki Ulvî Divanı'nın vr. 236^a - 240^b varakları arasındaki nüsha 300 beyitten oluşmaktadır.¹⁶⁷

Sonrasında da 17 beyitlik bir tarih kıtası yer almaktadır.

Yukarıda bahsedilen üç nüshadan hareketle hazırlanan ve bir makale şeklinde yayınlanan tenkitli metinde ise bu 17 beyitlik tarih kıtası da şehrengize dâhil edilerek beyit sayısı 503 olarak verilmiştir.¹⁶⁸

Bu üç nüshanın bir araya getirilmesi ile oluşan metinde, şehrengiz türünün özelliklerinden olan ilk güzel ve son güzelin açıkça belirtilmesi durumu bir karışıklık göstermektedir.

Makalede ilk güzel olarak 345-351. beyitler arasında *Hızır Şâh* yer almaktadır. Ama beyitlerde bu özelliğine işaret eden hiçbir ibare yok. Sonra 352-358. beyitler arasında *İbrâhîm Hân* ve 359-366. beyitler arasında *ser-defter-i hûbân* olarak nitelendirilen Dervîş isimli güzel gelmektedir. Üçüncü güzelde ilk güzeli belirten bir sıfatın olması diğer örneklerdeki kullanıma göre normal değildir:

Der-vasf-ı Cevân-ı Dervîş

Bugün ser-defter-i hûbân arada

Güzel dersen eger Yazıcı-zâde

Anuñ Dervîşdür nâm-ı şerîfi

Cihânı kul eder hulk-ı latîfi (UMŞ^b b. 359-360)

Son güzeller de şehrengizlerde vurgulanmıştır. Bir açıklama ile sonda yer alan güzelin neden burada olduğu açıklanır.

¹⁶⁶ Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 139.

¹⁶⁷ Şehrengiz bu nüshadan hareketle hazırlanan tezde yer almaktadır: İsmail Çetin, “**Derzi-zâde Ulvî (Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni)**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 1993, s. 578-600.

¹⁶⁸ Büşra Çelik, “Derzi-zâde Ulvî ve Manisa Şehrengizi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 39, 2018, s. 238.

Mehammed Şâh isimli güzelin yer aldığı beyitlerin sonuna doğru yer alan aşağıdaki beyitten son güzel olduğu anlamaktayız:

Mehammed Şâh

N'ola ger soñra anılsa ol âfet

Olur çün cümleden soñra kıyâmet (UMŞ^b b. 465)

Fakat bu güzelden sonra gelen *Nebî* isimli güzel için yazılan beytin de aynı olduğunu görüyoruz:

Nebî

N'ola ger soñra anılsa ol âfet

Olur çün cümleden soñra kıyâmet (UMŞ^b b. 471)

Şehrengizler de ilk güzel de son güzel bir tanedir ve şairler bunu bir şekilde ifade ederler.

Makalede yer alan 333-338; 339-340; 341-342; 343-344. beyitler dua mahiyetindeki kıt'alardır. Bu dua kısımları da hâtime ile en sonra yer alması gerekirken güzellerden önce yer almıştır.

Bazı güzeller iki defa yazılmıştır. Farklı güzel oldukları düşünülürse de aynı beyitlerle övülmesi nüshaların bir araya getirilmesinde esnasında oluşmuş bir karışıklık olarak tahmin edilebilir:

Der-vasf-ı Cevân-ı Yûsuf

Birinüñ nâmı Yûsuf dilber-i hûb

Olupdur hüsnî Yûsuf gibi mergûb

Serîr-i mısır-ı nâza geçdi ol yâr

Akarsa Nîl-i eşküme n'ola her-bâr (UMŞ^b b. 412-413)

Yûsuf

Birinüñ dahı oldı nâmı Yûsuf

Dil-i ya 'kûb-ı 'ışkuñ kâmı Yûsuf

Serîr-i Mısır-ı nâza geçdi ol yâr

Akarsa Nîl-i eşküim n'ola her-bâr (UMŞ^b b. 433-434)

Metinde iki adet Cafer isimli güzel vardır. 485-486. beyitler ile 421-422. beyitler aynıdır.

Ca'fer

...

Benem ol gamzesi hûn-rîze 'âşık

Yolında subh-veş mihriyle sâdık

Hümâ-veş yüksek uçar ol dilâver

Hemân-dem Ca 'fer-i Tayyâra beñzer (UMŞ^b b. 421-422)

Der-vasf-ı Cevân-ı Ca'fer

...

Benem ol gamzesi hûn-rîze 'âşık

Yolında subh-veş mihr ile sâdık

Hümâ-veş yüksek uçar ol dilâver

Hemânâ ca 'fer-i tayyâra beñzer (UMŞ^b b. 485-486)

Yukarıda işaret ettiğimiz sebeplerden dolayı Ulvî'nin Manisa şehrengizi için tezimize İstanbul Üniversitesi nüshasını da dâhil ettik. Teknitli metin olarak hazırlanan çalışmadan da faylandık ve bu çalışmayı UMŞ^b kısaltması ile gösterdik.

Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengizin tercih ettiğimiz bu nüshasında 18 güzel beşer beyit ile zikredilmiştir.

Bu güzeller güzel: Dervîş, Mû-miyân, Hüseyin Hân, 'Alî Şâh, Bostân, İbrâhîm Hân, Ahmed Şâh, Mehemed Şâh, Ak Yıldız, Halîl, Müezzîn Hüseyin, Yûsuf, Ca 'fer, Fazlî Şâh, Hızır Şâh, Dellâk Hasan Bâlî, Zerrîn-küle, Kethüdâ-zâde Mehemed Şâh.

2.2.45. Usûlî'nin Yenice Şehrengizi

XVI. yüzyıl şairlerinden Usûlî tarafından doğum yeri olan Yenice (-i Vardar) için yazılmıştır. 191 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *mefâilün/mefâilün/feülün* kalıbıyla yazılmıştır.¹⁶⁹ Şehrengizde yer alan 9 güzelin birincisi 11 beyit; ikincisi 5 beyit; üçüncü güzel 4 beyit; iki kardeş olan dördüncü ve beşinci güzeller 8 beyit; altıncı yedinci, sekizinci ve dokuzuncu güzeller 4 beyit ile övülmüştür.

Bu güzeller: Kirbâzî Derzî Mustafâ, Mustafâ, Sipâhî-zâde Hüseyin, Sipâhî-zâde Hızır ve Sipâhî-zâde Süleymân (iki kardeş bir arada), Voyvodaoglu Mustafâ, Sipâhî İbrâhîm, Fîrûze-zâde Halîl, Zer-ger Memi.

2.2.46. Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Vahîd Mahtûmî'nin bir suçlama sebebiyle sürgünde olduğu Yenişehir'den kurtulma ümidiyle Kapudan Mustafa Paşa'ya ithaf ederek yazdığı şehrengizdir.¹⁷⁰ 524 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbıyla yazılmıştır.

Vahîd Mahtûmî eserinde dönemin lale merakını da hatırlacak bir şekilde *Lâlezâr* ismini vermiştir:

İsm-i sâmi LÂLEZÂR olsun

Ehl-i 'irfâna yâdigâr olsun

Çün ol subh-ı bahâr olınsa neşîd

Diyelim aña LÂLEZÂR-I VAHÎD (VMYŞ, b.194-195)

Şehrengizde güzeller her biri değişiklik olmakla birlikte 10, 11 ve 12 beyit ile ele alınmıştır.

11 güzel: Çukadâr oğlu, İbn-i Musa Mustafa, Monlâ Kız Mito, İbn-i Kırlinkıc Es'ad, Gümrükci Kayını 'Aynî Hüseyin, Tokuc-zade Mustafâ, Varda-zâde Monlâ 'Alî, Hacı Kerpiç İbrahimoglu Mustafâ, Hacı Muhammedoglu 'Alî Paşa isimlerinde adaş iki güzel, Tuz Muhammed'in oğlu Abd-ı rahmân, Demirci-zâde Hüseyin.

¹⁶⁹ Mustafa İsen, *Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 24-44.

¹⁷⁰ Kahraman, Bahattin, "Lâlezâr Yenişehir-i Fenâr Şehrengizi", *Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1995, s. 48-61, 774-819.

Bu isimlerin dışında şehrengizin yazılmasına vesile olan 4 isim (Seyyid Ahmed, Şâh Osman, Çoban-zâde Muhammed, Arnavud-zâde Monla Hüseyin) ve eserini ithaf ettiği Kapudan Mustafa Paşa yer almaktadır.

2.2.47. Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi

Eserden ilk olarak Agâh Sırrı Levend bahsetmiştir.¹⁷¹ Şehrengiz, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Agâh Sırrı Levend Kitapları no. 61-62'de kayıtlı Vechî Divânı'nın 43^a -44^b varakları arasında yer almaktadır.¹⁷² Fakat şairini aynı sırada yaşamış 1610-11'de vefat etmiş olan Antalyalı Vechî ile karıştırmıştır.

Muhtemelen baş tarafı eksik olduğundan hangi şehir için kaleme alındığı açıkça belirtilmemiştir. Gelibolu'ya için yazıldığıının akla yatkın olduğunu söyleyen Levend haklıdır. Şairinden ve metinden çıkarılan karineler yardımıyla Gelibolu için yazıldığı açıkça söylenilebilir. Yine hayatı hakkında bilgi veren Sehi'nin Heşt-Behişt'inde yer alan Gelibolulu olduğu kaydı¹⁷³ da yukarıda belirttiğimiz görüşü desteklemektedir.

Hakkında yazılmış bir maddede örnek verilen bir gazelin bir beytinden Gelibolu'da bulunduğunu anlıyoruz:

*Seyr iden kişi Gelibolicek'üñ dil-berlerin
Bakmadı hergiz Sitanbul u Kalatâ'dan yaña*¹⁷⁴

Aşağıdaki beyitlerden ömrünün son yıllarını İstanbul'a dönüşüne izin verilmemesi sebebiyle Gelibolu'da geçiren Güzelce Kasım Paşa¹⁷⁵ (v. 1541'den sonra)'ya ithaf edildiğini anlıyoruz:

*Bu yıl hod **Hazret-i Paşa-yı Kâsım**
Ki oldur kullara erzâkı kâsım (b.15)*

...

¹⁷¹ Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 35-36.

¹⁷² Divânı hakkında yapılmış bir çalışma için bkz.: Veli Atalay, “**Vechî, Divân-ı Vechî**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2017.

¹⁷³ Günay Kut, **Heşt-Behişt The Tezkire By Sehi Beg**, Harvard University, 1978, s. 79-80.

¹⁷⁴ Mehmet Fatih Köksal, “Vechî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.

<http://www.turkdebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=344> (Erişim tarihi: 13.10.2019)

¹⁷⁵ Faruk Sümer, “Kasım Paşa, Güzelce”, **DİA**, C. 24, s. 547.

*Îlâhî Hazret-i Paşa hemîşe
Muzaffer-ferâ ola Paşa hemîşe*

*Olup Sultân Süleymânûñ vezîri
Ri'âyet ide her bâlâ vü zîri (b. 43-44)*

46 beyitlik eksik haliyle şehrengizler arasında en kısa örnektir. 10 güzel 2'şer beyit ile övülmüştür. Bu güzeller: Ali Bey oğlu Yûsuf, Hüseyin oğlu Hasan, Kethüdâ oğlu Memi Şâh, Kapucı oğlu Muhammed, İbn-i Hüsrev Memi Şâh, Rüstem oğlu 'Alî Beg, kardeşi Ahmed, Acem-zâde Hâce Bayram, Oruç oğlu Yûsuf, Turgud-zâde 'Alî. Beyit sonralarında kafiye ve rediflerde cinaslı bir kullanım dikkati çeken şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Güzellerden sonra Paşa (Güzelce Kâsım Paşa)'ya ve dönemin padişahı Sultan Süleyman (Kanunî)'a dua ile eser bitmektedir.

Tezimizin IV. Bölümünde metni yer alan şehrengiz yayınlanmıştır.¹⁷⁶

2.2.48. Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

XVI. yüzyılın önde gelen şairlerinden Taşlıcalı Yahya Bey tarafından İstanbul için yazılmış bir şehrengizdir. 345 beyitlik şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.¹⁷⁷ Şehrengizde yazıldığı dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman ile veziriazamı Makbul İbrahim Paşa'nın övgüsü de yer almaktadır.

Şehrengizde yer alan 59 güzelin her biri aşağıda verilen beyitte ifade edildiği gibi üçer beyit ile zikredilmiştir:

*Her yüzi mushaf üçer beyt ile okınsa n'ola
Çü üçer kez okınur Sûre-i İhlâs revân (b. 336)*

¹⁷⁶ Doğan Evecen, M. Esat Harmancı, "Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XII, sy. 68, 2019, s. 159-167.

¹⁷⁷ Mehmed Çavuşoğlu, "Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahya Bey'in İstanbul Şehr-engîzi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XVII, 1969, s. 73-108; a. mlf, "İstanbul Şehrengizi", *Yahyâ Bey Dîvan*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 244-275.

Buna rağmen *Astarsuz Mehmed beg-oğlu dimekle ma'rûf âfitâb-ı cihân-ârâdur* başlığıyla verilen ilk güzel için 6 beyit; yine *Yazıcılarda iki birâderdür her biri bî-misl ü bî-hemtâdur* başlığıyla vasfedilen iki kardeş güzel için 4 beyit yazılmıştır.

Güzellerin sadece isimleri, lakapları ve meslekleri söylenilmemiştir. Yahya Bey güzellerin tasvirinden önce onları tanıtıcı uzun ifadeler de kullanmıştır. Bu güzeller: Astarsuz Mehmed Beg-oğlu, Nakkaş Bâlî-oğlu Rahmî, Şürîde Ahmed, Yiniçerilerde Safer Balı, Kanlu Muslı, Üsküfci-oğlu İbrâhîm, Nûrullâh, Bıçakçı-zâde, Âl-i Peygamber 'Alî, Yûsuf, Sîne Bülbülü, Solak 'Îsâ Bâlî, Hudâverdi, Saçlı-oğlu Mustafâ, Lokman, Dülger-oğlu, Hammâmcı-oğlu Memi, Tozkoparan-oğlu, Halvâcıbaşı-oğlu, Hâsırcıbaşı-oğlu, Hâce-zâde 'Acem-oğlu İbrâhîm, Bostancı-oğlu, Şerbetçi-zâde Memi Şâh, Yazıcı şagirdi kâtib, Mürekkebeci Receb, Mûtâb İlyâs, Lakabı Fettân olan bir Serrâc güzel, Pîrî, Hallâc 'Osmân, 'Attârlarda bir güzel, Kurt Bâlî, Takyacı Aygır 'Alî, Şeyh Emir Efendi Tekyesinde bir tekye çerâğı, Sipâhî-zâde, Müezzîn Kâbil-oğlu Mustafâ, Sazende Ca'fer, İç-edükci-oğlu Hurrem, bir hûb nakkaş, Müezzîn Dilsüz-oğlu, Mîve-fürüş-oğlu Memi, Yazıcılarda iki birâder, Eyyüb-ı Ensârîde Cihân, Eyyüb-ı Ensârîde Re'îs-oğlu Ahmed, Şubaşı-oğlu Ca'fer, Şa'bân, Na'alçeci 'Abdî, Aydın Beg-oğlu Mustafâ, Kâtib Hamza Bâlî, Kazzâz Hasan, Sarrâf-zâde Şa'bân, Yidi Kulede bir muğ-beçe, Kalata içre bir sanem, Begcegüz Mustafâ, bir perî-sîmâ, Yeñiçerilerde bir hûb-ı zibâ, Hâfız Dâvûd, Nâfe, Berber-oğlu.

2.2.49. Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Taşlıcalı Yahya Bey tarafından yazılan diğer şehrengiz de Edirne için kaleme alınmıştır. 215 beyitten oluşan şehrengiz *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.¹⁷⁸

Şehrengizde yer alan 14 güzelin her biri aşağıda verilen beyitte ifade edildiği gibi beşer beyit ile zikredilmiştir:

Beşer beyt ile medh olsa revâdur

Ki ol mısra' iki dest-i du'âdır (b. 201)

¹⁷⁸ Mehmed Çavuşoğlu, "Edirne Şehrengizi", *Yahyâ Bey Dîvan*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 227-243.

Beyit ve yer verilen güzel sayı İstanbul şehrengizine nazaran daha az olmasına rağmen her bir güzelin ele alındığı beyit sayısı ise daha fazladır.

14 güzel: Silahdâr oğlu Mehemed, ‘Alî, İbrâhîm, Ak yıldız Ahmed, Memî Şâh, Sünbül-i Rûmî Mehemed, Yağcı-zâde Memî Şâh, Hâfız İsmâ‘îl, Bıçakcı, Husrev, serv-i bâlâ olarak anılan isimsiz bir güzel, zâlim-i bî-dîn olarak anılan isimsiz bir güzel, Rûm oğlu, serv-kâmet olarak anılan isimsiz bir güzel.

2.2.50. Za‘fî’nin İştîp Şehrengizi

Biri eksik olmakla birlikte yazdığı 5 şehrengiz ile Türk edebiyatında en fazla şehrengiz sahibi XVI. yüzyıl şairlerinden Za‘fî’dir. Yazılan bu şehrengizlerden biri İştîp için kaleme alınmıştır. Aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılan şehrengiz 87 beyitten oluşmaktadır.¹⁷⁹

5 güzel: İbrâhîm, ‘Alî Bâlî, İslâm, Müştî ‘Alî, Sultân Mahmûd.

2.2.51. Za‘fî’nin Yenice Şehrengizi

Za ‘fî’ nin diğer bir şehrengizi de Vardar Yenicesi için yazılmıştır. 114 beyitlik şehrengiz aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.¹⁸⁰ Yenice için önceden şehrengiz yazan Hayretî ve Usûlî’yi de aşağıdaki beyit ile anmıştır:

husûsâ Hayretî miskin ü ‘âşık

Usûlî derd-mend ü yâr-ı sâdık (b.17)

Şehrengizde 9 güzelin yer aldığı aşağıdaki beyit ile ifade edilmiştir:

tokuz encüm ki her birisi hurşîd

kimi Keyhüsrev ü kimisi Cemşîd (b. 31)

Şehrengizdeki güzeller beşer beyit ile vasfedilmiştir. Bu güzeller: Muhammed, ‘Alî Koçi, Derzî Memî Şâh, ‘Îsâ, Kassâb-zâde Mahmûd, Hüseyin, Mustafâ, Sefer Bâlî, Receb Bâlî.

¹⁷⁹ Bilal Çakıcı, “The Shahrangiz of Shtip by Za‘fî”, *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 14, 2010, pp. 96-107.

¹⁸⁰ Bilal Çakıcı, “Za‘fî’nin Vardar Yenicesi Şehrengizi”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. 32 sy. 1, 2008, s. 169-193.

2.2.52. Za‘fî’nin Moton Şehrengizi

Za‘fî’nin Rumeli coğrafyasında şehrengiz yazdığı yerlerden biri de Moton’dur. 111 beyitten oluşan şehrengiz aruzun *meḡâilün/meḡâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.¹⁸¹ Bu örnekte de Yenice şehrengizinde olduğu gibi 9 güzel beşer beyitle ele alınmıştır.

Bu güzeller: Memi Rûm oğlu, Derbân-zâde Mustafâ, Dizdâr oğlu Ahmed, Hasırcı-zâde Mahmûd, ‘Ubeydullâh, Turmuş, Ağa-zâde Mahmûd Bâlî, Dervîş, ‘Ali Bâlî.

2.2.53. Za‘fî’nin Âbkır Şehrengizi

Za‘fî’nin diğer bir şehrengizi de Girit adasının Hanya şehrine bağlı olan Âbkır [günümüzde Apokoronas] için yazılmıştır. Şehrengiz, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emirî Manzum no. 254’te kayıtlı Divânın vr. 34^a - 35^a arasında yer 13 bendlik bir eserdir. Aruzun *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. *Der-Vaşf-ı Mehâbîb-i Âbkır* başlığında ve içerikte şehrengiz olarak nitelendirilmese de I. Bölümde yapılan tanıma göre şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve çalışmamıza dâhil edilmiştir. Eserin metni tezimizin IV. Bölümünde yer almaktadır. Eserden ayrıntılı bir şekilde şairi hakkında yapılan bir doktora tezinde de bahsedilmiştir.¹⁸²

Muhammes nazım şekliyle yazılan eser, 13 bendden oluşmaktadır. Şair, 1-2. bendlerde konuya giriş yapmış, 3. bendde Âbkır şehrinden bahsederek daha sonra gelen 9 bendde 9 güzeli övmüş, son bendde dua kısmıyla eser bitirmiştir.

Bu güzeller: Muslî, Memi Şâh, Hasan Bâlî, Abd-ı rahman, Hüseyin, Berber Ahmed, Berber ‘Alî, Korkmaz, Dervîş ‘Alî.

2.2.54. Za‘fî’nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizi

Yine aynı şairin divânın vr. 33^b - 34^a arasında yer *Der-Sitâyiş-i mahbûbân* başlıklı 4 bendlik bir muhammes parçasının her bendinde bir güzel anlatılmıştır. Bir şehrengizin parçası olabileceği gibi, eksik bir şiir de olabilir. Bu ihtimallerin dışında

¹⁸¹ Zehra Göre, “Za‘fî-i Gülşenî’nin Moton Şehrengizi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.2, sy. 2, 2015, s. 41-57.

¹⁸² Abdurrahman Adak, “Za‘fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divânının İncelenmesi”, *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2006, s. 139-143.

adı geçen nüshanın istinsahı esnasında müstensih tarafından asıl nüshada yer alan kısmın yazılmasının unutulması gibi bir durum da sözkonusu olabilir. Bu konuda kesin bir kanaat belirtmek zordur. Nüshanın geç dönemde, muhtemelen Ali Emirî tarafından istinsah edildiği yazıdan anlaşılmaktadır.¹⁸³

Şairin yazmış olduğu Âbkır şehrengiziyle şekil ve muhteva bakımından benzerlik göstermesi bakımından bir şehrengiz parçası olarak değerlendirilmiş ve tezimize dâhil edilmiştir. Aruzun *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. 4 bendden oluşan eksik eserde 4 güzel yer almaktadır: Mehemed, Muslî, Kadrî, ‘Abd-ı rahman Tâvûsoğlu.

Eserin metni tezimizin IV. Bölümünde yer almaktadır.

2.2.55. Zâtî’nin Edirne Şehrengizi

XVI. yüzyılın orijinal şairlerinden biri olan Balıkesirli Zâtî tarafından dönemin padişahı II. Bayezid’in Edirne şehrine gelmesi sebebiyle yazılmıştır. Mesîhî’den sonra yazılan ikinci örnektir.

Eser hakkında ilk bilgiler tür hakkında müstakil ilk çalışmaları yapan M. İzzet¹⁸⁴ ve Agâh Sırrı Levend¹⁸⁵ tarafından verilmiştir.

Aruzun *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmış şehrengiz 167 beyitten oluşmaktadır.¹⁸⁶ Allah’a hamd ve yaratılış (11 beyit) Peygamberimiz için na’t (9 beyit) kısımlarından sonra padişah II. Bayezid’in ve geldiği Edirne şehrinin övgüsü (23 beyit) gelmektedir. Mesnevilerde klasik bir bölüm olarak bulunan sıfat-ı subh bölümünden (4 beyit) sonra güzellerin methine geçiş yapılır. Son güzelin 2 beyit ile tekrar zikredilmesi ile 104+2(106 beyit) süren bu bölümden sonra 1 beyit ile güzelin hangi sebepten dolayı en son kaldığını açıklayan bir beyit vardır. Güzellerin tavsifinden sonra sonuç ve duâ mahiyetinde 13 beyitlik bir bölüm bulunmaktadır.

¹⁸³ a.e., s. 169-170.

¹⁸⁴ M. İzzet, TEŞ, s. 8-12.

¹⁸⁵ Agâh Sırrı Levend, TEŞŞİ, s. 18-20.

¹⁸⁶ Derya Karaca, “Zâtî’nin Edirne Şehrengizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, sy. 55, 2018, s. 114-136. Hakkında yapılmış diğer çalışmalar için bkz.: Orhan Kurtoğlu, “Zâtî Dîvânı’nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1995; Ahmet Kırkkılıç, “Edirne Şehr-engîzleri (Kerîmî-Mesîhî-Zâtî-Neşâtî)”, Basılmamış Doktora Tez Öncesi Çalışması, Erzurum Atatürk Üniversitesi 1977.

52 güzel ikişer beyitle anılmıştır. Bu güzeller: Yakûb, Mahmûd, Muallim-zâde Muhammed, Na‘l-bendoğlu Ahmed, Ser-mahfil oğlu Alî, Müezzîn-zâde Turmuş, Hâfız Mustafâ, Hâfız Mahmûd, Îsâ, Yûsuf, Halîl, Hamza, Hürmüz, Kazzâz Ebrî, Kazzâz Lutfî, İbn-i Abâcî, Serrâc, Çizmeci, Helvâcî-zâde, Seydî, Derzi Hasan, Mustafâ, Takyeci Hasan, Takyeci oğlu Memi, Sarrâf-zâde, Kasab-zâde, Cerrâh, Semerci-zâde, Çengî, Tîr-ger, Sîm-keş, Attâr, Hallâc, ‘Alî Bezzâz, Vâlâcî Şâdî oğlu Memi, Bezzâz İbâd, Kuyruklu Yıldız Yahyâ, Kız ‘Alî, Âlem Şâh, Abdî, Harbende-zâde Perî, Câdû Memî, Kaya Bâlî, Nimet, Safer, Receb, Cafer, Divdest oğlu, Beñli Alî, Sikender-zâde Bahşî, Yahûd Beççe, Şerbetçi-zâde¹⁸⁷

2.3. Kaynaklarda Adı Geçen Ve Yalnızca Bazı Beyitleri Elimizde Olan Şehrengizler

2.3.1. Ahdî’nin Diyarbakır Şehrengizi

M. İzzet’in mezuniyet tezinde “Başlıca menba‘lara göre yazılmış şehrengizler veya yazar şairlerin listesi” kısmında ismi geçmektedir. Dipnot olarak “Kitapçı Ahmed B. Kendisinde olduğunu söylemiştir.” şeklinde bir ifadeyi vermektedir.¹⁸⁸ Burada ismi geçen Kitapçı Ahmet daha önce bahsi geçen Ahmed Hamdi Tanyeli olmalıdır.

Ahdî’nin Diyarbakır şehrengizi olduğu bilgisi başka kaynaklarda geçmemektedir. Ahdî’nin Gülşen-i Şu‘arâ isimli tezkiresinde Halîfe mahlaslı bir şairin Âmid (Diyarbakır) için bir şehrengiz yazdığı kayıtlıdır. Ahmed Hamdi acaba Halîfe’nin mi şehrengizini kastetmiş olabilir mi? Ahdî’nin yerine Hâlîfe’nin şehrengizi mi söz konusudur? Her iki şehrengizin de nüshalarının tespit edilememesi sebebiyle bu soruların cevabını şimdilik bilemiyoruz. Hâlîfe’nin şehrengizinin nüshası ile şayet

¹⁸⁷ ZEŞ s. 118’de “güzeller tasvirinin yapıldığı bu bölümde 52 güzelden sonuncusu beş, diğerleri ikişer beyitle tanıtılmıştır.” denilmesine rağmen son güzelin şerbetçi olmasından dolayı Osmanlı döneminde şekerin kaynatıldıktan sonra fazladan tekrar kaynatılarak mükerrer bir hâle getirilmesi âdetine telmihen 2 beyit daha eklenmiştir. Böylelikle son güzel 2+2=4 beyitle övülmüştür. Daha sonraki beyit ise son güzelin en sona kaldığının güzel bir sebebe dayandırılarak açıklanmasıdır. Son güzel ile ilgili bu beyitler diğer şehrengiz örneklerinde de mevcuttur. Dolayısıyla bunu güzelin övgüsü değil türün bölümlerinden biri olarak değerlendirebiliriz.

¹⁸⁸ M. İzzet, TEŞ, s. II.

varsa Ahdî'nin nüshasının ortaya çıkması bu ifadenin doğruluğunu veya yanlışlığını ortaya koyacaktır.

2.3.2. Âşık Çelebi'nin Bursa Şehrengizi

Meşâ'irü's-Su'arâ isimli şairler tezkiresi ile Türk edebiyatının en ayrıntılı kaynaklarından birini telif eden Âşık Çelebi, eserinde Bursalı Sun'î Çelebi maddesinin sonunda kendisinin bir Bursa şehrengizi yazdığından bahseder ve şöyle demektedir:

“Hakîr sene semân ve erba'în ve tis'ami'ede [948-1541/1542] Burusa dil-berleri hakkında şeh-erengîz yazduğumda merhûmı böyle yâd itdüm idi

Ez-şehr-engîz

Biri Sun'î ki bir semen-berdür

Hak bu kim sun'ı Hakka mazhardur

Sânî-i kâr-hâne-i 'âlem

İtmiş ol hubı cümleden ekrem

Cümleden mukaddem yazılmadığına incinüp bu kıt'ayı yazup baña göndermişti.

Kıt'a

Burusa dil-berleri için 'Âşık

Eylemiş yine bir kitâb-ı 'acîb

Şöyle ma'mûrdur o şeh-erengîz

Der ü dîvârı cümle pür-tezhîb

Okıdum ol kitâbı cümle temâm

*Leyse noksanuhu sivâ't-tertîb*¹⁸⁹ [Tertibi dışında eksigi yoktur.]¹⁹⁰

Bu beyitlerden yola çıkılarak aşağıdaki yargılara varabiliriz:

- Şehrengizlerin yazıldıktan okunup bir şekilde değerlendirildiği,
- Şehrengizlerde yer alan kişilerin gerçek kişiler olduğu,

¹⁸⁹ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Su'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C.3, s. 1303.

¹⁹⁰ Tercümesi tezkirenin yayınında “Onun eksigi düzenli olmamasıdır.” şeklinde verilmesine rağmen yukarıdaki ifade tercih edilmiştir.

- c) Kişilerin sıralanmasının şair ve güzeller açısından önemli olduğu¹⁹¹,
- d) Şehrengizde yer alan kişilere karşı aşk duyulması veya kişilerin esnaf olması şartının olmaması.¹⁹²

Mesnevi nazım şeklinde yazılan eser, aruzun hafif bahrinin *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbıyla yazılmıştır.

2.3.3. Belîğ'in Bursa Şehrengizi

Belîğ Bursa şehrengizinde aşağıda verilen beytinde daha önceden de bir şehrengiz yazdığını ve bunun daha sonra tahrif olduğunu ifade etmiştir:

Sâbıkâ sâdır olan şehir-engîz

Nice tahrîfile oldu nâçiz (BLBŞ, b. 70)

Safâyî Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr isimli tezkiresinde Belîğ'den bahsederken “*Ve dahi mahrûsa-i Burûsa'da hadîka-i hüsn ü behcetden feyz-i letâfet ile keşîde-i bâlâ olan mahbûbân-ı tâze-resânı medh u tavsîf iderek üç cild mikdârı nazm u nesr ile şehir-engîz tahrîr itmişdür.*” demiştir.¹⁹³ Fakat bu ifadelerden sonra “*Hakka ki her bir mahbûbuñ ism ü resmine münâsib ebyât-ı pür-nikât tahrîr itmekle makâle-i evvelinden Kazzâz Dede nâm mahbûb-ı zemân hakkında nazm itdigi ebyât ile bu mahalle tahrîr olındı.*” der ve aşağıdaki beyitleri verir:¹⁹⁴

Der-Hakk-ı Dede Kazzâz

Eylese çeşm-i siyâhile nigâh

Diyeler tekyede Allâh Allâh

Halka-i zikre girüp leyl ü nehâr

‘Âşık-ı zârı dolandırır ne var

Kim ki ser-rişte vere ol yâra

Çıkarır ipliğini bâzâra

¹⁹¹ Bkz.: III. Bölümde yer alan Şehrengizlerde ilk güzel ve son güzeller ile ilgili yerler.

¹⁹² Bkz.: I. Bölüm’de yer alan Şehrengizlerin tanımı kısmına.

¹⁹³ Mustafa Safâyî Efendi, **Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks**, Haz.: Pervin Çapan, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s. 107.

¹⁹⁴ a.e., s. 107-108.

O kırık câme ile teng-i kabâ

Kırığı olsa bitin halk sezâ

Yukarıdaki beyitlerden birincisi ve ikincisi şehrengizin yayınında vardır.¹⁹⁵ Fakat üçüncü ve dördüncü beyitler şehrengizin yayınında yoktur. Burada aşağıdaki ihtimallerin söz konusu olduğunu tahmin ediyoruz:

- a) Kazzâz Dede ile yayınlanan şehrengizdeki Seyyid Şeyh Muhammed Kazzâz Eş-Şehîr Baldır-zâde¹⁹⁶ aynı kişiler olup yukarıdaki beyitler kayıp olan şehrengizde yer almaktadır.
- b) Bu iki kişi farklıdır.
- c) Makalede yer almayan başka bir nüshada böyle geçmektedir.

Safayî üç cild derken neyi kastetmiştir? Gerçekten Belîğ, nazım-nesir 3 cild şehrengiz mi yazmıştır? Bir şehrengiz için 3 cild oldukça hacimli olsa gerektir. Yoksa Safayî mübalağa mı ediyor? Yoksa bu eser ile *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*'ı mı kastediyor? “Sâbıkâ sâdır olan şehir-engîz” ile “üç cild mikdârı nazm u nesr ile şehir-engîz” aynı eserler midir?

Maalesef bu soruların cevabını bilemiyoruz. Bu sebepten dolayı elimizde olan şehrengiz ile eskiden yazılan şehrengizi iki ayrı eser olarak kabul ediyoruz. Safayî'nin nazım-nesir karşık 3 ciltlik şehrengizi ibaresini de hacminden dolayı ihtiyatla karşılıyoruz.

2.3.4. Feyzî'nin Şehrengizi

Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü'ş-şu'arâ'sında madde başı olarak zikrettiği ve “galiba Manastır'dandır” dediği Feyzî'nin bu şehrengizi, hangi şehir için yazdığını bilmemekle birlikte, başta Manastır olmak üzere diğer Rumeli şehirlerinden biri için kaleme aldığını tahmin ediyoruz. Medrese eğitimi esnasında Çorlulu İsa Bey isimli bir sipahizâde ile yakın dostluğunu Âşık Çelebi şu ifadelerle beyan ediyor:

“Sahn pâyesine vardukda Çorlulu 'İsâ Beg dirler bir sipâhî-zâde var idi ki odası yaranuñ mihmân-hânesi vü sâyesi ve olinca harchı fukâradan nâ-çîzler ü nâ-daştlar ser-mâyesi idi aña mukârin olup gâh harâca ve gâh sâ'ir hıdmete bile gitdi ve şehirde

¹⁹⁵ Bkz.: BLBS, b. 96-97.

¹⁹⁶ a.e., s. 143.

oldukça eger vahdete vü eger sohbeta bile gitdi. Hattâ bir şehir-engîz peydâ idüp münâsebet ile merkûm 'Îsâ Beg ahvâlin içinde sebk idüp bu beyti hoşça dimişdür.

Çü 'Îsâya bu mürde hem-dem oldum

*Ki gökde istediğim yirde buldum*¹⁹⁷

Bu beyitten de isimleri geçen güzellerin kişilerin gerçek kişiler olduğunu anlamaktayız.

2.3.5. Fikrî'nin Şehrengiz(ler)i

Önce Kınalızâde Hasan Çelebi ve daha sonra benzer ifadelerle Beyânî, Fikrî'nin şehrengizleri olduğundan tezkirelerinde bahsetmişlerdir:

*Ebkâr-ı Efkâr adlu bir kitâbı ve bahr-ı heceзде Behrâm u Zühresi ve niçe şehir-engîz ve kasâ'id-i belâgat behresi vardır.*¹⁹⁸

*Ebkâr-ı Efkâr adlu bir kitâbı ve Behrâm u Zühresi ve hûb şehir-engîzleri ve kasîdeleri vardır.*¹⁹⁹

Her iki tezkire yazarı tarafından şehrengizleri olarak çoğul bir ifade kullanılmıştır. Bunun sebebi nedir? *Ebkâr-ı Efkâr* isimli mesnevideki şehrengizi hatırlatan kısımlar mıdır? Yoksa birden fazla şehir için yazdığı fakat günümüzde nüshaları tespit edilemeyen şehrengizler midir? Maalesef bu soruların cevaplarını bilemiyoruz.

2.3.6. Firdevsî'nin Edirne Şehrengizi

Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ'sında Firdevsî için "...zîrâ ki Mesîhî'nün şehrengîzine nazîre dimiş. Sâir şu'arânuñ nezâyirinden müstahsen ve pesend-i zurafâyı sâhib-suhen olmuşdur." denilmektedir.²⁰⁰ Hangi şehir için yazıldığı belli olmasa da Mesîhî'ye nazire olarak yazılması sebebiyle Edirne şehri için yazıldığını söylenebiliriz.

¹⁹⁷ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1261.

¹⁹⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 680.

¹⁹⁹ Beyânî Mustafa, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 153.

²⁰⁰ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 470.

İleride de görebileceğimiz gibi Tâbi‘î’den bahseden Latifî ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinde Mesîhî’nin şehrengizine nazire dediğini söylerken, Âşık Çelebi açık bir halde Edirne için bir şehrengizi olduğunu söyler. Böylelikle Mesîhî’ye nazire denilmesinden Edirne şehri için bir şehrengiz yazıldığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Mesîhî’nin Edirne şehrengizi, nazire ve şehrengiz şairlerinin Mesîhî ile ilgili ifadeleri III. Bölümde ayrı bir şekilde ele alınacaktır.

2.3.7. Garamî’nin Karaferye Şehrengizi

Âşık Çelebi, yakın dostu Garâmî’den tezkiresinde yer verirken şehrengizinden de bahsetmiştir:

“Karaferye hakkında şehrengizi vardur, yaylak vasfında dimişdür.

Nazm

Çiçekler kim bitürür seng-i hâre

İder gün terbiyetle la ‘l-pâre

Sevr burcında doğar gice gündüz

Sığır kuyrukları kuyruklu yıldız”²⁰¹

Birleşik Krallık-British Museum’da Or. 1148 numarada kayıtlı h. 972/m. 1564 tarihli müellif nüshası divanında bu şehrengiz yer almamaktadır. Muhtemelen bu tarihten sonra yazılmış olmalıdır. Âşık Çelebi Serfiçe’de kadı olan Garamî ile görüşmüştür. Şehrengiz yazdığını ve örnek beyit de verdiğine göre şehrengizin yazıldığını şairinden duymuş ve eseri de görmüştür. Şehrengiz nüshalarının çoğunun divanlarda yer almadığını, daha ziyade mecmualarda bulunduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi olarak şehrengizlerin küçük hacimli fakat müstakil bir eser olarak kabul edilmesidir diye tahmin ediyoruz. Bundan dolayı şehrengizin nüshasının divanın dışında, bir mecmuada yer alabileceğini düşünüyoruz.

²⁰¹ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1628.

2.3.8. Hâlife'nin Âmid [Diyarbakır] Şehrengizi

Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ* isimli tezkiresinde Hâlife'den bahsederken şehrengizinden de bahsetmiştir:

“Mezkûr mehâbîb-i şehr-i Âmid için şehrengîz-i mihr-âmîz dimiş. Nevbet bir nekkâreci dilberine degdükde üç beyt edâ-yı bülend ile derc idüp âvâzesi tâk-ı ‘âleme velvele ve nüh revâk-ı âsmâne gulgule salmışdur.

Nazm : Biri nekkârecidür adı Hayder

Olupdur cümle hüsn ehline mihter

Çıkup bir cebîne dir ol mâh tal‘at

Güneş sen git benümdür şimdi nevbet

Öz adına çalar devlet nefîrin

Ne kara gündedür görmez fakîrin”²⁰²

2.3.9. Halîl'in Bursa Şehrengizi

Âşık Çelebi, Halîl-i zerd olarak da bilinen şairden bahsederken *“Bursa hakkında dil-berleri evsâfında bir şehr-engîz-i şekl-i küt‘a dimişdür andan ceste ebyâtdur.*

Ebyât

Kılca assı idemez kim sever Mû-tâbı

Çulı torbayı yir oñmaduk olur aña uyan

Ben Katır-zâdeden ey dil nice el çekmeyeyüm

Eşek ayağı geçer ‘âşıkına ol fettân

Sevme baş ağrısı oğlan ki reh-i ‘ışkında

Derd-i ser çekmeyenüñ başına itmez dermân”²⁰³

²⁰² Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 288-289.

²⁰³ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1535.

Buradaki “şehir-engîz-i şekl-i kıt’a” ibaresinden şehrengizin kıt’a nazım şekliyle yazıldığını anlıyoruz. Kendisi de bir şehrengiz şairi olarak Bursa ve Siroz şehrengizlerini kaleme alan Âşık Çelebi, burada şehrengizin nazım şeklinin diğerlerinden farklı olduğunu vurgulamak için kıt’a kelimesini özellikle kullanmıştır diye tahmin ediyoruz.

2.3.10. İntizâmî’nin Budin Şehrengizi

XVI. yüzyılda doğup XVII. yüzyılın ilk yıllarında arasında yaşamış olan Bosna-Foçalı İntizâmî’nin hayatı hakkında edebiyat tarihi kaynaklarında bilgi yoktur. En ayrıntılı bilgiyi III. Murad’ın oğlu III. Mehmed’in düğünü için kaleme aldığı Surnâme ve hayat hikâyesini anlattığı otobiyografik bir eser niteliği taşıyan *Tuhfetü’l-ihvân* isimli bizzat kendi eserlerinden öğrenmekteyiz.²⁰⁴ Yine bu eserinden Budun (Budin) şehri için bir şehrengiz yazdığını öğreniyoruz. Türk edebiyatında yazılmış şehrengizlerin arasında İntizâmî’nin Budin için yazdığı eserinin diğerlerinden farklı olarak kaleme alınış hikâyesini bizzat şair, *Tuhfetü’l-ihvân* adlı eserinde ayrıntılarıyla anlatmıştır: Bu yönüyle bir şehrengizin yazılmasının nasıl talep edildiği, nasıl yazıldığı, ithaf edilen şahsa sunulduğunu, okuyanın ne gibi değerlendirmelerde bulunduğu gibi ayrıntılı bir şekilde öğrenmekteyiz. Mesnevide şehrengizde yer alan bir terzi güzelinin vâsfedildiği iki beyit de iktibas edilmiştir. Bu yönüyle *Budin Şehrengizi* ve *Tuhfetü’l-ihvân* eserleri örneğine -şu ana kadar en azından bizim rastlamadığımız bir özellik arz eder.

Mesnevide yer alan Budin Kalesi ve mesireleri, Ilıcalar, Gül Baba Tekyesi, Mustafa Paşa Cami tasvirleri bu bölümlerin şehrengizden alıntılandığı hatırlatsa da iktibas edilen terzi güzelinin anlatıldığı beyitlerin vezni (*mefâîlün/mefâîlün/feûlün*) ile

²⁰⁴ Şeref Boyraz, “İlk Mensûr Sûrnâme Müellifi: İntizâmî”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 1, 1995, s. 227-231; Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi*, İstanbul, Sarayburnu Kitaplığı, 2009. Ayrıca bkz.: Mehmet Arslan, “İntizâmî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*: <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2841> (Erişim tarihi: 15.03.2019); Cihan Okuyucu, “Bosnalı İntizamî ve Tuhfetü’l-İhvân’ı”, *Basılmamış Bildiri*, III. Milletlerarası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu-Prof. Dr. Abdülkadir Karahan’ın 100. Doğum Yıldönümü Vesilesi, 5-6 Mayıs 2014, Şanlıurfa.

eserin vezninin(*feilâtün/mefâilün/feilün*) farklı olması şehrengizin *Tuhfetü'l-ihvân*'ın bir parçası olmayıp bağımsız, farklı bir eser olduğunun delilidir.

Tuhfetü'l-ihvân şairin hayatı ve şehrengiz hakkıknda birinci elden bilgiler vermesi bakımından kıymetlidir. Eserin bilinen nüshası Atatürk Kitaplığı O. 108'de yer alan *Surname*'nin kenarında yer almaktadır.

İntizâmî'nin otobiyografik bir eseri olan *Tuhfetü'l-ihvân* isimli mesnevisinde eserini suçsuz yere düştüğü hapisten çıktıktan sonra dostlarının tavsiyesine uyarak gittiği Budin'de beylerbeyi Sokulluzade Mustafa Paşa'nın teklifi ile yazdığından bahsetmiştir. Eserde şehrengizden iki beyit olmasına rağmen bir şehrengizin nasıl yazılmasının istendiği, yazıldığı, sunulduğu ve okuyanın yorumu ve şairin bu yoruma karşı cevabını vermesi bakımından önemli ve şimdiye kadar benzerini göremediğimiz bir metindir. Terzi güzelin yer aldığı şehrengiz beyitleri:

Kut 'a

Hüseyn-i dil-rübâ derzi birisi

Yezîd ağyâr olupdur hem-celisi

'Aceb mi Kerbelâ olsa nasîbüm

Beni dil-teşne öldürdi habîbüm

Tuhfetü'l-ihvân'da yer alan ve İntizâmî'nin hapisten çıkarak Budin'e gitmesi ile başlayıp şehrengizi sunduktan sonra Paşa'nın sorusuna cevap vermesi ve Paşa tarafından tımar ile taltif edilmesine kadar olan kısma (vr. 24^b-28^b) IV. Bölümde yer verilecektir.

2.3.11. Kemâlî'nin İstanbul? Şehrengizi

İstanbul ve Siroz şehrengizlerinin şairi Cemâlî'nin kardeşi Kemâlî de tezkirelerde şehrengiz sahibi olarak kayıtlıdır. Ayrıca bu şairin şehrengiz müellifi olmasının yanı sıra muhtemelen Cemâlî'nin İstanbul şehrengizinde Bâkî isimli güzel olarak kendisinden de bahsedildiğini görmekteyiz:

BÂKÎ

Birinüñ adam öldürür firâkı

Ola adı gibi 'âlemde bâkî

Diger ebrûları ‘âlem harâcı

Mübârek kaddi ... tâcı

Suhandân ü zarîf ü nükte-perdâz

Nagam-sâz u şi‘ir-gûy u semen-nâz

Cebîni mâh u rûyî mihr-i enver

Kanad yirinde san ... musavver

Olursa mahlası tañ mı Kemâlî

Çün oldur hem-dem u yâr-i Cemâlî (CİŞ, b. 235-239)

Burada geçen Kemâlî mahlaslı şair ile tezkirelerde bahsedilen ve Cemâlî’nin biraderi olan kişinin aynı olduğunu ve Kemâlî’nin asıl isminin Bâkî olduğu düşünüyoruz. Kınalızâde Hasan Çelebi ve Kafzâde Fâizî’nin eserlerinde şehrengizi olduğu ve Cemâlî’nin kardeşi olduğu kayıtlıdır:

Kemâlî birâder-i Cemâlî bu iki [beyt] şehr-engîzindendür

Yeñiçeridür âb-ı rûy-ı dergâh

İçinde bir içim sudur ‘Ömer Şâh

Visâli Ka‘besine teşne çokdur

Başında yüklügi altun olukdur²⁰⁵

Bu durumla hem bir şehrengizde ismi geçen kişilerden olması, hem de kendisinin de bir şehrengiz sahibi olmasıyla Bursalı Rahmî Çelebi’den sonra ikinci örnektir.

²⁰⁵ Bekir Kayabaşı, “Kâf-zâde Fâ‘izî’nin Zübdetü’l-Eş‘ârı”, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1997, s. 477; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 718.

2.3.12. Kıyâsî'nin İstanbul Şehrengizi

Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sına göre “*Sâhib-i dîvândur, makbûl u matbu' dîvân u gazeliyyât-ı gevher-rîzi vardur ve bahr-i remel-i müsemmende İstanbul'a ve etrâfına şehr-engîzi vardur.*”²⁰⁶

Bu ifadede yer alan “bahr-i remel-i müsemmen [*fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün*]” ibaresinden şehrengizin mesnevi nazım şeklinden farklı bir şekilde yazıldığını anlıyoruz. Daha önce de belirttiğimiz üzere kendi de iki şehrengiz (Bursa ve Siroz) şairi olan Âşık Çelebi eserin veznini bu şekilde açıkça vererek nazım şeklinin farkına vurgu yapmıştır. Eserden örnek beyitler vermediğinden tam olarak nazım şeklinin ne olduğu bilemesek de vezinden dolayı muhtemelen kıt'a-i kebire olduğunu tahmin ediyoruz.

2.3.13. Selâmî'nin Saray Şehrengizi

Sadece biyografik kaynakların değil bizzat metinlerin de yeni şehrengizler ve şairleri hakkında bilgi vermesine güzel bir örnek olan Hâdî'nin Saray şehrengizinde şair, dostları tarafından kendisinden Saray için şehrengiz yazmasını istenildiğinde Selâmî isimli bir şairin daha önceden bir şehrengiz yazdığını şu beyitlerle açıklıyor:

Müberhen eyleyüp didi kelâmı

Mesihîden gelüp sonra Selâmî

Bu meydâna girüp atını sürmüş

O tarz üzre o da bünyâd urmuş

Serayun bir zemân dil-berlerini

Añup vasf eylemişdür her birini (HSS, b. 118-120)

Selâmî ve yazdığı Saray şehrengizi hakkında Hâdî'nin ifadelerinden başka maalesef bilgimiz yoktur. Eserin nüshası henüz tespit edilememiştir.

²⁰⁶ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1335.

2.3.14. Sülûkî'nin Şehrengizi

Kınalızade Hasan Çelebi tezkiresinde Sülûkî'den bahsederken şehrengizi olduğunu söylemiştir:

“Ve bir şehir-engîzi vardur. İnsâf budur ki gâyetde hûb dimişdür. Bu ebyât andandur. Nazm :

*Birisi sâhib-i ‘ilmüñ ‘Ömerdür
Muhavvel sanma medhin muhtasardur*

*Bezm-i maksûdumuz ‘izz-i visali
Velî matlûb-ı ‘âlemdür hayâli*

*Anuñ yolında ‘ömrin itmeyen sarf
Kelâm-ı ‘ışkdan bilmez o bir harf*

*Mehemmeddür birisi Şeyh-zâde
Hudâ virmiş aña hüsn-i ziyâde*

*Tazarru‘ iderüm Hakk hazretine
Elin alup girem tâ halvetine²⁰⁷*

demiş ve örnek beyitler vermiştir. Ömer isimli güzelin üç beyit ile vafedilmesinden diğer güzellerin de üçer beyit ile anıldığını ve Şeyhzâde Mehmed isimli güzelde ise muhtemelen bir beytin daha olması gerektiğini anlıyoruz.

Hangi şehir için yazıldığı bilinmese de Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-şu'arâ'sındaki aşağıdaki şu ifadeler Rumeli şehirlerinden biri için yazıldığını akla getirmektedir:

“Mahbûb sevdâsıyla ve seyâhat hevâsıyla vatanından cüdâdüşüp Rumili'ne geldükde fakîrûñ yanına gelüp ser ü kârı bizümle oldu ve bizüm şî'rümüze nezâ'ir diyüp

²⁰⁷ Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü's-su'arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, s. 444-445.

*güftâr-ı eş'ârı bizümle oldu...Hâlâ yine Rûmillerinde seyâhatde ve her gördüğü mahbûba izhâr-ı 'ışk u mahabbetdedür."*²⁰⁸

2.3.15.Tab'î'nin İstanbul Şehrengizi

Tab'î'nin hayatı ve şehrengizi hakkında Ahdî Gülşen-i Şu'arâ'sında şu şekilde bilgi verir: "*İslâmbol'dandur. Dânişmend-i hûşmend tâifesinden tab'-ı pür-zîver olmağın şehir-i mezkûruñ cevânları için şehrengîz-i mahabbet-âmîzi dimiş ki makbûl-i erbâb-ı 'ayş ü huzûr olmışdur."* Bu Tab'î'nin, Safâyî'nin *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr*²⁰⁹ ve Belîğ'in *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-eş'âr*²¹⁰ isimli tezkirelerinde de adı geçen İsmail Çelebi olduğunu tahmin ediyoruz.

Şehrengiz hakkında ilk bilgi M. İzzet'in mezuniyet tezindedir.²¹¹ Şehrengizin Kitapçı Ahmet Bey [Ahmet Hamdi Tanyeli]'de başı ve sonu olmayan bir mecmua parçasında olduğunu söylemiştir. Şehrengize ayırdığı üç sayfalık incelemede ve girişte yer alan "Şehrengizin mana ve tarifine dair" başlıklı bölümde biri mükerrer olmak üzere 16 beyit, ikisi mükerrer 13 mısra yer almaktadır.

Tezdeki bu iktibaslara dayanarak daha sonra Agâh Sırrı Levend de kitabında bu şehrengizden bahsederken bu beyit ve mısraların bazılarını kullanmıştır.²¹²

1. *Hüdâyâ bir za'îf ü nâtüvânem*
Cihân içre gam ile tev'emânem
2. *Erişdi yine bir dem rûy-ı 'âlem*
Yüz aklığın kazandı oldu hurrem
3. *Çü baş kaldırdı yine hayl-i ezhâr*
'Adüv-i dîn girizân oldu nâçâr

²⁰⁸ Aşık Çelebi, **Meşâ'irü's-Su'arâ İnceleme-Metin**, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 2, s. 1002.

²⁰⁹ Mustafa Safâyî Efendi, **Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks**, Haz.: Pervin Çapan, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s. 355.

²¹⁰ İsmail Belîğ, **Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-eş'âr**, Haz.: Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 289-290.

²¹¹ M. İzzet, **TEŞ**, s. 46-48.

²¹² Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 40-41.

4. *İçinde cevr ü hicrân ü sitem bol*
Felekte yok durur illâ Sitanbul

-N'ola hûbâne me'vâ olsa Eyyûb

-İkinci rûkni Kâğıdhâne anuñ

-Yeñikapu da bir yeñi mesîre

-Anuñ dördüncü rûknidür Beşiktaş

-Felek çün gizledi mihrin çerâğın

-Seher çün oldu tıfl-ı subh-ı bidâr

5. *İderken ben bunları cümle seyrân*
İrişdi yanuma cem' oldı yârân

6. *Güzeller içre dirsem kim ser-âmed*
Bu gün şems-i cihân Kaftancı Ahmed

7. *Îlâhî bunları 'alemde ber-karâr eyle*
Kamusın 'âşıkı üftâdesine yâr eyle

8. *Bu kavli buña kâdir etti Settâr*
Begenmezsen birisin sen de it var

-Hüdâyâ bir za'îf ü nâtüvânem

9. *Olaldan nefs-i gümrâh bana hemrâh*
Benem yâ Rab tarîk-i hakta gümrâh

10. Ger etsem Ka'beye gitmege niyyet
Virür kûy-ı bütân baña nedâmet

11. Namâza mescid içre bağlasam el
Görüp parmağ ile gösterür el

-Ne mümkündür ki koyam secdeye baş
-Göñülde her zamân mahbûb fikrin
-Günâhum cümle vezn eylerse Yezdân
-Bu şehrengîzi kıl gün gibi meşhûr
-Güzeller içre dersin kim ser-âmed
-Îlâhî bunları 'âlemde ber-karâr eyle

12. Bu kavli baña kâdir etti Settâr
Begenmezsen birisin sen de it var

13. Bu şehrengîz idi bir güşte ma'nâ
Gelüp itdi Mesîhî anı ihyâ

14. Halef oldum aña ben merd-i ahkar
Dür-i tab 'umla virdüm aña zîver

-Yanumda gayrî şâ'ir hâr u hâsdur

15. Ola serv güli kaddi ruh-ı yâr
Benefşe hatı ve nergis çeşm-i dildâr

16. Uram bir dâne şehrengîze bünyâd
Diye her ehl-i insâf âferîn bâd²¹³

²¹³ 15 ve 16. beyitler diğer beyit ve mısralardan farklı olarak M. İzzet, TEŞ, s. 8'de yer almaktadır.

M. İzzet'in bildirdiğine göre şehrengiz 28 beyitlik bir münâcât, 10 beyitlik sıfat-ı şitâ, 10 beyitlik bir sıfat-ı bahâr, 23 beyitlik şehir (İstanbul) tasviri, 23 beyitlik gece ve gündüz tasviri, 13 beyitlik sebep-i telif, 86 beyitlik vasf-ı hûbân ve 12 beyitlik bir hâtîme (bunun 5 beyti eyle redifli gazeldir) olmak üzere toplam 192 beyitten oluşmaktadır.²¹⁴

Yine aynı kaynağa göre 86 beyitte 40 güzel ikişer beyitle anılmıştır. Geriye kalan 6 beyit güzeller medhine giriş, ilk güzel ve son güzel için söylenen beyitler olmalıdır. Bu güzellerden isimlerini söyledikleri şunlardır: Sarrâc Ahmed, Ak Muslî, Subaşızâde, Mû-tâbzâde, Şeyhzâde, Hasan Bâlî, Neyzenoğlu, Kık ? Mahmud, Memî Şaç ?, Hamza, Muslî, Hamamcızâde Ahmed, Abdî, Kurd Bâlî, Simkeş, Osman, Mücellid Sefer, Dervîş, Gömlekçi Kerim, Haffâfzâde, Beyzâde, Sultanoğlu, Kehhâloğlu, Takyacı Muslî, Şekerci, Abdî Şâh, Macuncu Mehmed, Galatalı Azab, Kuloğlu Ali, Bıçakçı, Mücellid Bâlî, Tâcizâde Muslî, Mîr-i Âşıkân.²¹⁵

Bu güzellerden altı tanesi Ak Muslî, Neyzenoğlu, Dervîş, Gömlekçi Kerim, Şekerci ve Mîr-i Âşıkân isimli şairi meçhul İstanbul şehrengizinde de yer almaktadır.²¹⁶ Her iki şehrengizin de İstanbul için yazılmış olması, tam şehrengizde şairin mahlasının geçmemesi ilk bakışta bu şehrengizin Tab'î'nin şehrengizi olduğu yönünde bir düşünceye sevk etmektedir. Fakat diğer güzellerin tam olan şairi meçhul şehrengizde olmaması, sonunda “eyle” redifli bir gazel olmaması, İstanbul'dan bahseden mısralarda Yenikapı, Eyüp, Kağıthane ve Beşiktaş isimlerinin geçmemesi vb. sebeplerden dolayı her iki metnin de farklı olduğunu düşünüyoruz. Muhtemelen başı ve sonu eksik bu mecmuada başka şehrengizler de vardı ve beyitler birbirine karıştı. Şairi meçhul İstanbul şehrengizi de Agâh Sırrı Levend'de yer alan bir mecmuada yer almaktadır. Bu iki mecmua acaba aynı mecmua mıdır? Ahmet Hamdi Tanyeli'de olan bu mecmua daha sonra Raif Yelkenci'ye sonra ondan Agâh Sırrı Levend'e mi geçti? Maalesef bu soruların cevaplarını bilemiyoruz. Şairi meçhul İstanbul şehrengizinde yer alan 6 kişinin, M. İzzet'in verdiği isimlerden 6 tanesi ile aynı olduğu şu an için gerçektir. Tab'î'nin şehrengizinin yeni bir nüshası tespit

²¹⁴ M. İzzet, TEŞ, s. 46.

²¹⁵ a.e., s. 47.

²¹⁶ Bkz.: II. Bölüm I. kısımda yer alan şehrengizler.

edildiği vakit bu isim benzerliklerinin veya ayniliğinin sebebi daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

2.3.16. Tâbi'î'nin Edirne Şehrengizi

Asıl adı Ali olmakla birlikte bazen Feyzî bazen de Tâbi'î mahlasının kullanan şairin şehrengiz yazdığını tezkireler zikretmektedir. Latifî ve Kınalızâde şehir ismi belirtmeksizin Mesîhî'ye nazire dediğini söylerken Âşık Çelebi ise “*Edirne'ye Şehrengîz didi, görenler Mesîhî şeker-rîz bu dahî şehd-âmîz didi.*” şeklinde açıkça Edirne için yazıldığını söyler.²¹⁷ Buna rağmen eserinden iktibas edilmiş beyitler yoktur.

2.4. Şehrengiz Olarak Yayınlanan Fakat Müstakil Bir Eser Hüviyetinde Olmayıp Başka Bir Şehrengizin Parçası Olan Metinler

2.4.1. Bir Hakîrin Şehrengizi

Öğrencileri tarafından Prof. Dr. Tahir Üzgör için yayınlanan armağan kitabında yer alan yazılardan biri de “Bir Hakîrin Şehrengizi” başlığını taşımaktadır.²¹⁸ Paris Bibliothèque Nationale de France (BnF)'da yer alan bir mecmuanın 89^b-91^b varakları²¹⁹ arasında yer aldığı belirtilen şehrengizin şairi ve hangi şehir için yazıldığı tespit edilemediği için 4 beyitlik *Hâtimetü'l-keîâm* başlıklı son bölümde yer alan aşağıdaki

Güzeller içre bunlardır müselleme

Hakîrûn bildügi Allâhü a'lem

Kalemler ile vâsf olmaz kim onlar

*Hakîrûn cem ' idüp bulduğı bunlar*²²⁰

²¹⁷ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Su'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1477.

²¹⁸ M. Esat Harmancı-Murat Hasanoglu-Melis Kaya, “Bir Hakîrin Şehrengizi”, *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Ankara, Yayınevi, 2018, s. 407-423.

²¹⁹ Yazının sonunda verilen tıpkıbasımda varakların 89^a'da başlayıp 91^a'da bittiği görülmektedir.

²²⁰ Şehrengizin tam 5 nüshasının hiçbirinde yer almayan, sadece eksik bu nüshada yer alan bu beyit sonradan eklenmiş olmalıdır.

beyitlerinde geçen *Hakîr* kelimesi mahlas olarak değerlendirilmiş ve 71 beyitlik bu şehrengizin şairi için yazarlar şu açıklamayı yapmışlardır:

“Klâsik edebiyatımızda bir tevazu göstergesi olarak şairlerin kendilerinden söz ederken fakîr, hakir gibi sıfatlar kullandığı malumdur. Bununla birlikte elimizdeki metnin sonunda, *Hâtimetü'l-Kitâb* başlığı altında yazarın metni kendisinin kaleme aldığını ifade ettiği beyitte kendisinden iki defa üst üste “*Hakîr*” olarak söz etmesi bunun bir mahlas olabileceği izlenimi oluşturmaktadır.”²²¹

Metni okuyunca güzellerin isimlerinden bu metnin II. Bölüm I. kısımda ele alınan Bursalı Rahmî Çelebi'nin Yenişehir şehrengizinin güzellerin yer aldığı bölümünün bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Fakat şairin mahlasının ve şehrengizin hangi şehir için yazıldığıнын söylendiği aşağıdaki beyitlerin yer aldığı kısmın makalenin yazılmasına sebep olan yazmada eksik olması sebebiyle bu durum tespit edilememiştir.

Göñül pervânedür şem‘-i rızâña
*Dil-i **Rahmî** siper tîğ-i kazâña*

...

*Temâmet geşt idüp **Rûm** illerini*
Temâşâ eyledüm dil-berlerini

Meşakkat tîği ile kat‘ idüp râh
***Yeñişehre** yolum irişdi nâ-gâh (RYŞ^b, b. 51, 92-93)*

Bu eksik nüsha güzellerin vasfının başlayacağını haber veren şu beyit ile başlar:

Güzeller medhine âğâz itdüm
Bu hûbı cümleden mümtâz itdüm (RYŞ^b, b. 204)

ve tam nüshalarda yer alan 24 güzelden 22 tanesi zikrederek metnin sonuna kadar gelir. Bu eksik nüshada Çigdemzâde isimli güzel bir beyit eksik olarak 2 beyitte vasfedilmiş, tam nüshalarda olan *Alî İbn-i Bektaş* ve *Ases-zâde Hızır Bâlî* isimli güzeller yer almamaktadır. Şehrengizin başında yer alan *Digerdür* başlığını taşıyan

²²¹ a.e., s. 409.

beş beyitlik mesnevi nazım şekliyle yazılmış ve vezni farklı olan şiirin şehrengizle bir ilgisi yoktur ve şehrengizin tam nüshalarında da yer almamaktadır. Bu şiirde her bir beyitte sırasıyla “*Uncı-zâde, Kâtib-zâde, Mi‘mâr-zâde, Veznci-zâde, Kapancı-zâde*” isim/lakaplar yer almaktadır. Bu sebeple makalede bu kısım da “*şehrengiz türüne ait olan bu şiiri de*” şeklinde bir açıklama ile metne dahil edilmiştir.²²²

Şehrengizlerin söz varlığı hakkında yapılan yeni bir yüksek lisans tezinde de eksik bu nüshasının Rahmî Çelebi’nin şehrengizinin bir parçası olduğu tespit edilmiştir.²²³

2.5. Şehrengiz Olmayan Fakat Şehrengiz Olarak Yayınlanan Metinler

2.5.1. Adlî Çelebi’nin Mostar Şehrengizi

Muhammed Enver Kadiç tarafından derlenen ve *Tarih-i Enverî* veya *Kadiç Kroniği* olarak bilinen 28 ciltlik bir eserin içinde, I. ciltte, 247-250 sayfalar arasında yer alan bir manzume şehrengiz türü olarak Adlî Çelebi’nin Mostar Şehrengizi başlığıyla yayınlanmıştır.²²⁴ Fakat eserin baş tarafında yer alan aşağıdaki nottan da anlaşılabilirceği üzere şehrengiz değildir:

*1000 [h.1591/1592] senesi tarihinde ve Mostarlı Derviş Paşa vaktinde Mostar şehri şu ‘arâsından bulunmuş olan Şahinzâde Adlî mahlasıyla ma ‘rûf bulunan Hüsâm Çelebi’nin Mostar mu ‘teberânı hakkında niçe letâîfi müştamil mektûb sûretidir.*²²⁵

Şairinin mahlasının bulunmaması ve sonunda ifadenin birden bitmesi sebebiyle eksik olduğunu düşündüğümüz 45 beyitlik metin, muhtemelen kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Adlî Çelebi’nin Mostar’dan uzak kaldığı bir zamanda memleket özlemi içerisinde şehrin tanınmış kişilerinin isimlerini sayarak onların hallerini, vaziyetlerini sorduğu manzum bir mektup olarak değerlendirilmelidir.

Neden cân-bahş oldu iy sabâ bu cism-i bî-cânuñ

²²² M. Esat Harmancı, vd., “Bir Hakîrin...”, s. 413.

²²³ Türkan Veral, “*Şehrengizlerde Söz Varlığı*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020, s. 75.

²²⁴ Lamija Hadžiosmanović-Salih Trako, “Şehrengiz Adli Çelebija o Mostaru”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, nr. 35, 1985, s. 91-105.

²²⁵ a.e., s. 96.

Peyâmuñ mı getürdüñ Mositâr-ı rûh-efzânuñ

beytiyle başlayan eserde şehrin ileri gelenlerinden olan *Münîrî, Müftî Efendi, Kâdî, Sâmi, İsmail Efendi, Tâbî, Şemsizâde, Keçecizâde Osman, Mahmûd, Dervîş, Mecâzî, Salih Efendi, Mehemed Kethudâ, Hâtib, İbrahim Efendi, Musa Dedezâde, Muhakkik, Rahikî, Ağazâde Dürrişi, Gulâmî, Mûyî, Ubeydî, İshâk, Sadeddîn, Abdî Şâh, Hasan Hân, Kılıçcızâde, Korzâde?, İbrâhim, Çavuşzâde, Zarîf Ömer, Mahmûd Beg, İskenderzâde İbrâhim Ağa, Hâcî Beg, Mu‘ammâyî, Şehâbî, Ahmed Ağa* zikredilmiştir.

Aşağıdaki beyitleri kişilerin geçtiği beyitlere örnek olarak verebiliriz:

Çerâğ-ı şu ‘le-bahş-ı fazl ü ehl-i dâniş ü bîniş
*Çıkar mı dem-be-dem eş ‘ârî **Sâmî**-i sühândânuñ*

...

***Mehemed Kethüdânuñ** hânesinde bahs-i ‘ilm olup*
Hemîşe feth olur mı müşkili tefsîr-i Kur’ânuñ

...

*Fezâ ‘il kesbine sâ ‘î mi **Mûyî**-i sühan-perver*
Ma ‘ârif bahrinüñ dürri güli gülzâr-ı ‘irfânuñ

Baş tarafındaki nota rağmen belirli bir şehir bağlamında kişilerin isimlerinin/lakaplarının/mahlaslarının/görevlerinin sıralanması sebebiyle şehrengiz türü olarak değerlendirilen metnin müstakil bir tür sayılabilecek manzum mektup olduğunu söyleyebiliriz. Şehrengiz olarak değerlendirilmemesi kanaatindeyiz.

2.5.2. Ahmed Nuri Baba’nın Ankara Şehrengizi

Divanı son yıllarda tespit edilen ve hakkında iki çalışmaya konu olan Ahmed Nuri Baba tarafından hayatını geçirdiği Ankara için yazılmış bir metindir.²²⁶

²²⁶ Mustafa Erdoğan, **Hacı Bayram-ı Velî’nin Torunlarından Şair Ahmed Nuri Baba Divanı’ndan Örnekler, Ankara Şehrengizi ve Ser-Güzeşt’i**, Grafiker Yayınları, Ankara 2017; Güler Doğan Averbek, **Hacı Bayram-ı Velî soyundan Ahmed Nuri Baba ve Divanı**, Create Space Publishing, California 2017.

Hacı Bayram-ı Velî'nin onuncu göbekten torunu Şeyh Halil Baba'nın oğlu olan Ahmed Nuri Baba 1776 yılına Ankara'da doğmuştur. Tasavvufî bir çevrede büyüyen şairimiz ailesinin mensup olduğu tasavvuf geleneğinin yanı sıra başka kaynaklardan da beslenmiştir. 1847 yılında yine Ankara'da vefat etmiş ve Hacı Bayram-ı Velî türbesinin yakınlarına defnedilmiştir.²²⁷

Şiirlerinde Ankara'yı sıkça anan Ahmed Nuri Baba'nın divanında yer alan manzumenin²²⁸ başında şehrengiz ibaresi yer almayıp “*eserin bir şehrengiz niteliği taşıdığı*”²²⁹ divanın o zamanki sahibi olan yine Hacı Bayram-ı Velî sülalesine mensup Fuat Bayramoğlu tarafından vurgulanmıştır.

Mesnevi nazım şekliyle 157 beyitten meydana gelen ve aruzun *feilâtün/feilâtün/feilün* kalıbıyla yazılmış şehrengiz şu bölümlerden oluşmaktadır:

Senâ-yı Azze ve Cell 1-5

Niyâz-ı Habîb-i Hasîb-Neseb 6-10

Ahvâl 11-50

Hiz. Ebubekir 51-54

Hiz. Ömer 55-58

Hiz. Osman 59-62

Hiz. Ali 63-66

Hiz. Hasan 67-73

[Hiz. Hüseyin] 74-78

Hikâyât-ı Acîbe vü Garîbe Bâ-İbrâm 79-135

Müntehab Sular 136-152

*Gazel-i Âb-ı Hoş-Güvâr 153-157*²³⁰

11-50. beyitler arasında Ahvâl başlığını taşıyan kısım eserin sebep-i telif bölümüdür. Burada telifin şehrengizlerde ve diğer mesnevilerde de görüldüğü gibi dostların ricası ile gerçekleştiği şu beyitlerle açıklanmıştır:

17. Bâ husûs var iki yâr-ı cânım

²²⁷ Mustafa Erdoğan, **Hacı Bayram-ı Velî'nin...**, s. 8-11.

²²⁸ a.e., s. 81-94.

²²⁹ a.e., s. 33.

²³⁰ a.e., s. 40.

Derdime çâre olan dermânım

18. *Bu iki yârimi Hallâk-ı cihân*
Eylesün gül gibi dâ'im handân

19. *Bu iki yâr-ı sadâkat-kârım*
Bildiler hâl-i dil-i nâ-çâрім

...

34. *Didiler şehrimiziñ hubânın*
'Âşık-ı gam-zedeler sultânın

35. *İsm ü resmiyle güzel tahrîr it*
*Kilk-i Bihzâd'ın ile tasvîr it*²³¹

Dostlarının ricası ile güzellerin vafına başlayan şair bu ilk bölümde Hz. Muhammed'i, Hulefâ-i Râşidîn (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali)'i ve Hz. Hasan ve Hüseyin'i bir şehrengiz güzelleri gibi medheder (b.45-78).

Daha sonraki *Hikâyât-ı Acîbe vü Garîbe Bâ-İbrâm* başlıklı bölümde ise eserin ikinci ve asıl bölümü diyebileceğimiz kısmın yazılışı şu şekilde açıklanır:

79. *Bir gün ol tûti-i şîrîn-kelimât*
Geldi gam-hâneme bi'z-zat bi'z-zat

...

83. *Lîk vardır saña bir sehl ricâm*
İtme red anı kabul eyle tamâm

84. *Cins-i mahbûbları al kaleme*
Sevdigiñ Türk'i doğunuñ⁶¹ [okunamayan bir kelime vardır.]

Ahmed Nuri Baba bu ricayla birlikte çeşitli milletlere mensup güzellerin özelliklerini anlatmaya başlar:

86. *Başladım cins-i 'Arab'dan evvel*
Öyle geldi yed-i nutka cedvel

²³¹ a.e., s. 85-88.

beytiyle ilk olarak Arap milletin g zellerini anlatmaya başlar. Daha sonra sırasıyla Acem, Hint,  in, Ma in, Yemen, Belh, Buhara, G rc ,  erkez, Abaza, Avrupa, Boşnak, Bulgar, Arnavut, Yahudi ve  ingene g zellerinden bahseder (b. 86-104). Bu g zellerde sadece Acem g zelleri i in olumlu ifadeler kullanır.²³²

Milletleri konu edinen bu b l mde Acem g zellerinin vasfedildiği kısımda yer alan aşağıdaki beyitten

92. *Vehbi-i p r ne ra ‘n  s yler*

Anları  rakı[nı] hoş vasf eyler

Ahmed Nuri Baba’nın S nb l de Vehbi’den etkilendiğini, muhtemelen *şevkeng z*’i okuduğunu anlamaktayız.

Bu g zellerden sonra T rk g zellerine sıra gelir. T rk g zellerini yaşadığı şehirlere g re ele almıştır. Edirne, Gelibolu ve Bursa’daki g zellerden bahseder (b. 105-117). şair, Bursa’daki keşfi a ık bir zatın Ankara’ya giderek sabreylemesi tavsiyesine uyarak Ankara’ya gelir. Ankara’yı ve Ankara g zellerini  vd kten (b. 118-135) sonra Ankara’nın suları hakkındaki b l m başlar (b. 136-152). Eser 5 beyitlik “*delisi*” redifli bir gazel ile sona erer.

Sonuc olarak bu 157 beyitlik mesneviyi Ankara i in yazılmış bir şehrengiz olarak değerlendirmemiz m mk n değildir. Ankara’nın genel tasviri 122-131. beyitler arasında 10 beyitten ve g zellerinin tasviri isim verilmeksizin 132-135. beyitler arasında sadece 4 beyitten ibarettir. Ankara’nın suları bu ikisinden daha fazla, 16 beyit tutmaktadır. *Ahv l* b l m ndeki

12. *Ankara şehr-i cin n-misl vatan*

H ki fark eyleyene m şg-i Hoten

beytini de d hil edersek toplam 31 beyitlik bir Ankara’dan bahseden kısım vardır. Bununla birlikte Edirne, Gelibolu ve Bursa şehirlerinin g zellerinden bahsetmesi de eserin sadece Ankara  zelinde olmadığına başka bir delildir.

86-104. beyitler arasında yer alan ve g zellerin milletlerine g re anlatıldığı b l m de şehrengiz t r n n genel  zelliklerini taşımamaktadır. şehrengizlerdeki g zeller milletlere g re değil belli bir şehir bağlamında ele alınırlar. Bu y n yle eser,

²³² a.e., s. 89-90.

Enderunlu Fâzıl'ın milletleri esas alarak erkek/kadın güzelleri anlattığı Hûbannâme ve Zenannâme isimleri eserlerine benzerlik gösterir.

Eserde şehrengiz özelliği gösteren bölüm bir sebep-i telif sayılabilecek *Ahvâl* bölümüyle birlikte Hz. Muhammed'i, Hulefâ-i Râşidîn (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali)'i ve Hz. Hasan ve Hüseyin'i medhettiği bölümdür (b. 11-78). Eseri yayına hazırlayan da bunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Yukarıda söylediğimiz gibi, bu bölümdeki bazı ifadelerin klasik şehrengizlerden hiç bir farkı olmadığı görülmektedir. Örneğin

*Âh sevdim yine bir gül-rûyı
Sünbül-i zülf-i hakikat-bûyı*

Nâm-ı vâlâsı şerâfetle Hasan

Hüsn ü hulk ile mübârek ahsen (AŞ 67-68)

beyitleri sanki sıradan Hasan adlı bir sevgiliyi anlatır gibidir ve farklı yorumlara açıktır. Ancak hemen arkasından gelen beyit asıl maksadı ortaya çıkarmaktadır:

Kul u kurbânı olduğım dilber

Nesl-i pâki hafîd-i Peygamber (AŞ 69)”²³³

Fakat bu bölümler de eserin tek başına bir şehrengiz sayılabilmesi için yeterli değildir, genel olarak güzeller, özel olarak da değişik milletlere mensup güzeller ile Türk güzellerini belirli şehirler bağlamında anlatan bir mesnevidir diyebiliriz.

2.5.3. Cem'i'nin Podgorica ve İşkodra Şehrengizleri

1876 yılında Karadağ ve 1877-1878 yılındaki Osmanlı-Rus savaşlarında Balkan cephelerinde bulunan bir askerin kaleme aldığı bir destanın²³⁴ şehrengiz özelliği taşıdığı düşünülen bölümlerinin yayınlanmış halidir.²³⁵

Asıl ismi Mustafa, mahlası Baba Cem'i olan Urfalı birinin, bedel karşılığında başka bir kişi adına askere gitmesiyle gördüklerini yerel kelimeler kullanarak dörtlükler halinde ve 11'li hece ölçüsü ile yazdığı bu destanda yer alan Podgorica ve

²³³ a.e., s. 42.

²³⁴ Mahmut Karakaş, **Urfalı Baba Cem'i Karadağ Destanı**, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2006.

²³⁵ Çağlayan Bünyamin-Adem Balaban, “Cem'i'nin Podgorica ve İşkodra Şehrengizleri”, Doğunun Batısı Batının Doğusu-Uluslararası Balkanlar Konferansı, 5-7 Haziran 2013, Prizren, Kosova.

İşkodra şehirlerini, sakinlerini ve özellikle gördüğü fırıncı ve şekerçi güzelleri anlattığı dörtlükler muhteva bakımından şehrengizleri hatırlatmaktadır.

Gemiyle Adriyatik sahillerine oradanda cepheye ulaşan Cem'î onbaşı rütbesi ile mekkâreci (yük hayvanları ile nakliye yapan) sınıfında vazife yapar:

*Urfa'dan yola çıkalı belli
Onbaşı olmaya bulundu yolu
Mekkârecilik olmuş başım ameli
Yükle cebbhane bile yirisün²³⁶*

İlk olarak geldikleri İşkodra şehrinin kalesi ve burada gördüğü terzi çırağı şu şekilde ifade eder:

*Üç yüz kanadtaydım fistan yaprağı
Kal'e üstünde açık bayrağı
Kaddimi eğdi tarzı çırağı
Az buçuk aklım serden yirisün²³⁷*

Podgorica'da gördüğü ekmekçi güzelini şu dörtlüklerle anlatmıştır:

*Şimdi seyreyle sere geleni
Cem'iyâ şimdi söyle yalanı
Bazar yolunda bir gen oğlanı
Medhi edem asla hilaf olmaz*

*Kendi halimce çok diyar gezdim
Budğoriçyada bir civan gördüm
Aklımı serden ziyan eyledim
Böyle begzade misli bulunmaz*

*Yaşı on beşdir kaşı kemanı
Öldürür uşşakı vermez amanı
Kaddi fidandır kâkil reyhanı
Yirişi keklik duzah olunmaz*

²³⁶ a.e., s. 4.

²³⁷ a.e., s. 6.

*Zatından ismi sormuşam Bekir
Nice aşık olmuştur mekir
Derç itdim aklımı eyledim fikir
Böyle bir cellad asla bulunmaz*

*San 'atın gördüm ekmekçizade
Güzel içinde bir tek piyade
İsterem halim edem ifade
Arnavudlukdur lisan bulunmaz²³⁸*

Podgorica'dan İşkodra'ya dönüş macerasını ayrıntılı bir şekilde anlatan Cem'i burada gördüğü bir şekerci genci medhetmeye başlar:

*İşkodra'yı gezdim a'ladan a'la
İsayi gülünde şekerci bala
Güzel çok amma bu bir tek bela
Yüzünden bengi nişan bulunmaz*

*Urumda yokdur böyle bir afet
Görünce bende kalmadı takat
Dükkan önünde eyledim rahat
Bademli sükkâr baha bulunmaz*

*İsayi gülü Ermeni meğer
Her bir şekeri bin altun değer
Leb-i handani yakûtî meğer
Az buçuk akilim sırrı bulunmaz²³⁹*

Daha sonra tekrar şehri anlatmaya devam eder:

İşkodra şehrine çevirsen yüzün

²³⁸ a.e., s. 8-9.

²³⁹ a.e., s. 10-11.

*Biraz medhi eyle göreyim özün
Çarşu pazarına aç iki gözüñ
Urum ilinde böyle kasaba olmaz*

...

*Şehrin kaffesi ehli muhabbet
İçirir kahve hem eder ülfet
Garib adama çok eder ülfet
Arnavud lisan ülfet olunmaz*

*Deniz etraftan dalgalar üzer
Kayıklar çarşu basarı gezer
Bir bölük her şeb karakol gezer
Cisirin dengi Musulda olmaz ²⁴⁰*

Uzun bir süre kaldıkları İşkodra şehrinin çarşısını, evlerini, sakinlerini ayrıntılı bir şekilde tasvir eden şair gelen bir haberle başka bir şehre hareket üzere oradan ayrılır.

Bildirinin ana fikri, şehrengizler için belirtilen “*Müstakil olarak yazılanları olduğu gibi başka bir eser içinde yer alanları da olabilir.*”²⁴¹ kanaatinden dolayı Cem‘î’nin Karadağ Destanı’ndaki şehir ve şehir sakinlerinin ve belli güzellerin olduğu bölümlerin bu tür kapsamında değerlendirilmesidir. Şehrengiz örneklerinde bütünün bir parçası olan şehrengiz örneği yoktur. Metinlerin hepsi müstakil bir hüviyette eserlerdir. Yahya Bey’in *Şâh ü Gedâ* ve Fikrî’nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevilerindeki durumun bir benzeri halk edebiyatı ürünü olan bir destanda görülmüş ve şehrengiz olarak bir çalışmaya konu olmuştur. Benzerliklere rağmen farklı kuralları ve geleneği olan halk edebiyatının bir ürününün klasik edebiyattaki bir tür ile ilişkilendirilmesinin isabetli olmayacağı kanaatindeyiz.

²⁴⁰ a.e., s. 11-13.

²⁴¹ a.e., s. 1.

2.5.4. Dürri'nin Gümülcine Şehrengizi²⁴²

XVII. yüzyılda yaşamış ve Gümülcineli bir şair olan Dürri tarafından yazılmıştır. Şehrengiz olarak kabul edilen metin, Dürri divanında “*Gümülcine Yaylakı Ahâlisine Dürri Efendiniñ İrsâl Eyledügi Şehrengizdür*” başlığı altında yer alan 66 beyitten meydana gelmektedir. Mesnevî nazım biçimiyle, aruzun *mefûlü/mefâîlü/mefâîlü/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Şehrengiz Gümülcine yaylalarından bahsedilerek aşağıdaki beyit ile başlanmıştır:

*Ey bâd nedür sende bûyını ferah-efzâ
Yaylâk-ı Gümülcineye mi uğraduñ âyâ*

Daha sonra doğal güzelliğinden, içenlerin âb-ı hayatı aramayacakları derecede güzel sularından, Yakuz Pınarı, Kara Oluk gibi pınarlarından bahsedilerek söz yayla sakinlerine getirilir.

Her birinin ayrı ayrı özellikleri söylenerek isimleri zikredilen yaylanın sakinleri şunlardır: *Şeyh Yamânî, Yümnî Efendi, Vâ'iz Ramazân, Pîr Muhammed Çelebi, Hızır Ağa, Sulak Ağa, 'Osmân Ağa, Ahmed Ağa, Abdî Çelebi, Receb Beg, Kayyım-zâde, Hasan, Dervîş 'Alî, Pîr Muhammed Çelebi, Abdi Ağa, Eyyyb Çelebi, Suhtebaşî Ahmed Efendi, Şeyh Hocendî, İsmâ'il Ağa-zâde.*

Bu kişilerin anıldığı beyitlerde şair, soru kalıbını kullanmaktadır. Bu da şiirin yazıldığı dönemde orada olmadığını, uzakta olduğunu gösteren bir delil olarak değerlendirilebilir:

16. *Yâ ide mi vâ'iz Ramazân nâm efendi*

Kürsîye çıkup itmede mi 'âleme pendî

...

35. *Ey bâd-ı sabâ ide mi sorduñ mı Receb Beg*

Yârân ile sohbetde mi gördüñ mi Receb Beg

Aşağıdaki beyitlerden Dürri'nin bu manzumeyi Gümülcine'den uzakta olduğu bir zamanda duyduğu özlem dolu duygularla yazdığını anlıyoruz:

²⁴² İlyas Yazar, “Dürri'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış”, *Turkish Studies*, C. 2, sy. 2, 2007, s. 770-789.

61. *Cân sohbetin ol çâre yine eylediler mi*

Dürrî de geçen yıl buradaydı didiler mi

62. *Bilmem dahı kimler bu sene çıkdı o câya*

Ol Cennet-i a'lâ olan ol kân-ı safâya

63. *Her kim aña çıkdıysa selâm ile firâvân*

Her demde olalar gül-i Cennet gibi handân

64. *Ey bâd-ı sabâ Hazret-i Allâhı severseñ*

Ol cây-ı ferâh-bahşa o yaylaka giderseñ

65. *Yârâna selâm-ı dil-i nâlânumı 'arz it*

Anlara olan 'ışk-ı firâvânumı 'arz it

66. *Mâmûl olan oldur ki kabûl eyleyeler hep*

*Bizden de selâm eyle deyü söyleyeler hep*²⁴³

Bu şiirden sonra Dürrî, şehrengizden farklı bir vezin kullanarak “*Der Medh-i Yaylak-ı Gümülcine*” başlığıyla 72 beyitlik bir kaside yazmıştır. Bu kasidede Gümülcine yaylasının güzelliklerini anlatmıştır.²⁴⁴

Özellikle son beyitlerinden ve içinde yer alan kişiler sebebiyle şehrengiz olarak nitelendirilen bu metnin şairler tarafından gurbetten memleketlerine yazdıkları bir *manzum mektup* olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Başlıkta kullanılan şehrengiz tabirini kullanılmasının şairin mi yoksa eserin müstensihinin mi tercihi olup olmadığını bilmiyoruz. Bununla birlikte o dönemde klasik anlamından uzaklaşarak şehir bağlamında kişileri konu edinen eserler için de şehrengiz tabirinin kullanıldığının bir göstergesi olarak kabul edebiliriz.

²⁴³ a.e., s. 784.

²⁴⁴ a.e., s. 773.

2.5.5. Dürri'nin Moton Şehrengizi

Yine Dürri tarafından Moton şehri için yazıldığı ifade edilen şehrengiz yeni tespit edilen metinlerden olduğu için şehrengiz ile yapılan ilk çalışmalarda yer almamaktadır. Daha sonra tam metni makale olarak yayınlanmıştır.²⁴⁵ Konu edildiği makale yazarı tarafından aşağıdaki şekilde tanımlanan şehrengiz toplam 39 beyittir:²⁴⁶

“Kadın ve erkek güzellerin anlatıldığı şehrengizler dışında, şehrin gezilip görülecek yerlerini, güzelliklerini anlatan şehrengizler de bulunmaktadır. Lâmiî Çelebi'nin Bursa Şehrengizi ile makalemizin konusu olan Dürri'nin Gümülcine ve Moton Şehrengizleri bu tür şehrengizlere örnek olmaktadır. Moton Şehrengizi'nde şehrin muhasarası ve buna bağlı gelişen durumlar konu edilmektedir.”

Şair, Moton'da gazilerin çok olduğundan ve bu gazilerin düşman karşısında kahramanca mücadelelerinden bahsederek esere giriş yapar. Gazilere selamlarını ilettikten sonra kâfirler ile müminler arasındaki yalan söyleme konusuna giriş yapar. Yalancının durumunu ve alması gereken cezadan bahsettikten sonra yalancıların Allah tarafından cezalandırılmasını temenni ederek sözü salih ve dindar biri olan Hâce Hasan'ın yalan ve sefâhati ile meşhur oğluna getirir. Geri kalan beyitlerde de bu evladın babasına layık biri olmadığından bahsederek eserine devam eder:

18. H'âce Hasanun oğlu yalanun tulumudur

Bir doğrıca söz söylemek anun ölümüdür

19. Doğrı sözi yok cümlesi mânend-i gümândur

'Ömri garaz u kizb ü fitenle güzerândur²⁴⁷

Bu dünyada her evlat babasına benzemez, hele bu dönemde bu zamanda babasına benzeyen evlat nadir der ve Hz. Nuh'un oğlunun babasına iman etmeyerek suda boğulması örneğini verir:

32. H'âce Hasana beñzememiş zerre kadar bu

Ol sâlih u dindâr ârâz ile bu 'acîb hû

²⁴⁵ İlyas Yazar, “Dürri'nin Moton Şehrengizi”, *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, sy. 55, 2009, s. 175-190.

²⁴⁶ a.e., s. 177.

²⁴⁷ a.e., s. 183-184.

33. Her oğıl atâsına ta beñzer mi cihânda

Beñzerse eger nâdir olur rûz-ı zamânda

34. Gör hazret-i Nûha veledi eyledi 'isyân

Gark eyledi deryâda anı hazret-i Rahmân²⁴⁸

Gaza hakkında kötü düşünenlere, gazi ve kadılara kötülük edenlerin iki cihanda da rüsva olmasını dileyerek şiirini tamamlar.

Şehr-i Moton'a İrsâl Olunan Şehr-engîzdür başlığıyla divanda yer alan bu şiir Moton'daki Hâce Hasan adındaki muteber biri olan şahsın yalancı ve kötü huylara sahip olan oğlu hakkında yazılmıştır. Moton şehrinden, genel olarak gazilerinden, belirli kişi olarak sadece Hâce Hasan ve oğlundan bahsetmesi sebebiyle *şehrengiz* olarak nitelendirilmiş ve yayınlamıştır. Şehrengizin tahmini olarak 1635-1642 tarihleri arasında yazıldığı²⁴⁹ göz önüne alınırsa şehrengiz türünün tanımında ve isimlendirilmesinde o zamanlarda veya divanın bilinmeyen istinsah tarihinde de farklı bakış açıları olduğu aşîkârdır.

Bütün bunlara rağmen türün genel özelliklerini taşımadığı için şehrengiz olarak değerlendirilemeyeceği kanaatindeyiz.

2.5.6. Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi

Bu eser ilk olarak Agâh Sırrı Levend'in çalışmasında “*Yalnız bir güzele ait “hasb-i hal” yahut “sergüzeşt-name” tarzında kaleme alınan, fakat içinde şehrin ve tanınmış güzellerin tasvirleri de bulunan şehr-engizler: Kâtib'in Şehr-engiz'i gibi.*” çeşitli tiplerdeki mesnevi sınıflandırmasında yer almış²⁵⁰ ve aynı çalışmanın ilerleyen sayfalarda çeşitli özelliklerinden de bahsedilmiştir.²⁵¹ Daha sonra da makale olarak yayınlanmıştır.²⁵²

²⁴⁸ a.e., s. 184.

²⁴⁹ a.e., s. 179.

²⁵⁰ Agâh Sırrı Levend, *TEŞŞİ*, s. 14.

²⁵¹ a.e., s. 20-21.

²⁵² Hasan Kaya, “Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi”, *Turkish Studies*, C. 10, sy. 12, 2015, s. 631-686.

Eser, mesnevi olarak kabul edildiği için I. Bölümde, Şehrengiz-Mesnevi ilişkisi kısmında ele alınmış ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Şimdi eserin hangi sebeplerden dolayı şehrengiz olarak kabul edilemeyeceği ve konu, şekil ve diğer özelliklerden dolayı hangi eserlere benzediği üzerinde duracak olursak aşağıdaki şekilde değerlendirebiliriz:

- Öncelikle Türk edebiyatında yazılmış şehrengizlerin tamamında sadece bir şehir söz konusudur. Yazmanın ilk sayfasında, boş olan unvan kısmına metnin yazısından farklı bir yazı ile *Şehrengiz-i İstanbul ü Galata vü Eyüb* yazılıdır. Agâh Sırrı'nın çalışmasında ve yapılan bu yayında *İstanbul ve Vize Şehrengizi* şekli kabul edilmiştir. İki şehrin hikâyesini anlatan şehrengiz örneği yoktur. Buna karşın iki şehirde geçen sergüzeştname ve/ya hasb-i hâl türünde aşk mesnevileri ise vardır.
- Mesnevide İstanbul, Galata ve Vize'deki güzellerden başka kişiler vardır. Bunlar ana kahramanlar âşık şair Kâtib ve âşık olunan güzel Mustafa'dır, yardımcı kahramanlar ise aşığa sevgilisinden haber veren İbn Bayram Ali, Çorlu'daki hocasının şagirdi Umûr ve mesnevinin sonunda firkatten sonra birden ortaya çıkan ve şaire ayrılık acısını unutturan Mahmûd. Şehrengizlerde ise genellikle böyle kahramanlar yoktur. Şairin gittiği şehirde ona dostluk ahbablık yapan kimselerin varlığı olsa da çoğu zaman bunların isimleri açıkça zikredilmez. Kahramanlar bakımından ele alındığında daha çok aşk mesnevisine benzediği görülür.
- Eserin baş tarafı eksiktir. *Gül* redifli bir gazelin geleceğini haber veren bir beyit ile başlamaktadır ve ardından 5 beyitlik bir gazel yer almaktadır. Son bölümde eserden adından bahsedilmediğine göre muhtemelen şair eserin adını eksik olan bu kısımda söylemiş olmalıdır.

Kâtib Davud'un bu eseri I. Bölümde de ele alınan Halîlî'nin Fûrkat-nâme isimli eseriyle birçok yönüyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikler aşağıda verilmiştir:

- Her iki eser de kataloglara muhtemelen muhtevası dolayısıyla Şehrengiz olarak kaydedilmiştir. Halîlî'nin eserinin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde T.Y. 3770'de kayıtlı nüshası katalogta *Firkatnâme veya Şehrengiz-i İstanbul ve İznik* şeklinde kayıtlıdır. Kâtib Davud'un eseri de katalogta *Şehrengiz*, yazmanın iç sayfasında *Şehrengiz-i İstanbul ü Galata vü Eyüb* ²⁵³ olarak benzer şekilde olayların geçtiği iki şehre vurgu yapılarak kaydedilmiştir.
- Halîlî'nin Fırkatnâmesi içindeki değişik nazım şekillerinin çokluğundan dolayı *Dîvân-ı Halîlî*, Kâtib Davud'un mesnevisi de son varışından sonraki varakta metinden değişik bir yazı ile *Hazâ Dîvân-ı Mahbûbnâme* olarak isimlendirilmiştir. Muhtemelen sonradan yapılmış bu isimlendirmenin sebebi de mesnevide yer alan diğer nazım şekillerinin çokluğudur.
- Her iki eser de mesnevi nazım şekli ile yazılmasına rağmen içlerinde diğer nazım şekillerden şiirlere de çok sayıda yer vermiştir. Halîlî'nin eserinde 30 gazel (bir tevhit, bir na't, bir muvaşşah), 2 murabba, 1 muhammes, 1 terci'-i bend, 1 müstezâd (muvaşşah) ve 1 Farsça kıt'a olmak üzere toplam 36 şiir yer almaktadır.²⁵⁴ Kâtib Davud'un mesnevisinde de 1 kaside, 35'i gazel (biri muamma ve muvaşşah) olmak üzere 36 şiir yer almaktadır.²⁵⁵
- Her iki eserde de âşık olunan güzelin adı Mustafa'dır.
- Sevgilinin ismiyle her iki eserde de muvaşşah şiirler yazılmıştır: Fırkatnâme'deki ilk muvaşşah 153-170. beyitlerde yer alan gazelde: *Mustafâ Bezzâz dâme 'ömrühu*.²⁵⁶ İkincisi ise 468-473. beyitlerde yer alan müstezâdda: *Mustafâ* bulunmaktadır.²⁵⁷ Kâtib Davud'un

²⁵³ Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, no. 4086, vr. 1^b.

²⁵⁴ Orhan Kemal Tavukçu, *Halîlî ve Fırkat-nâmesi...*, s. 58.

²⁵⁵ Hasan Kaya, "Kâtib Davud'un...", s. 636.

²⁵⁶ Orhan Kemal Tavukçu, *Halîlî ve Fırkat-nâmesi...*, s. 100-102.

²⁵⁷ *a.e.*, s. 135-136.

mesnevisinde ise 492-498. beyitlerde yer alan matla beyti muammalı gazelde: *Mustafâ Beg* bulunmaktadır.²⁵⁸

- Her iki eserdeki olaylar iki şehirde geçmektedir. Fûrkatnâme: İznik ve İstanbul. Kâtib'in mesnevisi İstanbul ve Vize. İstanbul her iki eserde de yer alan ortak şehirdir.
- Her iki eser de firkat ile bitmektedir. Kâtib Davud'un mesnevisinin son beyitlerinden birinde bu durum açıkça, Halîlî'nin eserinin ismini hatırlatır bir şekilde vurgulanmıştır:

680. *Îlâhî fûrkat* ırmesün visâle

Hezârân şükr ü minnet zü'l-celâle

İşte bütün bu özelliklerden dolayı Kâtib Davud'un mesnevisi bir sergüzeştname olarak değerlendirilmiş ve I. Bölümde Şehrengiz-Mesnevi ilişkisi kısmında da yer almıştır.

2.5.7. Künûzî'nin Kaşa Şehrengizi

Bu eser ilk defa M. İzzet'in mezuniyet tezinde şairinin ismi belirtilmeden *Kaşan* için yazıldığı Pertsch tarafından hazırlanan katalogdan tespit edilerek "Başlıca menba'alara göre yazılmış olan şehrengizler veya yazan şairlerin listesi" başlıklı kısımda zikredilmiştir.²⁵⁹

Daha sonra Agâh Sırrı Levend de kitabında "*Şehr-i Kaşan'un Vasfı ve Medh-i Cemildür*" başlığıyla verdiği eserin "*Kaşan, belki Keşan'dır.*" şeklinde ihtiyat kaydıyla Keşan için kaleme alınmış olabileceğini ifade etmiştir. Daha sonra katalogdaki sayfasını vererek şairinin belli olmadığını söyler.²⁶⁰

Her iki çalışma sahibi de eserin nüshasını göremedikleri için bu bilgileri sadece kataloga dayanarak vermişlerdir. Daha sonra da bu bilgiler tekrar edilmiştir. Almanya-Berlin'deki Staatbibliothek zu Berlin'de Diez A. oct. 159 numaradaki bir mecmuanın 108^b-111^b varakları arasında yer alan bu nüshayı aldığımızda şairinin Künûzî, yazıldığı yerin de o zaman Orta Macaristan'da kalan ve Osmanlılar tarafından Kaşa olarak

²⁵⁸ Hasan Kaya, "Kâtib Davud'un...", s. 673.

²⁵⁹ M. İzzet, *TEŞ*, s. II.

²⁶⁰ Agâh Sırrı Levend, *TEŞŞİ*, s. 54.

adlandırılan şehir için yazılmış olduğunu gördük. Macarca Kassa olarak kullanılan şehir, bugün Slovyayka sınırları içinde kalmıştır ve Košice olarak anılmaktadır:

*Kim anuñ adına **Kaşa** dimişler*

Güzellerin gören şaşa dimişler

*Diyelüm imdi vasfının **Kaşanuñ***

Durağı ola şâyed perîşânuñ

...

Düzülmüş key ‘acâ’ib ol kilisâ

*Bulınmaz aña **Üngürüs**de hemtâ*

...

***Kaşa** şehrin hikâyet eyleyelüm*

İçin taşın size şerh eyleyelüm

Kaşa şehri, Imre Thököly (Tökeli İmre)’nin talebi üzerine Osmanlı ordusunun Orta Macaristan’a düzenlenen seferde, 11 Şaban 1093/15 Ağustos 1682 tarihinde, Budin Beylerbeyi (Arnavut, Koca) Uzun İbrahim Paşa tarafından fethedilmiştir. Muhtemelen bu sefere katılan asker kökenli bir şair tarafından düşmana esir olduktan sonra yazılmıştır. Kaşa şehrinin fethi esnasında Macarlara esir düşmüş ve 80 km güneydeki Tokay (bugünkü Tokaj)’a getirilmiş ve burada esaret hayatı başlamıştır.

*Du‘âsını **Künûzî** ‘andelîbüñ*

Kabûl eyle İlâhî garîbüñ

***Tokayda** dutsak iken iy karındaş*

Çekerken derd ü mihmet bend ü zindân

Yazıldı bu beyitler söylenildi

***Kaşa** şehri hikâyet eylenildi*

Eserde şehir tasvirleri, özellikle büyük kilise, Kaşa güzelleriyle Korlad isimli bir güzel için yazılan *Korlad* redifli bir gazel ve mütekerrir murabba yer almaktadır. Toplam 157 beyittir. Mesnevi nazım şekli ile aruzun *mefâîlün/mefâîlün/feûlün*

vezniyle yazılan eser tezimiz için incelendikten ve transkripsiyonu yapıldıktan sonra başka bir araştırmacı tarafından şehrengiz olarak kabul edilmiş ve yayınlanmıştır.²⁶¹

Şehrengizlerle benzer özellik taşıyan bölümleri olsa da bu metnin bir şehrengiz olmadığı kanaatindeyiz. İçinde şehrengiz olduğuna dair bir ibare de yoktur. Bir askerin esaretini anlatan sergüzeştname olarak nitelendirebilir. Macarca kelimelerin kullanıldığı yedi bendlik murabba ile farklı bir özellik taşır. İsim redifli gazel ve mütekerrir murabbaların şehrengizleri ile ilgisi I. Bölümde ele alınmıştır.

2.5.8. Maksadî'nin Yenice Şehrengizi (1)

Yenice için yazdığı diğer şehrengize söylediği tarihten 1009 (m. 1600/1601)'da hayatta olması sebebiyle XVI. yüzyıl şairlerinden biri olarak değerlendireceğimiz Maksadî, Yenice(-i Vardar) için iki, İştîp için bir şehrengiz yazmıştır.²⁶² Bu bölümde ele alacağımız şehrengiz ise Yenice için yazılmış birinci örnektir.²⁶³

Metne geçmeden önce “*Bu şehrengiz bizim farklı sayfalarındaki şiirleri bir araya getirip düzenli olarak oluşturmaya çalıştığımız metne göre altmış beş beyittir.*”²⁶⁴ şeklindeki açıklamasından dolayı tertip konusundaki eksikliği gözönüne almak gerekir diye düşünüyoruz.

Kaside nazım şekliyle, *mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün* vezniyle yazılmış bu metin 65 beyitten oluşmaktadır.

Selanik Beyi Zeynel Paşa'nın daveti ile Yenice'ye gelen Maksadî, şehrin dört bir yanını gezip şehir sakinlerini övmeye başlar:

10. Haber virüb baña yârân didi mîr-i Selanikdür

Çü Zeynel Paşadur ismi vü resmi 'âdil-i dâver

...

16. Anuñ fermân-ı lutfıyla Yeñice şehrine geldüm

Teferrüc eyledüm dâr-ı diyârını çü ser-tâ-ser

²⁶¹ Yunus Kaplan, “Künûzî ve Kaşa Şehrengizi” *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 8, sy. 19, Ağustos 2019, s. 178-202.

²⁶² Murat Öztürk, “Maksadî'nin Yenice ve İştîp (İştîb) Şehrengizleri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XI, sy. 25, 2014 s. 51-80.

²⁶³ a.e., s. 58-62.

²⁶⁴ a.e., s. 54-55.

Şehri tasvir ettikten sonra şehrin sakinlerinin övgüsünde 20-24. beyitlerde 5 beyitlik bir gazel söylemiştir:

20. *Kimi müftî kimi monlâ kimi hâkim kimi dâna*

Kimi şeyh-i tarîk anhâ kimi vâ'iz virür ebnâ

21. *Kimi 'âlim kimi 'âmil kimi 'âkil kimi fâzıl*

İren esrârına dâhil kimisi sâhib-i takvâ

22. *Kimi mürşid kimi reh-ber kimi bende kimi server*

Kimi 'âdil kimi dâver kılur eser-i hoş icrâ

23. *Kimi tâlib kimi matlûb kimi gâlib kimi mağlûb*

Kimi 'âşık kimi ma'sûk kimisi vâlih ü şeydâ

24. *Bular kadir-şinâsa dil eridür **Maksadî** el-Hak*

Elüñden geldüğünce bunları medh eyle bir a'lâ

Kasidede ismi geçen kişiler iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta “sâhib-ravza ‘âlî-der” olan şahıslar: Gâzî Evrenos Beg, ‘Aynî Beg, Hamdî Ahmed Beg, Süleymân Beg gibi beyler ile Şeyh-i İlâhî, Hüseyin Çelebî, Şeyhî ‘Atâullah, ‘Alî Dede ve Koçi Efendi gibi mutasavvıf kimliği olan kişiler. İkinci grupta ise “ehl-i dil” olan şahıslar: Hayâlî Beg, Hâletî Beg, Usûlî Beg, Sîne-çâk, Günâhî Dede, Ömer Çelebi (mahlası Medhî) Fazıl Çelebi (mahlası İlâhî) gibi şairler ile şehrin ileri gelenleri Sırrî Efendi (kadı), Kelâmî Çelebi (müderris), Yalman Çelebi (müderris), Monlâ-yı Mekkî Hazret-i Fehmî Efendi (Beytullahta mücâvir olmuştur) anılmıştır. Daha sonra sıra tekrar şairlere gelir ve Âgehî, ‘Aşkî, Rûhî ve Mevâlî Dede zikredilir.

Yukarıda ismi ve özellikleri sayılanların bir kısmının vefat etmiş, bir kısmının da kasidedenin yazıldığı vakit hayatta olan kişiler olduğu aşağıdaki bu beyitle ifade edilmiştir:

59. *Bu zikr olanlaruñ kimi bekâya eylemiş rihlet*

Henüz kimi vücûd iklîmine serdâr u ser-‘asker

Kasidede şehrengiz tabiri geçmemektedir. Bununla birlikte Maksadî diğer Yenice şehrengizi ve İştîp şehrengizinde şehrengiz ifadesini açıkça kullanmıştır. Belîğ'in önce yazdığı şehrengizin tahrif olması sebebiyle ikinci bir Bursa şehrengizi yazması dışında bir şairin aynı şehrengiz yazmasının örneği yoktur. Şehrengizlerin kompozisyonlarında görülen bölümler de bu metinde yer almamaktadır. Yine şehrengizlerde isimleri geçen kişilerin hâlihazırda, şiirin yazıldığı vakitte, hayatta olduğu ve şehirde yaşadığı elimizdeki örneklerden belli olmaktadır. Burada ise hayatta olmayan kişilerin de isimleri anılmış ve övgüleri yapılmıştır.

Yukarıda kısaca bazı özelliklerine değindiğimiz bu metin, şehrengiz örneği olarak değil, bir şehrin meşhur ve tanınmış tarihî şahsiyetlerini tanıtan, öven bir manzume olarak değerlendirilmelidir kanaatindeyiz. Şairlerin isimlerinin sayılması bize daha çok halk edebiyatındaki şairnâmeleri; şehrin ileri gelenlerinin isimlerinin zikredilmesiyle de klasik edebiyattaki manzum mektupları farklı yönleri bulunmakla birlikte hatırlatmaktadır.

2.5.9. Nâzik Abdullah'ın Bursa Şehrengizleri

Adı Abdullah olup şiirlerinde Nâzik/Nâzûk ve Nâzikî/Nâzûkî mahlaslarını kullanmış bir şair tarafından kaleme alınmıştır.²⁶⁵ Şairin divanında yer alan bir terkîb-i bend ve iki gazeli son yıllarda şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve yayınlanmıştır. Bu durum aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

*“Nâzik'in Divanı içinde yer alan beş bendlik terkîb-i bend şeklindeki şiiri, Bursa'nın tabii güzelliklerini ve isim vermeden güzellerini konu edinen bir Bursa Şehrengizidir. Ayrıca iki gazel de Bursa'yı konu edinen küçük birer şehrengiz sayılabilir.”*²⁶⁶

Bu yayının ayrıntılarına geçmeden önce terkîb-i bendin şimdiye kadar önceki çalışmalarda nasıl bir kabul ile değerlendirildiğine bakmak istiyoruz:

İlk olarak M. İzzet'in tezinde aşağıdaki şekilde:

Nâzûgî'nin Bursa Şehrengizi

²⁶⁵ Abdülkerim Gülhan, “Nâzikî Dîvânı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Uludağ Üniversitesi, 1989, s. 35.

²⁶⁶ a.mlf., “Abdullah Nâzik'in Bursa Şehrengizleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XVIII, sy. 33, 2017, s. 339.

“ Terkibibend “

Sekizer beyitlik beş bendden ibaret olan bu şehrengiz diğerlerinin hiç birine benzemez.

“Bir şehirsin kim letâfetle behişt âyînsin ”

“Bursasın şâyeste-i sad-hezâr²⁶⁷ tahsînsin ”

diye başlar; ne yer, ne mahbub listesi vardır. Yalnız ismen şehrengiz denildiği için kaydettik. (3)

(3)-Divanı Nâzigî Üniv. T. Y. 2914 v. 22.

yer almıştır.²⁶⁸

M. İzzet de bu terkîb-i bendin şehrengiz olduğunu yer ve mahbub isimleri olmadığı için kabul etmemiştir. Fakat daha sonraki çalışmalarda aşağıda da görüleceği gibi istisnaları olmakla birlikte genellikle şehrengiz örneği olarak kabul edilmiş ve hakkında çalışmalar yapılmıştır:

Agâh Sırrı Levend de “bir şehrin güzellerinden bahsetmiyerek yalnız gezilip görülecek yerlerini anlatan şehir-engizler”²⁶⁹ tipine örnek vererek şehrengiz olarak kabul etmiş ve eserinde de yer vermiştir.²⁷⁰ Hatta bu terkîb-i bendden sonra yer alan ve makalede de şehrengiz olarak kabul edilen gazele de işaret etmiştir.

Bursa şehrengizleri hakkında yapılmış bir yüksek lisans tezinde *Terkîb-i bend-i berây-ı Brusa* başlığı korunak şehrengiz olarak kabul edilerek incelemeye dâhil edilmiştir.²⁷¹

Bursa şehrengizleri hakkında yazılmış bir makalede de şehrengiz olarak kabul edilmiştir.²⁷²

Bursa şehrengizleri hakkında yapılmış diğer bir yüksek lisans tezinde ise “*Nazûk Abdullah’ın “Terkib-i bend-i berâyı Brusa” kaydıyla Divan’ında bulunan eserinde (Akkuş 68) güzellerin tavsirine yer verilmediği için, bu çalışmada ele*

²⁶⁷ Tezde *hezâr* yazılan kelime A. Gülhan ve M. Akkuş’a göre divandaki şekliyle *hil’at* olmalıdır.

²⁶⁸ M. İzzet, **TEŞ**, s. 25.

²⁶⁹ Agâh Sırrı Levend, **TEŞŞİ**, s. 14.

²⁷⁰ **a.e.**, s. 56.

²⁷¹ Metin Akkuş, **TEŞBŞ**, s. 68-71, 175-180.

²⁷² Ahmet Mermer, “Bursa Şehrengizleri Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. XXIV, sy. 3, 2000, s. 279-288.

alınmamıştır.” denilerek teze dâhil edilmemiştir.²⁷³ Bu son kararın doğru bir tercih olduğunu düşünüyoruz.

Şehrengiz türünün geneli hakkında yazılan makalelerde de Nazik Abdullah’ın bu terkîb-i bendi şehrengiz olarak listelenmiştir.²⁷⁴

Şehrengiz olarak değerlendirilen makaleye dönecek olursak şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda da metni yayınlanan her biri 8 beyitlik 5 bendden müteşekkil bu terkîb-i bende aşağıda ilk ve son beyitleri verilen gazeller de ilave edilmiştir:

Burûsa şehrinüñ ey dil bahârı vakti imiş

Mudanya yollarınıñ lâlezârı vakti imiş

...

Ne zevk ile geçelim Nâzükâ edasınıñ

Ziyâde mâderiniñ intizârı vakti imiş

Dehre nev-rûz ‘arz-ı ruhsâr itdigi demdür yine

Bâğ u râğt gark-ı envâr itdigi demdür yine

...

Kim görür bustânın İstanbuluñ ammâ Bursanıñ

Ehl-i vecdi ‘azm-i kühsâr itdigi demdür yine

Böyle demde gitmemek Nâzük neden Bursaya kim

‘Andalîbüñ ‘azm-i gülzâr itdigi demdür yine²⁷⁵

Nazım şekillerini bir kenara koyup öncelikle muhteva bakımından incelediğimizde bu metinlerin birer şehrengiz olmadığını, hatta sayılamayacağını ancak Bursa hakkında veya övgüsü maksadıyla yazılmış birer terkîb-i bend ve gazel olarak kabul edilmesinin (M. İzzet ve Emine Tuğcu’nun eserlerinde olduğu gibi) daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Bu kanaatimiz nazım şekillerinden bağımsız olarak,

²⁷³ Emine Tuğcu, “Şehrengizler ve Âyine-i Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, 2007, s. 6.

²⁷⁴ Halit Dursunoğlu, “Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri ile İlgili Eserler (Şehrengizler), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 51, sy. 2003/2, s. 67; Barış Karacasu, *TEŞ*, s. 303, 306.

²⁷⁵ Abdülkerim Gülhan, “Abdullah Nâzik’in Bursa Şehrengizleri”, s. 353-355.

terkîb-i bend veya gazel olarak yazılmalarından ayrı bir şekilde, türün genel özellikleri ile benzerlik göstermemesi sebebiyledir.

2.5.10. Rıfkî'nin İstanbul Şehrengizleri

*“Rıfkî, gezip gördüğü birçok yeri tanıtan, methiye ya da küçük birer şehrengiz sayılabilecek şiirler yazmıştır. Kahire, Kesdel, Konya, Tekfur, Kızıldağ ve İstanbul onun tanıttığı mekânlar arasındadır...Rıfkî'nın, İstanbul'un doğal güzellikleri ve isim vermeden güzellerini konu edinen; ayrıca tahsil için İstanbul'a gelebilme arzusunu dile getiren 15 beyitlik kasidesi ve 8 beyitlik gazeli küçük birer İstanbul Şehrengizi sayılabilir.”*²⁷⁶

XVIII. yüzyıl şairlerinden Rıfkî, hayatı boyunca gezdiği yerler hakkında çeşitli nazım şekilleriyle şiirler yazmıştır. İşte bu yazılan şiirler son yıllarda ortaya yeni çıkan bir anlayışla “şehrengiz türü özelliği taşımak”, “şehrengiz sayılmak” “şehrengiz niteliğinde” vb. ifadeler şehrengiz kavramının genişletilip farklı yapı ve içerikteki metinlerin şehrengiz türüne dâhil edilmesiyle şehrengiz başlığı altında yayınlanmıştır. Hatta tanım daha da genişletilip “Baharı konu eden şiirlere bahariye, kışı konu edenlere şitâiye, atı konu edenlere rahşiye denilebiliyorsa; bir şehri veya mekanı konu edinen şiirlere de şehriye yerine şehrengiz denilmesi bizce de yanlış sayılmamalıdır.”²⁷⁷ şeklinde şehir konulu bütün şiirlerin tamamına şehrengiz olarak tanımlamaya kadar varmıştır.

Bu bağlamda Rıfkî'nin eğitim hayatı için yardım istediği, ismini açıkça belirtmediği bir Divân-ı Hümâyûm çavuşuna sunulmak üzere yazılmış 15 beyitlik kasidesi ile *Sitanbula* redifli 8 beyitlik bir gazeli de bir şehri konu edinmesi bağlamında geniş bir bakış açısıyla şehrengiz olarak kabul edilmiş ve yayınlanmıştır.

Kasidenin ilk beyitlerinde yer alan “*Merhabâ ey...*” diye başlayan nesib bölümü (ilk 7 beyit) ile girizgâh beyti (8. beyit) İstanbul övgüsü olarak değerlendirilmiştir.

Merhabâ ey şehri-i İstanbul-i sultânü'l-bilâd

Merhabâ ey âb-ı rûy-ı Rûm yenbû'u'l-murâd

²⁷⁶Abdülkerim Gülhan, “Rıfkî ve İstanbul Şehrengizleri”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. IV, sy. 1, 2018, s. 86-100.

²⁷⁷ a.e., s. 93.

Merhabâ ey cilvegâh-ı ilm ü irfân merhabâ

Merhabâ ey feyz-bahşâ-yı dil-i ehl-i reşâd

...

Maksadum kesb-i maârif sende niçe mâh u sâl

Ger kefâf-ı nefis mikdâr el virürse rızk u zâd (b.1-2,8)

Sitanbula redifli gazelde ise İstanbul'un güzellerinden bahsederek taşranın kötü kalpli kişilerinden bıktığını söyler ve İstanbul'un irfan sofrasından istifade etmeyi umar:

Tayansun âşıkânı nâz-ı hûbân-ı Sitanbula

Felekler nâz-keşdür nâzenînân-ı Sitanbula

...

Kenâruñ bed-dilânından yeter sîr olduñ ey Rıfkî

Birez var rîze-çîn ol hân-ı irfân-ı Sitanbula (b.1,8)²⁷⁸

Yukarıda da değinildiği gibi bu manzumelerin de nazım şekillerine bakılmaksızın muhteva yönünden şehrengiz türünün örnekleri olarak değerlendirilmesini düşünmekteyiz.

2.6. Kataloglarda Yanlışlıkla Şehrengiz Olarak Kaydedilen Metinler

Yazma eserlerin kataloglanması esnasında türü tam olarak tespit edilemeyen yazmalar akla gelen ilk yakın tür ile ilişkilendirilerek kaydedilmektedir. Gerek matbu gerekse dijital bazı yazma eserler kataloglarında birtakım eserlerin şehrengiz olamamasına rağmen çeşitli sebeplerden dolayı şehrengiz olarak kaydedilmesi ve bu bilgilerin daha sonra çalışmalarda kullanılması söz konusudur. Bazen bu yanlışlık, kullanılan ilk kaynaktan alınıp tetkik edilmeden sürekli tekrarlanıp durmaktadır. Yazma eserin orijinaline erişememe, muhtevanın kontrol edilmemesi gibi sebeplerden

²⁷⁸ a.e., s. 96-98.

dolayı bu bütün bu tespitler sağlaması yapılamamaktadır. Bu bölümde de gerek matbu gerekse dijital yazma eser kataloglarında şehrengiz olarak kaydedilen bazı metinlerin hangi sebepler dolayısıyla şehrengiz olarak değerlendirilemeyeceğini delilleriyle ele alacağız.

2.6.1. Ferdî'nin Şehrengizi

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz FB 263/3 numarasıyla yer alan eserin 122^b-123^a varakları arasında Ferdî'nin Şehrengîz isimli eseri kayıtlıdır.²⁷⁹ Bu eserin Ferdî'nin Bilâdiye türündeki eseri olduğunu hakkında yapılmış bir çalışmadan öğrenmekteyiz.²⁸⁰ Türk edebiyatında bilâdiye türü denilince akla gelen ilk isim olan Arayıcızâde Hüseyin Ferdî Efendi (ö. 1708-1710? yılları arasında)'dır.

2.6.2. Mahfî'nin Şehrengiz Destanı

Eserden Barış Karacasu'nun "Türk Edebiyatında Şehr-engîzler" isimli makalesinde Millî Kütüphane kataloglarından yola çıkarak bahsedilmektedir.

"Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu'nda da değişik bir kayıt ile karşılaşırız. Kataloga göre Mahfî adında bir şairin, Şehr-engîz Destânı adında bir çalışması vardır. 33 kıta olan şiir Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz FB 423'e kayıtlı Mecmûa-i Eşâr'ın 85b ile 87b arasında yer almaktadır."²⁸¹

Dedikten sonra dipnotta "Ancak "şehr-engîz" sözcüğüne denk gelmedik." şeklinde bir açıklamada bulunur. Buna rağmen Milli Kütüphanenin çevrimiçi katalogunda eser Şehrengiz Destanı olarak kayıtlıdır.²⁸² Eser incelendiğinde Mahfî isimli bir şairin içinde çeşitli yer isimlerinin zikredildiği ve 33 dörtlükten oluşan bir destanı olduğu görülmektedir. Bu yer isimlerinden dolayı katalogu düzenleyenler - Barış Karacasu'nun da belirttiği gibi buna dair bir kelimenin olmamasına rağmen şehrengiz olarak kaydetmişlerdir.

²⁷⁹ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/sehregengiz/C3%AEz/148136> (Erişim tarihi: 14.09.2018)

²⁸⁰ Barış Karacasu, "Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı" *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. XXXII, sy. 1, 2008, s. 257-273.

²⁸¹ Barış Karacasu, *TEŞM*, s. 263, 304.

²⁸² <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecmuai-esar/85469> (Erişim tarihi: 19.06.2018)

Mahfi, asıl adı Ali Baba olup 1791-1853 yılları arasında Nevşehir-Ürgüp'te yaşamış bir halk şairidir.²⁸³ Hayatının bir bölümü İstanbul'da geçmiştir. Vefatına yakın 1851 yılında İstanbul'dan ayrılarak memleketine dönmüştür. İşte bu yolculuğunu da yukarıda adı geçen destanda anlatmıştır. 40 dörtlükten ibaret olan bu destan yayınlanmıştır.²⁸⁴ İstanbul'dan başlayarak Ürgüp-Derbent'e kadar olan güzergâh üzerinde yer alan değişik yerleşim yerlerinin isimleri zikredilmiştir. *Üsküdar, Bostancı, Kartal, Geybize (Gebze)....Ürgüp-Derbent* diğer yer isimleri yer almaktadır. Bu destanda yer alan isimlerinden dolayı kataloglara şehrengiz kaydıyla geçtiğini tahmin ediyoruz.

Şehrengiz tanımlarında gördüğümüz *esnaf, meslek sahibi* ve *sanatkâr* güzeller sebebiyle özellikle âşık tarzı şiir geleneğinde halk şairleri tarafından bir şehirde faaliyet gösteren esnafların anlatıldığı destanlar²⁸⁵ bazı araştırmacılar tarafından şehrengiz türü ile ilgi kurularak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra bazen de bir şehri konu edinen şehir destanları da şehrengizlerle karıştırılmış veya karşılaştırılmıştır. Bunlara örnek verecek olursak aşağıdaki metinlerini söyleyebiliriz:

- Meçhul Bir şairin Belgrad Destanı
- Rûzî'nin Esnaf Destanı

2.6.2.1. Rûzî Esnaf Destanı [Hûbân-nâme-i Nev-edâ]

İlk olarak Reşad Ekrem Koçu tarafından bahsedilen *Hûbân-nâme-i Nev-edâ* isimli esnaf destanı 173 meslek hakkında her birinin üçer beyit ile anlatılmasından meydana gelen bir eserdir.²⁸⁶ Üsküdarlı şair Râzî'nin terekesinden çıkan ve 220 mesleği ihtiva eden bir yazma nüshadan yola çıkılarak yendien yayınlanmıştır.²⁸⁷ Eliften başlayarak ye harfine kadar alfabetik olarak devam eden eserde *Âteşçi*'den

²⁸³ Ali Baran, *Ürgüplü Saz Şairi Mahfi (1791-1853)*, Erciyes Matbaası, Kayseri, s. 1.

²⁸⁴ a.e., s. 32-38.

²⁸⁵ Doğan Kaya, *Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları*, Sivas, 2019.

²⁸⁶ Reşad Ekrem Koçu, "Esnaf Civanları, Güzelleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul, Koçu Yayınları, 1971, s. 5338-5344.

²⁸⁷ İrvin Cemil Schick, *Hûbân-nâme-i Nev-edâ*, İstanbul, Kalem ve Hokka Yayınları, 2017. Oldukça az bir sayıda -99 adet- basılması sebebiyle oldukça nadir olan bu eserin bir nüshasını hediye etme lütfunda bulunan Dr. İrvin Cemil Bey'e müteşekkirim.

başlayarak *Yoğurtçu*'ya kadar sadece meslek isimleri verilmiş, şahıs isimlerinden bahsedilmemiştir. Eserin şairi olarak Rûzî²⁸⁸ kabul edilmektedir.

Eseri yayına hazırlayan tarafından Sunuş bölümünde Enderûnlu Fâzıl Bey'in Hûbân-nâme, Zenân-nâme, Çengî-nâme ve Defter-i Aşk isimli eserlerinden şu şekilde bahsedilmektedir:

*“Agâh Sırrı Levend bu eserleri şehrengîz kitabına almışsa da tam anlamıyla türün örneklerinden oldukları söylenemez. Hûbân-nâme-i Nev-edâ da böyledir. Yine de, tanım geniş tutulunca bilinen şehrengîzlerin sayısı bununla birlikte 69'a çıkmış oluyor. Üstelik 17. yüzyıldan sonra şehrengîzlere rağbetin azaldığı düşünüldüğünde, 19. yüzyılın sonlarında yazılmış olması icab eden Hûbân-nâme-i Nev-edâ'nın, türünün bir hayli gecikmiş son örneği olduğu öne sürülebilir.”*²⁸⁹

Bu esnaf destanı aşğıdaki ifadeyle şehrengiz olarak kabul edilir:

*“Hûbân-nâme-i Nev-edâ bir İstanbul şehrengîzidir, baştan sona buram buram İstanbul kokmaktadır.”*²⁹⁰

Eserden örnek meslekler:

Etmekçi

Etmekçi civânı azîzden azîz

Şerbet-i la'l-i hem gâyetle lezîz

Nân-ı azîz ile dolaşır şehri

Ammâ ki hâne-i dildedir yeri

Gâyetle işvebâz olurlar

Bir âşık-ı sâdık mutlaka bulurlar

Pasdırmacı

Pasdırmacı civân Kayseriye'li

Bend oldum sırt pasdırmasın yiyeli

²⁸⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bkz.: Ahmet Emin Güven, **Kayserili Mehmet Emin Efendi (Rûzî)**, Ankara 1993; Erhan Çapraz, **Âşık Rûzî ve Şiiri-Sosyo-Kültürel Bir İnceleme**, İstanbul, DBY Yayınları, 2020.

²⁸⁹ a.e., s. 17.

²⁹⁰ a.e., s. 20.

*Kuşgönünün dahi lezzeti başka
Nukl-ı bâdedir ki içirir aşka*

*Lâkin aybı vardır bed râyihası
Sedef dendânında çemenin pası*

Kahveci

*Kavurduğu â'lâ Yemen kahvesi
Hile katsa işve ile cilvesi*

*Sıvamış kolların o gümüş bilek
Tahmîs köşesinde döğüyor dibek*

*Külâh kenârında âşüfte perçem
Ben ona bakmadan vallâh geçmem²⁹¹*

Birinci bölümde şehrengizlerin tanımları üzerine olan kısımda esnaf, sanatkâr ve meslek sahibi olmanın güçlü bir şekilde vurgulandığını göz önüne alındığında bu tür esnaf destanlarının şehrengiz ile benzer özelliklere sahip olduğu aşıkardır. Fakat muhtevada görülen bu benzerliğin şehrengiz olarak nitelendirmede yeterli olmayacağı kanaatindeyiz.

2.6.2.2. Meçhul Bir Şairin Belgrad Destanı

Sırp Bilim ve Sanat Akademisi Kütüphanesi'ndeki bir yazmada yer alan, 29 dörtlükten oluşan ve 11'li hece ölçüsü ile kaleme alınmış ve şairi bilinmeyen bir destanda Belgrad şehri anlatılmaktadır.²⁹² Destanda Belgrad kalesi, şehirde meydana gelen karışıklılar ve çatışmalar sonucu Türklerin terk etmek durumunda kaldığı mahalleler ve çarşılar ve şehrin yeni sahipleri olan Sırp halkı tasvir edilmiştir. Şehri

²⁹¹ Tıpkıbasım ve metin kısmında sayfa numaraları kullanılmamıştır.

²⁹² Hakan Yalap, "Bir Defterin Peşinden Belgrad'a Yolculuk ve Bir Şehrengiz Denemesi", *Turkish Studies*, C. 11, sy. 15, 2016, s. 633-676.

tanıtıcı bir özellik taşımasından dolayı makale yazarı tarafından aşağıdaki ifadelerle metin şehrengiz olarak değerlendirilmiştir:

“Destan, şekil yönünden halk edebiyatı nazım türü olan destanın özelliklerini; içerik bakımından Klâsik Edebiyat’ın şehrengiz türünün özelliklerini taşımaktadır. Bu sebeplerle bahse konu destan bir şehrengiz denemesi olarak nitelendirilebilir.”

“Destan-ı Belgrad” destan nazım şekliyle yazılmıştır. Ancak içerik ve genel değerlendirme neticesinde manzumeyi bir şehrengiz denemesi olarak da kabul edebiliriz.”²⁹³

Özellikle ilk 10 dördlükteki kale ve kapıların tasvirleri destanda dikkati çeken bölümlerdir:

*Kal’a meydânında gelürken biri
Sancaka tebesidir bâbuñ seyri
Ol kal’ayı binâ iden dilberi
Harta üzre resm-i şavkın seyr itdim*

*İstanbul bâbınuñ râhı doğrudur
Be her şebde karakolları çağırır
Cümle koğuşlara tayıñ dağılur
Anda olan masârifi seyr itdim*

Sırp güzellerinin ayrıntılı tasvirleri de dikkati çekmektedir:

*Kızlarıñ sorarsan Gürci misâli
Çâr köşe iklimde yokdur emsâli
Yaradan bir nusret virse visâli
Sırb içinde hüsn-i zâtı seyr itdim*

*Şâmîler sararlar ebrû tellerüñ
Bülbül gibi söyler Fârsî dillerüñ
Sarmayañ ne bilür ince bellerüñ
Sırb kızında letâfeti seyr itdim*

...

²⁹³ a.e., s. 633, 637.

*Dört yolda bir küçük bâzâr kurulur
Civârı kasablık satır urulur
Cukabağ balığı anda bulunur
Ol çârşuda cemi'sini seyr itdim*

*'Osmanlılar çârşusun kimse begenmez
Kahveleri sakîl gönül alınmaz
Ba'zı nâs sarhoş ağzı dinlenmez
Anda olan harâbâtı seyr itdim
...
Nasıl medh ideyim seni Belgrât
Kalmamış İslâma kesb-i ticâret
Mevkî'inde aslâ yokdur letâfet
Âb-ı Savada hasârâtı seyr itdim²⁹⁴*

Kale, şehir ve Sırp halkının ayrıntılı tasvirleri şehrengizleri hatırlatmakla birlikte türün genel özellikleri dikkate alındığında şehrengiz olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Yazının başlığında kullanılan “Bir Şehrengiz Denemesi” ibaresini dikkate alarak bunun bir teklif olduğunu fakat teknik olarak mümkün olamayacağını belirtmek isteriz.

2.6.3. Neşâtî'nin İstanbul Şehrengizi

Barış Karacasu'nun makalesinde “*Bunların dışında değişik kaynaklarda şehre-engîz ya da akraba metin olarak sayılan yapıtlar*” arasında Neşâtî Ahmed Dede'nin Şehrengîz-i İstanbul isimli eseri yer almaktadır.²⁹⁵ Bunun bir katalogdaki bilgilerin farklı değerlendirilmesinden kaynaklandığını düşünmekteyim. Abdülbaki Gölpınarlı'nın Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesine bağışladığı yazma kitapların yine kendisi tarafından hazırlanan katalogunda yer alan açıklama aşağıdaki gibidir:

²⁹⁴ a.e., 1, 2, 18,19, 20, 21 ve 28. dörtlükler.

²⁹⁵ Barış Karacasu, TEŞM, s. 263, 304.

“111

نشاطی احمد

Naşâtî Ahmed

(1085 H. 1674. m):

شهر انگیز ادرنه

Şahr-Angîz-i Edirna

(Türkçe)

İstanbul'a âid Şehr-Angîz

(Farsça)

İstanbul'a âit Farsça, Edirne'ye âit Türkçe birer Şehr-engîz ikincisinin, Üniv. K. de 545 No.da kayıtlı olduğuna işaret edilmiş. Her ikisi de kâğıtların birer yüzüne kurşunkalemle yazılmış. Talebeden birinin tez hazırlığı olsa gerek.”²⁹⁶

111 numaradaki eserin kaydına göre Neşâtî'nin bir İstanbul Şehrengizi olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki katalogdaki eser incelendiğinde bunun XVI. yüzyılda Sâfî tarafından yazılan ve Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesinde no. 3383'te yer alan Farsça şehrengiz olduğu anlaşılmaktadır. Katalog bilgisinde Sâfî mahlasının yer almaması sebebiyle Farsça İstanbul şehrengizinin zikredilen ilk isim Neşâtî'ye aitmiş gibi anlaşıldığını tahmin ediyoruz.

2.6.4. Sûfî'nin İstanbul Şehrengizi

Barış Karacasu'nun makalesinde Ek 1: Şehr-engîz Yazan Şairler ve Şehr-engîzleri başlıklı derlemede yer almaktadır.²⁹⁷ Muhtemelen bir kaynaktaki yanlışlık sebebiyle bu listeye dahil edilmiştir. Şehrengizler ile yapılan çalışmaların imkanlar dahilinde hemen hemen hepsi görülmesine rağmen Sûfî mahlaslı bir şehrengiz şairine

²⁹⁶ Abdülbâkî Gölpınarlı, **Mevlânâ Müzesi Abdülbâkî Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Kataloğu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 152. Gerçekten de 111 numarada yer alan bu eser Gölpınarlı'nın dediği gibi bir tez çalışmasının müsveddesidir. M. İzzet'in mezuniyet tezi için hazırlanmış bir müsvedde olmalıdır. Numaralanmış 1-40. sayfalar arasında Sâfî'nin Farsça İstanbul şehrengizi, sonrasında 1-8. sayfalar arasında Neşâtî'nin Edirne şehrengizi, 1a-7b arasında Hayretî'nin Belgrad şehrengizi yer almaktadır. Bu üç şehrengizden sonra yazı benzerliğinden dolayı muhtemelen M. İzzet'e ait olduğunu düşündüğümüz Neşâtî'nin Edirne şehrengizi ile ilgili 4 sayfalık Osmanlıca bir inceleme yer almaktadır.

²⁹⁷ Barış Karacasu, **TEŞM**, s. 304.

rastlayamadık. Sâfî mahlaslı şairin Farsça kaleme aldığı bir şehrengizi sebebiyle Sâfî/Sûfî mahlaslarının karıştırıldığını tahmin ediyoruz. Bununla birlikte Sûfî isimli bir şairin şehrengizi olma ihtimali de vardır.

2.6.5. Süheylî'nin İstanbul Şehrengizi

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 07 Tekeli 869/5'te kayıtlı *Hikâye-i Ana Bacı* isimli eserin 58^b-59^b varakları arasında İstanbul Şehrengizi olduğu belirtilmektedir.²⁹⁸ İlgili varaklar incelendiğinde bunun şehrengiz değil manzum mektup muhteviyatında bir kıt'a-i kebire olduğu anlaşılmıştır.

Şehrengiz olarak kaydedilen bu 52 beyitlik bu kıt'a-i kebire Süheylî divanında da 56 beyit olarak kayıtlıdır. Şiirin başında aşağıdaki şekilde bir başlık mevcuttur:²⁹⁹

Bu mektûb-ı manzûm-belâgat-üslûb biñ bir senesinde hıttâ-i Bağdâd-ı bihişt-âbâda varduğumuzda şu 'arâ-yı fesâhat-şi 'ârdan Hâtemî Bege irsâl olunmışdı fî sene 1011 [1592/93].

Manzum mektupta yer alan şairlerin mahlasları ve Kağıthane, Galata ve İstanbul tasvirleri sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve kataloğtaki kayıtlara bu şekilde geçirilmiştir diye tahmin ediyoruz.

2.6.6. Usûlî'nin Edirne Şehrengizi

Charles Rieu tarafından hazırlanan *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum*'a göre Or. 1151'de kayıtlı bir yazmanın 8b-67a varakları arasında Usûlî Divanı yer almaktadır.³⁰⁰ Bu eserin 14^b-20^a varakları arasında Yenice şehrengizi yer almaktadır. Kataloğun ilerleyen sayfalarında diğer bir Usûlî divanı daha yer almaktadır. Add. 7919.'da kayıtlı bu divanın 155^a-163^b varakları arasında Or. 1151.'de zikredilen Edirne? Şehrengizi yer almaktadır.³⁰¹ Hâlbuki Or. 1151.'de söylenilen Yenice şehrengizidir. C. Rieu muhtemelen burada yanlışlıkla Yenice yazacakken

²⁹⁸ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/hikaye-i-ana-baci/58593> (Erişim tarihi: 15.03.2020)

²⁹⁹ M. Esat Harmancı, *Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 177-180.

³⁰⁰ Charles Rieu, *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum*, London 1888, s. 175-176.

³⁰¹ a.e., s. 208.

sehven Edirne yazmıştır diye düşünüyoruz. Bu nottan dolayı Usûlî'nin bir Edirne şehrengizi olduğu düşünülmüştür. Bu düşüncenin Rieu'nun katalogdaki ikinci Usûlî divanını tanıtırken Yenice yerine Edirne yazmasından kaynaklandığını tahmin ediyoruz.

Add. 7917 numarada kayıtlı mecmuanın 106-177. varakları arasında yer alan Usûlî Divanı'nın içeriğine ilişkin verilen bilgilerde şöyle denilmektedir:

“Mesneviler vr. 154^a. Bunlar (mesneviler) Or. 1151'de bildirilen Edirne Şehrengizini içerir. Şehrengiz 155^a-163^b varakları arasında yer almaktadır.”

Bu ifadeden dolayı ilk olarak M. İzzet'in mezuniyet tezinde “Başlıca menba'lara göre yazılmış şehrengizler veya yazan şairlerin listesi” kısmında ismi geçmektedir.³⁰² Daha sonra da Barış Karacasu'nun makalesinde Ek 1: Şehr-engîz Yazan Şairler ve Şehr-engîzleri başlıklı derlemede yer almaktadır.³⁰³ Daha sonraki araştırmalarda da Usûlî'nin bir Edirne şehrengizi olduğu bilgisi tekrar edilmiştir.

Şu an British Library'de Add. MS 7917 numarada kayıtlı olan eserin 155^a varağında Usûlî Divanının başında yer alan mesnevilerden olan ve aşağıdaki beyitle başlayan 32 beyitlik bir mesnevinin ilk 11 beyti yer almaktadır:

Elâ iy kendüyi 'âşık sananlar

Serâb-ı huşkı su sanup kananlar

Sonraki varak olan 155^b'de mesnevinin geri kalan 14 beyti, geri kalan 7 beyitlik kısmı da 156^a'da, bunlardan sonra Yenice şehrengizinin de bu mesneviden sonra yer aldığını tahmin ediyoruz. Dolayısıyla bu varaklarda, en azından görebildiğimiz kadarıyla 155^a-155^b'de Edirne Şehrengizi yoktur. Or. 1151'de kayıtlı bir yazmanın 14^b-20^a varakları arasında Yenice şehrengizi yer almaktadır.³⁰⁴

2.6.7. Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 61/1'de kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id* isimli eserin 64^a-64^b varakları arasında Şehrengîz-i İstanbul'dan seçmelerin kayıtlı olduğu

³⁰² M. İzzet, TEŞ, s.

³⁰³ Barış Karacasu, TEŞM, s. 304.

³⁰⁴ Her iki eserden sınırlı sayıda da olsa varaklar gönderme zahmetinde bulunan British Library Türk Koleksiyonları Kütürörü Michael Erdman'a teşekkür ederim.

belirtilmektedir.³⁰⁵ İlgili mecmuanın bahsedilen varakları arasında kalan kısmın incelendiğinde Yahya Bey'in Şâh ü Gedâ isimli mesnevisinin sebab-i telif bölümünden hemen sonra hikâyenin başında yer alan 531-609. beyitlerindeki Kostantiniyye (İstanbul) hakkındaki bölümün³⁰⁶ bir parçası [539-600. beyitler] olduğu anlaşılmaktadır. Sayfa kenarlarındaki eksiklikler sebebiyle bazı beyitler yoktur.

Bu 'acebdür ki âsmân kirdâr

Bir kenârında yidi kulesi var

beytiyle başlayıp

Câme-i sebz [ile o serv-i revân]

[Tûtî-i bâğ-ı cennet oldu hemân]

beytiyle biten kısım vardır.³⁰⁷

Katalogdaki şehrengiz kaydından daha önce Agâh Sırrı Levend de mesnevinin ilgili bu parçasını şehrengiz olarak değerlendirmiş ve kitabına almıştır.³⁰⁸ Kanaatimize göre bu kısım şehrengiz olarak değerlendirilemektedir. Bu durumda ilgili kısmın mesnevinin bir parçası kabul edilerek “Şehrengiz-Mesnevi İlişkisi” başlığı altında I. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.6.8. Veysî Üveys'in İstanbul Şehrengizi

Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 37 Hk 1213/3 ve 37 Hk 245/4'te yer alan eserler kataloglara Şehrengiz-i İstanbul olarak kaydedilmiştir.³⁰⁹ Yazmalar incelendiği vakit bunların Veysî'nin İstanbul sakinleri hakkındaki eleştirel bir kasidesi olduğu anlaşılmaktadır.³¹⁰

³⁰⁵ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecm%C3%BBA-i-esar-ve-fevaid/60762> (Erişim tarihi: 15.03.2020)

³⁰⁶ Kâzım Yoldaş, “**Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1993, s. 134-143.

³⁰⁷ Varağın kenarının kopması dolayısıyla metin [içinde] bir önceki dipnotta zikredilen tezden, Şâh ü Gedâ mesnevisinden, tamamlanmıştır.

³⁰⁸ Agâh Sırrı Levend, **TEŞ**, s. 35.

³⁰⁹ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/sehrengiz-i-istanbul/48125>

ve <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/sehrengiz-i-istanbul/83606> (Erişim tarihi: 15.08.2020)

³¹⁰ Günay Kut, “Veysî'nin Divanında Bulunmayan Bir Kasidesi Üzerine” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1970, s. 169-178. Aynı yazı, Günay Kut'un Yazmalar Arasında adlı eserinde de yayımlanmıştır. Fakat bu eserde makalenin adı “Veysî'nin Divanında Bulunmayan (Veysî'ye Atfedilen) Bir Kaside Üzerine” olarak değiştirilmiş ve bazı notlar eklenmiştir. (Bkz. “Veysî'nin Divanında Bulunmayan (Veysî'ye Atfedilen) Bir Kaside Üzerine”, **Yazmalar Arasında Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları 1**, İstanbul, Simurg Kitapçılık, 2006, s.41-48); Zehra Toska, “**Veysî Divânı, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1985, s.

Eyâ ey kavm-i İslâmbol bilün tahkik olun âgâh

İrişür nâgehân bir gün size hışm ile kahrullâh

beytiyle başlayan bu kasidede Veysî, İstanbul'da meydana gelen bozulmayı, çöküntüyü eleştirmektedir. İstanbul halkına seslenmekle birlikte dönemin padişahına öğüt vererek onu etrafındakilere karşı uyarır. Toplumda meydana gelen bozulmanın sebebi olarak gördüğü sadrazamdan başlayarak her düzeydeki idareci ve görevlileri de eleştirmekten geri durmaz. Kasidenin beyit sayısı nüshalara göre farklılık göstermekle beraber en son yayında 52 beyit olarak yer almaktadır.

Muhtemelen İstanbul sakinlerine seslenerek yazılması ve çeşitli kademelerdeki devlet görevlilerinin zikredilmesi sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirilmiş ve katalog kayıtlarına da bu şekilde kaydedilmiştir.

57-59; 155-161; Esra Egüz, "İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedim, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 40, s. 36-45; 63-68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHRENGİZ METİNLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Şekil Yönünden İnceleme

3.1.1 Şehrengizlerde Kullanılan Nazım Şekilleri

Şehrengizlerin yazımında kullanılan nazım şekli çoğunlukla *mesnevidir*. Bunun yanı sıra *muhammes* ve *kıt'a* nazım şekli ile yazılan şehrengizler de mevcuttur.

Ana metinde kullanılan bu nazım şekillerine ilaveten şehrengizlerin değişik yerlerinde *gazel*, *kıt'a*, *nazım* ve *rubai* nazım şekillerinin de kullanıldığını görmekteyiz.

Mesnevî

İncelemeye konu edinen ve elimizde olan 55 şehrengizin 51 tanesi mesnevi ile yazılmıştır. Bununla birlikte bu metinlerin içinde diğer nazım şekilleri de yer almaktadır. Tam metinleri elimize geçmeyen, kaynaklardan haberdar olduğumuz ve elimizde birkaç beyit bulunan 8 şehrengiz de mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Böylelikle toplam 59 şehrengiz mesnevi ile yazılmıştır diyebiliriz.

Gazel

Şehrengizlerde gazel nazım şekli de kullanılmıştır. Bu gazeller metin içerisinde bulunduğu yere göre farklılık göstermektedir.

İlk örnek olarak kabul edilen Mesîhî'nin Edirne şehrengizinde sonuç ve dua mahiyetinde beşer beyitlik -kıl ve -eyle redifli iki gazel bulunmaktadır.¹ Mesîhî'nin tesiriyle hâtîme ve duâ kısmında gazel yazma bazı şairler tarafından bir gelenek hâline getirilmiştir. Hatta bu şairler aynı redifi, -eyle redifini, kullanmışlardır. Gelibolulu Mustafa Âli yazdığı Gelibolu şehrengizinin sonunda güzeller için duâ ederken aynı şekilde beş beyitli -eyle redifli bir gazel yazmıştır.² Sonda yer alan bu gazellerden biri Hâdî tarafından Saray (Tekirdağ) için yazılan örnekte yer almaktadır. Dua mahiyetinden

¹ MEŞ, b. 179-183(-eyle); 184-188(-kıl).

² AGŞ, b. 82-86.

eserin sonunda beş beyitlik -eyle redifli bir gazel vardır.³ Hâdî Edirneli bir şairdir, Mesîhî'nin şehregizinden haberdardır ve bunu beyitlerinde belirtir.⁴

Hâtîme ve duâ bölümlerinde yer alan gazellere baktığımızda Behiştî'nin Bursa şehregizinde beş beyitlik bir gazel⁵; Beyânî'nin Sinop şehregizinde beş beyitlik bir gazel⁶; Maksâdî'nin İştîp şehregizinde –olsun redifli beş beyitlik bir gazel⁷ ve Za'fî'nin İştîp şehregizinin sonunda –itsün redifli beş beyitlik bir gazel bulunmaktadır.⁸ Yine aynı şairin Yenice için yazdığı şehregizde yer alan bazı beyitlerin yedi beyitlik bir gazel olduğunu ve sonda yer alması gerektiğini düşünüyoruz.⁹ Bu gazel de –eyle redifli olduğu için Mesîhî'nin tesiri ile yazılmıştır.

Sonda yer alan gazellere Câmi'î'nin Manisa şehregizinde de rastlamaktayız. Muhammes nazım şekli ile yazılan metin bittikten sonra yazmada dokuz güzel adına yazılmış adet gazel yer almaktadır.¹⁰ İlk metin muhammes ile yazılmış ve bitirilmiştir. Ondan farklı olarak bu gazeller yer almaktadır. Eser tek nüsha olduğu için bunun mecmuayı derleyen tarafından mı yapıldığı veya şair tarafından bilerek mi sona konulduğunu bilemiyoruz. Şehregizin yayınında bu gazellerde yer almıştır. Her bir gazelin başına aynı bir şehregizde görüleceği üzere *Be-nâm-ı Ahmed-i Kassâb, Be-nâm-ı Mahmûd-ı Hallâc* vb başlıklar yazılmıştır. Bu yönüyle gazeller ikinci bir şehregiz hüviyetindedir veya şehregizin devamı niteliğindedir.

³ HŞŞ, b. 480-484.

⁴ HŞŞ, b. 113, 118.

⁵ BBS, b. 109-113.

⁶ BŞŞ, b. 228-232.

⁷ MİŞ, b. 116-122. Bu gazelin olduğu varak kopukluk sebebiyle eksik olsa da kafiye ve rediften dolayı 7 beyitlik bir gazel olduğu anlaşılmaktadır. 1. Beytin ilk mısraı ile 7. beytin kafiye ve rediflerine baktığımızda -olsun redifli bir gazelin varlığı belli olmaktadır.

*Cemâli gülleri ferhunde **olsun***

Açılsın (yazmada ve neşirde eksiktir)

...

Rakîb-i bed-likâ nâlende giryân

*Henüz 'âşık olanlar hande **olsun***

⁸ ZİŞ, b. 79-83.

⁹ MYŞ, b. 131, 133-138. Eseri yayınlayan tarafından da mecmuanın fiziki yapısından kaynaklanan sebeplerden dolayı tertibinde bir düzensizlik olduğu belirtilmiştir. Bu konuda müellif haklıdır. –eyle redifli 7 beyitlik bu gazelin yerinin eserin sonu olduğunu düşünmekteyiz. Yine araya giren 132. beytin de kafiyesinden dolayı yerinin burası olmadığı kanaatindeyiz.

*Înâyet kıl beni ferhunde **eyle***

*Güzeller medhine güyende **eyle***

...

Unutma Maksadî bu dâstânı

*Oku yaz dilde dâim ezber **eyle***

¹⁰ CMŞ, s. 237, 240-244.

Yine buna benzer bir durumun Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizinde olduğunu görmekteyiz. Şehrengizin ilk yayını olan makalede yazmada yer alan 4 adet gazel M. Çavuşoğlu tarafından "...müstensihi tarafından sonradan ilâve edilme ihtimâlini gözönünde tutmakla berâber, aynen muhafaza etmeği uygun buldum." notuyla şehrengizin sonunda yer almıştır.¹¹

Câmi'î ve Yahya Bey örneklerinde gördüğümüz gazeller ana metne hâtîme, sonuç vb gibi bağlantılarla bağlı olup olmamalarıyla farklılık göstermektedir.

Sonda yer alan gazellerden hariç metin başında ve içinde de yer alan gazeller de bulunmaktadır.

Ârif'in Kütahya şehrengizinde giriş mahiyetinde 8 beyitlik bir gazel yer almaktadır. Eksik bir metin olmakla birlikte bu kısımda şair tûtî (şairlik tabiatına)'ye seslenerek konuya giriş yapmaktadır.¹²

Metinlerin içinde yer alan gazellere bakacak olursak türün içerisinde başka bir örneğine rastlanmayan, orijinal sayılabilecek bir kullanım olarak değerlendireceğimiz bir durumu İshak Çelebi'nin Üsküp şehrengizinde görmekteyiz. Şair şehrengizinde ele aldığı 6 güzeli mesnevî nazım şekli ile övdükten hemen sonra bu güzeller hakkında isimlerinin redif olarak kullandığı beşer beyitlik müstakil gazeller söyler.¹³ Bu gazellerde mahlas kullanılmamıştır. Mehmed Bekir, Mahmûd, Pîr Alî, Mustafa, Kılıcoğlu Alî Balî ve Kazancıoğlu Mustafa isimli güzeller için gazeller yazmıştır. Kılıcoğlu Alî Balî'den sonra gelen gazelin redifi Hasan'dır. Diğer güzellerdeki isim uygunluğunu bu örnekte göremiyoruz. Bu durum muhtemelen müstensih tarafından yapılmış bir yanlışlıktan kaynaklanmaktadır veya başka bir sebebi vardır. Ali ismiyle Hasan isminin yakınlığı üzerinden düşünmek de mümkündür.

Yine diğer şehrengiz metinlerinde görmediğimiz ve İshak Çelebi'nin kullanımına benzer güzellerin övülmesinde gazel kullanımını Nazûkî'nin Taşköprü şehrengizinde rastlamaktayız. Nazûkî şehrengizine mesnevi nazım şekliyle başlamış ve aşağıdaki 49. beyitle de güzellerin övgüsüne gelmiştir:

¹¹ YİŞ, s. 78, 106-108. Fakat daha sonra yapılan Divân neşrinde bu gazeller şehrengizin sonunda yer almamıştır. Bkz.: Mehmed Çavuşoğlu, "İstanbul Şehrengizi", **Yahyâ Bey Dîvan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 244-275.

¹² ARKS, s. 198, b. 1-8.

¹³ İÜŞ, s. 102-108.

Bu devrũñ Nâzûkî ahvâli böyle

Bu şehir-i dil-güşâ eşkâli şöyle

Her bir güzeli beşer beyitlik bir gazel ile ele almıştır. On güzel on gazel ile övülmüştür.¹⁴ Bu gazelerde mahlas kullanılmıştır. Bu yönüyle İshak Çelebî'den farklıdır. Bununla birlikte gazellerin güzeller hakkında olmadıkları, müstakil gazeller olmaları da ihtimal dâhilindedir.

Güzellerin övgüsünde gazel kullanımına bir örnek de Sıyâmî'nin Antakya şehrengizinde görülmektedir. Sıyâmî adını açıkça belirtmediği ilk güzeli aşağıdaki beyitle başlayan beş beyitlik bir gazel ile övmüştür:

Birini anlaruñ ser-defter itdüm

Güzeller içre anı mihter itdüm

Bu gazelde şair mahlasını kullanmıştır.¹⁵ Bu gazle, metinde *gazel-i münâsib* başlığı ile verilmiştir.

Güzellerin gazel ile övülmesinden hariç mesnevilerin çeşitli yerlerinde de gazeller kullanılmıştır.

Derzizâde Ulvî'nin Manisa şehrengizinde konunun anlatımına uygun bir şekilde “Gazel-i Münâsib-i Hûb” başlığıyla beşer beyitlik üç adet gazele yer verilmiştir.¹⁶ Bu örnekte mesnevilerdeki gazel kullanımını hatırlatmaktadır.¹⁷

Vahîd Mahtûmî Lalezâr isimli Yenişehir şehrengizinde sebep-i telif kısmından sonra “Gazel-i Ârzû-Me’âl-i Vahîd” başlığıyla beş beyitlik bir gazel söyler.¹⁸

Böylelikle gazelerde üç farklı şekilde gazel kullanımı olduğunu görmekteyiz. Birinci grupta eserin sonunda hatime ve duâ mahiyetinde olan kısımda; ikincisinde metin içerisinde güzeller için ve üçüncü kullanım ise metnin başında veya ortasında kullanım.

¹⁴ NTŞ, bkz. IV. Bölüm.

¹⁵ SAŞ, b. 32-36.

¹⁶ UMŞ^b, b. 228-232; 259-263; 318-322.

¹⁷ Robert Dankoff, “The Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis,” *Journal of Near Eastern Studies*, C.: 43, sy. 1, 1984, s. 9-25. Tercümesi için bkz.: Güler Doğan Averbek, “Aşk Hikâyelerinde Lirizm: Farsça ve Türkçe Mesnevilerde Gazelin Kullanımı”, *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C.: 2 sy.: 5, 2014, s. 183-211.

¹⁸ VMYS, b. 207-211.

Kıt'a

Âşık Çelebi, Halil(-i Zerd) hakkında bilgi verirken “Bursa hakkında dilberleri evsâfında bir şehir-engîz-i şekl-i kıt'a dimişdür andan ceste ebyâtdur.” demektedir ve aşağıdaki beyitleri örnek olarak vermektedir.¹⁹ Bu beyitlerden ve şekl-i kıt'a ibaresinden anlaşılacağı üzere kıt'a-yı kebire olarak kaleme alınmış olmalıdır.

İncelenen metinler içerisinde kıt'a ile yazılmış tek şehrengiz örneğidir.

Ebyât

Kulca assı idemez kim sever mû-tâbı

Çulı torbayı yir oñmaduk olur aña uyan

Ben katır-zâdeden ey dil nice el çekmeyeyüm

Eşek ayağı geçer 'âşıkına ol fettân

Sevme baş ağrısı oğlan ki reh-i 'ışkında

Derd-i ser çekmeyenüñ başına itmez dermân

Bunun yanı sıra özellikle şehrengizlerin hâtime, dua ve tarih bölümlerinde kıt'aların kullanıldığını görmekteyiz.

Hacı Dervîş'in Mostar şehrengizinin sonunda üç beyitlik bir tarih kıt'ası yer almaktadır.²⁰

Derzizâde Ulvî'nin Manisa şehrengizinde hâtime ve dua konulu dört adet kıt'a bulunmaktadır.²¹

Yahya Bey'in İstanbul şehrengizinde sonunda fahriye ve dua konulu 13 beyitlik bir kıt'a-i kebire yer almaktadır.²²

Za'fî'nin İştîp şehrengizinin sonunda tarih için yazılmış dört beyitlik bir kıt'a yer almaktadır.

¹⁹ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Su'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C.3, s. 1535.

²⁰ *HDMŞ*, b. 295-297.

²¹ *UMŞ*^b, b. 333-338; 339-340, 341-342; 343-344. Bu kıt'aların yerlerinin farklı olduğunu 2. bölümde belirtmiş idik.

²² *YBİŞ*^b, b.333-345.

Kıtaların ilk beyti kendi içinde kafiyeli olan şekli *nazım* da tek örnek olarak kullanılmıştır. Nüvîsî'nin İstanbul şehrengizinin sonunda altı beyitlik bir münâcât nazım ile kaleme alınmıştır.²³

Muhammes

Mesnevi nazım şeklinden sonra şehrengizlerde ana metinde kullanılan nazım şekillerinden birisi de muhammestir.

Ravzî'nin Edincik şehrengizi muhammes-i mütekerrir²⁴, Câmi'î'nin Manisa şehrengizi²⁵, Za'fî'nin Âbkır şehrengizi²⁶ ve hangi şehir için yazıldığını eksik olduğu için bilmediğimiz ama şehrengiz olarak değerlendirdiğimiz örnek²⁷ de muhammes nazım şekli ile yazılmıştır.

Dört adet metin ile nadir kullanılan nazım şekillerindendir.

Rubâi

Esîrî'nin Bağdat şehrengizinin girişin yer alan ve dibace olarak değerlendirebileceğimiz mensur kısımda üç adet rubâi yer almaktadır. Bu yönüyle incelenen metinler arasında tek örnektir.²⁸

Görüldüğü gibi kullanılan nazım şekilleri ana metin ve içerisindeki kullanım olmak üzere farklılık göstermektedir. Ana metinler mesnevi, muhammes ve kıt'a nazım şekilleri ile yazılmıştır. Mesnevinin bu kadar çok örnekte kullanılması türün ayırt edici özelliklerinden biri olmaktadır. Bugünden sonra tespit edilecek yeni örneklerde değişik nazım şekillerinin görüleceği muhtemeldir.

Ana metnin aynı sıra diğer nazım şekillerinin -gazel, kıt'a, nazım ve rubai- de kullanıldığı görülmektedir.

²³ NİŞ, b. 161-166.

²⁴ REŞ, s. 100.

²⁵ CMŞ, s. 237. Başlıkta “*Şehrengîz be-tarîk-i tahmîs der evsâf-ı cüvânân-ı vilâyet-i Mağnîsâ Câmi'î*” demesine rağmen burada kastedilen muhammes olmalıdır. İkinci bir mahlasın olmayışı ve mısralar arasındaki konuları benzerliği bunu göstermektedir.

²⁶ ZAŞ, bkz.: IV. Bölüm.

²⁷ ZMŞŞ, bkz. IV. Bölüm.

²⁸ EBS, s. 456-457.

3.1.2. Şehrengizlerde Kullanılan Vezinler

Şehrengizlerde çoğunlukla hezec bahrini *mefâilün/mefâilün/feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Bunun yanında sayıca az da olsa hafif bahrinin *feilâtün/mefâilün/feilün* kalıbı kullanılan örnekler vardır (Ârif'in Kütahya, Belîğ'in Bursa, Hısâlî'nin Bursa, Neşâtî'nin Edirne, Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir ve elimizde sadece 2 beyti bulunan Âşık Çelebi'nin Bursa şehrengizleri).

Mesnevi nazım şekli dışında muhammes nazım şekliyle yazılan şehrengizlerde ise remel bahrinin *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbı tercih edilmiştir.

Mesnevi nazım şekliyle yazılıp içinde gazel ve diğer nazım şekilleri bulunan örneklerde ise remel bahrinin *fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbı ile hezec bahrinin kalıbı *mefâilün/ mefâilün/mefâilün/mefâilün* kalıbı kullanılmıştır.

3.2. Muhteva Yönünden İncelenme

3.2.1. Özel Bir İsimle Anılan Şehrengizler

Şairler şehrengizlerine genellikle özel bir isim vermemişlerdir. Yazmalarda çeşitli başlıklar görülmekle birlikte şehrengizler yazıldıkları yerin ismiyle anılmaktadır:

Şehrengîz-i Hûbân-ı Kûtâhiyye Şânehu 'llâhi 'Ani 'z-Zevâtî 'l-Beldiyye

Şehrengîz Berây-ı Hûb-Rûyân-ı Gelibolu

Şehrengiz Der-Medh-i Cûvânân-ı Edirne

Şehrengiz-i Bursa

Şehrengiz-i mahrûse-i Haleb

Bununla birlikte bazı şairlerin az da olsa yazdıkları eserlere özel isimler verdikleri görülmüştür. Fakat bu yaygın bir kullanım değildir.

Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi

Şehrengizin yazma nüshalarında yer alan “Şehr-Engîz-i ‘Azîzî der-Hûbân-ı Zenân-ı İstânbûl Nigâr-Nâme-i Zevk-Âmîz der-Üslûb-ı Şehr-Engîz” başlığındaki “Nigâr-nâme”nin şehrengizin özel isminin olduğunu düşünüyoruz. Şehrengizde yer alan kadın güzellere için kullanılan başlıklarda ve vasfedildikleri beyit içlerinde *nigâr* kelimesinin sıklıkla kullanıldığını görüyoruz:

Nigâr-ı Cefâ-Pîşe Burğucı-zâde ‘Âyişe

Birisi Burğucı-zâde nigâruñ

Adı ‘Âyişe’dür ol şîve-kâruñ (AİŞ, b. 90)

...

Nigâr-ı Pür-Sitem Derzî Kızı ‘Âlem

Nigâruñ biri derzî kızı ‘Âlem

Anuñ âvâresidiür halk-ı ‘âlem

Cemâli âftâb-ı ‘âlem-ârâ

Hilâl-ebrû cebîni mâh-ı garrâ

Nazîri yok nigâr-ı dil-sitândur

Velî ‘âlem gibi nâ-mihr-bândur (AİŞ, b. 72-74)

Bu sebeple başlıkta geçen *Nigâr-nâme* ibaresini esere verilen bir özel isim olarak kabul ediyoruz.

Beliğ’in Bursa Şehrengizi

Beliğ Bursa için yazdığı ve “Nâm-ı İn Şehr-Engîz-i Cilve-Resâ Âyîne-i Hûbân-ı Burûsa El-Mahrûsa” başlığını taşıyan eserine “Âyîne-i Hûbân” ismi vermiştir. Bunu aşağıdaki beyitte belirtmiştir:

Sözümüz vâsıl-ı pâyân oldu

Nâmı âyine-i hûban oldu (BLBŞ, b. 93)

Vahîd Mahtûmî’nin Yenişehir Şehrengizi

Üçüncü örnek olarak Vahîd Mahtûmî’nin Yenişehir için yazdığı esere dönemin lâle düşkünlüğünün veya Lale devri denilen dönemin hemen başlangıcında İstanbul’dan sürgüne gitmesinin de etkisiyle Lâlezâr ismini vermiştir. Şehrengizin yazılmasına vesile olan 4 arkadaşının tavsiyesi ile eserine bu ismi verir.

Çünkü olmaz bu gülşen içre kamu

Hûb-rûlarda mihr ü lâlede bû

İsm-i sâmi **Lâlezâr** olsun

Ehl-i 'irfâna yâdigâr olsun

Çün o subh-ı bahâr olınsa neşîd

*Diyelim aña **Lâlezâr-ı Vahîd*** (VMYŞ, b.193-195)

Bu üç örnekten ikisinin XVIII. yüzyılda yazıldıklarını, Belîğ (telif tarihi 1707-8) ve Vahîd Mahtûmî (telif tarihi 1721-22?) göz önüne aldığımızda şehrengizlerin özel bir isimle anılmasının geç bir dönemde ortaya çıktığını ve rağbet görmediğini söylemek mümkündür. İlk örnek olan Azîzî'nin metni ise kadın güzelleri konu edinmesiyle var olan örneklerden tamamen farklıydı. Bu özelliğine ek olarak da özel isminin olması çok şaşırtıcı olmamalıdır. Sadece üç örneğinin olması, yaygınlaşmadığını veya ilk örnekten itibaren XVIII. yüzyıla gelinceye kadar şairlerin çoğunun böyle bir kullanımı tercih etmediklerini göstermektedir.

Yukarıdaki iki örnekten farklı iki kullanım da mevcuttur. Bu örneklerde şairler eserlerine özel bir isim vermemişler, türün yaygın olan kullanım adının şehrengiz yerine başka kelimeler tercih etmişlerdir.

Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu

Esîrî yazdığı eserini diğer şairlerin aksine şehrengiz yerine şehrâşûb olarak tanımlanmıştır. Bunu da eserinin mensur dibacesinde ve üç farklı beyitte açıkça belirtmiştir:

*Didüm bir tâze **şehr-âşûb-ı zîbâ***

Kamu medh-i cevânân-ı dil-ârâ (EBS, b. 42)

Fars edebiyatında bu muhtevada yazılan şiirlere verilen genel isim şehrâşûb'tur. Bağdat şehri için yazılan bir örnekte bu ismin tercih edilmesinde yazılan şehrin Bağdat'ın Fars edebiyatı geleneğinde yakın bir bölge olmasıdır diye düşünüyoruz. Bu kullanımın ikinci bir örneği yoktur. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Sâfî mahlaslı bir şair tarafından yazılan İstanbul hakkındaki eserde dahi bu isim kullanılmamıştır, şehrengiz ismi tercih edilmiştir. Bu tercihte coğrafyanın tesiri altında kaldığı veya yakın olduğu edebiyat geleneğinin etkisi söz konusudur.

Kâmî'nin Revân Deyrengizi

Kâmî mahlaslı bir şair tarafından Revân için yazılan şehrengizde de şairin kendi tasarrufu ile şehrengiz kelimesi yerine deyrengiz kullanıldığını görmekteyiz. Şair Revan şehrini içi güzellerle dolu bir deyr[:kilise]'e benzetmiştir:

Turup beytü 'l-hazenden yola girdüm

*Sanemlerle tolu bir **deyre** irdüm (KRD, b. 58)*

...

*O **deyrüñ** nakş olan meh-peykerinden*

Görüp göñlüm gözüm tutduklarından (KRD, b. 92)

...

İdüp engîn ma'ânî birle terkîb

*Bu **deyr-engîze** virdüm nazm u tertîb (KRD, b. 95)*

Bu isimlendirme de diğer örneklerde görülmeyen bir tercihtir. Şehrengiz yerine kullanılan şehrâşûb Fars edebiyatında kullanılan terim haline gelmiş bir kelimedir. Fakat buradaki deyrengiz tercihi yapılan bir benzetmenin sonucudur. Şairin kendi tasavvuru olan, orijinal bir kullanımdır.

3.2.2. Şehrengizlerde Kullanılan Diller

Tezimizde incelemeye aldığımız şehrengizler Türkçe yazılmıştır. Bununla birlikte metinlerde yer alan bazı mısra ve beyitler Arapça ve Farsça'dır. Kanunî zamanında Sâfî'nin yazdığı İstanbul şehrengizi ise Farsça kaleme alınmıştır. Bu sebeple incelememize alınmamıştır.

Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu

Mensur dibâce kısmındaki hamdele ve salve bölümü Arapça'dır. Münâcât kısmında yer alan 12-18. beyitler Farsça'dır.

Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi

Münâcât kısmı sayabileceğimiz 1-3. beyitler Arapça, na‘t olarak değerlendirilen 4-5. beyitler ise Farsça yazılmıştır.

Sânî’nin İnebahtı Şehrengizi

Münâcât bölümünün 1-2. beyitleri Arapça, 3-4. beyitleri Farsça yazılmıştır. Şehrengizin 72. beytin ikinci mısraı da Farsça kaleme alınmıştır.

Yahya Bey’in Edirne Şehrengizi

Şehrengizde yer alan 45. beyit Arapça bir duadan oluşmaktadır.

Beyitlerde Arapça ve Farsça kullanmanın yanı sıra bazen de mısralarda tamamen Arapça veya Farsça ibarelerin kullanılması söz konusudur.

3.2.3. Yazılışına Tarih Düşürülen Şehrengizler

Mesnevilerin beyitlerinde eserin kaç beyitten oluştuğu, isminin ne olduğu, nerede kaleme alındığı, telif tarihi gibi ayrıntılar yer almaktadır. Şehrengizlerin de büyük çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazıldığını düşündüğümüzde bu bilgilerden bazılarının yer alması mümkündür.

İncelemeye aldığımız şehrengizlerden dördü için yazılışına tarih düşürülmüştür. Bunlardan iki örnek ana metnin nazım şeklinde mesnevi, iki tanesi de kıt‘a olarak kullanılmıştır.

Belîğ’in Bursa Şehrengizi

Belîğ’in şehrengizinin yazılışını tarihini lafzen h. 1119 (m. 1707/1708) şeklinde söyleyerek belirtmiştir.

Biñyüz on tokuz idi ol hengâm

Oldı bu nüsha-i zîbâ itmâm (BLBŞ, b. 269)

Hâcî Dervîş’in Mostar Şehrengizi

Mostar için bir şehrengiz kaleme alan Hâcî Dervîş, eserinin sonunda bir tarih kıtasına yer vermiştir:

Kıt ‘a

Tamâm oldu çü Şehr-engîz-i Mostâr

İdüp fikr-i dakîki hâtır-ı rîş

‘Aceb târîhini anuñ ne yazsam

Kılurken kendi dilde anı tefîş

Didi ol demde nâ-geh hâtif-i gayb

“Murâduñ hâsıl oldu yine Dervîş” (h. 1040) (HDMŞ, b. 295-297)

Bu tarihe göre eser m. 1630/1631 yıllarında tamamlanmıştır.

Maksadî’nin Yenice Şehrengizi

Maksadî Yenice için yazdığı şehrengizini söylediği “nakdî bâb-ı temmet” ibaresinin ebced hesabıyla karşılığı olan h. 1009 (m. 1600/1601) senesinde tamamlamıştır.

Bî-hamdillâh ki irişdi tamâma

*Kapar târîh-i nakdî bâb-ı temmet*²⁹ (H. 1009/ M. 1600) (MYŞ, b. 180)

Za‘fî’nin İştîp Şehrengizi

Za‘fî yazdığı diğer şehrengizlerden farklı olarak İştîp için yazdığı örneğin sonunda aşağıdaki tarihe yer vermiştir:

Târîh

Za ‘fî-i bî-nevâ-yı bî-ârâm

geşt idüp bu devr-i devvârı

geldi bir şehre İştîfe nâmı

sanasın bâğ-ı huld gül-zârı

bülbül-i tab ‘ı ol gülistânda

sevdi bir gül yañaklı dil-dârı

²⁹ Makalede Kayur târîhi nakdi bâb-ı temmet şeklinde okunan bu mısra bu şekilde değiştirilmiştir.

mübtelâ olduğına ol yâra

oldı târîh ü küşte-i yârî (946)³⁰ (m. 1539/1540) (ZİŞ, b. 84-87)

3.2.4. Şehrengizlerdeki “Güzel” Kimdir?

Şehrengizlerde *hûb*, *mahbûb*, *sanem*, *dilber*, *güzel* vb. sıfatlarla ele alınan kişiler kimlerdir? Şairlerin zihinlerinde tasarladığı hayali kahramanlar mıdır? “Güzel” sıfatı ile ne kastedilmektedir? Sadece dış güzellik mi ön plana çıkmaktadır? Bu güzeller neden erkektir? Gerçekten bu kişiler şairin yakinen tanıdığı, onlara karşı ister mecâzî/hakikî bir aşk ile duygu sahibi olduğu kişiler midir? Bu soruların sayısı çoğaltılabilir. Tabii ki bu soru sadece şehrengizler için geçerli değildir. Klasik edebiyatın diğer nazım türlerinde de bahsedilen güzeller/kişiler için de aynı sorular sorulabilir: Şehrengizlerin bu yönüyle diğer nazım şekillerinden farkı sadece çok sayıda erkek isminin bir arada geçmesidir, yani yoğun bir hâlde olması mıdır? Divanlarda isim redifli gazeller veya beyitler içinde dağınık bir şekilde bulunan erkek güzeller ile farkı var mıdır? Varsa nedir? Yoksa neden şehrengizler bu yönüyle oldukça fazla dikkat çekiyor da gazellerin veya diğer şiirlerin bu yönü öne çıkmıyor?

Şehrengiz metinlerine göre isimleri zikredilen bu güzeller kanaatimize göre:

- Gerçek kişilerdir, hayali değildirler. Şairler mutalaka bir sebep (görev alma, seyahat sebebi, memleketi olma, ikâmet etme vb durumlar) ile bulundukları şehirler için şehrengiz yazmışlardır. Dolayısıyla bu şehirlerde gördükleri, tanıdıkları kişileri eserlerine almışlardır.
- Hatta bazı güzellerin kimlikleri kaynaklardan tespit edilebilmektedir. Örneğin; Âşık Çelebi’nin Bursa şehrengizi yer alan Sun’î’nin hayatı hakkında yine aynı müellifin tezkiresinde bilgi vardır.

Lâmi’î Çelebi’nin Bursa şehrengizinde aşağıdaki şekilde geçen kişi Yenişehir için bir şehrengizi şairi Rahmî mahlasını kullanan Nakkaş Bali oğlu Mehmed’dir. Beyitlerdeki *ter gonçe* ifadesi muhtemelen Mehmed Çelebi’nin yaşının küçük olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

³⁰ Makalede 947 yazılmıştır.

Nakkâş Bâlî oğlu Şâh Mehmed Çelebi

*kanı Nakkaş Bâlî oğlu dil-ber
gözi âhû beñi câzü sitem-ger*

*bugün açılmaduk ter goncedür ol
nece vasf eylesem yüz oncadur ol (LBŞ^b, b. 156-157)*

Yine aynı kişiyi, bu defa mahlası Rahmî ile Yahya Bey'in İstanbul şehrengizinde ismi geçen kişilerden biri olarak görmekteyiz:

Rahmî demekle mevsûf gavvâs-ı bahr-ı eş'âr nakşı güzel bir hûb-ı zîbâdur

*Biri Nakkâş Bâlî oğlu Rahmî
Dil-i bî-çâreme olmadı rahmî*

*Olupdur kulzüm-i nazm içre gavvâs
Sözi bahr-ı gazelde gevher-i hâs*

*Nazar kıl ol gözi ile kaşı gözle
Bu nakşı fikr idüp nakkâş gözle (YİŞ, b. 127-129)*

Cemâlî'nin İstanbul şehrengizinde Bâkî ismiyle anılan ve mahlasının da Kemâlî olduğu belirtilen kişi muhtemelen şairi kardeşidir:

BÂKÎ

*Birinüñ adam öldürür firâkı
Ola adı gibi 'âlemde bâkî*

*Diger ebrûları 'âlem harâcı
Mübârek kaddi tâcı*

*Suhandân ü zarîf ü nükte-perdâz
Nagam-sâz u şi 'ir-gûy u semen-nâz*

*Cebîni mâh u rûyî mihr-i enver
Kanad yirinde san ... musavver*

Olursa mahlası tañ mı Kemâlî

Çün oldur hem-dem u yâr-i Cemâlî (CİŞ, b. 235-239)

Lebibî'nin Eyüp için yazdığı şehrengizin ilk güzeli de muhtemelen, Eyüp'te doğan ve meşhur bir hattat ailesine mensup Suyolcuzâde Mehmed Necib³¹ olmalıdır:

Mehemmeddür biri Suyolcu-zâde

Akar ayağına diller ziyâde

Şekerdür tatlıdur şîrîn zebânı

Lebi âb-ı hayât-ı câvidânî

N'ola itse zülâl-i la 'lin ihsân

O durur çeşme-i hayl-i cüvânân (LEŞ, b. 1-3)

- Yer alan bu güzellerin hepsi esnaf değildir. Asker, vaiz, şeyh, talebe vb. değişik mesleklere mensup kişilerdir. Bazılarının mesleği bile belirtilmemiştir; isim veya lakapları ile anılmıştır. Hatta isimleri anılmadan, çeşitli sıfatlarla anılan az da olsa güzeller vardır.
- Yaşça her zaman divan şiirindeki güzelin belirgin özelliklerinde biri olan -hattı henüz çıkmamış- çok genç kişiler değildir. Bir kısmı yaşının büyük olduğunu çeşitli ipuçlarından (Örneğin *Ağa*, *Çelebi* ve *Paşa* sıfatlarıyla anılmaları) tahmin ettiğimiz kişilerdir. Yaşının genç olmasına vurgu yapılan güzeller için *gonca*, *şagird* veya *püser* tabirleri kullanılmıştır.
- Bu kişiler şehrengizde yer almaktan çekinmezler. Onlar için bu itibarlarını düşük gösterecek bir olay değildir. Belig'in Bursa şehrengizindeki aşağıdaki beyitlerden gördüğümüz gibi bazı kişilerin kendi isimlerini de yazmalarını talep ettiklerini görürüz:

Çârdeh sâledür ol gûyâ

Beni de deftere it dir imlâ

³¹ Muhittin Serin, "Suyolcuzâde Mehmed Necib", *DİA*, C. 38, s. 2.

Bir g zeşte beni kayd eyle diye

Dinil r a a hem n G kdereye (BLB , b. 265-266)

Bursal  Sun'  ise  şık  elebi'ye  ehrengizde neden yer aldı ı i in de il, sadece sıralamaya itiraz etmişt r.

- G zellerin cinsiyeti net bir  ekilde belirgindir. Az z 'nin  stanbul i in yazdı ı  rnek hari  hepsi erkektir. Divanlarada yer alan g zellerin cinsiyeti her zaman a ık bir  ekilde belirgin de ildir.
-  ehrengizlerde g zeller, divanlarda kullanılan klasik  iirin ortak estetik duygularıyla aynı  ekilde tasvir edilmişt r. Y z , sa ı, boyu, yana ı vb. aynı mazmunlar, benzetmeler ile kullanılmışt r. Farklı bir kullanım yoktur.

3.2.5. İlk G zelin Tespit Edilmesi ve Kullanılan  bareler

 airler,  ehrengizlerde yer alan g zellerin sıralanmasında ilk sırada yer alan g zeller i in bu durumu a ık a belirten bir ibare kullanmışt r.  ehrengizlerde kullanılan bu ibareler ve beyitler a a ıda verilmişt r:

Abd 'nin K tahya  ehrengizi

 ehrengizde ilk g zel kim olaca ı  air ve dostları arasında bir tartı ma konusu olmuştur. Bu durum kar ısında  air, isimlerin birer k  ıda yazılıp kura  ekilmesini teklif etmişt r. Dostları da bu teklifi mecburen kabule etmişt r. Yapılan kura  ekiminde ilk g zel tespit edilmişt r.

D n p ol dem didiler yine tekr r

*Bulardan var mı bir  eh ola **serd r***

Biri dah  dir ey y r-ı m kerrem

*Ben m dil-d rum  medh it **mukaddem***

Bu halk i re  z  ni p k-b z it

*Bir a 'l s n bulardan **ser-f r z** it*

*Didi anı gedâ görür eger şâh
Bu **serdâr** olsa lââyık bâreka'llâh*

...

*Ne ismi fâş ider işte bu esrâr
İdelüm ol şeh-i hûbâna **serdâr***

...

*Urıcak el o nâma geldi bir mâh
Olursa cümleye lââyık **şehenşâh***

Mehammed Şâh Mîr-i 'Âlem-zâde

*Sorarsañ kimdür ol **şâh-ı ser-âmed**
Çavuş-zâdedür[ür] nâmı Mehammed (AKŞ, b. 118-122, 126, 129-130)*

Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

***Ser-âmed** dil-rübâ mahbûb-ı 'âlî*

Bu gün ey dil Kılıçcı Hamza Bâlî (AGŞ, b. 46)

Ârif'in Kütahya şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

***Evvelâ** dil-ber-i dil-efrûzuñ*

Âteş-i hüsnile cihân-sûzuñ (ARKŞ, b. 9)

Âşık'ın Siroz Şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Halîl adı **ser-âmed** bir kamer-veş*

Ruh-ı rengîni urdı câna âteş (ASS, b. 14)

Belîğ'in Bursa şehrengizi

Şehrengizde yer alan güzellerin tertibine, kaçır beyit ile vafedileceğine ilişkin ve ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Sekizer beyt idüp tarh-ı garîb

Eyledüm rütbelerince tertîb

...

Birisi Şeyh Muhammed hûbun

Oldı ser-çeşmesi her mahbûbun (BBŞ, b. 88, 94)

Beyânî'nin Sinop şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Gel imdi kimdür ol [kim] şâh-ı hûbân

Ser-â-ser tâc-ı hayl-i ser-firâzân

Cihân hûbânının ser-defteridür

Kuloğlu Mustafa yeñiçeridür (BSŞ, b. 185-186)

Câmi'î'nin Manisa şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan bend şudur:

Bir güneş ruhsâre ol meh-rûlarıñ sultânıdır

Mülk-i hüsnüñ şimdi ol meh husrev-i hûbânıdır

Meh gulâm-ı halka-der-gûşı güneş derbânıdır

İns ü cin hûr u melek râmı felek fermânıdır

Tâ ebed olsun serîr-i hüsnâ yâ Rab şehriyâr (CMSŞ, 3. bend)

Cefâyî'nin Rize Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Husûsâ ol şeh-i hûbân-ı 'âlem

Şerîf-i eşref-i evlâd-ı Âdem (CRŞ, b. 29)

Cemâlî'nin Siroz Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Biri ser-defter-i hûbân-ı 'âlem

Ki nâmı Hamza kendi yâr u hemdem (CSŞ, b. 88)

Derviş'in Mostar Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

*Ser-âmed geldi hûbândan Selîmüm
Ki oldur hem-nişînüm hem-kadîmüm*

...

*Odur server güzeller arasında
O merhemdür güzeller yarasında*

*Anı ser-defter-i hûbân yazdum
Ki gayrı levh-i dilden cümle kazdum (HDMS, b. 80, 84-85)*

Esirî'nin Bağdat Şehraşûbu

Şehraşubta ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Hüseyn ismidür ol şûh-ı cihânun
Şeh-i hûbânıdur şimdi zemânun (EBS, b. 47)*

Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Odur ser-defter-i hûbân-ı 'âlem
Güzeller serveri sultân-ı 'âlem (FİŞ, b. 202)*

Hâdî'nin Saray Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Ser-âmed biri İbrâhim dil-keş
Dil ü can içre mihri yakdı âteş (HSS, b. 200)*

Hâlî'nin Üsküp Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Güzeller 'arsa-gâhında ser-âmed
Olupdur şimdi Üskübî Mehemed (HÜŞ, b. 23)*

Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

148. *Temâşâ eyledüm gördüm ser-âmed*

Yazılmış anda bir nâm-ı Mehemed

149. *Didüm kimdür bu mahbûb-ı dil-ârâ*

*Ki olmuş cümleden **mergûb u a'lâ** (HBS, b. 148-149)*

Hayretî'nin Yenice Şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

30. *Ol on mahbûb şâhun **pâdişâhı***

Ki mât eyler ruhıyla niçe şâhı (pâdişâh) (HYS, b. 30)

İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

59. *Cemâl iklîminün **şâh-ı güzîni***

Bu gönlüm tahtının mesned-nişîni (şâh-ı güzîn) (İBS, b. 59)

İshak Çelebi'nin Üsküp Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Husûsâ **server-i hûbân** Mehemed*

K'iren vaslına bulur 'ömr-i sermed (İÜŞ, b. 25)

Kâmî'nin Revân Deyrengizi

Şehrengizde şairin isimlendirmesi ile deyrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Müezzin-zâde **evvel** k'ol sanavber*

Gören dir kâmetin Allâhu ekber (KRD, b. 96)

Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

***Ser-âmed** bir perîdür zübde-i nâs*

Lebi âb-ı Hız(ı)r kardaşı İlyâs (KEŞ^b, b. 59)

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

biri ser-defter-i hûbân-ı kışver

şerîf ü seyyid ü nesl-i peyem-ber (LBŞ^b, b. 61)

Maksadî'nin İştîp Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Saňa cârî idem mâ '-i ma 'îni

İştî medh-i dil-ârâ matla 'ını

Biri Ahmeddürür Dîzdâr-zâde

Re'îs-i dil-rübâ sadr-ı 'alâda (MİŞ, b. 79-80)

Maksadî'nin Yenice Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

İştî şerh ideyim nâmın olaruñ

Bilesin şâh[ı] kimdür rûzigâruñ (MYŞ, b. 55)

Mânî'nin Bursa Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Biri mîhr-i münîr ol âfet-i cân

Olupdur pâdşâh hayl-i hûbân (MBŞ, b. 60)

Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Bugün meydân-ı hüsn içre ser-âmed

Güzel dirseñ Na 'lbend-oğlı Ahmed (MEŞ, b. 72)

Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Evvelâ bir ser-âmedüñ bî-bâk

Vasf-ı hüsninde olalum çâlâk (NEŞ, b. 6)

...

Âlem-ârâ şehen-şâh-ı hûbân

Zir-dest-i âver-i memalik-i ân (NEŞ, b. 10)

Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

Güzeller medhine âgâz itdüm

*Bu hûbı cümleden **mümtâz** itdüm*

...

*Mahaldür anı ger **ser-defter** itsem*

Dehânı gibi nâmın muzmer itsem (RYŞ^b b. 204, 207)

Ravzî'nin Edincik Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan bend şudur:

***Evvelâ** Hûnkâr-ı Sânî bir melek-manzar perî*

*Yaraşur olursa bu dîvânıñ ol **ser-defteri***

Ser-be-ser mecmu '-ı hûbân olmuş anuñ leşkeri

Seyre çıkdukca temâşâ eyle anı gel beri

Hakk budur Bâğ-ı İremdür şehir-i İdincik ki var (REŞ, bn. 9)

Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Anun-çün **evvel** öğdüm bu civânı*

Budur 'aşk ehlinün ârâm-ı cânı (SİŞ, b. 106)

Seyrî'nin Halep Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Bugün hûbâna **ser-‘asker ser-âmed***

Emîn-i ihtisâbuñ oğlı Ahmed (SHŞ, b. 26)

Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Birini anlaruñ ser-defter itdüm
Güzeller içre anı mihter itdüm (SAŞ, b. 31)

Ulvî'nin Manisa Şehrengizi

Şehrengizde yer alan ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Bugün ser-defter-i hûbân arade
Güzel dirseñ eger Yazıcı-zâde (UMŞ^a b. 165)

Usûlî'nin Yenice Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Ser-âmed biri Derzî Mustafâ'dur
Cemâli matla '-ı subh u safâdur (UYŞ, b. 136)

Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Bugün ser defter-i hûbân Şâhî
'Ali Beg oğlu Yûsuf hüsn şâhı (VGŞ, b. 22)

Yahya Beyin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Biri tîg-ı cefâ gibi ser-âmed
Silahdâr oğlıdur adı Mehemmed (YEŞ, b. 129)

Yahya Beyin İstanbul Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

Biri astârsuz oğlı ol sehî-kad
Olupdur kâküli gibi ser-âmed (YİŞ, b. 121)

Za'fî'nin İştîp Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

husûsâ zümre-i hûbâna server
melâhat kânı İbrâhîm-i sîm-ber (ZİŞ, b. 42)

Za‘fî’nin Vardar Yenicesi Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*güzeller haylinüñ **ser-‘askeridür***

*letâfet mülkinüñ **ser-defteridür** (ZVYŞ, b. 37)*

Za‘fî’nin Moton Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyitler şunlardır:

*Husûsâ **server-i serdâr-ı hûbân***

Memi Rûm oğlu mülk-i hüsnê sultân

Nice kayserler anuñ bendesidür

*Melâhat mülkine **begler begidür** (ZMS, b. 56-57)*

Zâtî’nin Edirne Şehrengizi

Şehrengizde ilk güzel için yazılan beyit şudur:

*Eyitti Mısr-ı hüsnüñ **şâhı** kimdür*

*Veya burc-i cemâlüñ **mâhı** kimdür (ZEŞ^b, b. 47)*

Görüldüğü gibi şairler şehrengizlerinde ilk güzeli anlatan beyitlerden önce veya ilk beyitlerde adı geçen güzelin ilk olduğunu belirtmek için özel bir veya birden fazla sıfat kullanmıştır. Kullanılan bu sıfatlara bakıldığında önceliğin *ser-âmed* ve *ser-defter* olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu ilk güzeli vurgulamanın eksik olan şehrengizlerde ve az da olsa bazı diğer örneklerde kullanılmadığını görmekteyiz.

3.2.6. Son Güzelin Tespit Edilmesi ve Kullanılan İbareler

Şehrengizlerde yer alan güzellerin sıralanmasında son sırada yer alan güzel için şair tarafından bunu belirten bir ibare belirtilmektedir. Son olarak yer alan güzelin - teselli edilmesi babında- güzel bir sebep belirtilerek hüsn-i ta‘lîl veya mezheb-i kelâmî söz sanatı vasıtasıyla bir açıklama yapılmaktadır. Bu aynı zamanda bu temsilî teşbih

yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yine tezat ile bu durumun pekiştirildiği örnekler de görülmektedir.

Son güzel olmak şehrengizde yer alan güzeller için pek istenilecek bir durum değildir. Tertip ve yer aldıkları sıra önemlidir. Bursalı Belîğ'in şehrengizinde yer alan aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi şairler açıkça belirtmeseler de zihinlerinde bir sıralama ile eserindeki güzellere yer vermişlerdir:

Sekizer beyt idüp tarh-ı garîb
Eyledüm rütbelerince tertîb (BLBŞ, b. 88)

Kendisi de bir şehrengizde yer alan bir güzel olan Bursalı Sun'î'nin Âşık Çelebi'ye yazdığı kıtayı tekrar hatırlamakta fayda vardır. Bursalı Sun'î şehrengizde yer alan kişilerden önce yer almamasına gücünmüş ve bu durumu yazdığı bir kıt'a ile şaire bildirmiştir:

“Cümleden mukaddem yazılmadığına incinüp bu kıt'ayı yazup baña göndermişdi.

Kıt'a
Burusa dil-berleri için 'Âşık
Eylemiş yine bir kitâb-ı 'acîb

Şöyle ma'mûrdur o şeh-erengîz
Der ü dîvârı cümle pür-tezhîb

Okıdum ol kitâbı cümle temâm
*Leyse noksanuhu sivâ't-tertîb”*³²

[Onun eksiği düzenli olmamasıdır.]

İşte şairler de bu gibi durumlar için son güzelin neden sonda yer aldığına dair bir beyit ile ibare ile açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Bu da şehrengiz türünün ayırt edici bir özelliği olmuştur.

Açıkça söylemeden bazı tercihler ile de son güzel diğerlerinden farklı görülmüştür. Burada meslek, din ve isim öne çıkmaktadır. Çizmeci, ayakkabıcı gibi

³² Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Su'arâ İnceleme-Metin*, Haz.: Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010, C. 3, s. 1303.

sonda, aşağıda yer alan bir nesne ile ilgili meslek, gayrimüslüm güzeller veya ilk güzelin tekrar edilmesi gibi tercihler vardır. Mutlaka son güzel için bir vurgu vardır diyebiliriz.

Abdî'nin Kütahya Şehrengizi

Şehrengizde son olarak anılan *Tekyenîşîn-zâde Hasan Şâh* için şair beytini söylemiştir:

N'ola âhirde añılsa o cânân

Budur âdet gelür en soñra sultân (AKŞ, b. 220)

Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi

Şehrengizde *Hüseyin* isimli son güzel için aşağıdaki beyit denilmiştir:

'Aceb mi sonra anıldıysa ol mâh

Ki dâyim 'asker ardınca yürür şâh (AGŞ, b. 81)

Azizî'nin İstanbul Şehrengizi

Son güzel *Topuklu Âyişe* için özel bir sebep belirtilmemiştir.

*Biri **Topuklu** 'Âyişe zenânuñ*

Kim oldur şimdi 'ayyâşı zamânuñ

Güzellik bâdesin nûş eylemekde

***Ayağını** çeker yokdur felekde* (AİŞ, b. 213-214)

Bu beyitlerde son güzel ile ilgili açıkça bir durum belirtilmese de *topuk* ve *ayak* kelimeleri sebebiyle sonda anılmasına bir işaret olduğu düşünülebilir.

Behiştî'nin Bursa Şehrengizi

Âl-i Mustafâ'dan olan Ahmed isimli son son güzel için aşağıdaki beyit söylenmiştir:

Añıldıysa n'ola eñ soñra Ahmed

Ki soñ geldi nebîlerde Muhammed (BBŞ, b. 116)

Belig'in Bursa Şehrengizi

Son güzel olarak yer alan Çizmeci İsmail Çelebizâde Mustafa Çelebi için açıkça bir durum belirtilmese de çizmecilik mesleği ile dolaylı olarak son güzel olduğuna işaret edilmektedir.

Beyânî Sinop Şehrengizi

Şehrengizde İlk güzel olan *Mustafa* sonda tekrar ele alınmıştır. İlk güzel en sonda tekrar anılmış, son güzelden önce gayrimüslim güzeller isim verilmeden zikredilmiş. Şair eserini gayrimüslim güzellerle bitirmek istememiş ve Mustafa isimli güzeli tekrarlayarak buna da şeker mükerrer olursa daha iyi olacağını belirterek güzel bir sebebe bağlamıştır. Diğer metinlerde olmayan bir kullanımdır.

İlk güzel:

Cihân hûbânının ser-defteridür

*Kuloğlu **Mustafâ** yeñiçeridür* (BSS, b. 186)

Son güzel:

Velî hâtırda oldur eyleyen yir

*Sözüm oldur muhassal **evvel âhir***

Alan gönlüm hemîn ol bî-vefâdur

*İki 'âlem murâdı **Mustafâ** 'dur*

*'Aceb mi **yine yâd olsa** o dilber*

Ki hoşdur sükker olursa mükerrer (BSS, b. 225-227)

İlk güzelin sonda tekrar edilmesi şekerin birden fazla kaynatılması ile daha kaliteli bir hâle, mükerrer adı verilen şekle gelmesiyle açıklanmıştır.

Câmi'î'nin Manisa Şehrengizi

Bu şehrengizde son güzel hakkında açıkça bir ifade olmamasına rağmen meslek seçiminde bilinçli bir tercih yapılarak bir *kefş-dûz* (:çizmeci) güzel ele alınmıştır. Bu örneğin benzeri Belig'in Bursa Şehrengizi'nde de yer almaktadır.

Dil kefeş-dûz ‘Abdînüñ zûlfine olmuşdur esîr
İşi başa çıkmadı kaldı ayakda ol hakîr
Zerre-veş hâk olduğum yoluñda ey mihr-i münîr
Umarın ben düşmişe [kim] olasın sen dest-gîr
Kalmayam cânâ ebed ‘ışkuñ yolında hôr u zâr (CMŞ, bn. 9)

Esîrî’nin Bağdat Şehrâşubu

Şehrengizde son kişi şairin ismini anmaktan hayâ ettiği için açıkça söylenmediği, bunun yeri bir muamma şeklinde ifade edilen güzel için aşağıdaki beyit denilmiştir:

N’ola ansam o sim-endâmı âhir
Ki âhirde gelür bezme ekâbir (EBŞ, b. 189)

Hâdî’nin Saray Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

Güzellerüñ biri halvâcı Mahmûd
Lebi senbûsıdur halvâ-yı bî-dûd

Kamuya dirhemi hep yatlu geldi
Baňa derd ü belâsı tatlu geldi

N’ola çak soñra itsem anı zâhir
Dimişlerdür ki “halvâ-râ be-âhir” (HŞŞ, b. 444-446)

Kerîmî’nin Edirne Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

N’ola alçak añılsa³³ ol gazâle
Olupdur hâtime ehl-i cemâle

³³ Şehrengiz hakkında yapılan çalışmalarda *egilse* şeklinde okunmuştur.

Egerçi soñra menzil oldu kırân

Velî nesh oldu andan niçe uyan

Husûsâ budurur makbûl-i eşyâ

Gelür her ni 'metüñ sonunda halvâ (KEŞ^a, b. 216-218)

Lâmi'î'nin Bursa Şhregizi

Kara Ağaç mahallesindeki Güzel Bekr başlığı ile en sona alınan güzelin övgüsünden sonra şair şu beyit ile son güzel olduğunu açıklar:

metâ 'uñ ülgeridür gerçi mergûb

söz oldur k'ola öñinden soñı hûb

Lâmi'î Çelebi'nin bu güzel sebebi Bursa'daki dokuma sanatının yaygınlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Lebibî'nin Eyüp Şhregizi

Son güzel cüz-hân Hüseyin mesleği olan cüz-hanlıkla ilgi kurularak Kur'an'ın diğer kitaplardan sonra geldiğine vurgu yapılarak en sonda yer aldığı açıklanmıştır. YİŞ'te de yer alan son güzel için de bu benzetme kullanılmıştır. Bundan sonra ikinci bir sebep olarak da helvanın sözün, sohbetin sonunda geldiği belirtilmiştir. Hüseyin isimli güzelin görünüşe göre son olduğu görünse de manen o server olan kişi en öncedir. Gerek başta olsun, gerekse de sonda mekâna şeref veren kişidir, yeri değildir.

N'ola âhirde zikr olsa bu cânân

Kütübden soñra nâzil oldu Kur'an

Añıldıysa kelâmuñ âhirinde

Gelür helvâ kelâmuñ âhirinde

Egerçi zâhiren baksañ mu'ahhar

Velî ma'nen mukaddemdür o server

Gerek a'lâ gerek ednâ bahâne

Şeref viren mekîn imiş mekâna (LEŞ, b.49-52)

Maksadî'nin Yenice Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

Nola âhirde yâd itdümse anı

Tamâm eyle kusûr-ı dâstânı

Bu minvâl üzre olur cümle ahkâm

Bahâr oldukça içilür gül-encâm

Budur resmi eger kursa dîvân

Gelür hayl u haşem soñunda sultân (MYŞ, b. 117-119)

Mânî'nin Bursa Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

Nola en soñra añlsa o dil-ber

Yürürler kulları ardınca şâhlar

Turur bahruñ yüzinde hâr u hâşâk

Olur deryâ dibinde gevher-i pâk (MBŞ, b. 155-156)

Meçhul bir şairin İstanbul Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

Añardum evvelinde nazmumuñ ger

Karâr itse su üzre dürr ü gevher (MŞİŞ, b. 108)

Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi

Hâcî Bayram isimli son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

Ne var alçakda añlsa o dilber

Deñiz dibinde olur çünkü gevher (MEŞ, b.171)

Nüvisî'nin İstanbul Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

*biri Helvâcî-zâde yüzi kutlu
sözi kand-i Mısrđan dahi tatlu*

*gamı 'ışkı dur[ur] kut-ı dil ü cân
yirem helvâ gibi ben anı her ân*

*tükendi söz anuñ vasfıyla âhir
ki ya 'nî mî-horend helvâdur âhir (NİŞ, b. 158-160)*

Rahmî'nin Yenişehir Şehrengizi

Son güzel aşğıdaki beyit ile anılmıştır:
*N'ola ger cümleden olsa mu 'ahhar
Deñiz dibinde olur dürr ü gevher (RYS^a, b. 277)*

Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

Son güzel aşğıdaki beyit ile anılmıştır:
*N'ola âhirde yâd olsa o dil-ber
Yimekten soñra hoşdur mîve-i ter (SİŞ, b. 136)*

Seyrî'nin Halep Şehrengizi

Son güzel aşğıdaki beyitler ile anılmıştır:

*İdüp bu nâmenüñ tatlu hitâmın
Anuñ nâmıyla itdüm ihtitâmın*

*N'ola bunuñla hûbân olsa âhir
Bu 'âdetdür ki helvâ yinür âhir (SHŞ, b. 118-119)*

Ulvî'nin Manisa Şehrengizi

Son güzel aşğıdaki beyit ile anılmıştır:
*N'ola ger soñra añılsa ol âfet
Olur çün cümleden soñra kıyâmet (UMŞ^a, b. 254)*

Vahîd Mahtumî'nin Yenişehir Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

N'ola âhirde zikr olınsa o mâh

Âhirinde gelür sipâhuñ şâh (VMYŞ, b. 380)

Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

N'ola soñda ise bu serv-kâmet

Olur zîrâ ki soñ demde kıyâmet (YEŞ, b. 194)

Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

Bi-hamdi 'llâh ki bulup zîb ü zîver

Bu mahbûb ile hatm oldı güzeller

Kitâb-ı Çar k'oldı çâr-gevher

Semâdan nâzil olmuşdur mukarrer

Kemâl-i fazlına bi 'llâh ne noksân

Üçinden geldi ise sonra Kur'ân (YİŞ, b. 299-301)

Za'fî'nin İştîp Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

n'ola zikr eylesem âhirde anı

olur deryâ dibinde dür mekânı

mu'ahhar görinür sûretde ammâ

mukaddemdür bulardan ol dil-ârâ (ZİŞ, b. 71-72)

Za'fî'nin Vardar Yenicesi Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyitler ile anılmıştır:

*n'ola âhirde añılsa o meh-rû
olur deryâlarıñ ka'rında lû'lû*

*olursa cümleden zâhirde alçak
velî ma'nen mukaddemdür muhakkak (ZYŞ, b. 77-78)*

Za'fî'nin Moton Şehrengizi

Son güzel aşağıdaki beyit ile anılmıştır:

*N'ola âhirde anlasa o dilber
Yemek soñuñdadur pâlude-i ter (ZMŞ, b. 101)*

Zâtî'nin Edirne Şehrengizi

Zâtî'nin Edirne şehrengizinde son güzel hariç diğerleri 2 beyit ile vafedilmiştir. Son güzel Şerbetçizâde ise 4 beyit ile anılmıştır ve bu durum şekerin birden fazla kaynatılması ile mükerrer bir şekilde daha kaliteli olmasına benzetilmiştir:

*Biri Şerbetçi-zâde kand-i lezzet
Fukâ'a içirüpdür agzı şerbet*

*Meger la'l ile düşmişdür nizâ'a
İşitdük şerbeti koymış fukâ'a*

*Tekellüm eyledükce ol şeker-hand
Dimağ-ı cânı eyler lafz-ı pür-kand*

*Anuñ çün medhini itdüm mükerrer
Lezîz olur mükerrer olsa sükker*

*Anı âhirde añmağa sebeb bu
Ta'âmuñ hûb olur soñunda tatlu (ZEŞ^b, b. 150-154)*

Şairler şehrengizlerinde yer verdikleri güzelleri özellikle ilk olanlarını bir tercih ile belirlemiştir. İlk güzel olma önemlidir, buna mukabil son güzel olmama da önemlidir. Bu sebeple son olarak anılan güzeller için bir güzel sebep belirtme ihtiyacını hissetmişlerdir. Şairler buna dikkat etmiştir. Bu kullanım şehrengizlerin tamamında görülme de türün ayırt edici bir özelliği olarak değerlendirilebilir. Şairler son güzelin gönlünü alma kabilinden sayılabilecek, benzer hatta bazen aynı ifadeler kullanılmışlardır. Bu durumdan farklı olarak şu değişik ifadelerle de son güzel vurgulanmıştır: İlk güzelin isminin en sonda yeniden anılması, son güzelin ele alındığı beytin sayısının diğer güzellere göre artırılması, son güzelin mesleğinin çizmeci gibi sonu hatırlatacak şekilde seçilmesi veya Azîzî'nin İstanbul şehrengizinde olduğu gibi sonu hatırlatacak bir kelimenin *Topuklu* lakabının kullanımı gibi.

3.2.7. Gayrimüslim Güzeller

Şairler şehrengizlerinde sayıları az da olsa gayrimüslim güzellere de yer vermişlerdir. Aşağıda bu örnekler gösterilmiştir:

Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi

Azîzî'nin şehrengizinde yer alan aşağıdaki güzel beyitlerde kullanılan *Rûm*, *deyr*, *kayser* ve *harâc* kelimelerinden ve *Meryem* isminden dolayı muhtemelen gayrimüslim bir güzeldir:

Nûr-ı Dîde Meryem-i Nâhîde

Birisi bir şeh-i Rûm adı Meryem

Olupdur deyr-i dilde 'aşkı muhkem

Kanı bir aña beñzer mâh-peyker

Hilâl-ebrûsı tâk-ı kasr-ı kayser

Ayagı tozı halkuñ başı tâcı

Deger bir kerre koçmak Rûm harâcı (AİŞ, b. 192-194)

Beyânî'nin Sinop Şehrengizi

Beyânî, şehrengizinin sonunda bir grup zanaat ehli gayrimüslimleri isim vermeden zikretmiştir:

*Ki var **tersâ-beçe** bir kaç cüvânân
Görenüñ görür **îmânı müselmân***

*Ki **küfrinden döne** vü gire **dîne**
Anı cân gibi çeke sînesine*

*Kimi kuyumcudur kimisi dülger
Yaparlar kalb-i 'uşşâkı ser-â-ser*

*Egerçi çok durur **tersâ nigârı**
Ki bunlardur **keferede yarârî** (BSS, b. 220-223)*

Sanatlarında ehil olan bu güzeller hakkında Müslüman olmalarını temennî eder. Sayılarının çok olmakla birlikte özellikle sanat sahibi olmaları ile halka faydalı olanlarını söylediğini özellikle belirtir. Fakat şehrengizini yine bu gayrimüslim güzeller ile bitirmemeye dikkat eder ve tekrar olmasında rağmen ilk güzel olan Mustafa'yı tekrar ele alır.

Belîğ'in Bursa Şehrengizi

Papaz-zâde, büt, 'Îsâ, kâfir, Meryem Ana, çanlı kilîsa kelimelerinin çağrışımlarıyla ele aldığı güzeli tasvir edilmiştir:

***PAPAZ-ZÂDE 'ATTÂR MUSTAFÂ**
Mustafâdur biri **Papaz-zâde**
O **büte** oldu gören dil-dâde*

*Mürdeyi itmede misl-i 'Îsâ
Dem-i cân-bâhşile la'li ihyâ*

*Su gibi dil göricek aña akar
Gamzesi 'âşıkına tahta kakar*

*Zühdile 'âşık olursa mestân
Nigeh-i **kâfiri** hiç virmez emân*

*Zülfine şâne ura ol dil-ber
Pençe-i **Meryem Ana** 'ya beñzer*

*Ah-ı 'uşşâkile kûyı tolmuş
Sanki bir **çânlı kilîsa** olmuş*

*Kaygandır o **büte** câ-yı karâr
Pâ-yı lağzîdesidür 'âşık-ı zâr*

*Tâb-ı meyden ola gül gül o 'izâr
Sanki âmîzeş ider nûrile nâr (BLBŞ, 198-205)*

Behiştî'nin Bursa Şehrengizi

Yehûdî, sanem, tecellî, Tûr, kâfîr birbirleriyle tenasüplü ibarelerin bir arada kullanılmasıyla Yahudî bir güzelin tasviri yapılmıştır:

***Yehûdî**lerde biri bir **sanem**dür
'Asâ-yı zülfi ejder gibi hamdur*

*O sîm-endâm ol zerrîn-destâr
Tecellî kıldı san kim **Tûra** envâr*

*Ezilseydüm bizüm dîne kir eyler
Müselmânlar kişiyi **kâfîr** eyler (BBŞ, b. 83-85)*

Cefâyî'nin Rize Şehrengizi

Tersâ-beççe, nûş-ı bâde itmek ve işret itmek gibi belirgin özellikleri söylenen gayrimüslim güzeller yine en sonda isimleri verilmeden bir grup hâlinde zikredilmişlerdir. Burada güzellerin özelliklerinden belirgin ifadeler ile değil genel bir şekilde bahsedilmiştir:

*Dahî ol yirde **tersâ-beççeler** çok
Müsellem meh-likâlar gonçeler çok*

*Gezüp seyrân iderler gülsitânı
Alup deste okurlar dâstânı*

*Dem olur kim iderler nûş-ı bâde
Yakîn olmaz velî vasl-ı murâda*

*İderler dâ'imâ ağyârla 'işret
Garîb olmak katı mansûr-ı bid'at (CRŞ, b. 103-106)*

Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi

Aşağıdaki beyitlerde de öne çıkan unsur güzelin o dönemde gayrimüslimlerin daha çok yaşadığı yer olan Galata vurgusudur:

TERSÂ-BEÇÇE

*Galâtâlu biri **tersâdur** ol hûb
Yog İstânbûlda anuñ gibi mahbûb*

*Tutup hüsni ziyâsı tag u taşı
Güneşdür san kim irdi göge başı*

*Tolu dükkânı anuñ çuka tengi
Satar kemhâyı vü alur **Firengi***

*Veresi anuñ aldum rızâsın veresi
Çeküp çuka bahâsın*

İderse zenlere ‘arzı kumâşın

Alurlar on beş altuna agacın (CİŞ, b. 435-439)

Cemâlî’nin Sîroz Şehrengizi

Sîroz şehrengizinin yazılmasına sebep olan güzel Kirbazî bir gayrimüslimdir.

Burada mesleği de verilmiştir:

Kirbâzî Tersâ-beççe

*Biri **tersâdur** ammâ ‘ayn-ı **bütdür***

Yolında ölmek atadan öğütdür

Aña î mân takdîr ide Allâh

*Komaya **küfr** içinde böyle gümrâh*

Hudâyâ sen bağışla aña î mân

Görem bir dahı da anı Müselmân

Muhassıl bir nazarda göñlüm aldı

Eşiginde bu dil kul oldu kaldı

Tesellî buldı anuñla dil-i zâr

İder göñlüm cihâna bakmaga ‘âr

Bu Şehrengîze ekser bâ‘is oldur

Anı ta‘rîf etmek baña yoldur

Temâşâ buña yokdur vasfa imkân

Muhâl evsâfin itmek anuñ insân (CSŞ, b. 163-169)

Hâcî Dervîş'in Mostar Şehrengizi

Mostar şehrengizinde de açıkça gayrimüslim olduğu ifade edilmese de *Sâva-zâde* lakabından ve *Îsâ* isminden dolayı gayrimüslim bir güzel olduğunu düşündüğümüz güzel yer almaktadır:

Birisi Sâva-zâde adı 'Îsâ
Kılır bir demde mürde cânı ihyâ

Mey-i la 'l-i lebinden mest ayık
Sarılsa taze cân bulurdu 'âşık

Kılıccı-zâdedür keskinliği var
Bilenmiş tîgdür gûyâ o dil-dâr

Rakîbi yanına ugratmasa ger
Tamâm erlik iderdi ol dil-âver

Lebinden büse almakdur murâdum
Virür mi istesem ol şâh-zâdem (HDMŞ, b. 191-195)

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Sonda yer alan iki güzeldir. Mensup olduğu din ile birlikte şehrengizlerde güzellerin anılmasında kullanılan bulunduğu mahallin isminin kullanılmasına da örnektir.

Sedd başında Pâpâs-zâde Luka
neçün medh etmeyem ol meh-likâyı
şeh-i hûbân Papâs oğlu Lukayı

n'ola mug-beççe ise ol perî-sân
ruhından berk urur envâr-ı îmân

Çukacı Yahûdî Mûsî
Yahûdî Mûsî hód şâh-ı cihândur

yed-i beyzâ cemâlinden 'iyândur

nihâl-i kaddi üzre la'li el-hak

çagırur nâr-ı Mûsîdür ene 'l-Hak (LBŞ^b, b. 204-207)

Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

Yahya Bey, Yedikule ve Galata semtlerindeki iki gayrimüslim güzeli şehrengizine dâhil etmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Galata vurgusu klasik şiirde şairlerce yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Yidi Kulede 'aşıkına tap diyince îzâ idici bir sanem-i zîbâdur

Biri bir muğ-beçedür âh o kâfer

Ezildüğümce okur küfri ezber

Leb-i cân-bahş ile hatt-ı mükerrerem

Der-âgûş itdi san 'Îsîyi Meryem

Güzeller kâmetinün zîr-desti

Cihân zülfi gibi sûret-peresti

Cihânı büt-perest itmiş bir sanem-i zîbâdur

Kalata içre dahi bir sanem var

Fireng oğlanıdur ol çeşmi 'ayyâr

Siyeh câmeyle san ol mâh-ı tâbân

Görinür zulmet içre Âb-ı Hayvân

Dahi üstinde ol zülf-i mutarrâ

Firengî miski atlas oldu güyâ (YİŞ, b. 275-280)

Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Gayrimüslim güzel, şehrengizin son güzeli olarak yer almaktadır:

Biri Rûm oğlıdur zîbâ sanemdür

Cihân deyrinde bir ra 'nâ sanemdür

*Başına gök sarınmış ol kamer-fer
Gök altında cebîni mâha benzer*

*Dirîgâ zulmet-i küfr içre her gâh
Karanulukda durur nitekim mâh*

*Harâmî çeşmi eyler günde biñ kan
Mesîhâdan utanmaz mı o fettân*

*Sevüp ol nâzenîn-i bî-nazîri
Müselmânlık anuñ olmuş esîri (YEŞ, b. 189-193)*

Zâtî'nin Edirne Şehrengizi

Yahudî iken Müslüman olmuş bir mühtedi güzel şehrengizde sondan bir önceki güzel olarak yer almaktadır:

Yahûd Beççe

*Biri olmuş Yahûdîden Müselmân
Müşâhid gün yüzinde nûr-ı î'mân*

*Diler hem-demlige her dem o mâhı
Dile î'mânı yoldâş it İlâhî (ZEŞ, b. 148-149)*

Esirî'nin Bağdat Şehrâşûbı

Küleyb isimli güzel de Hristiyan iken Müslüman olmuş, mühtedi bir kişi olarak şehrengizde yer almıştır:

*Küleyb adı durur bir dil-rübânun
Ki kelbidür niçe bî-çâre anuñ*

Bu günler dine gelmiş ol semen-ber

Ezelden özge kâfirdi o kâfer

Reh-i 'Îsâyı terk itdi o dil-ber

Tarîk-ı Ahmede geldi bu günler (EBŞ, b. 87-89)

Sonuç yerine söylemek gerekirse şehrengizlerde yer bu gayrimüslim güzeller için aşağıdaki tespitleri yapabiliriz:

- Şehrengizlerin sonlarında veya en sonda yer alırlar.
- İsimsiz olarak beççe, tersâ, büt, sanem, hatta kefare olarak genellikle isimleri söylenilmeden yer alırlar.
- Bunların dışında tek tek isim olarak değil de bir grup olarak zikredirler.
- İman ile şereflenip Müslüman olmaları için dua edilir.
- Yahudî olanlar Hristiyan olanlardan ayrı olarak mutlaka açıkça belirtilir.
- Bunlardan bir kısmı ihtida edip Müslüman olmuşlardır. Mühtedilerin biri Hristiyan iken diğeri Yahudidir. Bu özelliklerine de vurgu yapılmıştır.
- Bu kişilerin sayısı Müslüman güzellerin sayısına oranla oldukça düşüktür.

3.2.8. İsimleri Gizlenen Güzeller

Şairler şehrengizlerde bazen ele aldıkları güzellerin isimlerini, lakaplarını açıkça söylemezler, bunun yerine çeşitli sıfatlar kullanırlar. Bu kullanım gayrimüslim güzellerde de görülmektedir. Bunun yanı sıra bir sebebe dayanarak isimleri bilerek gizlenen, söylenilmeyen güzeller vardır. İsmi açıkça belirtilmeyen bu güzeller için şairler genellikle ya muamma ya da isminin ilk harfini söyleyerek isimleri muhataba örtük bir şekilde ifade ederler.

Esirî'nin Bağdat Şehrâşûbu

Biri bir serv-kâmet kebk-refîâr

Semen-ber gonçe-la '1 u lâle-ruhsâr

*Kıyâm eylerse reftâra ol âfet
Kıyâmetden kopar ol dem kıyâmet*

*Gülerse nâz ile ol yâr cânı
Gülistân-ı cinân eyler cihânı*

*Gazabla bir nigâh itse o dil-ber
Cinânı dûzah-ı pür âzer eyler*

*Tekellüm itse ol la 'l-i Mesîhâ
Kamu halk-ı cihânı eyler ihyâ*

*Kemâl-i 'iffet ü 'ismetden ol cân
Olupdur dîdeden cân gibi pinhân*

***Hayâdan çün görünmez ol sitemkâr
Edebsizlükdür itmek nâmını izhâr***

*Veli yâd itmemek hem olmaz anı
Ki yâdı tâzeler cismümde cânı*

*Ruh-ı yârün hayâdur perde-dârı
Mu'ammâ söyleyem nâmını bâri*

*Olan ol serv-i sîm-endâma bende
Olur dil zinde ebrûsın görende (EBŞ, b. 179-188)*

اولان اول سرو سیم اندامه بنده

اولور دل زنده ابروسن کورنده

Muammanın çözümü şu şekilde yapabiliriz:

Dil: Ortadaki harfe delâlet eder.

Bende: Bağlamak, iki harfi veya iki ayrı kelimedeki harfleri bitıştirmek, te'lif-i ittisalî.

Endâm veya serv: Elif ٲ

Ebrû: Kaş: Nun harfi ن

Olur veya olan kelimesinin ortadaki harfi lâm ل, *endâm veya serv:* elif ٲ, *ebrû:* kaş nûn harfi ن.

Sîm: سيم ile bu harfleri bitıştirirsek ortaya çıkan kelime: *Süleymân:* سليمان

Bu işlemlere göre beyitteki muammanın çözümüne göre bu güzelin adı muhtemelen *Süleymân* olmalıdır.

Esirî'nin Bağdat şehrâşûbunun son güzeli iffet, ismet ve hayâ sahibi olduğundan adı şair tarafından gizlenmiştir. Bununla birlikte onu anmaktan geri de duramayan şair, bu durumu ismini açıkça belirtmediği güzel için bir muamma söylemekle çözüyor. Muammayı çözenler gizlenen bu ismi bilecekler fakat okuyanlardan ilk olarak isim gizlenecektir. Bir çaba sonucu ortaya çıkacaktır. Bu da şairin gizlemesine degecektir.

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Lâmi'î Çelebi şehrengizinde şehrin ileri gelenlerinden biri olması sebebiyle bir güzelin ismini açıkça belirtmeden anmıştır:

ba'zı ekâbire mensûb olmağın ismi zikr olunmadı

nêce yâd etmeyem yâ Rab fûlânı

kimüñ var anı zikr étmege cânı

cemâli yaraşur ser-defter olsa

dehânı gibi nâmı muzmer olsa (LBŞ^b, b. 200-201)

Ravzî'nin Edincik Şehrengizi

Ravzî'nin Edincik şehrengizindeki bu güzelin ismi de açıkça belitrilmemiş, bunun yerine okuyucuya güzelin ilk harfi olan mîm م harfi söylenerek bir tahminde bulunulması arzu etmiştir:

*Dil-pesendüñ birisi bir şâh-ı heft-iklîmdür
Ben gedâdan ger su'âl eylersen anı kimdür
Dimek olmaz ismin ammâ harf-i evvel mîmdür
Kaşları altûna benzer reng-i rûyı sîmdür
Hak budur bâğ-ı İrem 'dür şehr-i İdincik ki var (REŞ, bn. 81)*

Fakîrî'nin İstanbul Şehrengizi

Fakîrî de şehrengizinde bir güzelin ismini gizlemiş ve muamma yoluyla ima etmiştir:

*Çü vasf itdük anuñ cism-i latîfin
Sorarlarsa eger ism-i şerîfin*

*Çekenler vahdet içre erba'îni
Bilürler şübhesüz ol nâzenîni (FİŞ, b. 184-185)*

Bu muammanın da çözümü şu şekilde yapabiliriz:

Erba'în: 40, ebced hesabındaki harf karşılığı mîm م harfidir.

Vahdet وحدت : Teklik, bir olma, 1 sayısı. Ebced hesabındaki harf karşılığı elif ا harfidir.

Vahdetin içine çekmeden maksat muhtemelen mîm harfinin kelimenin içine dâhil edilmesidir. Elif harfiyle birlikte hâ ve dâl harflerinin birleştirilmesi sonucu احمد Ahmed ismi elde edilmektedir. Bu işlemlere göre beyitteki muammanın çözümüne göre bu güzelin adı muhtemelen *Ahmed* olmalıdır.

Yukarıda verilen bu isimlerin gizlenmesi örnekleri sonrasında şu sorular akla gelebilir: Sayısı az olmakla birlikte bazı güzellerin isimleri bir sebebe bağlı olarak söylenilmiyor, fakat diğerleri söyleniyor. İsimleri açıkça söylenen güzeller diğerlerine nazaran daha mı az iffet, hayâ ve ismet sahibidirler, diğerlerine göre hafif meşrep bir tabiata mı sahipler? Tersinden düşünecek olursak bu durumun nadir görülmesi bu kişilere has bir kullanım olduğunu mu göstermektedir? Şairler bazı güzellerin

isimlerini gizleyerek isimlerini açıkça belirttikleri kişilere karşı farklı bir davranış sergilemiş olmuyor mu? Bu farklılık diğer kişiler tarafından nasıl değerlendirilmiştir, eleştirilmiş midir? Bütün bu soruların cevabını bilememekle birlikte sayıca az olması bakımından bu kullanımın istisnai bir durum olduğunu kabul edebiliriz.

3.2.9. Birden Fazla Güzelin Yer Aldığı Beyitler

Şairler şehrengizlerinde genellikle beyitlerde bir güzelin ismini belirtmektedir. Sayıları az olmakla birlikte beyitlerde birden fazla güzelin olduğu örnekler de vardır. Aşağıda bu kullanımlar gösterilmiştir:

Abdî'nin Kütahya Şehrengizi

İki 'Attâr Birâder

Hüseyn ile Hasan iki birâder

Biri mehdür birisi mihr-i enver

Birisi burc-ı hüsne ahter olmuş

Birinüñ yiri günden ber-ter olmuş

İki ten nûr ile olmuş sirişte

Biri hûrî-sıfat biri firişte (AKŞ, b. 175-177)

Cemâlî'nin İstanbul Şehrengizi

Felâkî-zâdegân

*Dahı var ol şehirde **iki dilber***

*Felâkî-zâde nâm **iki birâder***

Biri okur yazar bir âfet-i cân

Biri kazzâzdur makbûl-i devrân

İkisi dahı mahbûb-ı zemândur

Hüstün burcında mihr-i âsmândur (CSŞ, b. 115-117)

Hâdî'nin Saray Şehrengizi

Kuyruk oğulları

İkisi dahı kuyrukszâdelerdür

İki serv oldılar *k'âzâdelerdür*

Biri Ahmed durur birisi 'Abdî

Bular şehirlerdür 'uşşâkı 'Ubeydî (HSŞ, b. 342-343)

Dellâklar Cevânlar

Nice dellâk şehriñ güzelidür

Esâmîsi 'Ömer 'Osmân 'Alî'dür

İnanmazsañ eger hammâma gir gör

Sadefdür anlara hammâm olardur (HSŞ, b. 386-387)

Süleymânzâdeler iki bürâder

Hüseyn ile Hasan dü dürr-i ezher

Biri mihr ü birisi Müşterîdür

Dil ü cânım ikisinüñ biridür (HSŞ, b. 414-415)

İki dahı sipâhî dil-rübâdur

İki kardeş Muhammed Mustafâ'dur

Meh ü mihr ol ikiden bir nişândur

İkisinüñ de tîgı hûn-feşândur (HSŞ, b. 416-417)

İki takyacı kim şems ü kamerdür

Seferdür biri kardaşı 'Ömer'dür

*Bugün dünyâda anları iden yâr
Gelür takyası başına katı târ (HSS, b. 426-427)*

Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi

AHMED

*Biri Ahmed durur **iki birâder**
Biri mehdür birisi şems-i hâver*

*Dehânı birisinüñ mîm-i Ahmed
Cebîni birinüñ nûr-ı Muhammed*

*Biri bir serv dalı biri şimşâd
Hazândan yâ İlâhî sen kıl âzâd (HBS, b. 166-168)*

Neşâtî'nin Edirne Şehrengizi

*Hüsn ile dil-rübâ-yı şûh u besîm
İsm ile **Mustafâ** vü **İbrâhim***

*Olmuş ol **dü birâder-i hoşter**
Bir nihâl üzre iki gonçe-i ter*

*Biri reşk-âver-i meh-i pür-nûr
Birisi pençe-gîr-i subha-i hûr*

*Biri sad nâz ile hümâ-pervâz
Biri perî-şîve dilber-i mümtâz*

*Terk idüp âhir ol iki âfet
Dil-i 'uşşâkı kıldı bî-kâmet*

*Gerçi oldu nihân nâzarlardan
Lîk gitmez hayâli dillerden (NEŞ, b. 46-51)*

Ravzî'nin Edincik Şehrengizi

*İkisi **iki bürâder**dür ki gördüm anları
Zînet olmuş gûn-e-gûn halvâ ile dükkânları
'Âşık-ı hayrânlarıyla ol halâvet kânları
Çâr-sû içre iderler dâ'imâ dîvânları
Hak budur bâğ-ı İrem'dür şehr-i İdincik ki var (REŞ, bn. 56)
İkisi **iki bürâder** birbirinüñ hem-seri
Öldürürler cevriye her 'âşık-ı bî-dilleri
Çarh-ı hüsnüñ biri mâhı biri mihr-i enveri
Kıldılar pâ-mâl-i gam kahr ile ben hâkisteri
Hakk budur bâğ-ı İrem'dür şehr-i İdincik ki var (REŞ, bn. 90)*

Usûlî'nin Yenice Şehrengizi

***Be-nâm-ı Sipâhî-zâdeler**
Şu begler kim sipâhî-zâdelerdür
Dil ü cân almaga âmâdelerdür*

*Biri mâh u birisi mihr-i enver
İkisi biri birine birâder*

*Birisi **Hızır** u birisi **Süleymân**
Ölümlüsi bularuñ âb-ı hayvân*

*Bilüñ bir mûrdan kem zerreyem ben
Süleymân'ı nice medh eyleyem ben*

*Yolında yel gibi yelsem nice yıl
Olınmazam izi tozına vâsıl*

*Uzalsun gül-sitânumdan dikenler
Irag olsun katından ehremenler*

*Deñizler olsa çeşmümden akan yaş
Gamum yok Hızr olursa baña yoldaş*

*Kalupdur bahr-ı hayretde bu cânım
Yetiş Hızr ol benüm rûh-ı revânum (UYŞ, b. 159-166)*

Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir Şehrengizi

MİDHAT-Î MERDÜMÂN-I DİDE-İ CAN

*Küşt-gîrâne çıkdı meydâne
Def'aten **çifte iki cânâne***

*Badaşup **iki dilber-i pâdaş**
İki HÂCI MUHAMMED OĞLI adaş*

*İki tuğ gibi birbirine misâl
İki vâlî-i mülk-i hüsn ü cemâl*

*Oldı ol **iki dil-firîb** 'acîb
Revnak-efrûz-ı bağ gülşen-i zîb*

*İkisinüñ de ferkadân-âsâ
İsm-i sâmîleri 'ALÎ PAŞA*

*'Arsa-i hüsnî itdiler tenvîr
İkisi birlik iki şem '-i münîr*

*Biri şems-i münevver-i rahşân
Evc-i hüsnî biri meh-i tâbân*

*Çü bilûrîn-i 'aynek-i dîde
Merdümân-ı dü-çeşm-i sencîde*

*İki hem-şehri iki meh-ruhsâr
Oldı cevzâ-yı burc-ı Şehr-i Fenâr*

*Oldı çün keffeteyn-i vezneye zer
Birbirine şebîh ol iki püser*

*‘Ömr ü devletde tev’emân olalar
İki ‘âlemde kâm-rân olalar (VMYŞ, b. 347-357)*

Yahya Bey’in İstanbul Şehrengizi

Yazıcılarda iki birâderlerdür her biri bî-misl ü bî-hemtâdur

*Dahi şehr içre var **iki kamer-fer***

Ki hem-san‘atlarıdur pâreciler

Felekde sanki bedr-i pür-sitâre

Yed-i mu‘cizden olmuş iki pâre

Biri mülk-i cemâlün şahı olmuş

Biri burc-i celâlün mâhı olmuş

İderler ‘aşika gayet terahhum

Olardur egleyen bir pare gönlüm (YİŞ, b. 244-247)

Bu kullanımın örneklerinin sayısı fazla değildir. Şairler, ya güzellerin kardeş ya da aynı mesleğe mensup olmaları sebebiyle birden fazla isimleri aynı beyitlerde zikredilmesini tercih edilmişlerdir.

3.2.10. Güzellerin Ele Alındığı Beyit Sayıları

Bazı metinlerde şairler her bir ismi kaç beyit ile anlattıklarını da açıkça söylemişlerdir. Hepsinde olmayan bu özellik de şehrengizlerin bir ayırt edici yönü olmuştur. Bu durumda da bir hüsn-i talil söz sanatı yapmışlardır.

Belig'in Bursa Şehrengizi

Ele alınan her güzel sekizer beyit ile anlatılmış ve bu durum aşağıdaki beyit ile açıkça belirtilmiştir:

Sekizer beyt idüp tarh-ı garîb
Eyledüm rütbelerince tertîb (BLBŞ, b. 88)

Sânî'nin İnebahtı Şehrengizi

Her bir güzel beşer beyit ile anlatılmış ve bu durum aşağıdaki beyit ile açıkça belirtilmiştir:

Beşer beyt ile kıldum her birin yâd
Diye nazm ehli tahsin âferîn bâd (SİŞ, b. 100)

Yahya Bey'in Edirne Şehrengizi

Her bir güzel beşer beyit ile anlatılmış ve bu durum aşağıdaki beyit ile açıkça belirtilmiştir:

Beşer beyt ile medh olsa revâdur
Ki ol mısra' iki dest-i du'âdur (YEŞ, b. 201)

Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi

Her bir güzel üçer beyit ile anlatılmış ve bu durum aşağıdaki beyit ile açıkça belirtilmiştir:

Her yüzi Mushaf üçer beyt ile okınsa nola
Çü üçer kez okınur Sûre-i İhlâs revân (YİŞ, b. 336)

Son iki örnekte olduğu gibi beyit sayılarının, ilk ve son güzellerde olduğu gibi bir nükteye bağlı olarak hüsn-i ta'lîl sanatı ile verilmesinin tercih edildiği görülmektedir.

3.2.11. Devlet Adamlarına İthaf Edilen veya Sunulan Şehrengizler

Şehrengizler hacim bakımından diğer mesnevilere nazaran daha küçük eserler olmalarına rağmen onlara benzer şekilde bazı devlet büyüklerine ithaf edilmiştir.

Abdî'nin Kütahya Şehrengizi

Abdî'nin Kütahya için yazdığı şehrengizin 23-42. beyitlerinde “*Hazret-i Mîr-i Mîrân-ı ‘Âlî-şân Hazretlerinin Medh-i Şerîf ü Du‘â-yı Latîfleridür*” başlıklı Anadolu Beylerbeyi Sokulluzâde Hasan Paşa³⁴ övgüsünde bir bölümü mevcuttur:

*İşit evsâfın ol şehir-yâruñ
Odur mîr-i emîrânı diyâruñ*

Pederdür ol şehe destûr-ı a‘zam

Mehemmed nâmı vü zâtı mükerrerem (AKŞ, b. 23-24)

...

Zihî ‘âli-cenâb u devlet-encâm

Hasen hulk hasen sîret Hasan nâm (AKŞ, b. 31)

Behiştî Bursa Şehrengizi

Vizeli Behiştî'nin Bursa'da bulunduğu bir zamanda yazdığı Bursa şehrengizinin sonunda eserini Kanunî Sultan Süleyman'ın veziriazamlarından birine sunmayı istediğini aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır:

*Hemân ol dem anı dergâha iltem
Ki oldur Hazret-i Paşa-yı a‘zam*

Dür-i bahr-i vefâ muhtâr-ı erkân

Vezîr-i a‘zam-ı Sultân Süleymân (BBŞ, b. 105-106)

İsmi açıkça belirtilmeyen bu Paşa, muhtemelen Latîfî'nin *Evsâf-ı İbrâhim Paşa* isimli eserinde de şairlere ve sanat erbabına karşı olan cömertliği ve himayesi anlatılan Makbul İbrahim Paşa (ö. 1536)³⁵ olmalıdır.

³⁴ Erhan Afyoncu, “Sokulluzâde Hasan Paşa”, *DİA*, C. 37, s. 366-368.

³⁵ Feridun Emecen, “İbrâhim Paşa, Makbul”, *DİA*, C. 21, s. 333-335.

Hayretî'nin Belgrad Şehrengizi

Hayretî'nin yazdığı iki şehrengizden biri olan Belgrad şehrengizinde ismi geçen Mîr Hüsrev, Belgrad'ın fethinde (1521) bulunmuş ve çeşitli yerlerde sancakbeyi olarak görev yapmış Gazi Hüsrev Bey³⁶ olmalıdır.

Hayretî, döneminde adaleti, fakirlere yardımı, fetih ve gazalardaki başarısı, halkın huzur içinde olması ve zulmün ortadan kalkması gibi özellikler sebebiyle kendisinden övgüyle şu beyitlerde bahsetmiştir:

*Yüri şol bir kerîmüñ ol gulâmı
K'idüpdür bende lutfı hâs u 'âmı*

*Husûsâ kân-ı ihsân **mîr Husrev**
Nişân-ı na 'l-i esbidür meh-i nev*

*Sarayında felek bir pîr-i hâdim
Meh ü mihr âsitanında mülâzim*

*İşiginde iki kuldur şeb ü rûz
Biri nâm ile Ferruh biri Pirûz*

*Salupdur mülk içinde sâye adli
Virüpdür her fakîre mâye bezli*

*Cihân hep sâyesinde âremîde
Velî zulm ehli tiğından remîde*

*Anun eyyâm-ı 'adlinde **Belîğrâd**
Olupdur şimdi bir hôş şehr-i âbâd (HBS, b. 62-68)*

³⁶ Muhammed Tayyib Okiç, "Gazi Hüsrev Bey", **DİA**, C. 13, s. 453-454.

İntizâmî'nin Budin Şehrengizi

İntizâmî'nin şehrengizinden elimizde sadece iki beyit kaldığını, nüshasının bugün tespit edilemediğini önceki sayfalarda söylemiştik. *Tuhtefü'l-ihvân* isimli otobiyografik mesnevisindeki ilgili beyitlerden hareketle şehrengizini Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa'nın³⁷ isteği ile yazdığını öğreniyoruz.

Mîr-mîrânı lutfâ mâyildür

Hak su 'âl ü cevâba kâyildür

Baňa nâmın anuñ sorarasañ eger

Mustafâdur o kîmyâ-manzar

*Sâhibü 'l-lutf **Mustafâ Pâşâ***

Kimseyi nâ-murâd ide hâşâ

...

*Oldı fermân-ı **Mustafâ Paşa***

Nazm idüp vasfın eyleye inşâ

*Dîne tâ kim **Buduna şehir-engîz***

Hûb evsâf ile bula ta 'zîz (Tuhfetü'l-ihvân, b. 40-42, 144-145)

İntizâmî şehrengizini bizzat Mustafa Paşa'ya sunmuştur. Şehrengizi okuyan Paşa da şaire ihsanda bulunmuş ve tımar sahibi bir sipahi olma isteğini gerçekleştirmiştir.

Lâmi'î'nin Bursa Şehrengizi

Lâmi'î Çelebi, şehrengizini Kanunî Sultan Süleyman'ın Bursa'ya 1526 yılının kış mevsiminde gelmesi üzerine yazmıştır. Eserin içinde hem Kanunî hem de veziriazamı Makbul İbrahim Paşa'nın övgüsünde beyitler vardır:

*Haber aldun ki **şâhenşâh-ı devrân***

***Gelürmüş Bursa şehrin ide seyrân** (LBŞ^a, b. 39)*

...

³⁷ Yasemin Altaylı, "Macarca Mektuplarıyla Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa (1566-1578)" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 49, Sy. 2, 2009, S. 157-171.

Diyem kimdür sana ol şâh-ı devrân

*Yidi iklime **hân Sultân Süleymân***

Cihânun hüsv-i sâhib-kırânı

Zamânun dad-bahş u Kahrâmânı (LBŞ^a, b. 50-51)

...

Îlâhî bu şeh-i gerdûn penâhı

*Serâser kıl **cihânun padişâhı***

Derûnun gün gibi rûşen nihâd it

Felekler döndüğince bermurâd it

İdüp zât-ı şerîfin her-selâmet

Müselsel eyle devrin tâ kıyâmet (LBŞ^a, b. 58-59)

...

Kader dün gün murâdın eyler inşâ

Nizâmü'l-mülk İbrâhîm Pâşâ

Cemâlinden fîrûzân baht u ikbâl

Bugün hâk-i deridür çarh-ı iclâl

Ayağı tozına meh müşteridür

Felek fîrûze-i engüşteridür

Îlâhî devletin dün gün kıl efzûn

Adûsın eyle her dem zâr u mahzûn

İdüp hâsıl murâdâtın kemânı

*Cihân turdukça bulsun **kurb-ı şâhî** (LBŞ^a, b. 66-70)*

Maksadî İştîp Şehrengizi

Maksadî'nin İştîp için yazdığı şehrengizinin 44-61. beyitlerini Vali Murtazâ Mustafâ Paşa'ya ayırmıştır. Şehrengiz Paşa'nın İştîb'e gelmesi sebebiyle kaleme alınmıştır:

*Bulara vâli bir sâhib-i sa'âdet
Henüz hükminde ber-vech-i eyâlet*

Muhabbet Murtazâ Mustafâ Paşa

Mu'in-i ümmet-i Ahmed mu'allâ

*Şehinşâh-ı cihân perverdesidür
Bu mahrûsa anuñ şimdi hâsıdur*

*Kudûmiyle müşerref oldu İştîb
Cemâliyle bezendi buldı tertîb (MİŞ, b. 44-47)*

Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi

Aña yetmez mi bu 'izz ü sa'âdet

Süleymân-ı zamâne oldu [kim] taht (MŞİŞ, b. 54)

Sadece Süleyman (Kanunî Sultan Süleyman) ismi geçiyor.

Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi

Çün ol gün mu'tedil gördi cihânı

Göçüp Şâh itdi tebdil-i mekânı

Devâm-ı devlet ile bir iki yıl

İdindi Edrine şehrini menzil

Çü ihsanından irmiş idi behre

Sürinürek bile geldim bu şehre (MEŞ, b. 57-59)

Yukarıdaki beyitte Mesîhî'nin Şâh ile kastettiği kişi daha önce ispat edildiği gibi II. Bayezid'dir.

Râsih'in Aydın Şehrengizi

Râsih, Aydın şehrengizini Osmanoglu Nasuh Paşa'nın övgüsünde bir kaside olarak kaleme almıştır ve bunu kasidenin başlığında belirtmiştir:

Kasîde-i mübâreke-i hikmet-âmîz der-sitâyîş-i 'Osmânoğlu Nasûh Paşa ve şehrengîz-i Aydın bi-cemî'-i ahvâli ehlihâ Mukaddime-i Şehrengîz-i Aydın İli.

Yine kasidenin *Girizgâh-ı Saded* başlıklı 35-45. beyitlerini Osmanoglu Nasuh Paşa medhiyesinde söylenmiştir:

Sâhib-i seyf ü kalem eşca'-i nev'-i Âdem

Vâhib-i lütf u kerem bâdî-i hayrât ü ihsân

...

Şem'-i efrûhte-i yâr Nâsûh Paşa kim

Nâm-ı nikiyle zamân buldı anuñ emn ü emân (RAŞ, b. 41, 43)

Seyrî'nin Halep Şehrengizi

Mehmed Paşa'nın Sancak Beyi olarak Haleb'e gelişi esnasında Seyrî de beraberinde gelmiştir. 1534-1535 yılları arasında görev yapan Paşa'nın Haleb'e gelişi ile ilgili olarak divanında 16 beyitlik bir tarih manzumesi de vardır.³⁸

Mü'ebbed devlet-i zâtı mü'eyyed

Ziyâ-yı dîn ü devlet mîr Mehemed

Ki olsun dâyimâ emrine çâker

Güneş yüzli perî-âyîn melekler

Dahı kılsun hemîşe Hayy u Kâdir

Murâdâtın müyesser evvel âhir

Ki bulup hîzmetinde kadr-i behre

Rikâbınca bile geldüm bu şehre

³⁸ Recep Gökkaya, "16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı [İnceleme - Metin - Dizin]", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017, s. 89-90.

Aña sıdk ile her kim itdi hizmet

İki ‘âlemde buldı ‘izz [ü] devlet

İşâret idüben emr itdi bir bir

Bu çâker eyledüm anları tahrîr (SHŞ, b. 20-25)

Ulvî’nin Manisa Şehrengizi

II. Selîm’in Manisa’daki sancak beyliği esnasında maiyetinde bulunan Derzizâde Ulvî, şehzadenin tahta geçmesinden (1566) sonra bir şehrengiz yazmıştır. Şehrengizinde II. Selîm’i bu beyitler ile işaret eder:

Şeh-i şâhenşehân şâh-ı ‘âlem

Sa ‘âdet kasrına sultân-ı a ‘zam

Serîr-i taht-ı hüsne ‘izz-ile şâh

Sipîhr-i evc-i burc-i kudrete mâh

Ki ya ‘nî Hân Selîm ibni Süleymân

Olupdur ‘adl-ile hakan-ı devrân (UMŞ^a, 67-69)

Vahîd Mahtûmî’nin Yenişehir Şehrengizi

Vahîd Mahtûmî, bir sebepten dolayı sürgüne gönderildiği Yenişehir(-i Fenâr)’da iken kaleme aldığı Lâlezâr isimli şehrengizinin 449-524. beyitlerde “*Medh-i Kapudân Paşa ve ‘Arz-ı Hâl-i Vahîd*” başlığıyla bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde Vahîd Mahtûmî Kaymak ve Atlamacı lakaplarıyla da anılan Kapudan Mustafa Paşa’dan³⁹ affedilmesi için yardım istemektedir.

Devletüñ dâver-i ser-efrâzı

Vüzerânuñ güzîn ü mümtâzı

³⁹ Hayatı hakkında bkz.: M. Münir Aktepe, “Derya Kapdanı Mustafa Paşa ve Bir Vakfiyesi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 15, 1968, s. 31-39; M. Münir Aktepe, “Kapdân-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa’ya Ait Vakfiyeler”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 8, 1969, s. 15-35+IV.

Hamî-i dîn ü hâfiz-ı deryâ
*Sadr-ı Cem-pâye **Mustafâ Paşa***

Keşti-i dânişinde olsa celîs
Vardiyân olamaz Murâd Re 'îs (VMYŞ, b. 452-454)

...

*Sen bilürsin ki ey **hidîv-i gayûr***
Bizi müznib yaratdı Rabb-i Gafûr

***Mustafânun** şefâ 'ati ancak*
Olur ehl-i kebâ 'ire mülhak (VMYŞ, b. 478-479)

Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi

Vechî, Gelibolu şehrengizi kaptan-ı derya ve vezirlik görevlerinde bulunmuş Güzelce Kasım Paşa⁴⁰'ya ithaf etmiştir. Hem sebep-i telif hem de sonda dua kısımlarında ihsan ve yardımlarını gördüğü Paşa'nın ismini anmıştır:

*Bu yıl hod **Hazret-i Paşa-yı Kâsım***
Ki oldur kullara erzâkı kâsım

Sa 'âdet birle kışladı içinde
Müşerref kıldı taşın da için de

Îlâhî menzile irgür bu mâhı
Sa 'âdet birle geçsün sâl ü mâhı

Olup begler hemîşe aña bende
Olam kemter beg işigüñde ben de

Keremle lutf u hulk ise 'âdet
Başından gitmesün tâc-ı sa 'âdet

⁴⁰ Faruk Sümer, "Kasım Paşa, Güzelce", **DİA**, C. 24, s. 547.

Nazar kıldı keremden ben garîbe
Anuñçündür bu elfâz-ı garîbe (VGŞ, b. 15-20)

Îlâhî Hazret-i Paşa hemîşe
Muzaffer-fer ola Paşa hemîşe

Olup Sultân Süleymânuñ vezîri
Ri ‘âyet ide her bâlâ vü zîri (VGŞ; b. 43-44)

Yahyâ Bey’in İstanbul Şehrengizi

Yahya Bey İstanbul için yazdığı şehrengizinde 31-42. beyitlerde Kanunî Sultan Süleyman’ı, 43-46. beyitlerde vezir-i azamı Makbul İbrahim Paşa’yı anar:

Evsâf-ı Pâdişâh-ı Kışver-güşâdur
Sipihr-i dîn ü devlet âfitâbı
Risâlet şahımın nâyib-menâbı

Şehenşâh-ı cihân u zül-ı Rahman
*Emîrû ‘l-mü’minîn **Sultân Süleyman***

Revandur hükmi cümle bahr u berre
Kılıcı ‘arşa aşdı nice kerre

Tolar rûz-ı meşâfı içre her gâh
Sadâ-yı âyet-i nasrun mina ‘llâh

Deminde kimse itmez kibr ü kîne
Meğer ebrû-yı dilber bir birine

Zuhur idelden ol mihr-i ‘adâlet
Ri ‘âyet buldı ser-cümle radyyet

*Meh-i nev bir ğulâm-ı halka-der-güş
Felek şemşîri havimden zırh-püş*

*Yolına kimsenün hergiz gelür yok
Deminde hîç ecel düzdinden ayruk*

*Ne denlî kılsa dil şehbâzı pervâz
Viremez evc-i evsâfından âvâz*

*Zihî sâhib-kırân-ı rûy-ı devrân
Bir ednâ hâdimidür Mısra sultân*

*Uzundur kaddi gibi vasfı ey dil
Leb-i dildâr gibi muhtasar kıl*

*Îlâhî hasra dek mânend-i hâtem
Eli altında ola cümle ‘âlem (YİŞ, b. 31-42)*

Midhat-i Hazret-i Paşadur
*Dahi ol Âsaf-ı sultân-ı ‘âdil
Zarif ü nüktedân u merd ü ‘âkîl*

Vezîr-i a‘zam İbrâhîm Paşa
Vücûdî ‘akl-ı evvel oldu mahzâ

*Cân atup aşkına şâh-ı cihânun
Girür yanar oda yolında anun*

*Nitekim hüsn ola ‘âlemde fâ'ik
Ola tedbîri takdire muvafık (YİŞ, b. 43-46)*

Zâtî'nin Edirne Şehrengizi

Mesîhî'den sonra Zâtî de Edirne için bir şehrengiz yazmış ve eserinde II. Bayezid'i bu beyitlerle övmüştür:

Medh-i Bâyezîd Hân Nevvera'llâhu Mazca'ahu

Meger kim pâdişâh-ı heft kışver

Emîr-i cümle-i erbâb-ı efser

Şehin-şeh Bâyezîd ibn-i Mehemmed

Mü'ebbed devleti cündi mü'eyyed

Yirinde şehr-i Kostantîni nâ-gâh

Koyup bir subh-dem tutdı hemân râh

İrişdi Edrine şehrine ol mâh

O yirüñ başına gün toğdı nâ-gâh

Çün oldı Edrine ol mâha menzil

Yire san âyet-i nûr oldı nazil (ZEŞ, b. 21-25)

Şehrengizlerin yazıldıkları şehirlere göre içinde anılan devlet büyüklerinin farklılık gösterdiğini görüyoruz. Genellikle şehrengizlerin sancaklarda sancak beyleri; eyâletlerde beylerbeyleri; İstanbul, Edirne, Bursa gibi büyük şehirlerde vezir, kaptan paşa, veziriazam ve padişah gibi üst düzey devlet adamlarının isimlerinin anıldığı, onlara ithaf edildiği veya sunulduğu görülmektedir.

3.2.12. İçinde Şehrengiz İbaresini Geçen Metinler

Şairler, yazdıkları eserin türünü şehrengiz olduğunu beyitlerinde bazen açıkça belirtmişlerdir. Özellikle sebep-i telif kısmında, kendilerinden şehrin güzelleri hakkında bir eser yazılmasının talep edildiğinin anlatıldığı ve son kısımlarda alan yer dua bölümlerinde *şehrengiz* ibaresi kullanılmıştır.

Şehrengiz ibaresinin kullanıldığı beyitler şunlardır:

İrüp kalbe safâ vü zevk ü şâdî
Bu şehrengîze lutf oldu yâdı (AKŞ, b. 38)

İdüp hûbân-ı şehriñ cümlesin yâd
Ura bir tâze şehrengîze bünyâd (AKŞ, b. 114)

Çün oldu vaşf hayl-i mâh-rûyân
Bu “Şehr-engîz”i kıl meşhûr-ı devrân (AGŞ, b. 45)

Gehî eş ‘âr-ı zevk-âmîz okındı
Gehî ebyât-ı şehr-engîz okındı

Hemân-dem kim okındı şehr-engîz
Didi bir ehl-i bezm-i zevk-âmîz (AİŞ, b. 30-31)

Tîg-ı tab ‘uñı idüp sa ‘yile tîz
Didi eyle yine bir şehr-engîz (BLBŞ, b. 51)

Sâbıkâ sâdır olan şehr-engîz
Niçe tahrîfile oldu nâçiz (BLBŞ, b. 70)

Bi-hamdi ‘llâh bu şehr-engîz-i ma ‘mûr
Dinilüp şehr içinde oldu meşhûr (CİŞ, b. 440)

Revâ budur diye olup güher-rîz
Bu zîbâ şehre bir hoş şehrengîz (CSS, b. 81)

Bu Şehrengîze ekser bâ ‘is oldur
Anı ta ‘rîf itmek baña yoldur (CSS, b. 168)

Hudâyâ beytümü ma'mûr eyle
*Bu **şehrengîzümi** meşhûr eyle* (CSS, b. 176)

*Yine bir tâze **şehr-engîz** olsun*
Kelâmuñ şîr [ü] şehd-âmîz olsun (HÜŞ, b. 16)

*Bu zemânda **şehr-âşûb** demek münâsib-vâr bâb-ı tab'a lâzım belki vâcibdür.*
(EBŞ, Dibace)

*Bize gel söyle **şehr-âşûb-ı** hûbân*
Ola kim âñıla ânuñla cânân (EBŞ, b. 36)

*Didüm bir tâze **şehr-âşûb-ı** zîbâ*
Kamu medh-i cevânân-ı dil-ârâ (EBŞ, b. 42)

Ümîdüm ol durur kim böyle şöhet
*İde herkes bu **şehr-âşûba** ragbet* (EBŞ, b. 194)

Âñuldukça güzeller dehr içinde
*Bu **şehrengîz** okunsun şehr içinde* (FİŞ, b. 191)

Niçüñ dil-berlerin vasf eylemezsin
*Ya **şehr-engîzi** niçüñ söylemezsin* (HSS, b. 109)

*Yüri ur nazm-ı **şehr-engîze** bünyâd*
Ki şehrimüz ola anuñla âbâd (HSS, b. 111)

*Yüri Mostara **şehr-engîz** eyle*
Zebanuñ tıgını ser-tîz eyle (HDMS, b. 30)

*Bu **şehr-engîzden** kim buldı itmâm*
Du'a-i hayrdur maksûdı ey nigû-nâm (HDMS, b. 275)

*Tamâm oldı çü **Şehr-engîz**-i Mostâr
İdüp fikr-i dakîki hâtır-ı rîş (HDMŞ, b. 295)*

*Ümîd oldur ki ey yâr-ı şeker-rîz
Diyessin sen dahi bir **şehr-engîz** (HBSŞ, b. 114)*

*Nazm olub nice lafz-ı renk-âmîz
İdesin bir latîf **şehr-engîz** (HSBŞ, b. 81)*

*Bu **deyr-engîzi** mu 'tâd eyleyüp yâd
Sanemler eylesünler dilde evrâd (KRD, b. 19)*

*İdüp engîn ma 'ânî birle terkîb
Bu **deyr-engîze** virdüm nazm u tertîb (KRD, b. 95)*

***Şehrengîz**-i Mevâzi '-i şerîfe-i Burusa
Sanehallahu Taâla ani 'l-be 'sa (LBŞ^a, b. 2)*

*Okudukça bu **Şehr-engîzi** yazan
Bileler kimdürür serdâr-ı hûbân (MYŞ, b. 37)*

*Bu **Şehr-engîz** içinde bunca hûbân
Yazıldı nâmı vasfı oldı destân (MYŞ, b. 120)*

*Şeref virdi bu **Şehr-engîz**-i dil-keş
Düşüpdür şehre nâm bi 'l-küllî şöret (MYŞ, b. 177)*

*Bu **şehr-engîzimi** yâzub okıya
Unutmıya beni aña du 'âdan (MYŞ, b. 188)*

Anuñ ismiyle resmin itmedüm yâd
Bu **şehr-engîz** içinde virmedüm âd (MİŞ, b. 104)

Hudâyâ kıl bu **Şehr-engîzi** meşhûr
Nitekim dehr içinde Beyt-i Ma'mûr (MŞİŞ, b. 14)

Bu hâletle olup pür-şevk u şeydâ
Bu **Şehr-engîzi** kıldum anda peydâ (MŞİŞ, b. 46)

Îlâhî buldurup sözüme rağbet
Bu **Şehr-engîze** vir şehr içre şöhet (MEŞ, b. 33)

N'ola olsa bu nazm-ı **şehrengîz**
Medh-i Bayram ile neşât-âmîz (NEŞ, b. 101)

bu **şehr-engîzüm** eyle sükker-âmîz
ola âfâka ser-tâ-ser güher-rîz (NİŞ, b. 19)

diyüp bu şehr-içün bir **şehr-engîz**
okındukda ola hoş sükker-amîz (NİŞ, b. 50)

Kıyâmet dil-rübâsın medh eyle
Bu şehre ya 'nî **şehr-engîz** söyle (RYŞ^b, b. 190)

Bu **şehr-engîzi** dil kılmakdan îcâd
Murâdı bu ki ola hayr ile yâd (SİŞ, b. 27)

Murâdum budur ey Hayy u Tüvânâ
İdem bu şehre **şehr-engîz** peydâ (SİŞ, b. 66)

Benem erbâb-ı nazmuñ üstâdı
Bu **şehr-engîze** oldum çünki bâdî (SİŞ, b. 69)

Nice gördüm ise tarz-ı 'Acemden
*Bu **şehr-engîzi** yazdum ser kalemden (SİŞ, b. 96)*

*Bu **şehr-engîze** şöhret vir Îlâhî*
İçinden añayın bir nice mâhı

Zebânumdan ma'ânîyi revân it
*Bu **şehr-engîzi** gün gibi 'ayân it (SAŞ, b. 13-14)*

*Bu **şehr-engîzde** olan kullaruñı*
Cihân bâğında tâze güllerüñi (SAŞ, b. 82)

*Bu **şehr-engîzde** bî-had olsa ger 'ayb*
Anı kâmil ider bir noktadur gayb (SAŞ, b. 89)

Bülend ebyât ile bir hoş kitâb it
*Bu **şehr-engîze** gel bir feth-i bâb it (UYŞ, b. 102)*

Lîkin ol şart ile ki bâ-temyîz
*Düzesin haklarında **şehrengîz** (VMYŞ, b. 187)*

'Âşıkıdur bu meh-veşüñ nâ-çîz
*Zübde-i dilberân-ı **şehrengîz** (VMYŞ, b. 330)*

*Çün tamâm oldu nazm-ı **şehrengîz***
Düşdi hûbân-ı şehre ceng ü sitîz (VMYŞ, b. 384)

*Nazm idüp bir garîb **şehrengîz***
Rûtbe-i hüsnî eyledüm temyîz (VMYŞ, b. 394)

Güzellik milketine server itdüm
Bu şehrengîzde ser-defter itdüm (YEŞ, b. 70)

Bu şehrengîzüümüñ akrânı yokdur
Mesîhî sözleriniñ cânı yokdur (YEŞ, b. 203)

Anuñ 'ömr-i 'azîzi nâdir olsun
Bu şehrengîz gibi âhir olsun (YEŞ, b. 215)

Şairler yukarıda da görüldüğü gibi 27 şehrengiz örneğinde yazdıkları eserin türünün şehrengiz olduğu açıkça beyitlerinde belirtmişlerdir. 55 adet örneğin şehrengiz olarak kabul edilip incelendiğini göz önüne aldığımızda bu oranın yarı yarıya olduğunu görürüz. İlk örnek olan Mesîhî'nin Edirne şehrengizinde *şehrengiz* ibaresi kullanılmıştır. İkinci örnek olduğunu düşündüğümüz Zâtî'nin yine aynı şehir için yazdığı ve kişi kadrosunun büyük oranda aynı olduğu metninde ise şehrengiz ibaresi kullanılmamıştır. Bu kullanmama durumu Zâtî'nin biliçli bir tercihi midir, maalesef bilemiyoruz. Son örneklerden olan Vahîd Mahtûmî'nin Yenişehir için yazdığı metinde de şehrengiz ibaresi kullanılmıştır. Yine son örneklerden biri olduğunu düşündüğümüz fakat maalesef sonu eksik olan Râsîh'in Aydın için yazdığı metinde şehrengiz ibaresi sadece başlıkta geçmektedir. Metnin eksik olduğunu dikkate alırsak şehrengiz ibaresinin muhtemelen elimizde olmayan kısımda zikredilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Buna karşın başlıkta şehrengiz ibaresi geçmektedir.

Şehrengiz isimlendirmesinin iki istisnası vardır: Birincisi Esîrî'nin eserine *şehrâşûb* ismini vermesi ve ikinci olarak da Kâmî'nin eserini *deyrengez* olarak nitelendirmesidir. Bu iki isimlendirme demetinlerin şehrengizlerden hiçbir farkının bulunmaması sebebiyle şehrengiz olarak değerlendirilmiştir. Bu iki farklı kullanım yaygınlık göstermemiş ve her ikisi de tek örnek olarak kalmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

4.1. Âşık'ın Siroz Şh rengizi

mefā'īlün/mefā'īlün/fe'ülün

1. Elā iy 'āşık-ı şūrīde-meşreb
Sirişti 'ışk u sevdādan mürekkeb
2. Ğam-ı cānān-ıla abdāl olmış
Benüm gibi perīşān-ḥāl olmış
3. Özinden bī-ḥaber 'aqlı perīşān
Şarāb-ı 'ışk-ıla ser-mest ü ḥayrān
4. Unutmuş kendüzini bu cihānda
Ne evde göñli gibi ne yabānda
5. Ḥarābātīlerüñ rüsvā-yı 'āmı
Maḥabbet ehlinüñ kemter ğulāmı
6. Ölümlüsi olan her nev-cüvānuñ
Yüzine bakmayan Zāl-i zamānuñ
7. Kulağa koymayan ta'n-ı 'avāmı
Elinden kıomayan bir laḥza cāmı

8. Gel imdi pendümi cān-ile gūş it
Dem-i köhne-bahār irişdi cūş it
9. Bahāruñ n'ola geçdiyse zamānı
Geçürme bāri gel devr-i hāzānı
10. Hūşūşā şehr-i Sīroz ola ma'mūr
Güneş yüzlüleriyle ola meşhūr
11. N'ichün vaşf itmeyesin anı 'Āşık
Olupdur medhe her vech-ile lāyık
12. Velīkin muhtaşar eyle kelāmuñ
Anuñla mu'teber eyle kelāmuñ
13. Güzeller vaşfını takrīre başla
Melekler adını taḥrīre başla
14. Halīl adı ser-āmed bir kamer-veş
Ruḥ-ı rengīni urdı cāna āteş
15. Dil-i vīrānumı eylerse ābād
İder bir Ka'be bünyād ol perī-zād

16. Olurdum cān-ıla ҡurbānı anuñ
Olaydum bir gice mihmānı anuñ
17. Birisi Rüstemüñ oğlu ol āfet
Dil ü cān kişverini itdi gāret
18. Gözi şāhib-ķırān mānend-i Ҳamza
Ya Sām u Ҳahramāndur şan o ğamze
19. İşıgi var-iken ol nev-civānuñ
Yüzine baķa mı Zāl-i cihānuñ
20. Mesīḥā-dem biri bir yār-ı cāndur
Dimem adın anuñ ya‘nī fülāndur
21. Helākīdür o dildāruñ dil ü cān
Lebi ben ḥastenüñ derdine dermān
22. O ğonca cāme-i sebz-ile ğüyā
Gelüpdür bu yire Hızr u Mesīḥā
23. Meḥemmed Şāhdur sulṭān-ı ḥübān
Anuñ ḥükminededür ḥübān-ı devrān
24. Laķab Aķ Güldür ol ğonce-dehāna
Laķab gökden inüpdür ol cüvāna

25. Ser-āmed ſimdi oldur ſehr içinde
Nazīri yokdur anuñ dehr içinde
26. Biri bir ſīve-gerdūr adı Yahyā
Leb-i cān-baḥşı mürde eyler iḥyā
27. İder bir laḫzada biñ dürlü ſīve
Şanasın pür-durur bir ſīşe jīve
28. Kitāb-ı ‘iſveyi itmiş temām ol
Olupdur nāz ü ſīveyle be-nām ol
29. Birisi daḫi Dāvūd-ı hoş-elḥān
Anuñ fermān-beridūr ins-ile cān
30. Süleymān dir-isem aña yeri var
Hevādārı anuñ niçe perī-vār
31. Olursam n’ola anuñ sīne-āki
Hilāl ebrūsınuñ oldum helāki
32. Biri Dervīş Bālī āfet-i cān
Lebi esrārına ‘uſşāk ḫayrān
33. Ezelden ‘iſķınuñ abdālıdur dil
Şacı gibi perīşān-ḫālídūr dil

34. ab l itse eger benden da i c n
Olurdum tekiye-i  ışkında urb n
35. E ekci-z ded r birisi anu n
odu  ba ı yolına ol c v nu n
36. a an g rsem ra b-i ebter-ile
 anuram anı   s dur  ar-ile
37. Olaldan y r a y r ol h m ya
D n pd r seksene  ıkmı  sıpayı
38. Biri Mut f-z de bir per -r 
Miy nı fikri ıldı cism mi m 
39. Geyersen n'ola ben  v re  ullar
 a ı sevd sı-y-ile ara  ullar
40. Dil-i div ne andan  zge bulmaz
Vel  bo   orba ile at  utulmaz
41.  asan B l  birisi Derz -z de
Beni  v re ılmı dur ziy de
42. Olur s ne diy  b -  resine
 a ın atılma anu n p resine

43. Görüp mıkṛāzını dil ıztırārī
Oḡur lā-seyfe illā zūlfeḡān
44. Sipāhīdūr birisi bir dilāver
Serīr-i ḡüsne oldu şimdi server
45. Süvār olsa kaçan ol şehsüvārum
Gider elden ʿinan-ı ihtiyārum
46. Dil ü cānum o şāhuñ bendesidūr
Ḳamu ḡalk-ı cihān efgendesidūr
47. Güreldi-zāde bir sīmīn-bedendūr
Şanasın Yūsuf-ı gül-pīrehendūr
48. Der-āḡuş eyleyen ol yār-ı cānı
Bulur ey dil ḡayāt-ı cāvidānı
49. Dir-idüm cismine pālūde beñzer
Velīkin ḡorkarın baña düşe ter
50. Ḥüseyn adı birisi daḡı ḡazzāz
Bilüm бүkdi benüm ol yār-ı ṡannāz

51. İŖi uŖŖākı dögme sögme anuñ
İligine geçüpdür ben gedānuñ
52. Esīr-i kāküliyem dime zinhār
Getürmez yāreye ibriŖim ol yār
53. ȲarındaŖı Memī ĥod yār-ı nāzük
Bir içim Ŗudur ol dildār-ı nāzük
54. Henüz nev-reŖte bir Ŗūĥ-ı cihāndur
Ŗanasın ġonca-i bāġ-ı cināndur
55. Güzeller ĥayli ider aña meyli
O tıfluñ cümlesi olmiŖ tıfeylī
56. Tarāk Voyvoda oġlı ol dil-āver
Yaķupdur cān ü dil mülkin ser-ā-ser
57. Görüp āyīne-i ħalbūñ cilāsın
Görindi baña ol yār cilasın
58. İŖi dā'im anuñ merdānelikdür
Esīri olmamak dīvānelikdür
59. Sipāhī MuŖtafānuñ ĥastesiyem
Esīriyem ŖikeŖte-bestesiyem

60. Eger ben hasteye itmezse tīmār
Kaluram tā kıyāmet şöyle bīmār
61. Dilā sen şaklayıgör tīrin anuñ
Ben aldum boynuma şemşīrin anuñ
62. ‘Alī adı birisi pūr-şecā‘at
Velīkin būsede itmez sehāvet
63. Anuñla nūş ideydüm ‘ışķ cāmın
Bulurdum *lahmūke lahmī* makāmın
64. İlāhī hıdmetine eyle Qanber
Be-ħakķ-ı ‘izzet-i nūr-ı peyember
65. Olıgör bendesi ey dil Celīlūñ
Celāle irmege oldur delīlūñ
66. İdüpdür tā ezel baña tecellī
Beni anuñla kılmışdur tesellī
67. Eger kim milleti iseñ Halīlūñ
Qulı qurbānı olıgör Celīlūñ
68. Güzellerden biri daħi ser-āmed
Ki Ebrī Bālī oğlıdur Meħemmed

69. İdeydi ol şanem ger ‘arz-ı dīdār
Muḥammed ümmeti olurdı küffār
70. Anuñ kūyı safā ehline besdür
Hevā-yı rāh-ı Hāc zāyid hevesdür
71. Helāk itdi beni Başmakçı ‘İsā
Dirildür mürdeyi gerçi Mesīhā
72. Ele girse ayağındağı başmak
İrürdi gün gibi başum göge çak
73. Perī-şüretlū bir zībā şanemdür
Gül-āb-ı Meryem içer niçe demdür
74. Anuñ başmakçı Aḥmeddür birisi
Be-gāyet çokdur anuñ müsterīsi
75. Biz anuñ tīğine māyillerüz hep
Küle yakduğına kāyillerüz hep
76. Baña ol ğamzeler çoğ işler işler
Gelen başına başmakçı dimişler
77. Meḥemmed Şāhdur cānı cihānuñ
Beni öldürdi cism-i mesti anuñ

78. Virür gerçi ki buse dest-ber-dest
Getürür ayağı olsa kaçan mest

79. Temāşā it diyü başında yelken
Şalar ‘aşıklara el her tarafından

80. Biri şîrîn-dehen Ferhād-zāde
Anuñ mecnūnı oldum ben fütāde

81. Vücūda gelmemişdi daḥi Ferhād
İderdüm bî-sütün-ı ğamda feryād

82. Yüzi kim hüsrev-i hāver olupdur
Cebînine kamer çāker olupdur

83. ‘Acem-zāde biri bir yār-ı meh-veş
Dil ü cān kişverine urdı āteş

84. Anuñ hem-demleri olaldan evbāş
Çıkupdur kara bağrumda kızıl baş

85. Dilerseñ āşinā olmak aña sen
Yüri var gel ‘Arabdan yā ‘Acemden

Yeñiçerî-zāde Meḥemmed Kātib

86. Biri yeñiçerî oğlu Meḥemmed
Olupdur tālîb-i ḥaṭ ol semen-ḥad

87. Müjem hāme aña anum mürekkeb
Yazar mı anı andan ol eker-leb

88. Bilürsüñ sen daı iy dil kitābet
Anuñ vaşfını yazup bir kitāb et

Akelü Muştafa elebī-zāde

89. Birisi Akelü-zāde o dilber
Hemān bir serv-i sīm-endāme beñzer

90. Eyitdüm ben faīre eyle isān
Didi kim akedür derdüñe dermān

91. Olaydı bende ger dirhem ya dinār
Olurdum vaşlına anuñ arīdār

Berber Amed

92. Birisi Berber Amed pür-leāfet
Aupdur hüsni dükkān-ı melāat

93. Aña kirpiklerüm ün şānelerdür
İki eşmüm daı āyīnelerdür

94. Keserse tīg-ile başuñ o server
Yüzüñ döndürme andan cān ü ser ver

95. Dilā şayd idegör Berber Mihāli
Var-ise bir bir olmak itimāli

96. Legenlerdür aña mihr ü meh altun
Velî baş kesmek olmış aña kânûn

97. Göñül 'ışkında ser-gerdân olupdur
Aña bu sînem âteş-dân olupdur

98. Tamâm oldı egerçi medh-i hûbân
Velî olmış durur ber-vech-i noķşân

99. Ümîd oldur ki erbâb-ı ma'ârif
Bunuñ noķşânına olduķda vâķıf

100. Kuşûrını ide ıslâh yir yir
Yaħûd ol semtine olmaya nâzır

101. Egerçi yok-durur bende liyâķat
Velîkin söyledüm yetdükçe tākāt

102. Mey ü maħbûba yokdur ihtiyârum
Fedâdur yollarına cümle varum

103. Göñül urdı kamu maṭlûb terkin
Velîkin urmadı maħbûb terkin

104. Gerekmez baña hergiz ʿizz ü cāhī
Beni bunlarsuz itme yā İlāhī

105. Beni yā Rab birine eyle kādir
Budur senden murādum evvel āhīr

4.2. Behiştî'nin Bursa Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Elinden nefs-i şeytānuñ zebūnem
Bu ğamlarla dem-ā-dem ğarķ-ı hūnem
2. Beni şöyle alupdur hāb-ı ğaflet
Ki düş gibi gelür fikr-i 'ibādet
3. Aransa mezra'-ı 'ālem ser-ā-ser
Bulınmazdı bir egri baña beñzer
4. Tağıtmıştır hevā esbāb-ı rahtum
Söyinmezse 'acebdür şem'-i bahtum
5. Degülken muķtezā-yı emre 'āmil
İşüm olmak himā-yı nehye dāhil
6. Namāz içre kıılır olsam münācāt
Visāli yār olur akşā-yı hācāt
7. Añılsa hūrlar-ile havz-ı Kevşer
Şanuram kaplucayile güzeller

8. Yüzüme kılsa bir āhū nezāre
Seg-i nefsüm gelür şanur şikāre
9. Çıkarsa sünbülün bir serv-i ʔannāz
Dirin urdı vefā sancağı pervāz
10. Görem ger bir nihālūñ şīvesini
Direm derem vişāli mīvesini
11. Ne mehden kim vefā būyın ʔuyaram
İti gibi aña üç gün uyaram
12. İşümdür fikr-i kākül her maḥalde
Geçürdüm ‘ömrümi ʔül-ı emelde
13. Cihān dārında yoḫ ben deñlü deñsüz
Ki vuşlatdur murādum geñlü geñsüz
14. Ḥaṭā taḫrīrüm ü farzum riyādur
Baña her ne ‘azāb olsa revādur
15. Velikin bāğ-ı luṭfuñda revā mı
Kese ḥavf erresi şāḥ-ı recāmı
16. Eger ḫumlarca olsa bende ‘iṣyān
Anı bir ḫatre şaymaz bahr-i ğufrān

17. Degülem şūfī umam ecr ü tã‘at
Neden renc isteyem yokdur bizã‘at

18. Metã‘-ı raḥmete oldum ḥāridār
Ki yaşum gibi cevher gevherüm var

19. Bu söz ‘ākıl katında nā-sezādur
Ki yaşa i‘timād itmek ḥaṭādur

20. Velī sūd aṇlamayan tã‘atinden
N’ola şuya ṭayansa ḥayretinden

21. Yed-i ḳahruñ ayaḡa ursa kimi
Bilirem bir pul itmez yaşı sīmi

22. ‘İnāyet pertevi olmazsa nāşī
Keder virür kişiye ḳanlu yaşı

23. Ki tãli‘ olmasa ḥurşīd-i pür-nūr
Yaḡar ṭayrıncak eyler bāḡı yaḡmur

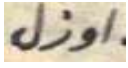
24. Ḥalāş it bizi ḳahruñ zaḥmetinden
Şifā luṭf eyle luṭfuñ şerbetinden

25. Saña ‘afv eylemek lāyık baña āh
İlāhī şad-hezār estaḡfiru’llah

Sebeb-i Te'lif

26. Meger bir dem hazānuñ i'tidāli
Cihānı hüznden kılmışdı hālî
27. Kitāb-ı i'tidāl olmağa tezyîn
Yazılmışdı aña bir faşl-ı zerrîn
28. Hilāl ebrū güneş ruhsār olupdı
Cihān bir şaruşın dil-dār olupdı
29. Felek şāhı sevüp hūb-ı hazānı
Koyupdı cāme-i zerrîne anı
30. Birinüñ olmış İbrāhīm nāmı
İşigidür anuñ beytū'l-harāmı
31. Hayāliyle olur hurrem dil-i zār
Ki âteş olur İbrāhîme gülzār
32. Dil İsmā'îlini kılmağa kurbān
Aña hançerler olmuşdur o müjgān
33. Memîdür biri bir mekkār olupdur
Laķab ol kāfire Tatar olupdur

34. O aş ol amze ol at-ı siyeh-kār
Kemān ü tīr-ile an ce-i Tatar
35. Anuñ ‘ilme urū‘ın kim iitdük
Ouyup yazmaa hep tevbe itdük
36. Biri bir Hāfız-ı hūb u o-elhān
Ki hūsn-ile aña āsūdedür cān
37. Hū-āvāz-ile debretse dilini
adā-yı Hū getürür mafilini
38. Tıyan bülbul adāsı āletini
Our gülende o zül* āyetini
39. Biri āl-i Muammed adı Hāim
Olur her kim anı sevmezse ‘āim**
40. Nihāl-i gül olur tırsa boyınca
Yeil destār aña bir tāze onca

* Bir önceki beyitteki *debretmek* fiili sebebiyle bu kelimenin Kur’an-ı Kerīm’de 99. Sure olan Zilzāl suresinden dolayı *o zül (zülzilet)* veya zil (*zılzāl*) şeklinde okunacağını tahmin ediyoruz.

** Metinde ‘āim şeklinde yazılan kelimenin anlam itibariyle *آثم āim: ünahkār* olması gerektii kanaatindeyiz.

41. Çemenden yaña ol serv itse reftâr
Kılur sebz ol diyârı ‘aks-i destâr
42. Birisi bir cüvândur Şeyh-zâde
Mürîdi var anuñ biñden ziyâde
43. Otursam ansızın halvetde bir dem
Karañu görünür gözüme ‘âlem
44. Çün olmaz ol cefâ-hû vaşla kâbil
Vefâ zikriyle eglense n’ola dil
45. Bir âteş-ruh birisi Yıldırımda
Tutışdum gördigüm gibi yirümde
46. Yüzi saçdan n’ola olmazsa münfek
Bulutlu günden ayrılmaz çü şimşek
47. Çü gördüm âteş-i haddini rüşen
Göñül şem‘ini yandurdum aña ben
48. Biri ğazzâzlarda Muşafâdur
Cemâli muşhaf alnı ve’d-đuhâdur
49. Kaşı râsıyla kaddüm cîm idüpdür
Tenüm za‘f-ile ibrişîm idüpdür

50. Yanında başımı ayurmak tenümden
Degül bir düğme kesmekce dağumdan
51. Biri Yağmurcaoğlıdur ğazāluñ
Odur yügrüğü meydān-ı cemālūñ
52. Ol ahū gözlü leylī saçlı dildār
Mekānum kıldı mecnūn gibi kuhsār
53. Didüm şehbāz mı çeşmūñ ya āhū
Didi sözi çatallandırma yāhū
54. Biri māhuñ Naķīboğlı olupdur
Cihāna hūsn-i gün gibi tölupdur
55. Egerçi hūsn-i ni‘met başıdur ol
Bize yir yok aña yaraşıdur ol
56. Müyesser olsa bir dem genc-i vuşlat
Dil-i vīrānum olurdı ‘imāret
57. Birisi Muķızıroğlıdur bir āfet
Birāder itmez atasına hürmet

58. [Eger] ol hâkim-i hüsn olsa râzî
Varur muhızır olurdı aña kâzî
59. Yitüpdür va‘de borcumdur aña cân
N’içün habs itmez ol çâh-ı zenaḥdân
60. Birisi şehlerüñ Sultân Maḥmūd
Sipeh ‘uşşāka rāyet kadd-i memdūd
61. Taḫındı goncalardan nüşa nesrîn
K’ola ol Husrevüñ gözine şîrîn
62. Bu ‘âlem beglerinüñ ol yegidür
Ki hüsn iklîmine beglerbegidür
63. Biri Mîve-fürüşoğlu Meḥemmed
Livā’ü’l-ḥamddur şan ol sehî-ḳad
64. Kaçan ol müşterî-ruh açsa dükkân
Olur bu çarḫ aña bir ṭabla-gerdân
65. Dem-i ğamda ğam-ı la‘lin kıl üslûb
Ki olur işigüñde mîve mergûb
66. Biri başmaḳçılarda adı Maḥmūd
Nücûm ü kevkebi her yirde mes‘ûd

67. Ne zālimdür yolumuzca geçerken
Bize dik geldi ol müjgān-ı sūzen
68. Yüzüme başmağıyla başsun ol yār
Ki yaşum kevkebi şāyed ide kār
69. Birisi Kirdecidür bir güzel hūb
Ki olmaz ol şıfatda bī-bedel hūb
70. Anuñ bir kirdesini kıılmağa cer
İşiginde* ışıkdur māh-ı kemter
71. Kılur ‘āşıqların saçında ber-dār
Bize dir [ki] velī urgānda un var
72. Biri Biryāncıoğlıdur Meḥemmed
Ruḥı nārın gören dir nūr-ı Aḥmed
73. Beni biryān gibi şalup fırına
Bişürdi nār-ı ğamda döne döne
74. Ḥayāl-i kakūli sīnemde pinhān
Ki ğāyet hūb olur sebz-ile biryān

* Metinde *İşigüñde* şeklinde yazılmıştır.

75. Biri kân-ı keremdür adı Lütfî
Kılur ‘âşıklara ihsân u luţfı
76. Nazar kılsañ o gül-ruḥ serv-ķamet
Olupdur başdan ayaġa leţāfet
77. Dişinüñ dürr-i nazmıdur beyānum
Aña ser-riştedür gūyā zebānum
78. Birisi Çeşmecioġlı ‘Alīdür
Lebinüñ zevķi Kevşer ‘ālemidür
79. Ḥayālî gözime kılsun ḥulûlî
Ki ıslaḥ olmaz ansız bu şı yolu
80. Yaşum çeşme terāzū aña serdür
İki gözüm gūmişden lûlelerdür
81. Birisi bir Frenkoġlıdur ammā
Yıķar dīni kılar ĩmānı yaġmā
82. Deminde eşk-i sīm u rûyı zer-gūn
Olupdur ‘ayn-i mal efrencī altun
83. İdüp kendin o sīm-endama nisbet
Geçer her bir frengī sikke-şûret

84. Yehūdīlerde biri bir şanemdür
‘Aşā-yı zülfi ejder gibi hamdur
85. O sīm-endām ol zerrīn-destār
Tecellī kıldı şan kim Tūra envār
86. Ezilseydüm bizüm dīne kir eyler
Müselmānlar kişiyi kāfir eyler
87. Biri Maḥmūd olupdur Hāce kulu
O şāh-ı hüsn efendi senden ulu
88. Alur her gördigün bir sīm-tendür
Ya ben aña kul olduğum nedendür
89. İlāhī murğ-i cānı kılmağa şād
Kıl ol serv-i cihān-ārāyı āzād
90. Biri Aḥmeddür āl-i Muştafādur
Muḥammed-ḥaşlet [ü] Yūsuf-liḳādur
91. Zārar virmez ruḥ-ı al ol münīre
Ki te’sīr eylemez āteş emīre

92. Bulupdur nūr-ı ruḥ gün gibi şöhret
Yeter al olduğına ol ‘alāmet
93. Cemāli muşḥafın ger okıyayduñ
Güzellik bunda ḥatm oldu diyeydüñ
94. Añıldıysa n’ola eñ soñra Aḥmed
Ki soñ geldi nebīlerde Muḥammed
95. Felekde şems iken şāh-ı sitāre
Ḳamudan soñra olur āşikāre
96. Yazanlar defteri her şāh öñinde
Yazar mühr-i şerīfini soñında
97. Çü taḳdīm itmek arturmaz nigārı
Ne noḳşān vire* te’ḥīr i’tibārī
98. Bu meh-rūlar ki oldu bunda mezkūr
Olupdur her biri şehir içre meşhūr
99. Egerçi yok nigāra ḥadd ü pāyān
Velī gözden perīler gibi pinhān

* Metinde *virür* yazılmıştır.

100. Ğarībe eylemezler meyl ü raġbet
Komazlar kişinüñ rāyında kuvvet
101. Şu deñlü perdedür ğurbet yüzüme
Ki gün göstermez olmuşdur gözüme
102. ‘Aceb mi baña kılmazlarsa meyli
Ki Bursāya uzakdur Vīze hayli
103. Hele şunlar ki sa‘y-ile bulındı
Üçer beyt-ile bir bir zıkr olındı
104. Üçer kat cāme geyse n’ola her beg
Du‘ā kim üç kez oķına olur yeg
105. Hemān ol dem anı dergāha iltem
Ki oldur Hāzret-i Paşa-yı a‘zam
106. Dür-i baħr-i vefā muħtār-ı erkān
Vezīr-i a‘zam-ı Sulţān Süleymān
107. Sipihr-i ‘adle biri gün biri māh
Baġışlasun biri birine Allāh
108. Erince rūz-i haşr-i emr-i tekvīn
Müdām olsun Allahümme āmīn

Temmet kelām-ı Behiştī

109. Çeşm-i inşāf-ile kim baksa bu gevher kânına
Yâ İlāhî reng-i behcet vir dil-i handânına
110. Umaram kim hûb-veş merğûb ola
Vâsıl oldıķda ma‘ânî mışrunuñ sultânına
111. Kûlıyam kurbānıyam ehl-i fazluñ cān-ile*
İhtisâş itse ‘aceb mi bir kişı kurbânına
112. Bizde taḥsîn idicek deñlü bizā‘at yoğ-ise
Ġāyeti anuñ muḳârin olavuz iḥsânına
113. Hîç şeyṭân iy **Behiştī** âdem olmaķ ola mı
La‘net olsun ḳanda var-ise ḥasûduñ cânına

* Vezin bozuktur.

4.3. Cefâyî'nin Rize Şhrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Bi-ḥamdillāḥ zī'l-faẓli'l-cemīli
‘Ale'l-en‘ām bi'l-vaşfi'l-celīli
2. ‘Alīm ü Qādir ü Vehhāb ü Rezzāk
Ḥakīm ü Bāsıṭ ü Fettāḥ ü Ḥallāk
3. Yidi günde düzetdi kāyinātı
İder iḥyā mevtāyı nebātı
4. Qılur dil ḥānesin ma‘mūr ü gümrāḥ
Derūn-ı dilden itseñ zıkr-i Allāḥ
5. Olupdur lafzatullāḥ ism-i a‘zām
Qoma dilde olasın tā mükerrrem
6. Hevā-yi hūy-ıla deryā-yı ‘ummān
Gelür cūşa bulur ḥoş mevc-i lüccān
7. Olup şun‘-ı Ḥudā her yirde zāḥir
Toludur bezl-i Ḥaḳ dürr ü cevāḥir
8. Semī‘ u ‘Ālim ü Qayyūm u Deyyān
Bedī‘ u Vāḥid ü Raḥman ü Hannān

9. Pes anda çok ʿubūdiyyāt-ı bī-ḥad
Be-hāk-i pāk-i dergāh-ı Muḥammed
10. Ki oldur cümle maḥlūkuñ emāmı
Cemīʿ-i enbiyānuñ ol imāmı
11. Didi Mevlā anuñ şanında *levlāk*
Senüñ ʿışkuñda kıldum ḥalk-ı eflāk
12. Anuñ emri-durur şerʿ-i muṭahhar
Şefāʿat iden oldur yevm-i maḥşer
13. Şefīʿ olup bize yevmüʾl-liḳāda
Adı Maḥmūd Muḥammed Muştafā da
14. Müşerref nām nām-ı kāyinātı
Mükemmeldür şübütı kāyinātı
15. Daḥi çok çok selam ü çok taḥiyyāt
Yā aşḫābān-ı ān şāhib-kerāmāt
16. Ki anlar virdi bu İslāma şöhret
Temeyyüz itdi ol edyān-ı millet
17. Ebū Bekr ü ʿÖmer ʿOşmān-ı zıʾn-nūr
ʿAlīdür kāyinātı kıldı maʿmūr

18. Cemî'-i enbiyâ vü evliyānuñ
Selām ervāhına cümle aşfiyānuñ
19. Gel imdi bu naḥîf-i ḥor u miskîn
Cefâyî dilrübâlar birle ğam-ġîn
20. İderken devr-i devrân ü diyârı
Temâşâ eyledüm bir hoş diyârı
21. Leb-i deryâ vü ḥûb âb-ı revânı
Bezenmişdür dıraht-ı sâyebânı
22. Açılmış gülşeninde ğonca güller
İdemez vaşfını takrîr diller
23. Müzeyyen yâsemen bâġ ü bahârı
Hezârân şevk ider gülşen hezârı
24. Ki her [bir] bâġçesi bir ḥuld-i me'vâ
Şanasın cennet-i Firdevs-i a'lâ
25. Diyar-ı Rûm içinde nâmi Rîze
Dilim dilim dilüm hem rîze rîze
26. İçi toptoludur dilberler ile
Göñül[ler] yağmacı serverler-ile

27. O Şehr içi g zeller serv-ķadler
G list nında bitmiş l le-ķadler
28. Ki her bir dilberi maĥb b-ı m mt z
İder cevri-ile biŐ Ő ve v  n z
29. H Ő Ő  ol Şeh-i h b n-ı   lem
Őer f-i eşref-i evl d-ı  dem
30. Sip h -z de hoş merd-i dil ver
Deger bu s neme m jg n  ĥaner
31. Elinden  h elinden v h elinden
Sitem p -m lid r her g h elinden
32. Yazar ismini dest-i ĥaĥ -ı d v n
G l-i terd r oķur ders-i g list n
33. Ne hoş n z k-miz c ol berg-i g l-i ter¹
Deh n  g l gibi y ķ t-ı aĥmer
34. H r m n  ĥ r m n  ol  fet
İder cell d y  ķadd-i ķiy met

¹ Vezin bozuktur.

35. Kemal-i h snine p y n yokdur
Deh n  vaşfına imk n yokdur
36. şorarsa  n mını ş h-ı S leym n
Naz rin g rmemiş D r -yı devr n
37. N g n-i la‘li ile ol su en-d n
 der ins-ile cinne emr   ferm n
38.  l h  ‘izz   ‘ mr-i c vid n 
Vir ol ma b be şakla ol civ n 
39. Sip h -z de hem-  n da i bir ş h
Elinden d d   fery d-ı hez r  h
40. N’   n ben  asteye t m r kılmaz
Lebinden b sesin i r r kılmaz
41. Olupdur  ihresinde  eşm-i ebr 
Bu g n  ş b-ı fitne si r-i c d 
42. Semen-s m  peri  oş  add-i b l 
şorarsa  n mını D v d-ı ra‘n 
43.  m d-i şevk-i vaşlıyla s r r n
O ur ‘uşş k anu  h sn-i Zeb r n

44. ‘Aceb Başmağcı şol ehl-i şan‘at²
Bize yek buse kılmaz mı ki himmet
45. Didüm bir buse in‘âm it lebünden
Lezîz ü sîb ü ğabğabuñdan
46. Dir olmaz ol meger [ki] düşde yersin
Yüri hâlünde ol muştayı yersin
47. Şorarsañ nânımı Kurd ol cüvānuñ
Şağın hışmından ol şāhib-kırānuñ
48. Sipāhî-zāde şol rûh-ı muşavver
Nihāl-i serv-i bālā tāze dilber
49. Nebāt-ı kand-i la‘li hon-ı lezzet
Şorarsañ ol şeker-leb nāmı Ni‘met
50. Tonanmış bā-libās-ı iftiḥārī
Dirîğā şayd ideydüm şol şikārı
51. Otursa mest olub destinde sağār
Şunup ‘uşşaka cām-ı la‘l-i aḥmer

² Vezin bozuktur.

52. Nic'oldı hem-civār ol lāle-zārum
Efendüm pādişāhum gül-‘izārum
53. Oturmuş kūşe-i dükkān içinde
Der-imiş Rīzenüñ sulţān içinde
54. Şatar dülbend-i nāzük Kāndeḥārī
Şaraydum sīneye leyl ü nehārī
55. O şāh-ı ‘ālemüñ nāmı Meḥemmed
Cemālinden mücellā nūr-ı Aḥmed
56. Hevāyīnüñ kanı şol āfītābı
Getürsün çihreden ebr u nikābı
57. Taḫınnmış ḥaṇçer-i bürrān-ı tīzi
Göñül kesmez vişālinden ümīzi
58. Şorarsañ nām-ı pāki Şems-i Aḥmed
Cemālinden mücellā nūr-ı Aḥmed
59. Mücellā maṭla‘-ı burc-i ‘ufuḫdan
Münevver pertev-i Feyyāz-ı Ḥaḫdan
60. Kanı şol çizmeci maḥbūb ü āfet
Ne nāzük dilber-imiş şol kıyāmet

61. Şanayi‘ ħarc ider gūr-ı ħabībe
Başar kebkepleri rūy-ı rakībe
62. ‘Aceb zībā perī maĥbūb-ı mümtāz
Zihī şun‘-ı Ĥudā üslūb-ı endāz
63. Kātı ĥadden aşır mışdur cefāyı
Kuçan olmaz begüm şol Muştafāyı
64. ‘Aceb şagird-i Ĥallāc ol cūvānın
Yaşup kırar mı ebrū-yı kemānın
65. Niçe Manşūr olupdur saña bende
Teşevvukda giriftār oldı bende
66. Kemān ebrüyılan ol tīr-i müjgān
Kılur dil mülkini yağma vü tālān
67. Beyāz penbe beñzi sīm-ğabğab
Nebāt-i kandi beñzer şol şeker-leb
68. Daĥi şol dilber ü serv-i ĥırāmān
Semen-sīmā levend-i şūĥ ü fettān
69. Cihāna gelmemiş akrān ü mişli
Şorarsañ nāmını Sarrāc Muşlī

70. Alur elden zimām-ı ihtiyārı
Temāşā idenüñ qalmaz qarārı
71. Daḥi kullarda vardur bir efendi
Melāḥat Mısrına şāh oldı kendi
72. Züleyhā-yı felek olmış āvāre
Çınāruñ desti elden pāre pāre
73. Bulupdur ḥıfz-ı Qur'ān-ile şöhret
Müyesser olsun aña 'ömr ü devlet
74. Cemāli pertevi nūr-ı İlāhī
Diyar-ı Rīzenüñ ol pādīşāhı
75. Şorarsañ Yūsuf-ı şānīdür adı
Lebinüñ qand-i Mısrī gibi dadı
76. Olupdur bende-i Dizdār-zāde
Qodı 'ışkı bizi cevır ü cefāda
77. Daḥi bir meh-liķā şehruñ be-nāmı
Qul itmiş kendüye cins-i enāmı

78. Kelāmı nuṭḡ-ı manzūm-ı dürer-bār
Dehānı nokṭa-i mevhūmdur esrār
79. Meḥemmed Şāh efendüm ibn-i Nāyib
Bulınmaz mişli dünyāyı arayup
80. Ȳanı şol dilber-i dellāk-ı ḡammām
Derūnum külḡan itdi gözlerüm cām
81. Beyāz-ı cisminüñ şermendi mermer
Ȳazanuñ çünki başında şu ḡaynar
82. İder tīḡ-i cefāsı sīneler çāk
Ȳüseyn Bālī adı ḡammāmda dellāk
83. O şehir içre daḡı bir ḡüb-ı bī-bāk
Ȳılısar tīḡ-i çeşmi sīneler çāk
84. Oḡumış fenn-i ḡarf ü vaḡ^ç izāḡ ?
Şürū^ç-ı naḡv ider Maḡşūd u Mişbāḡ
85. Cinān bāḡında tāze gül gibidür
Gūlistān içre hem bülbul gibidür
86. Lebinden sā'il-i şehd ü zülālī
Şorarsañ ol cüvānı ḡamza Bālī

87. N'ıçün gelmez bize ol h b-ı p r-n z
Ah -z de şu dilber  bni Bezz z
88. H y li per emid r d m-ı dil-bend
 şi vardur şatar kett n   d lbend
89.  şinden  urtılıcak b r  gels n
Ni e g n gitmes n biz mle  alsun
90. Nice oldu ş h bu g n Muşl  ş h 
 ul itdi R m ilin h l-i siy h 
91. Gel iy dil i tir z it han erinden
ş kın divş rme verd-i a merinden
92. Tekell f yok    y r n dilberid r
Hele bir c mlen  n o da birid r
93. H s r  nesli bir meh da i ma b b
Ki ba r n şaş  ılmış  ab ab n tob
94. Hen z p ş de  onca teg  ab da
T fildur muttaş l cev r   cef da
95. Anu n adı da i ş h-ı S leym n
Cin n b  ında bitmiş verd-i han  n

96. Dağı bir kadd-i bālā dilber-i hāş
Niçe Maḥmūd olupdur aña Ayāş
97. Geçüp dükkāna eyler ser tırāş
Olupdur çeşmi tīg ü bağı taşı
98. Kesüp biçer anuñ miḳrāş-ı cevri
Bu ‘ömr āvāresidür ḫāl-i fevri
99. Fedā olsun yolında cān u hem ser
Şorarsañ nāmını Maḥmūd-ı Berber
100. Qanı şol ‘andelīb-i pāsbanī
Gül-i ter-gülşen anuñ āşiyānı
101. Cemāli muşḫafın Ḥaḳ kıldı tekmīl
Anuñ mensūhıdur Tevrāt ü İncīl
102. Zihī ḳādir ki ḫaḳ itmiş cemālin
Müyesser kıl ayā vaşl-ı vişālin
103. Dağı ol yirde tersā-beççeler çok
Müsellem meh-liḳālar goncalar çok

104. Gezüp seyrān iderler gülsitānı
Alup deste okurlar dāstānı
105. Dem olur kim iderler nūş-ı bāde
Yakīn olmaz velī vaşl-ı murāda
106. İderler dāyimā aġyārla ‘işret
Ġarīb olmak katı manşūr-ı bid’at
temmet
107. Ġarībūñ Haqq ola pūşt ü penāhı
Müşerref eylemezler gāhī gāhī
108. Ġarībe eylemeñ in‘ām ü şefkat
Olupdur naşş-ile me’mūr-ı pūşt
109. Huşūşa bu haķīr ü hāk ü kemter
Revā mı olmamak anlara çāker
110. Ki her birinde in‘ām-ı firāvān
Sezādur ben faķīre bezl-i ihsān
111. Görüp her dilberūñ luţf-ı laţīfin
Gezüp medh eyleyem nām-ı şerīfin
112. Ġazeller bağlayam mümtaz ü rengīn
İde dānā-yı devrān aña taḥsīn

113. İlāhī ‘izz ü ‘ömr-i cāvidānī
Vir anlara sürür-ı kāmranı
114. İlāhī nūr-ı ‘izzet hürmeti-çün
Tavāf-ı beyt-i a‘lā hürmeti-çün
115. Şakın ol mehleri illā belādan
Ayırma rahmet-i zevk ü şafādan
116. Murādum itmeden tasnif-i ebyāt
Bu ebyātı görüp yārān ü ihvān
117. Güzer kıldukça tā bāğ-ı gülistān
Görüp şerh ideler evşāf-ı hūbān
118. Bu ferd kullara şıdık u şafāda
Tezekkür ideler hayr du‘āda
119. O demde okuyup ‘ümmü’l-kitābı
Benüm-çün bahş ide olan şevābı
120. Ola añlara Hākdan niçe rahmet
Tamām oldu yazalum harf-i temmet

4.4. Hâfî'nin Üsküp Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Ya teşne şuya dikmişdür gözini
Yatuban halka ferş itmiş yüzini
2. Yapılmış korkuluklar cânibeyni
Düşüben kimse çıkmaz cânı beyni
3. Cihānda yokdur ol şehrüñ nazīri
Dil-ile şerh olunmaz biñde biri
4. Derūnı hūb-rūlar birle memlū
O hūrīlerle olmuş reşk-i mīnū
5. Nice cennet bu yāhūd nice ğilmān
Ki kendin unıdur gördükde rızvān
6. Görince anı kalmadı qarārum
Elümden gitdi ol dem ihtiyārum
7. Sefer fikrinden itdüm pes ferāġat
Göñülde gitdi sevdā-yı seyāhat
8. O şehr-i dil-güşāde kaldum āhir
Müsāfirken beni itdi mücāvır

9. Hıŧŧsa halkı anuñ ehl-i ‘irfān
Bulınmaz hergiz arasında nā-dān
10. Olup her biri bir maħbūbe ‘āŧık
Girībān-çāk hem-çün subħ-ı ŧādık
11. Bu zevķ-ile iderler ‘ıyŧ u ‘iŧret
Bu ŧevķ-ile virürler ŧehre ŧöhret
12. Bularuñ zevķine yoķdur nihāyet
Olınmaz bunlaruñ ħāli ħikāyet
13. Gel iy tūtī-yi ŧekker-ħā-yı elfāz
Yine ķıl bir iki inŧā-yı elfāz
14. İŧiden mest olsun hem-çü bñlbñl
Açup aĝzını ķalsun ĝonca-i ĝñl
15. Ne deñlü var-ise ŧehr iķre dilber
Anı bir ħñb defter ķıl birāder
16. Yine bir tāze ŧehr-engīz olsun
Kelāmuñ ŧīr ü ŧehd-āmīz olsun
17. Senññ iy dil çü maħbñb ola medħññ
Ümīd oldur ki merĝñb ola medħññ

18. Ola ‘āşıklara eglence her dem
Okındıkça olalar şād ü hurrem
19. Bu gün meddāhısın erbāb-ı hüsnuñ
‘Aceb meyyālisin aşhāb-ı hüsnuñ
20. Egerçī senden anlara zarar yok
Velīkin saña anlardan naẓar yok
21. Qarīn itmez birin bu ẓalī‘-i şūm
Harīş olan olur elbette maḥrūm
22. Güzeller vasfını eyle rivāyet
Degüldür Hālīyā vakt-i şikāyet
23. Güzeller ‘arşa-gāhında ser-āmed
Olupdur şimdi Üskübī Meḥemmed
24. Cebīni maṭla‘-i mihr-i Hudādur
Cemāli nūr-i pāk-i Muştafādur
25. Biri taqıyacı ‘Abdī şāh-ı hūbān
Qulı olsa revādur niçe sultān
26. Anı seyr itmek-içün çerh-i gerdūn
Virür bir niçe takyānūsī altun

27. Birisi daḥi ‘Abbās oḡlı Aḥmed
Ḳıyāmet dil-rübādur ol sehī-ḳad
28. Ḳaşıyla barmaḡı tıḡ ü ḳalemdür
Hemānā ḳaddi ‘Abbāsī ‘alemdür
29. Güzeller ḡaylinüñ ser-leşkeridür
Göñül mülkini fetḡ itse yeridür
30. Ḥasan Bālī biri Debbāḡ-zāde
Ola ḡüsni gibi ḡulḳı ziyāde
31. Benüm göñlüm alan ol dil-rübādur
Vefāsuz mihri yok bir meh-liḳādur
32. Anuñ mihrinden oldum ḡaylī māhir
Aña māyil-durur dil evvel āḡir
33. Meḡammed biri Ḳāḍī-zāde anuñ
Aña rüşvet vireḡör ḡānümānuñ
34. Urupdur şol ḳadar tır-i belāyı
Unutdurdı baña sehm-i ḳazāyı
35. Beni yakdı meded Otluçcı-zāde
Dili ḳor göz göre nār-ı belāde

36. Eger fermānı olsa ol ḥabībūñ
Tıḳardum çāñına ot ḥar raḳībūñ
37. Biri Ḥācī Ḥalīfe-zāde anuñ
‘Ömer Bālīdūr adı ol cüvānuñ
38. Fenā buldıkça hecriyle bu maḥzūn
Ola ‘ömri ziyāde ḥüsni efzūn
39. Ğam ü derd ü belā vü hecri her bār
Be-ḥaḳḳ-ı Çār-yār olsun baña yār
40. Nemedcidür birisi daḥi Ḥācī
Ḳulıyam Ka‘be ḥaḳḳı-çün du‘acı
41. Ğubār irişmesün diyü o dildār
Nemed içinde olur āyīne-vār
42. Olıgör bendesi ey dil Kerīmūñ
Senūñ var-ise ger tab‘-ı selīmūñ
43. Anuñ vaşlına irmekdür velāyet
Lebinden büse almaḳdur kerāmet
44. Birisi daḥi Aḥmeddür devir-ḥūn
Getürmez mişlini bu çerḥ-i gerdūn

45. Şeref bulmuşdur ol nūr-ile maḥfil
Şanasın Aḥmede ‘arş oldu menzil
46. Birisi Pos Paşa-zāde Meḥemmed
İşigi Ka‘besi ‘uṣṣāka ma‘bed
47. Çıkup okısa kürsī üzre Kır’ān
Melekdür āyetü’l-kürsī okur şan
48. Dilā şayd idegör başdan қarayı
Çıkarup şeyḥ iseñ başdan қarayı
49. Geçer yanumdan ol cānum doқıtmaz
Қarabaşuma dermānum toқıtmaz
50. Biri yorgancı şāgird yār-ı ḥurrem
Fırākında yerümdür pister-i ḡam
51. Didüm cehdüm firāş içre yanuñdur
Eyitdi şimdi ‘ālem yorganuñdur
52. Biri Mevlūd-ḥān Şāliḥdür adı
Ḡamıyla toḡdı dilden şevḳ ü şādī
53. Қақан kim ide ol Dāvūdī elḥān
Mesīḥā-veş bağışlar mürdeye cān

54. Biri bir şūḥ u şengül İbn Şūḥī
Nice ta'rif ider kişi o rūḥı
55. O fitne ādemūñ 'aqlun tağıdur
O kân-ı şīve jīve bardağıdur
56. Birisi daḥi Mīrim-zāde bir ḥān
Aña mīr ü sipāhī bende fermān
57. Benüm sulṭān-ı ḥübānum Emīrüm
Benüm oldur cihānda dest-gīrüm
58. Birisi Mumcı-zāde bir semen-ber
Yüzine reşk ider mihr-i münevver
59. Şalaldan 'āleme pertev yañağı
Unıtdurdı cihāne şeb-çerāğı
60. Biri Mūsī Ḥalīfe-zāde Aḥmed
Yüzinde berk urur nūr-ı Muḥammed
61. Dilerseñ göresin Mūsī gibi nūr
Yüri var Ṭūr-ı kūyında tırı tır
62. Biri Ḥançerlū-zāde çeşmi ḥūn-rīz
Ḥarāmī gözleridür fitne-engīz

63. Anı her kim ki göñlinden geçürdi
Hemân-dem hañçeri aña içürdi
64. Birisi dañi Kāsım Bālī Hاللّac
Şaçınuñ dārıdur ‘uşşāka mi‘rāc
65. İder zāhirde yumşaklık o dilber
Velī ‘uşşākı penbeyle boğazlar
66. Birisi dañi Aşçı-zāde bir hāl
Beni hecr odına yakdı çü büryān
67. Yidürmez kimseye ol hāl ey yār
Atası köfte-ğorı aña zinhār
68. Mehemmed Faltağa-zāde birisi
Odur dilberlerüñ ey dil re’îsi
69. Anuñ kūyı şafā ehline besdür
Hevā-yı rāh-ı hac zā’id hevesdür
70. Biri Eyyüb Bālī āfet-i cān
Göñül derdine oldur yine dermān
71. Vişāline anuñ ey kavm-i Üsküb
Gerekdür ‘ömr-i Nūh u şabr-ı Eyyüb

72. Birisi daħi Taķyacı Süleymān
Aña lāyık durur tāk-ı Süleymān
73. Dil ü cānum ķamu ol yār alupdur
Yalıñuz bir ķurı baķum ķalupdur
74. Biri ma‘cūn-fürüş adı Memī Şāh
Anuñ ģayrānlarıdur mihr-ile māh
75. O bir şīrīn-cemālūñ köķegidür
Güzeller ģayline beglerbegidür
76. Biri Hācī ‘Alīnūñ oĝlı Bālī
Aña ‘āşık olaldan aña ģālī
77. Baña ģoş geldi balınuñ belāsı
Anuñ-ķün oldum anuñ mübtelāsı
78. Biri Şabuncı-zāde dilber-i pāk
O sīmīn-ber elinden sīneler çāk
79. Ezilmezler anı gördükde ‘uşşāk
O māhuñ alnı açıķdur yüzi aķ
80. Kātır-zāde Memīdür biri anuñ
Koduķ başı yolına ol cüvānuñ

81. Didüm üftādeñi yabana atduñ
Dönüp hışm-ile didi at mı şatduñ
82. Hüseyn adı birisi dañi ‘aţţār
Karındaşıdur anuñ ol sitem-kār
83. Baña ‘arz ideli zülf-i mu‘anber
Meşām-ı cānı kılmışdur mu‘aţţār
84. Biri Behrām-zāde bir sitem-ger
Anuñ mānendi olmaz şūh dilber
85. Ayağına yüzüm sürsem n’ola ben
Bir içim şudur ol pākīze-dāmen
86. Birisi Şarı Hāce-zāde bir hūb
Cihānda yokdur anuñ gibi maḥbūb
87. Görelden kaşların gözüm qarardı
Yaşum kane dönüb beñzüm şarardı
88. Ḥabīb oğlu ‘Abacı pīri biri
Anuñ pīr ü cūvān olmuş esīri

89. Muḥibbiyem ‘abā-pūşiyam anuñ
Baña pīr oldı ‘aşkı ol cüvānuñ
90. Birisi Beg diken-zāde Meḥemmed
Mülāyimdür ola ‘ömri mü’ebbed
91. O ğonce gerçi bir gül yaprağı
Rakībi līk ğāyet*
92. Sipāhī biri İbrāhīm adıdur
Mezīd olsun o şāhuñ*
93. Geçüb şehlikdan İbrāhīm-i Edhem
Aña kıl oluben oldı müselleme
94. Birisi bende bir maḥbūb*
Ḥarāmī gözleri cāne*
95. Sözümuñ yokdurur hergiz hilāfı
Kaşıdur ğamzesi tīği ğılāfı
96. Hüseyin adı biri eşref ğulāmı
Kıl itmiş ḥüsnine ḥāş ü ‘avāmı

* Yazmanın varacağındaki yırtık sebebiyle 91, 92 ve 94. beyitlerin sonunda okunamayan kelimeler vardır.

97. Eger ben eşref-i ‘âlem olursam
Ne mümkindür baña ol ola hem-dem
98. Du‘ā eyle gel iy dil cümlesine
Ki olalar saña anlar cümle sîne
99. İlāhî bunlaruñ ‘ömrin ziyād it
Dañi ‘āşıklarını ber-murād it
100. Unıtdur bunlara yā Rab cefāyı
Bulara şan‘at it mihr ü vefāyı
101. Bu güllerle bu bāğı eyle hurrem
Murādum bu durur Allāhu a‘lem

4.5. Hısâlî'nin Bursa Şehrengizi

feilātün/mefāilün/feilün

İbtidā-yı Şehr-engîz

1. Yā İlāhî benem o haste vü zār
Derd-mend ü şikeste vü bîmār
2. 'Aşk-ı hübân-ile müşevveş-hâl
Ġam-ı cānān-ile nigūn-aḥvāl
3. Sîne mecrūḥ-ı tîġ-i hecr-i nigār
Dil figār-ı ḥadeng-i ġamze-i yār
4. Küşte-i derd-i 'aşk-ı hübānem
Beste-i zülf-i rû-yı cānānem
5. 'Aşk-ı dilber-durur ḳamu 'amelüm
Fikr-i zülfi-dürür hemān emelüm
6. Şöyle naḳş oldu dîdem içre ki yār
Ḳande baḳsam görinür anda nigār
7. Ḳande bir serv-i ser-keşi görsem
Dirin ayaġına yüzüm sürsem

8. Viririn gönlümü qarārum yok
N'eyleyem elde ihtiyārum yok
9. 'Aşkı-y-ıla tenüm ben āvāre
Eylerem şerha şerha şad-pāre
10. Nefs-i emmāreye uyup her gāh
Eylerin dürlü dürlü cürm ü günāh
11. Olmuşam ma'şiyetle ālūde
Olmadum nefis elinden āsūde
12. Gitmedüm rāh-ı Hākka bir kadem āh
Var mıdur bir benüm gibi güm-rāh
13. Sū-be-sū kūy-ı dilberi gezerin
Gelse mescid kapısı tīz geçer in
14. Eylerüm isti'āzeyi ol dem
Kūy-ı dilberde kim raķībi görem
15. Gitmezin mescide ben āzāde
Vararın seyr-i yāre Bağdāde
16. Her şacı sünbūli görüp her ān
Olur in 'aşkı-y-ile ser-gerdān

17. ‘Ākıbet bu hevā-yi nef sānī
Müstehakk-i ‘itāb ider cānı
18. Emr ü nehyüñe hīç itā‘at yok
Zerrece tāt ü ‘ibādet yok
19. Alsam ibrīk elüme vakt-i vuzū
Şanıram ki şarāb ile memlū
20. Almazam destüme sebū-y-ile āb
Yüz yumam olmayınca bāde-i nāb
21. Mescide varırım diye giderin
Yañulup kūy-ı dilbere irerin
20. Sübhā alsam çevürmege elüme
Halka-i bezm-i mey gelür dilüme
21. Dāne-i hāl-i yār zikri benüm
Dāyimā dilde oldu tesbīhüm
22. Şavt-ı vā‘iz kulağuma girmez
Diñlerin muṭrībi kesel virmez
23. Girmezsin mescide dönüp giderin
Beyt-i Hakkdur diyü edeb iderin

24. Zıkr-i Hakk-ıla varmadum vecde
Sehv-ile eyleyem meger secde
25. Yemeden içmeden meger kesilem
Ramażān adlu bir civānı sevem
26. Cümle geçdüm kıyām ü kāmetden
El yudum tā‘at ü ‘ibādetden
27. Kalmışam pāy-māl-i cürm ü vebāl
Olmışam pīşrev-i gürūh-ı dālāl
28. Yok-durur ‘ömrüm içre āh benüm
Hāzrete lāyık ola bir ‘amelüm
29. Yā İlāhī ‘ināyet eyle baña
Azmışam yol hidāyet eyle baña
30. Bir ġarīb ü za‘īf-i haste-dilem
Luţf u ihsānuñ-ıla kıl merhem
31. Kıl bu ‘aşk-ı mecāzümi taḥkīk
Eyle tevfiķüñi bu yolda refīk
32. Hān-ı luţfuñdan iy Hay u Kayyūm
Eyleme bu Hısālīyi maḥrūm

Der vařf-ı Bahār ve řikāyet ez-Rūzigār

33. Bir seşer kim nesīm-i ‘İsī-dem
Kıldı etrāf-ı ‘ālemi hoş-dem
34. Toldı çün nefḥa ile her iklīm
Virdi ‘azm-i remīme Hayy-ı ‘azīm
35. Mürde iken cihāne irdi ḥayāt
Rūḥ-ı nev buldı yine cümle nebāt
36. Hufte imiş yāḥūd açıldı gözi
Teng imiş gonca gibi güldi yüzi
37. Döndi heşt-behişte cümle makām
Oldı her kūřeler çü Dār-ı selām
38. Başladılar nevālara ‘uřřāk
Doldı şıyt-ıla Iřfahān u ‘Irāk
39. ‘Andelīb eyledikçe gülğuller
Çāk kıldı yaşaların güller
40. Rūy-ı dehr oldı ḥurrem ü ḥandān
Fī’l-meşel vaşt-i vuşlat-ı cānān

41. Lîk ben hâste-i felâket-i ‘aşk
Derd-mend ü zebûn-ı hâlet-i ‘aşk
42. Şehr-i Bursada eyleyüp ârām
Giçürürdüm bu resme subh-ıla şām
43. Kalmış-idüm belā vü zilletde
Künc-i ğamda maḳām-ı ‘uzletde
44. Hâtırum pür-ġubār ü ben ğam-nāk
Sīne mecrūh u gözlerüm nem-nāk
45. Ağlar-idüm olup melûl u hazîn
Olmış-idi işüm fiġān ü [e]nîn
46. Dīdeden ğayrı hemd-demüm yokdı
Derdden özge maḥremüm yokdı
47. Āh-ı serdüm semāya çıkmış-idi
Sūz-ı derdüm cihānı yakmış-idi
48. Kalmamışdı tenümde tāb ü tūvān
Olmış-idüm çü kālīb-ı bī-cān
49. Bir yaña şiddet-i meşakḳat-i yār
Bir yaña müddet-i firāk-ı nigār

50. Bir yaña muḳṭeḏā-yı nefis ü hevā
Bir yaña ṭa‘n-ı zümre-i a‘dā

51. Bir yaña rūzigāruñ ālāmı
Bir yaña ālemüñ ser-encāmı

Sebeb-i taḥrīr-i şehir-engīz

52. Külbem içre ṭurup bu ḥāletle
Miḥnet-i dehrden şikāyetle

53. Eyler-iken bu resme āh ü fiḡān
Geldi ḡam-ḥāneme biraz iḥvān

54. Didiler ey serīr-i renc ü ‘anā
V’ey güzīn-i gürūh-ı ehl-i belā

55. N’oldı saña nedür bu ḥāletler
Dehr elinden ne bu şikāyetler

56. Halkdan ‘uzlete nedür bādī
Eyleyüp bunca āh ü feryādı

57. Geçdi eyyām-ı dey bahār oldı
Şām-ı ḡam gitdi vü bahār oldı

58. ‘İzzet-ile gelüp dem-i nevrüz
‘Ālemüñ oldı ṭālī‘i fīrüz

59. Zeyn olup gülsitānuñ ezhārı
Başladı bülbül itmege zārı
60. İrdi vaqt-i neşāt ü zevk-i sürūr
Eyle dilden ğam ü küdüret dūr
61. Açılup güller oldı hurrem ü şeng
Saña lāyık mı olasın dil-teng
62. Gel berü seyr-i gülşene gidelüm
Geşt-i gülzār ü def^c-i ğam idelüm
63. Gül gibi bāġı idelüm seyrān
Ġonca-veş hātıruñ ola ġandān
64. Ol kadar hem-nişīn fercāmı
Eyleyince bu resme ibrāmı
65. İtmeyüp anlaruñ sözini red
Seyr-i bāġ eyledük o gün bī-ġad
66. Geşt idüp gūşe gūşe her cāyı
Şāma dek eyledi temāşāyı

67. Eyledük seyr anda Çamlıca-nām
Bir fezā-yı feraḥ-fezāyı tamām

68. Fevc fevc gelmiş-idi dilberler
Semt semt dolmuş-idi her yerler

69. Her taraf ṭolmuş-idi meclis-i mey
Çıkılmış-idi semāya nāle-i ney

70. Güller olmuş o gülşene ḥübān
Şavt-ı mürḡanī na‘re-i mestān

71. Bir yañadan kirişme-i güller
Bir yaña nāle-hā-yı bülbüller

72. Ḥūblar eylemekde şīve ü nāz
‘Āşıkān eylemekde ‘arz ü niyāz

73. Böyle ḥalkı görince pür-‘işret
Geldi yārāna bir ‘aceb ḥālet

74. Didiler cümlesi şitāb idüben
Yüz dutup baña hep ḥiṭāb idüben

75. Sen ki ol tūṭī-i şeker-hāsın
Mürḡ-i bāḡ-ı kelām-ı zībāsın

76. B lb l-i g l  en-i ed sın sen
  ndel b-i s   an-ser sın sen
77. Sa  a l yık budur ki b lb l-ve  
 desin ni e na  me-i dil-ke  
78.  evk vir p cih na ve  l-h   ıl
Olasın  em  gibi r   en-dil
79. Bu diy ru  bah r   bost n n
Med  id p serv- ad c v n n n
80. Na  m olup ni e laf -ı reng- m z
 desin bir lat f   hr-eng z
81. C mle tekl f idince b -te    r
Eyledi s zleri ba  a te    r
82. Ba  ladum s zlerin ic bet id p
  zret-i  a  dan isti   net id p
83. Umaram ki kem l-i lu  fu  dan
Ta  bum  y  nesin   la r   en
-     z-ı S   an**
84. S yle ey andel b-i g l  en-i c  n
Na  me-perd z-ı b   -ı     -ı c v  n

85. B lb l-i hoş-nev sın it naġ m t
M rde-i  aşka vir s z nle hay t
86.  U de-i dilleri k ş d eyle
Ehl-i  aşkı anu la ş d eyle
87. Eyle  y ne gibi  alb  ni p k
Olasın t    gibi p k-idr k
88. H t ru ndan ġub r-ı mi neti sil
T  ola  y ne gibi r şen-dil
89. Başla bir  aşık ne med -i met n
T  g r p ideler sa a taşs n

Ta rif-i ş hr

90. Di le ey merd-i  k l   d n 
P k- ab  u ġ z de-i zuref 
91. N geh n ol H d -y   azze v  cell
 ekdi e r f-ı   leme cedvel
92. Dest-i  udretle itdi kevn-i mek n
Eyledi r -y    lemi  and n
93. Ba dez n bir m hendis-i devr n
Hey etinden bu resme virdi niş n

94. Eyleyüp bir ‘aceb binā bünyād
Bu güzel şehri eylemiş ābād
95. Nām-ı şehir-i Burusadur anuñ
Evvel-i tahtı āl-i ‘Osmānuñ
96. Mısr-ı ‘ālī sevād-ı a‘zamdur
Kal‘a-i muhkem ü mu‘azzamdur
97. Evvelā niçe evliyā-yı ‘izām
Gūşe-be-gūşe dutmış anda maķām
98. Var mıdur bir şehirde gör el-haķ
Ravza-i evliyāda olan revnaķ
99. Siyyemā nesl-i server-i ‘ālem
Faħr-i dünyā güzīde-i ‘ādem
100. Seyyid-i hażret-i Buħārī kim
Didi *yā neslī* hażret-i hātem
101. Ol-durur Ka‘be-i kamu fuķarā
Ravza-i dil-peżīr-i rūḥ-efzā

102. Var niçe cāmi‘-i şerīf ü münīf
Her biri bir maḳām-ı ḥūb u latīf
103. Cümleden birisi Ulu Cāmi‘
Oldı şehir içre gün gibi lāmi‘
104. Gülşen-i dīn ü bāğ-ı milletdür
Melce-i ḥāş ü ‘ām-ı ümmetdür
105. Ğurfeler kim esāsı ḥāk-ile ḥışt
Her biri ḳaşr-ı bī-ḳuşūr-ı behişt
106. Ḥāki a‘lā bināları bālā
Bī-naẓīr ü latīf āb ü hevā
107. ‘Ayn-i ‘āşık gibi hezār ‘uyūn
Her taraf şehre olmada Ceyhūn
108. Kūh-ken gibi olup āvāre
Düşmiş-idi o şehre tağlare
109. Hem daḥi gülşen ü gülistānı
Bī-nihāye feẓā vü bostānı
110. Bāğ ü bostān-ıla hemān o diyār
Oldı bir sebz-pūş tāze nigār

111. ẖadd-i bālādır aña serv-i revān
Kākūli īnī sūnbūl ü reyḥān

112. Verd-i ra‘nāları iki ruḥsār
Ṭurre-i ‘anberīni zūlf-i nigār

113. Ḥaṭṭ-ı la‘li-yle ebrūvān-ı dü-tā
Berg-i lāle-durur hemān meṣelā

114. Verd-i ḥandānlar oldu gūṣ aña
Dīdeler ṣan ki nergis-i ṣehlā

115. Ğonca-i gül-dürür dehān el-ḥaḳ
Bīni gūyā ki ğonca-i zanbaḳ

116. Yāsemen oldu dürr-i nāb-ı saḥīḥ
Āb-ı cārī-durur kelām-ı faṣīḥ

116. Berg-i sūsenleri miyānında
Ṭīĝlerdür meger ki yanında

117. Cūylarla yāḥod ki bir dilber
Ṭaḳınur saĝlu ṣollu ḥaṇṇerler

118. Zeyn ü fer anda gūne gūne-durur
Gūyiyā cennete nümüne-durur

119. Çok-durur ol kadar gülistānı
Gülşen olmuş kamu beyābānı
120. Naḥl-i zībāsına nihāyet yok
Serv-i ra‘nalarına ğāyet yok
121. Her biri devḫa-i leṭāfetdür
Ḳadd-i dilber gibi kıyāmetdür
122. Her biri mīveler virür ki anuñ
Ġayrı şehir içre mişli yok birinüñ
123. Eyle zībā-durur o dār-ı sürür
İşidenler kulağdan ‘āşık olur
124. Görmiyenler anı göreydüm dir
Bir gören bir daḫi göreydüm dir
125. Dir gören her anı zamānında
Cennet üstindedür yā altında
- Ta‘rīf-i Ḳabluca**
126. Hem daḫı vardur anda Ḳabluca-nām
Bī-naẓīr ü laṭīf iki ḫammām
127. Āb[ı] ḫūb ü hevāsı dil-keşdür
Ḥāki zībā vü ṭab‘ı āteşdür

128. Yapısı şāfī aḳ mermerden
Toprağı şan ki müşk-i ezferden
129. Ferşi ‘arş-ı ‘alā-yıla hem-ser
Ḳubbeler günbed-i sipihre deger
130. Oldı her bir sūtün-ı bālāsı
Bāğ-ı dehrüñ çü serv-i ra‘nāsı
131. Ḥavż resmine iremez idrāk
Ḥavż-ı cennet gibi mutahḥar ü pāk
132. Kān-ı dilber mekān-ı rindāndur
Ma‘den-i ḥüb genc-i ‘irfāndur
133. Mecma‘ıdur ḳamu cüvānānuñ
Menba‘ıdur cemī‘-i ḥübānuñ
134. İçi taşı perī ile tolidur
Şöyle ḥālī degüldür
135. Her biri cāmeden olınca bedīd
Ebrden şanuram toğar ḥurşīd
136. Fuṭa tütinsa her beli ince
Cāmı ‘āşıḳlaruñ ḳalur ḳılca

137. Her melek meyzer-i siyāhīde
Şan ki Yunūs dehānı māhīde
138. Nāz-ıla her birisi kılsa hırām
Hāy u hūy-ıla yıkılur hāmmām
139. Hāvzuñ eṭrāfın alsa dilberler
Şan alur devr-i māhı ahterler
140. Pāk āyīnedür o havz meger
Kendüni görür anda her dilber
141. Şanuram havz içine girse nigār
Bürc-i ābīde māh itdi qarār
142. Her birinüñ atılsa cānānı
Atılur bile ‘āşıkuñ cānı
143. Fuṭadan açılınca sāk-ı nigār
Tutar āfākı şavt-ı yā Settār
144. Nice vaşf idem añlaruñ rüyın
Akıdur aşlan ağızınuñ suyın

Ta'rif 'ale'l-icmāl

145. Ol şehir gūyīyā ki şahn-ı cinān

Topıtolu içi hūri vü ğilmān

146. Kaṅkī birin cenābuña diyeyin

Bilmezin kaṅkısını medḥ ideyin

147. Cümlesi bī-naẓīr ü zībādur

Her biri birbiriden a'lādur

148. Her biri serv-i bāğ-ı cennetdür

Tübī-yi ravza-yı melāḥatdür

149. Her birisi nihāl-i gülşen-i cān

Her biri bāğ-ı cāne serv-i revān

150. Her birisi ser-āmed ü ra'nā

Her biri dil-peẓīr ü müsteşnā

151. Her birisi müsellemed ü mümtāz

Her biri pādişāh-ı bende-nüvāz

152. Her biri bir perī-i meh-peyker

Her biri bir melek-şıfat dilber

153. Her biri şūh ü pür-leʔafetdür
Her biri fitnede bir āfetdür

154. Çok-durur gāyet-ile ehl-i cemāl
Eyledüm līk ben anı icmāl

155. Baʕzı meşhūr olanları diyeyin
Nāmını gün gibi ʕayān ideyin

Der-medḥ-i cüvān-ı hoş-reftār ʕÖmer Şāh Serdār

156. Birisi bürc-i ḥüsnüñ ol māhı
Ḥüblar ceysinüñ ʕÖmer Şāhı

157. Kāmeti serv-i sebze-zār-ı İrem
Ruḥları verd-i gülşen-i ʕālem

158. Ḥüblarda o dilber-i şāh-bāz
Kılsa bālāda yiridür pervāz

159. Şāh-ı ʕālemdür eyler istiğnā
Servdür ser-keş olsa lāyık aña

160. Pençe-i āfitāb-ı dilberdür
Ġayrılar aña göre ahterdür

Der-medḥ-i Ḥasan Şāh

161. Biri daḥi Ḥasan o necm-i Ḥudā
Ġfitāb-ı sipihr-i ḥüsn ü bahā

162. Ğonca-i ter-dürür dehānı gibi
Ṭab‘-ı nāzük-dürür miyānı gibi

163. Nāz-ıla kılsa bir nefes güftār
Lāl olur ğonca-i gül-i gülzār

164. Sā‘ididür nihāl-i bāġ-ı ümīd
Kāseler anda şan ki verd-i sefīd

Der-medḥ-i Dervīş Şāh

165. Biri bir serv-ḳadd-i ḥüb-revīş
Şāh-ı mīlk-i cefā adı Dervīş

166. Lebleri ‘ayn-i çeşme-i cennāt
Reşk ider ḳahvesine āb-ı ḥayāt

167. Ḥüsni aḥlāk-ıla mükerrermdür
Ṭarz-ı ḥübı aña müsellemdür

Der-medḥ-i Ḳaraḳaş-zāde

168. Ḳaraḳaş-zāde biri ‘Abdullah
Şimdi gerdün-ı ḥüsne oldur māh

169. Ḳaşı gibi ḳadi ser-āmeddür
Bir nefes vaşlı ‘ömr-i sermeddür

170. İki ebrûsı müşk-ile meşelâ
Levh-i nûr üzre yazılı iki rā

Der-medh-i Akkuzu

171. Şûh-ı nevreste vü ferîşte-hışāl
Akkuzıdur biri o körpe ğazāl

172. Görmedüm ğamzesi gibi ħunā
Gerçi ağzında bûy-ı şîr ammā

173. Daĥi körpe kuzu-durur o henüz
Büyüsün de n'olur hele görîñüz

Der-medh-i 'Acem-zāde

174. Biri daĥi Meĥammed-i mümtāz
'Acem oĝlı o gözleri şeh-bāz

175. Sünbilini taĝıtsa bād-ı nesīm
Bûy-ı 'anber tıolardı her ıqlīm

176. Yusûf-ı ĥüsni ol güzîde-i ĥûr
Başka aĝırlıĝıyla şatun alur

Der-medh-i Sım-keş Meĥammed Şāh

177. Birisi sım-keş Meĥammed Şāh
Ya'nî Keyvān-zāde ol yüzi māh

178. Dönse çarĥ-ı felek kıyāmete dek
Gelmez anuñ gibi sûtüde melek

179. Her kim olmak dilerse bezm-niṣ̄n
Naḳd-i cānı ḳosun öñünde peṣ̄n

Der-medḥ-i ‘Alī Ṣāh-ı pür-ḥāl

180. Biri beñlü ‘Alī o ğayret-i ḥūr
Rūyı cennet lebi ṣarāb-ı ṭahūr

181. Ḥāller ‘arızına virmiş fer
Māh-ı tābāna nite kim aḥter

182. Ḥayli ṣūḥ u ḳırık yaraṣuḳdur
Her nice medḥ olınsa lāyıḳdur

Der-medḥ-i Muṣlī Ṣāh Ḥaffāf-zāde

183. Biri ḥaffāf-zāde Muṣlī Ṣāh
Ḥüb-rūlar yaraṣur olsa sipāh

184. Gelmedi dehre böyle bir dilber
Ṣūḥ u nāzūk-miyān ü sīmīn-ber

185. Kim-dürür ki o serv-i āzāde
Olmaz evvel nazarda üftāde

Der-medḥ-i Sīm-keṣ Aḥmed Ṣāh

186. Sīm-keṣ biri daḥi Aḥmeddür
Cevri çok dilber-i ser-āmeddür

187. Derd-i hecr-iyle döndi şırmaya ten
Geçdi haddeden cefā vü cevri ü mihen

188. Çekmedi el cefādan ol āhır
Yok-durur zerre dīni bir kāfir

Der-medh-i Yaşıl Melek

189. Biri yaşıl Melekdür ol dilber
Ya‘nī Bağdādī-zāde meh-peyker

190. Görmemiş kimse halk olalı felek
Ki beşerden doğa bu resme melek

Der-medh-i Topuklı-zāde

191. Biri Topuklı-zāde İbrāhīm
Āfet-i dehr ü fitne-i iklīm

192. Bir serivdür ki kimseler baķamaz
Bunlar anuñ topuğına çıķamaz

Der-medh-i Rüstem Beg-zāde

193. Biri Rüstem Beg ođlı ol hūn-kār
Olsa layık ķamusına serdār

194. Hūblarda sipāhī dilberdür
Başķa sancaķ çekeri dilāverdür

Der-medh-i Mumcī-zāde

195. Mumcī-zāde biri o şem‘-i münīr
Rāğıbdur ķamu ğanī vü faķīr

196. Şevk-i rûyî ile kıyup câne
Yanmağa her birisi pervâne

197. Eyle zîbâ tenäsüb-i a'zâ
Şem' den dökmedür hemân gūyâ

Der-medh-i Maḥmūd Şāh Zerger

198. Biri kuyumcı nāmıdur Maḥmūd
Cümle ḥüsn ü melāḥatı mevcūd

199. Sīm-ten bir güzel-durur ammā
Çok ider 'āşıkına cevır ü cefā

200. Nār-ı 'āşıkına düşse kankı faķır
Ağladur hecr-ile şıkar şızır

Der-medh-i Taḳyeci Kerīm Şāh

201. Taḳyecidür birisi nāmı Kerīm
Şāḥib-i ḥüsn ü ḥulķ ü nāz ü na'īm

202. Rūy-ı zerdümde ḥasret-ile yaşum
Bağladı naķş altunum gümüşüm

Der-medh-i Naķķāş Emīr Hidāyet

203. Biri naķķāş Emīr Hidāyetdür
Dilber-i şūḥ serv-ķāmetdür

204. Ruḥları gibi verd-i ḥandānı
Naḳş idemez olursa ger Mānī

205. Bir şanemdür ki olmaz ol ta‘bīr
Ḥüsn-i ḥulķıyla şan ki bir taşvīr

Der-medḥ-i Boyacı-zāde

206. Biri Boyacı-zāde ol ruḥı al
İşī ‘āşıklarına reng-ile āl

207. Ağlamakdan boyandı ḳane yaḳam
Bilmezem bir daḥi ne yüzle baḳam

208. Rām olurdı velī o sīmīn-ber
Ḳatı açık boyadı dīde-i ter

Der-medḥ-i Müşgci-zāde

209. Müşgci-zādedür biri ol ḥūb
Nām-ı zībāsı oldu altun ṭob

210. Ne ḥaṭādur saç-ı-yla baḥş ideler
Çīn-i zülfini müşge benzedeler

Der-medḥ-i ‘Arab-zāde Zerger

211. Biri ḳuyumcıdur Meḥammed nām
Dilber-i ḥoş-ḥırām ü sīm-endām

212. Kimsenüñ sīmīne olup nāzır
Altun adını eylemez baḳır

213. Eyler iseñ eger ümīd-i vişāl
Pāyına düş mişāl-i zer-ḥalḥāl

Der-medḥ-i Aḥmed Şāh

214. Çeşmeci-zāde Pīr Aḥmeddür
Nev-resīde nihāl-i gül-ḥaddür

215. Aḥsenidür cemī‘-i ḥübānuñ
Āb-ı rüyı-durur cüvānānuñ

216. Bir dīl-ārā-durur ki ol gözi
Görenüñ şu gibi aḳar gönli

Der-medḥ-i Maḥmūd Şāh

217. Taḳyacılar da bir daḥi Maḥmūd
Ḥüsn-i evşāf-ıla sūtūde-vücūd

218. Vuşlat olmaz o şāh-ı ḥübāne
Baş açuḳ olmayınca dīvāne

219. Nice ‘uşşāḳı başdan çıḳdı
N’eylesün taḳya başını şıḳdı

Der-medḥ-i Sarrāc-zāde

220. Biri Sarrāc-zāde ‘Abdullah
Kişver-i ḥüsne şimdi oldur şāh

221. Kıldı raht-ı karār u aqlumı güm
Gitdi elden ‘inān-ı şabr u dilüm

Der-medḥ-i Dürr-i Yektā

222. Reşk-ile n’ola iñlese deryā
Baḥr-i nazmında ol dūr-i yektā

223. Her kimüñ bağı dūr gibi delinür
Bile anuñla ol daḥi şalınur

4.6. İntizâmî'nin *Tuhfetü'l-ihvân* İsimli Mesnevisi [Budin Şehrengizi]

feilâtün/mefâilün/feilün

İntizâmî Habsden İtlağ Olduğudur

1. Anı bendden hulaş eylediler
Bî-günâh olduğımı söylediler
2. Rû-siyâh oldu cümle ehl-i nifâk
Şâd ü handân oldu ehl-i vifâk
3. Eylediler nifâkı hep ikrâr
Dilediler 'özürlerin tekrar
4. Yâ İlâhî ne özge miñnetdür
Özge âmâl ü özge zilletdür
5. Nesnenüñ kim nifâk ola nāmı
Kâr idinmez ana meger 'amî
6. Añlamaz mi zamîrini hâsid
Aña rāci' girü aña 'āyid
7. Hüsni-zann ile rāygān gitmez
Eylügi eyle şuya şal yitmez

8. Kimseye kimse idemez zararı
İtdüğün nefsüñedür it hâzeri
9. Kuyı kazan boyınca kazma gerek
Tâ halâş ide kendü özünü tek
10. Hâşâlillâh nifâk ide ‘âmil
Buğz-ile kînden kaçır kâmil
Şıfat-ı şehir ve Budun Ser-haddi Tergîb Olınup Ol Cânibe Gıtdügidür
11. Bir şehir şehsüvâr-ı mihr-i cihân
Tevsen-i çarh ile olup püyân
12. Miğfer-i zerri başına aldı
Cümleten dehre pertevin şaldı
13. Aldı düşına bir siper çînî
Kaşdı feth ide Rûm ile Çînî
14. Başka boy çekdi ‘âlemi tutdı
Raşş-ı gerdüna bindi vü gitdi
15. Zengibârı kamu kılup gâret
Heybetin şaldı ‘âleme kat kat
16. Girdi çarha vü çıkdı meydâne
Dayanup haşmı durdı merdâne

17. İtdi hāver-zemīni hep tābi‘
Rūmdan oldı miḥneti dāfi‘

18. Kırdı kıruñ şecī‘ini o şecī‘
Şarḳ-ile ğarbi tābi‘ itdi serī‘

19. Feth idib cümle ‘ālemi ol dem
Burc-ı hıñn-ı sipihre dikdi ‘alem

20. Yidi ḳat ḳullesin alup yek-bār
İtdi dördünci burc üzre ḳarār

21. Geydürüp ḳamu ‘āleme ḥil‘at
Çarḫa iḥsānı eyledi ḳat ḳat

22. Yazılup ḫall-ile aña menşūr
Oldı ser-dār idügi meşhūr

İntizāmī Buduna ‘Azimet İdüp ve Budunuñ Vaşfı Beyānındadır ve Yārān

Sipāhīluġı Medḫ ve Şehrlülüġı Ḳadh İtdükleridür

23. Ol gün oturmuş idi çok yārān
Nice yārān zümre-i iḫvān

24. İntizāmī olarla hem-vāre
Ḳulaġın tutar idi güftāre

25. Biri yād itdi ol ‘ikābların
Ya‘nī maḥbesdeki ‘itābların
26. Yok sipāhīye didi böyle sitem
Böyle demde çeker şehirlü nedem
27. Kim oğur ḥālını yā kim diñler
Olur olmaz kimesne şabr eyler
28. Pādişeh kullı olmayan ādem
Hīç bir sâ‘at idemez ‘ālem
29. Yeg sipāhīye olasın bende
Māl-ı Kārūn olmadan sende
30. Māl-ı Kārūn-ile şehirlü olan
Bunca esbāb-ile faḥirlü olan
31. Zīr-i desti durur sipāhīnūñ
İşbudur zevki cāh u temkīnūñ
32. Pādişeh kulluğın şıyānet iden
‘Irz u nāmūsını ri‘āyet iden
33. Fi‘li vü kavli vaşfı ḥūb gerek
Ḥaqqını vire kulluğınūñ tek

34. Yoḥsa dirlik aña ḥelāl olmaz
Bed-aşl bir maḥalde yir bulmaz
35. Senden olmasa rāzī ger maḥdūm
Bed-du‘āsı kıılır seni maḥrūm
36. Ȳul olur iseñ istikāmetle
Bulasın ‘izzeti sa‘ādet ile
37. İtdiler ḥayli Üngürüs vaşfın
Ḥadden efzūn Budunuñ medḥin
38. İşbu ortada eyle uç yoḫdur
Ol aralarda ġāzīler çoḫdur
39. Yā kıılıç yā kalem gerek elde
Tā hūnerver olasın ol ilde
40. Mīr-mīrānı luṭfa māyildür
Ḥaḫ su‘āl ü cevāba ḳāyildür
41. Baña nāmın anuñ şorarasañ eger
Muştafādur o kīmyā-manzar
42. Şāḥibü‘l-luṭf Muştafā Pāşā
Kimseyi nā-murād ide ḥāşā

43. apusında murād alur herkes
Cāh u temkīni bulur herkes

44. Ber-murād eyler ol seni elbet
Ehl-i ‘irfāna cān virür gāyet

İntizāmī Budunda Varup arār İtdügidür

45. Pes o yārān sözün görüp ma‘kūl
Gördi haa kelāmını mabūl

46. Üngürüs oldu hāıra çü aa
Pes Budun oldu maşad-ı aşā

47. Bir niçe kimseye olup hem-rāh
Ol vilāyetden olmaa āgāh

48. Maşada irdi oluban vāşıl
al‘anu iine girüp hāşıl

49. İ hışārını eyledi seyrān
Ol temāşāda oluban hayrān

50. Özge al‘a-durur o hışn-ı haşīn
‘Ad būnyādıdur o metn-i metīn

51. Ola yüz biñden artuḡ iy dildār
Ceng eri her bedende itse ḡarār*

52. Altı yidi ḡat evleri bālā
Yonma ṡaşdan anı idüp bennā

53. Ḳubbedür.....**
Dikine.....***

54. Bunca yıldan uşanmayup muḡkem
Göriceḡ ḡayrete varur ādem

Medḡ-i Ḳal‘a-i Budun ve Budun Mesīrelerinüñ Beyānıdur

55. Mişli nādır cihānda bī-mānend
Ṣarz u üslüb-ı ḡüb ile ḡursend

56. Her ḡapusında dürlü ḡālātı
Her biri pehlivān ālātı

57. Her cilāsın ḡomış nişānesini
Añdura şoñra tā zamānesini

58. Ḳal‘a ḡışn-ı ḡaşīndür yek-ser
Ṣāḡ-ı Keyvāna ḡulleler hem-ber

* Metinde ikinci mısranın yanına *Ayla yıl ola niçe niçe hezār* yazılmıştır.

** Metinde eksik bırakılmıştır.

*** Metinde eksik bırakılmıştır.

59. Her bir ev berk kâfirî-bünyād
Andan almış nümūnesin Şeddād
60. Her biri dürlü naķş ile mersūm
Her evüñ keṯhudāsı bir maḥdūm
61. Ḥod muķarnaslu ķubbeler zībā
Şan cilāsını zārder dībā
62. Hep şanem-ḥānedür nuķūş-ile pür
Dürlü taşvīrle muşavverdür
63. Kār-gīri esās-ile bünyād
Ḥüb sā‘atde olmağın ābād
64. Yidi sulṯān aña olup vālī
Eylemişler niçe saray ‘ālī
65. Her biri maṯbaḥ eylemiş ĩcād
Ḥāşşaten kendüye idüp ābād
66. ‘Örf imiş bunlaruñ arasında
Salṯanat ehlinüñ yöresinde
67. Tā ki dīvān-ḥāne vü maṯbaḥ
Biri birinden eyleye aşlaḥ

68. Devlet ü ni‘metüñ ola dāli
Ola ma‘rūf anuñla her vālī
69. İç sarayında on iki burcı
Şanasın zeyn ider güher dürci
70. Her biri bir maḥalde cılve-nümā
Nūr-baḥşende çün nücūm-ı semā
71. Şekl-i cevzā müdevver ü mevzūn
Devr-i çarḥ-ı sipihr içün maḥrūn
72. Ḥod esed bīşezār-ı gerdūnı
İtdi şayd-ı vuḥūşdan ḥūnī
73. Aḳrebūñ nīşine virür merhem
Çarḥ eṭibbası oturur mübhem
74. Ḥūt yāruñ қаşı hilāli ile
Reşk idüp eglenür ḥayāli ile
75. Geçdügünce yanın yanın sereṭān
Şanki gerdūnı geşt ider ğaltān
76. Sünbüle kūy-ı yarda cārūb
Oldı müjgānuma meger mensūb

77. Şevr tahtın şu deñlü itmiş zeyn
Oturur şanki şāh-ı Zū'l-ķarneyn
78. Kef-i mīzān güherle olmuş pūr
‘Aynı ile [iki] gözüm gibidür
79. Delv-i Yūsuf tehī baķaķalmış
Ol zamāndan berü taña ķalmış
80. Hūd ĥamel ĥađravātına ĥayrān
Māder-i dehr inceden efġān
81. Bir evi ķün cinān idüp būnyād
Eylemişler naẓīre ĥāne-i ‘Ād
82. Kanda baķsañ kemālde zeyni
Çīn şanem-ĥānesidür ‘ayni
83. Zīb ü zīnetde hep der ü dīvār
İzdiyād üzre behcetı her bār
84. Servler yir yirin ķalem-kārī
Görse Tūbā olur nigūn-sārı

85. Eylemişler birin caḥīm-miṣāl
Her zebānī elinde bir çengāl

86. Her biri bir maḥūf şekl-i ġarīb
Beñzemez bir birine özge ‘acīb

Ilıcalar Vaşfıdur

87. Niçe germ-ābesi yeñi ĩcād
Girse ġam-ġīn çıkar yine dil-şād

88. Her o germ-ābeye giren ḥalvet
Oldı mecnūn bir perī elbet

89. Hūblar ‘arızına māyıldür
Tek yüzün yire ura ḳāyıldür

90. Ferşi zībā vü ‘arşı bī-hem-tā
Ma‘nīde ṭaḳ-ı ‘ālem-i yek-tā

91. Lüleler olmuş anda lü’lü’-bār
Eşk-i ‘uşşāḳı aḳıdur ġam-ı yār

92. Sāġar-ı yārda mey gördi ḥabāb
Ṭas ṭas yarılurdu cām-ı ḳıbāb

93. Reşk ider ḥadd-i yāre duyuldu
Şimdi germ-ābe yola ḳoyuldu

94. Hūblar meyzerūñ içinde ‘ayān
Nīm meh-tāb-ı ebr içinde hemān

95. Āb-ı Hızruñ budur diyü ‘aynı
Baķaķalmıř durur ĥabāb ‘aynı

96. Ferş idüp pāyına özin mermer
Yār-ı sengine cān revān eyler

97. Eşk māyil ol ‘arızı ābe
Düşmesün ter iñende germ-ābe

98. Yāre varın viren çıkar yüz urur
Müflis ‘āřık pişer gibi kızarur

99. Taşra çıkdıķda her o ģonca-i ter
Gül ŗolu her birinde bu ģonca-i ter

100. Seyr-i reftār idince her maĥbūb
Baķaķalur ĥabāb ģözi belürüp

101. Çeřm-i hūbān idüben tezvīr
Mest Türk eline virüp řemřīr

102. Ŧarfetü’l-‘aynda ģazālāne
Duracaķ yir ķomaz hizebrāne

103. Her biri ğamze-kār kıılıç eri
Çeşmi ahū yıkardı şîr-i neri

104. Vaşl-ı hūbāna yokdurur çāre
N'eylesün **İntizāmī** bî-çāre

105. Añıcek hāṭırı perīşāne
Añmasa hāli müstemendāne

106. Her taraf zīb ü zīnet ile tolu
Hūb dilberler ile ḥod memlū

107. Şeh-levend ol yirūñ kamu hūbı
Degmenūñ var elinde dest-çūbı

108. Ağzı egrilerūñ nihāyeti yok
Hīç perī-rūlaruñ ḥimāyeti yok

Gül Baba Tekyesinūñ Evşāfıdur

109. Gül Baba-nām āsitānesi hūb
Ol ilūñ arasında key mergūb

110. Zāyiri eksük olmayup bir dem
Vecd ü ḥāl ehline virür 'ālem

111. Anı dāyim ziyāret eylerler
Ulu kiçi ri'āyet eylerler
112. Ġāzīler gitse bir yire sefere
Nezr ü kurbānları varur ol ere
113. Şıdķ ile andan idüp istimdād
Rūh-ı pākinden irüşür imdād
114. Her tarafdan nüzūr u kurbānı
Gelür eksük olur mı mihmānı
115. Bay yohsul ne deñlü gelse konuķ
Fevri hāzır ta'āmı eksügi yok
116. Konuķ olsa ne deñlü keşretde
Şabāh aḥşam ta'āmı vefretde
117. Bol ta'āmı ulu imāretdür
Hem 'imāret ü hem ziyāretdür
118. Her ğanimetde ḥişşe-i ğāyib
Evvelā aña lāzım ü lāzib
119. Luṭf idüp aña Muştafā Paşa
Ḥaylī iḥsān u luṭf idüp i'tā

120. Yükler ile filori arc itmiş
a mahallinde şarfa derc itmiş
121. evirp al'a gibi dāyiresin
Aluben ierye zāviyesin
122. Mescid  mektebin idüp ma'mr
aylī şarf eylemiş ana madr
123. Vaf idüp o mezāri' v emlā
arf olur.....*
124. Gel naar ıl bu mecma'-i nāı
Özge devlet degül mi ihyāı
125. Elde ser-deste baldırı ıpla
ıne v olı alu her orla
126. Cümle ehl-i şalavat  ehl-i uş'
Ana tekye dime di dār-ı u'
127. amu dervişleri řalā üzre
Degül ālde hep felā üzre

* Metinde eksik bırakılmıştır.

128. Tekyenüñ hıdmetine kıyımeler
Cümle mü'min işe müdāvimler

129. Gerçek erdür o ser-ħade nāzır
Ehl-i İslāma himmeti ħāzır

Budunuñ ve Muştafa Paşa Cāmi'nüñ Evşāfıdur

130. Yapdı bir cum'a Muştafa Paşa
Bī-naẓır ü şebīhdür ħaķķa

131. Ferşi a'la vü tākı ħub u güzīn
Şād ü ħandān olur görürse ħazīn

132. Degme bir ħāfızı makāmında
Şanki bülbüldür āşiyānında

133. Minber üzre ħaṭīb edası faşīḥ
Çarḥ-ı çārümde şanasın ki Mesīḥ

134. Tāk-ı ebrū-yı yārdur miḥrāb
Tālib ü rāğıb aña şeyḥ-ile şāb

135. İns ü cin ma'bedi durur yek-ser
Gör Süleymān mührini yer yer

136. Gel Budun Peşte seyrini ide gör
Şan Sitānbül-ile Galata durur

137. Kulleler karşı birbirin gözler
Yañlaşa diyü birbirin özler
138. Toplar ağız açup tekellümde
Düşmen-i dīnden tazallumda
139. Arada cısr olalı gerdün-gīr
Ejderüñ cā-nīşidür zencīr
Budun Şehr-engīzi Fermānı Beyānındadır Menkabet-i Muşafā Paşa
140. Haşılı eyleyüp Budunda karar
Oldı ʿirfān mahremi her-bār
141. Buldı pes iştiḥār eşʿarı
İʿtibār ihtirām güftarı
142. Ehl-i dīvān-ı mīr-mīrāna
Terbiyetler idüp emīrāne
143. Tabʿ-ı mevzūnı eyleyüp taḥsīn
Luṭf-ile yād idüp anı her ḥīn
144. Oldı fermān-ı Muşafā Paşa
Nazm idüp vaşfın eyleye inşā

145. Dine tā kim Buduna şehir-engīz
Hüb evşāf-ile bula ta'zīz

146. Az zamān içre buldı pes itmām
Haylī lutf idüp eyledi in'ām

Şehir-engīzin Vaşfı Beyānındadır

147. Zīb ü zīver tolu ma'ānī-i hüb
Oldı her beyti çün-cinān mergüb

148. Bir libāsuñ içinde fi'l-ma'nā
Nükte ebkārı nitekim havrā

149. Şanasın kim sevādı içre nükāt
Karañuda mişāl-i āb-ı hayāt

150. Mışra' uñ her birisi kufl-i cinān
Maḥrem olana fetḥ olur her ān

151. Her elif serv-ḳad nigār-āsā
Vādī-i vaḥdet içre cilde-nümā

152. Lafz içinde ma'ānī-i mevzūn
Şan şadef içre lü'lü'-i meknūn

153. Ter ma'ānī kelām-i zāhirde
Hüb dilber libās-ı fāhirde

154. Maṭla‘-ı nāmede o dem inṣā
Oldı evṣāf-ı Muṣṭafā Paşa

155. Buldı revnaḵ anuñla şehr-engīz
Ṭūṭī-i ṭab‘ oldı şekker-rīz

Şehr-engīzi Yazup Teslim İtdügidür

156. Vardı dīvān-ı mīr-mīrāne
Şundı evsāfını faḵīrāne

157. Dest-būs-ile rūy-māl itdi
Hoş tevāzū‘la ‘arz-ı ḥāl itdi

158. Ol da iz‘ān itdi ma‘ḵūl
Oldı külliyyet ile maḵbūl

159. Gördi ebyātda ġarīb nūkāt
Hızr-veş buldı şanki āb-ı ḥayāt

160. Gördi ḥaṭṭ-ı sevādı mergūb
Şandı nev-ḥaṭ nigārdur maḥbūb

161. Açıp ol mecma‘-ı cüvānānı
Gördi bu kıṭ‘a-i şenā-ḥānı

Ḳıṭ‘a

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

162. *Ḥüseyn-i dil-rübā derzi birisi*
Yezīd aġyār olupdur hem-celīsi

163. *‘Aceb mi Kerbelā olsa naşībüm*
Beni dil-teşne öldürdi ṭabībüm

Muṭāyebe Yüzinden İntizāmīye Muṣṭafā Paşanuñ Kelimātı Beyānındadır

164. Oġuyıcaġ bu ḳıṭ‘ayı ol dem
Didi ey ḥāce saña gör ne diyem
165. Ḳorġarın işbu dilberlerān-ı güzīn
Nāgehānī saña ideler kīn

İntizāmīnün Muṣṭafā Paşa’ya Cevābı ve Du‘āsıdur

166. Didi ey server-i ser-efrāzān
Umarın her biri ide iḥsān
167. Ḥüsn-i insāna ḥaṭṭ hāyil olur
Ḥaṭṭ-ile bunda ḥüsn çehre bulur
168. İtmişem ben olara çaġ iḥsān
Ḥizmetüm sebġat eyledi ey cān
169. Ben o meh-pāreleri medḥ itdüm
Medḥ-ile göge çıkarup gitdüm

170. Cümlesi tā kıyāmet olur yād
Olmaz ol hüsñ hürmeti ber-bād
171. Hüsñ-i dilber fenā bulur zāhir
İşbu defter velī qalur bāhir
172. Nükte-i medhe hüsñ-i ta‘bīri
Zemm ile kimdür ide tağyīri
173. Baxdı güldi şe‘āret ile tamām
Didi maqşūduñ eylegil i‘lām
174. Ol daḥi maqşadın beyān itdi
Dildeki sırrını ‘ayān itdi
175. Beyne’l-aḫrān ḳadrin itdi güzīn
İtdi iḥsān ü eyledi taḥsīn
176. Mürde cismīni eyledi iḥyā
Daḥi bir dirlük eyledi i‘ṭā
177. Ṭab‘ı bī-raḥnedür baḳup göricek
Virdi aña göñüllü bir gedücek
178. ‘İllet-i dehre bulicek çāre
Bā‘iş oldı anuñla tīmār

4.7. Meçhul Biri Tarafından Derlenen Belgrad Şehrengizi

mefāilün/mefāilün/feülün

Şehr-engîz-i münteḥab Belğrād kal‘asınıñ dilber-i semen-berlerine

Be-nām-ı Bākī

1. Birisi kâzî-zāde ya‘nî Bākī
Ola nāmı gibi ḥālümde bākī
2. Müsellem deyu saña mülk-i behcet
Yazubdur kāküli rûyına ḥüccet

Be-nām-ı İshāk

3. Birisi bir perîdür nāmı İshāk
Dir-idüm Şems aña şems olsa berrāk
4. Didiler baña ol cānān görünmez
Didüm ğam çekmeñüz kim cān görünmez

Şāh Maḥmūd

5. Sipāhî-zāde biri Şāh Maḥmūd
Ki oldı kıddine kıl sırr-ı memdūd
6. Süvār-ı esb-i cevır olup dem-ā-dem
Cefā tîġi-yle eyler katl-i ādem

‘Alî Bālî

7. ‘Alî Bālî biri bir şūḥ-ı ṭannāz
Yüzi gül kāmetsi serv-i ser-efrāz

8. Gözi gördüm el urdı zülfikāre
Hemān diler ki kıla iki pāre³

9. Didüm gel kıyma baña alma āhum
Mürüvvet kıl ‘Alīlik eyle şāhum

‘Ömer-zāde

10. ‘Ömer-zāde birisi mäh-ı devrān
Ma‘ārif dürriyle pürdür ol cān

11. Ne var mişbāha beñzetsem ruḥını
Güzel dībācedür iki cebīni

Muşlī Şāh

12. Birisi daḥi anuñ Muşlī cāndur
Meger kim ṭālib-i ‘ilm-i nihāndur

13. İgen uzatmasun kāküllerini
Ḥarāba virmesün dīn illerini

Be-nām-ı Meḥemmed

14. Meḥemmeddür birisi serv-i reftār
Alurlar ādemüñ ‘aqlın perī-vār

15. Kūl olsa aña n’ola ins-ile cān
Ṭutupdur boynına mühr-i Süleymān

³ Hemān diler: Beni diler HBŞ, b. 199.

Hasan Hân

16. Taraqçı-zâdedür biri Hasen-nâm
Güneş-ıtal'at perî-şevket kamer-fâm

17. Degürme zülfüne lutf ile şâne
Harâb-ı beyt-i dil düşmez o şâne

Be-nâm-ı Eyyüb

18. Birisi daği tıfl-ı mekteb-ârâ
Ki oldı medh-i zülfi verd-ârâ

19. İderse bendesini n'ola Ya'küb
Olupdur zâtı Yūsuf nâmı Eyyüb

Be-nâm-ı Dervîş

20. Birisi daği gül-fâm adı Dervîş
Zarîf ü nâzük ü şüh-ı cefâ-kîş

21. Çekerler vuslatı-çün guşsa vü renc
Dem-â-dem Rûm u Şâm ü mülk-i Efrenc

Be-nâm-ı Murtezâ

22. Birisi daği anuñ Murtezâdur
Meger anuñ kaşı kavs-i kazâdur

23. Maḥabbet idicek aña derûnî
Dir-imîş ğamzesine aş a bunı

Muṣlī Şāh

24. Kemānkeş-zāde biri Muṣlī Bālī

İdūbdür tīr-i cevri yā hilālī

25. Degūldür āfitāb ol hūb-çihre

Aşubdur āyīne bāzār-ı dehre

Velī Bālī

26. Velī Bālī biri bir pīr olası

Velī balından artuḡdur belāsı

27. Ğulāmıdur anuñ cümle vilāyet⁴

İrer maḡşūdına iden ziyāret

28. Ƙul olan āsitānında olur şāh

Zihī luṭf u kerāmet bārekallāh

[Aḡmed]

29. Mücellid Aḡmed oldı biri anuñ

Zamānuñ āfeti şūḡı cihānuñ

30. ‘Aceb kāmīl-durur ol mihr-i raḡşān

Ki virdi şemsesi mehtāba noḡşān

Pīr ‘Alī

31. Birisi daḡı anuñ Pīr ‘Alīdür

Ḥaḡīḡat mülk-i cānuñ server[i]dür

⁴ Ğulāmıdur: Muḡibbidür HBŞ, b. 202.

32. Kılursañ ħubb-ı vaşlın dilde maĥbûb

Gerekdür saña iy dil şabr-ı Eyyûb

Be-nām-ı Nebî

33. Birisi daĥi ħüsn ü behcet-ile

Cihānda çok yaşasın devlet-ile

34. Tıfıldur mülk-i ħüsnüñ serveridür

Şorarsañ nām-ı cān-baĥşın Nebîdür

Be-nām-ı Yahyā

35. Biri kızzāz-ı ħübān ya‘nî Yahyā

Kırımızı ibrişimdür la‘li güyā

36. Nezāketle çözüben düğmesini

İlikler gibi emsem memesini

4.8. Meçhul Bir Şairin İstanbul Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. İlāhī ‘āşık-ı zār ü nizārem
Giriftār-ı kemend-i zūlf-i yārem
2. Hevā-yı ‘ışık-ile rāh-ı belāda
Niçe yıldur ki yildüm ben fütāde
3. Ğam-ile kâmetüm döndi kemāne
İrişmez tîr-i maşşūdum nişāne
4. Şalınsa nāz-ile bir serv-kāmet
Kıpar başuma ol demde kıyāmet
5. Gözüm düş olsa bir serv-i revāne
Olur yaşum gibi gönüm revāne
6. Cemālin ‘arz ide ger bir perî-şān
Olur hālüm gibi gönüm perîşān
7. Zamîr-ile doludur deyr-i fikret
Saña yüz tutmağa yok bende şūret
8. Yumazsa yüz karasın eşk-i alüm
Huzūr-ı hāzretünde n’ola hālüm

9. Güneh-kāram güneh-kāram güneh-kār
Bir iş yok saña lāyık bende deyyār
10. Dotalum hergiz yoğ-imiş günāhum⁵
Yeter yüz qaralığı dūd-ı āhum
11. Qabūl eyle Hudāyā i‘tizārum
Ki yokdur hazretūnden ğayrı varum
12. Ne deñlü var-ise ben kulda ‘işyān
Yu āb-ı rahmetūñle eyle ihsān
13. Tūtalum göge çıkmış her gün āhum
Günāha yazma yā Rab her günāhum
14. Hudāyā kıl bu şehir-engīz[i] meşhūr
Nite kim dehr içinde Beyt-i Ma‘mūr
15. Hevā-yı ‘ışk-ile bir niçe yārān
İdüp Mecnūn-veş ‘azm-i beyābān
16. Şafālar virūben rūḥ-ı revāne
Şu gibi gülşene olduḡ revāne

⁵ Vezin bozuktur.

17. Çemende nāz-ile ebkār-ı ezḥār
İderdi bir birine ‘arz-ı dīdār
18. Olup her biri mest-i bāde-i nāz
İderdi bir birine ‘işve vü nāz
19. Olup nergis çemende mest ü evkār
Sögerdi goncanuñ ağızına her bār
20. Göreydi bir gül-i gonca-dehānı
Göze göstermez-idi hergiz anı
21. İdüp kāküllerin sünbül perīṣān
Benefşe miskīni kılmışdı ḥayrān
22. Çemende lāle-i aşfer feraḥla
İçerdi bādeyi zerrin-ḳadeḥle
23. İdüp ‘ıyş-ı müdāmı nītekim Cem
Elinden ayağı düşmezdi bir dem
24. Çü ḥadden ğarre idi serv-i bālā
Baş egmezdi meh-i tābāna aşla
25. Şalınmaz idi şimşād-ile ḳaṭ‘ā
Şabā-y-ıla hoş idi başı ammā

26. [İdüp] bu hāleti bülbul temāşā
Didi āh eyleyüp iy verd-i ra‘nā
27. [Dem-ā] dem eyleyüp hāre vefālar
Dil-i nālānuma itme cefālar
28. [.....] cev̄r ü cefa vü zecri az it
İgen āhumı alma ihtirāz it
29. Şu kim cān-ile ‘āşık ola saña
İgen cev̄r eyleme yazukdur aña
30. Beni hākister itdi nār-ı āhum
Benüm ağladuguma gülme şāhum
31. Güle bu yüzden itdi pendî vāfir
İrişdi nergis-i şehlāya āhır
32. Didi iy gülşenüñ çeşm-i çerāğı
Yeter urduñ dil-i ‘uşşāka dağı
33. İgen bağırını yakma lāle-zāruñ
Tūtalum aynısın çeşm-i nigāruñ

34. K̄ara göñüllü olma lāle-veş hem
Seni baş üzre tuta ‘ālem⁶
35. Gözüñ aç ġāfil olma key hāzer kıl
Cihāna ‘ayn-i ‘ibretle nāzar kıl
36. Gözüñe toz saçuban düzd-i üstād
K̄apar bir gün başuñdan tācuñı bād
37. İdüp görmez yānuñdan saña hīle
Virür bād-ı hāzān varuñı bile
38. Gerekse lāle-veş baġruñı daġla
Gözüñe k̄are şu inince aġla
39. İderken nergise bu resme pendi
Ele aldı o dem serv-i bülendi
40. Didi gül dik gelüp tırma çenāre
T̄tulum beñzemişsin k̄add-i yāre
41. İgen ayaklama ben müstemendi
N’ola ‘ālī-cenāb iseñ efendi

⁶ Vezin bozuktur.

42. Bulayın dir-iseñ ‘âlemde rif‘at
Bu serkeşlikten eylegil ferāgat
43. Cihānda şu gibi kıl gön̄lũñ alçaq
Seni tā göstere barmaqla zanbaq
44. Özini şalduğıyçün hāk-i pāye
Cihān bāğında rağbet buldı sāye
45. Bu resme pend idince mürğ-i dānā
Baş egdi sözlerine serv-i bālā
46. Bu hāletle olup pür-şevk u şeydā
Bu şehir-engīzi kıldum anda peydā
47. Behişt-āsā cihānda cāy-ı makbūl
Olurđı olsa ger şehir-i Sitanbūl
48. K’anuñ her cāyı cānān-ile pürdür
Cihān baħrinde bir kıymetlü dürdür
49. Göreydi Ādem ol zībā maķāmı
Unudurđı dilā Dārũ’s-selāmı
50. Anuñ her cāmĩ‘i bir Ka‘be-i nūr
Sarāy-ı şāh olupdur Beyt-i Ma‘mūr

51. Olup āşüfte her bir çeşme-sârı
Gözinden yaş döker gördükçe yârı
52. İder hâlk-ı cihan dâ'im ziyâret
Olupdur şan bu şehir ehl-i velâyet
53. Girer şuya güzeller anda gâhî
Düşer bahre şanasın 'aks-i mâhî
54. Aña yetmez mi bu 'izz ü sa'âdet
Süleymân-ı zamâne oldu [kim] taht
55. Şanemler var bu deyr içre ki bir ân
Yüzün görse olur kâfir müselmân
56. Melâhat burcına bir mâh-ı tâbân
Bu gün kimdür dir-iseñ Necm-i rahşân
57. Göge irürse başı hüsni-ile ger
Aña hem-ser olmaz mihr-i enver
58. Birisi Nây-zen-zâdedür ol yâr
Dili çeng-i belâda eyledi zâr
59. Şararup gamdan oldu beñzimüz sâz
Dağı rahm itmez ol şüh-ı cefâ-sâz

60. Kuşakçıdur biri meşhür-ı âfāk
Kuşanmış hāle-veş ol mähı ‘uşşāk
61. Çü ‘arz itdi saçı zünnārın ol yār
N’ola dīnden çıkarsa ‘āşık-ı zār
62. Biri Kaftancı Aḥmeddür o ṭannāz
Olupdur şems-i ‘ālem gibi mümtāz
63. Kadīmī mihr-i enver çākeridür
Metā‘-ı ḥüsnüne meh müşterīdür
64. Biri Aḳ Muşlīdür dehrūn ferīdi
Letāfet bāğınun verd-i sefīdi
65. Dehān açsa söze ol gonca-i ter
Hezārān bülbüli dem-beste eyler
66. Kerīmdür birisi Gömlekçi-zāde
Kucıla ḥalka gömleksiz kimerde
67. Niçe üftāde-vār bay ü gedāden
Aña ‘āşık geçinür geñ yaḳadan
68. ‘Aşır-ḥānlarda birisi Meḥemmed
Yüzi muşḥafdur alnı nūr-ı Aḥmed

69. Muşanna‘ kürsî üzre o semen-ber
Şeref burcında meh-tābāna beñzer
70. Biri Derzi Sefer bir māh-pāre
Anuñ āvāresi her bī-sitāre
71. N’ola baķarsa ger bir ‘āşık-ı zār
Eyüñi ölçer endāzeyle ol yār
72. Birisi Haydar oğlıdur o ra‘nā
Beni çāker idinmez Kanber-āsā
73. O şāhuñ zü’l-feķār-ı ğamzesi āh
Girer ‘āşıkıların kanına her gāh
74. Birisi daħi Mīr-i ‘āşıkāndur
Letāfet bāğına serv-i revāndur
75. Cihān bāğında ol verd-i sitem-kār
Hezārān ‘andelībi eyledi zār
76. Biri naķķāşlarda bir sitem-kār
İşi reng itmedür ‘uşşāka her bār
77. Naẓīrin görmemişdür ehl-i diller
N’ola dersem aña rūḥ-ı muşavver

78. Giyāhī-zādedür bir meh-veş⁷
Dil ü cān hırmenine şaldı āteş
79. Şu ‘āşık ki o hūba vāşıl olmaz
Ölür derd ü ğam-ile hāşıl olmaz
80. Biri Kaftancı Dāvuddur o tannāz
Şatar ‘āşıklarına hil‘at-i nāz
81. Cemālin ‘arz idelden ol yüzi gül
Zebūr-ı ‘ışk okur gülşende bülbul
82. Birisi daği Baqqal-zādedür āh
Eritdi yüregüm yağını ol māh
83. Ne kılsa baña ‘ışkında maḥaldür
Belāsız bal bitmez bu meşeldür
84. Biri Sarrāçlarda bir sitem-kār
Eger ölsem baña raḥm itmez ol yār
85. Didüm seyr idelüm bāğ-ı cinānı
Didi ol serv-kaḍ saña o yanı

⁷ Vezin bozuktur.

86. Biri Beñli Hümādur serv-i āzād
Güzeller içre bir begdür o şeh-zād
87. Virüp cān ü dile bülbul şafāy
Ögüp göge çıkardı ol hümāy
88. Şekerci-zādedür birisi ol yār
Şatar khand-i lebin ‘uşşāka her bar
89. Nice acımasun ol serv-kāmet
Aña ‘āşık geçer her bī-ḥalāvet
90. Birisi Oqçı-zādedür o dildār
Bize hīç ola mı yār-ı vefādār
91. Yolında ḥāk-ile yeksān olayım
Kemān-ebrūsına kurbān olayım
92. Kalendardür biri bir şāf-mir’āt
Lebi iḥyāda kıılır ‘İsīyi māt
93. Daḥi şevk-ile ol māh-ı ziyā-baḥş
Semā‘a koydı çarḥı Mevlevī-veş
94. ‘Ömerdür şeb-külāhīlerde biri
Bulınmaz mülk-i Osmānda nazīri

95. H̱ayāl-i ruḥları nūr-ı başardur
Ayağı tozı ḥalka ṯac-ı serdür
96. Birisi Boğasıcı-zāde Meḥemmed
Letāfet bāğına serv-i sehī-ḳad
97. Görince ḳāmetini ol nigāruñ
Eli ayağı tağıldı çenāruñ
98. Birisi bir Ḳul oğlu nāmı Maḥmūd
Beni ol şāh-ı ḥūbān itdi merdūd
99. Hele ḳurbān ideyin cānı aña
Ola kim ol meh-i nev bir gün aña
100. Birisi daḥi Manşūr-zādedür āh
Cefā içün yaratmış anı Allāh
101. Dili eritdi nāz-ile ‘itābın
Vire Ḥaḳ ḳāzī oldukda cevābın
102. Meḥemmeddür birisi māh-ı ṭal‘at
İşigi Ka‘be kūyı bāğ-ı Cennet

103. Ruḥı yanında zerre mihr-i enver
Nümüne la‘line cām-ı Sikender

104. ‘Alīdür nāmı zātı nūr-ı Yezdān
O şāha bende yüz biñ şāh-ı devrān

105. Sūvār olduḡda ol nāz-ile her ān
Revān olur öñince anber-i cān

106. Añardum evvelinde nażmumuñ ger
arār itse şu üzre dürr ü gevher

4.9. Meçhul Bir Şairin Lefkoşa Şehrengizi

mefāīlūn/mefāīlūn/feūlūn

Şehrengīz-i Lefkoşa Li-muḥarririhi'l-fakīri'l ḥakīr

1. İnne ḥamdī limen yelīku bihi
Fī cemī'i'd-duhūrī ve'l-a'sāri

2. Zeyyene'l-arza fi'r-rebi'i lenā
Bi sunūfi's-simāri ve'l-ezhāri

3. Ve e'adde'l-cināne li'l-insāni
Bi'l-besātini tahtehe'l-enhāri

Seyyīdū'l-kevneyn

4. Ve hezārān durūd ber ān zāt
K'īn gülistān zi-gül-ruheş varakīst

5. Fi'l-hakīka ez-in gül-i sīr-āb
Nehr-i firdevs katre-i 'arakīst

Sebeb-i tesvīd

6. Seyāḥat eyler-iken gice gündüz
Yolum bir yire geldi nāmı Kıbrız

7. İrişdüm Lefkoşa şehrine iy yār
Tonanmış gördüm anda şehir ü bāzār

8. İçi anuñ müzeyyen şöyle zībā
Ser-ā-ser geymiş en ednāsı dībā
9. İderken ahve-hāne seyrin iy cān
Tındı gzme bir a cvānān
10. Bularuñ ilerinde birine tuř
n oldum eyledm kendmi b-huş
11. Bana tr-i maabbet urdı ol yār
aş yās adm ıldı kemer-vār
12. Diyāruñ halk dai itdi şefkat
Ziyāde ıldılar bana maabbet
13. alup anlarla itdm ‘ıyş  işret
ılup ol yār-ile her demde şobet
14. Anuñ stādı oldum nie eyyām
Oıtdum şi‘r  inřā idb idām
15. Dai nie ma‘ārif aa ta‘līm
İdp sarf eyledm tenmk  terīm

4.10. Nâzüki'nin Taşköprü Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

Şehr-engīz berāy-ı Taşköpri

1. Dilā hamd-i Hudāya eyle āgāz
Açıldı hāne-i dilde yine rāz
2. Dilümdür gülşen-i nazmuñ hezārı
N'ola bülbül gibi eylerse zārī
3. Demidür başlasañ efğān ü zāre
Gözünñden dür nişār itseñ o yāre
4. Dem-ā-dem eşk-i dür-bāruñ idüp cūş
Daķıbdur ğoncenüñ ğūşına mengūş
5. Kırıldı ceyş-i nazmuñ çün otağı
Çemen eţfālidür anda sipāhī
6. Cihānı eyledi yokdan Hudā var
Tefekkür eylemek anı seza-vār
7. Bir avuc hāk ü āb ü āteş ü bād
Hudā emriyle oldu Ādemī-zād

8. Vücūduñ mün‘adim iken o Mevlā
Neden itdi bilindi anı ihyā
9. Vücūduñ şehrini ābād idüpdür
O şehr içre neler ĩcād idüpdür
10. Derūnuñda ma‘ārif kenzin ey cān
Saña ihsān u luţf itmişdi Yezdān
11. Dañi hem rāh-ı ‘ilm ü fażl ü cūda
Nigehbān eyledi ‘aqlı vücuda
12. Vücuduñ şehrini bildüñ ser-ā-ser
Revādur eyleseñ iħvānı defter
13. Cihān dārındaki şehr ü qurāyı
Vücūduñda anı bulduñ arayı
14. Bu dünya içre çokdur şehr-i zībā
Baña [bir] şehr-i dil-cū oldu Me’vā
15. Anuñ Taşköpridür nām-ı güzīni
Gören anı bulur ħuld-ı berīni
16. ‘Aceb zībādurur āb ü hevāsı
Nice vaşf ola zevk u [hem] şafāsı

17. İçinde var anuñ bir nehr-i dil-cũ
Cihānda görmedüm böyle akarşu
18. Ana nehr-i kebūd oldu müsemmā
Hayāt-baḥş ü şafā-peykerdür ol mā
19. Ol ırmağuñ şuyı Kevşerden arı
Dolaşur isteyü dīdār-ı yārı
20. O cūy içre olan her seng-i ḥāre
Letāfet baḥrine şan la‘l-pāre
21. Gelür vecde taşar seyl-āb-ı eşki
Dutar dünyā yüzün anuñ sirişki
22. Revādur diseler Nīl-i mübārek
Olur tuğyānı vaktinde şeker-renk
23. Yine deryā-yı eşküm ḥadden aşdı
İder bir kaṭre-i yem kūh u deşdi
24. Akın şalup ider şeb-ḥūn cihāne
Döner şahrā yüzü ol demde kane
25. Derūnı taşsa itse anda feryād
İşidenler olur ol demde dil-şād

26. Şalar geh ‘āleme rūy-i melālī
Olur bir kaçresi ceş-i ḥarāmī
27. Olur eṭrāf-ı şehir ol demde deryā
Durur bir niçe mevte? anda ol mā
28. Dayanmaz soñ deminde tāb-ı hıcre
İder ka‘r-ı zemīni o da hücre?
29. Zemīne fer virür anuñ vuşūli
Gider ḥūşkı olur bir yüzi şulı
30. Dirilür ḥalk-ı ‘ālem bir araya
Şaçarlar dāne-i gendüm o cāya
31. Ḥubūbatı ekerler ol araya
Yiter bir tanesi yoḥsul u baya
32. Gehī ol nehr-i dil-cūyı İrem-zār
İder dilden meger arzu-yı gülzār
33. Akıdur göñlüñi bir bāğ ü rāğa
Göñül * şalar şola sağa

* Metinde okunamayan bir kelime vardır.

34. Sürer her göncanuñ pâyına rûyı
Yüzinüñ dökse ğam mı yüzi şuyı
35. Çekilür yer yüzini yara yara
Meger kim ‘azm ider didâr-ı yâre
36. Bu şekl-ile ider bâğı ziyâret
Çemen eţfâlini eyler imâret
37. Geçilmez şöyle bil ol cûy cebri
Aña sengîn eger olmasa köpri
38. Ne zîbâ köpri yapmış anda üstâd
Aña baş indürirdi görse Şeddâd
39. Anuñ taşıdurur bir la‘l-i ya‘kûd
Anuñ mişlini görmiş mi meger Hûd
40. Kimi dürdür kimi la‘l-i Bedeḥşân
Zeberceddür zümürüddür daḥi cân
41. Olur elmâs anuñ seng-i beyâzı
Siyâh taşı Yemenî olsa râzı
42. Yeşil taşın zeberced oldı ey cân
Şarı taşına dirler anda seylân

43. Ki ħurde taşlarıdur dürr ü mercān
Daĥi toprağına dirler za‘afrān

44. Yücedür kām̄eti ġāyetde ālā
Geçer üstinden anuñ pīr ü a‘mā

45. Ķad-i bālāsı a‘lā olup el-ħaķ
Tevāzu‘ ehli olur ġöñli el-ħaķ

46. Vücūdını ħam ider ħavf-ı yārı
N’ola ġöz yaşı ile itse zārı

47. ‘Aceb mi ġözleri yaşı yem olsa
Gice ġündüz demi derd ü ġam olsa

48. Olupdur ħalkı-ı ‘ālem pāy-mālī
Geçürür bu şekilde māh ü sālī

49. Bu devrūñ **Nāzūķī** aĥvālī böyle
Bu şehir-i dil-ġüşā eşkālī şöyle

li-muħarrihi

Berg-i ġül mi ruĥlarıñ sünbül mi bu kāküllerūñ
Ġonca-i ġül leblerūñ fülful midür bu beñlerūñ

Ķaşlarıñ bildüm kemān ammā ki müjġānuñ oķı
Sīne-i sūzānını itmiş nişān bülbüllerūñ

Kākülün ruhsāruña luṭf it perişān eyleme
Zülfüni ḳaldur kerem ḳıl ki açılsun güllerün

Mülk-i ḥüsnün pâdişāhısın eyā Yūsuf-liḳā
Sa'ir erbāb-ı ḥüsün ḳapuñda kemter ḳullaruñ

Nāzūkī bendeñ yoluñda ölmege cānlar virür
Anun içün ṭolaşur kūyuñda şāhum yollaruñ

li-muḥarrihi

Diye mi ḳaşlaruña ḥalk-ı cihān ḳavş-i ḳazā
Müjen oklarına kıldum yine ben cānı fedā

Şanma kim ol leb-i 'İsā yolına cān virenün
La'l-i nāb-ile dem-i vuşlatı itmez iḥyā

Ṭaşladı yolda beni luṭf u kerem itdi o yār
Sırr-ı 'ışkı n'ideyem 'āleme itdi ifşā

Mā'-i rākid gibidür gülşen-i kūyuñda yaşum
Olur āḥir göresiz her birisi bir deryā

Nāzūkī kāküli sevdāsı-y-ıla dildāruñ
Çekdügin derd ü belā bu ḳara ḳurı sevdā

li-muḥarrihi

Kim çeker bencileyin derd ü belâyı ‘acebā
Bār-ı hicran-ile ametimi ıldı dü-tā

Heves-i zülf-i siyāhuñ beni başdan çıkarur
Düzd-i amzeñ ise dil mülkini itdi yağma

Dām-ı zülfünde gözi aldı dil-i nālānuñ
Hāli āyetde müşevveş demi derd-ile belā

Müjen okları n’içün sīnede mihmān olmaz
Şormadı hāl-i derūnı biricik ey aşı yā

Nāzükīnūñ gözi yaşını eger silmezseñ
Olur āḥir aarak ‘ālem içinde deryā

li-muḥarrihi

Nedür ey onca-dehen ‘āşıa bu cevri ü cefā
Sevdüğüm n’içün idersin bana cevri maḥzā

Dağ-ı ‘aşıuñla ser-ā-ser tenümi yaalı dil
Āteş-i ‘aşıuñ olur cismime altunlu aba

Dil-i şeydāya açılmazsın eyā onca-dehen
Ḥaberūñ virdi bize bir seḥerī bād-ı şabā

Hālūme rahm idüp el şaldı bana dīdelerūñ
İtdi merdümlük eyā nūr-ı başar didi biyā

Ḳana ğark oldı bu dem eşküm-ile pīrehenüm
Nāzūkī luṭfuñ ile egnine geydī dībā

li-muḥarrihi

Seyr iderken sū-be-sū seyrümde gördüm nāgehān
İki yoldaş cenk iderler birbiriyle bī-emān

Birisi bir ḳara yağız yassı bağırılı dilīr
Aḳ beñizli birisi andan mülāyim pehlivān

Na‘resinden bunlaruñ odlar saçılır ‘āleme
Şanki yanmış bir odlı ḳoḳmuş ḳararmış der-miyān

Cünd idüp bir pīr-i nūrānī uzun boylı arıḳ
Ol öliyi yaradur andan dirilür bu ‘ayān

Şulḥ olup bir bir olup cenk ü cidāl olmaz geri
Bir sarāy içine girüp anda olurlar nihān

Bu luğaz ‘ālemde bir ğarrā luğazdür biline
Mişlini mumlar yaḳup araya bulmaya cihān

Be-nām-ı Sinān

Bir etmek üzre o bir pāre balı

Biline bu mu‘ammānun ayāli

‘Ömer namına

Yarım taş üstine bir göz odılar

Anı bir dilberüñ adı didiler

li-muarririhi

ade içinde durur geri ki dolu mey-i nāb

Meclisüñ gözcisidür dīdeleri anda abāb

Dem-be-dem cur‘asını āke atar nāz-ile yār

Oluram āk-i derinde giderek ben de tūrāb

Başdı ilīm-i teni eşk-i revan zevrak-ı dil

Yine girdāba atup bād-ı belā itdi arāb

Yıkılup āne-i dil oldu arāb cevruñ ile

amze-i lufuñ ile eyle keremler anı yap

Rāzıyam aner-i müjgān-ile sīnem yarasın

Ten-i şad-pāre begüm Nāzükīye oldu icāb

li-muarrihi

Dūd-ı āhumla kebūd oldu felek içre seāb

Yemm-i eşkümdür iden anları ‘ālemde pür-āb

Qorqaram āh ü fiġān itmege ey māh-liqā

Yıqıla şarşar-ı āhum ile bu köhne kıbāb

Qākülün medhine ġāyetde kıl ehli geçinür

İşidib āh ü enīnüm qulaġın çekdi rebāb

Qatı hercāyī güzelsin hele ey māh-liqā

Gelmedi sencileyin bu felege ‘ālī-cenāb

Nāzūkī yāre bugün hālūmi i‘lām itdüm

Ġazaba geldi baña virmedi luṭf-ile cevāb

li-muḥarrihi

Na‘re-i āhla iñlemesin mi bu kıbāb

Göz[ler]üm yaşına imdād ide göklerde seḫāb

Bu felek içre baña çarḫ-ı sitem-kāruñ işi

Luṭf u iḫsān yirine dāim ider oldu ‘azāb

N’ideyüm teşne dilüm görmege ol māh-ı nevi

Āh kim dūd-ı kebūdum baña olmasa ḫicāb

Qāyilüm düşde görem gün yüzini ol şanemün

Şubḫa dek ġuşe-i ġamda gözüme gelmedi ḫāb

Yime ġam Nāzūkīyā ol leb-i mey-günī için

Def‘-i ġam kıлмаğa yitmez mi saña bu mey-i nāb

li-muḥarrihi

Dağıtup ḳākülini meh yüzine itdi niḳāb
Zulmet-i ḡamda dilā bendelerüñ ḥālī ḥarāb

Düşeli sāye gibi pāyına bu serv-i sehī
Yüzüme bir kere baḳmaz benüm ol ‘ālī-cenāb

Fülk-i dil derd ü ḡamuñ baḥrine yelken açdı
‘Aşḳdur baḥr-i muḥīṭ anda ḡamuñdur girdāb

Ġarḳ olursa n’ola bu keştī-i dil cevruñle
Felek içre aña luṭfuñ ola fülk-i dölāb

Nāzūkī bendeñe cevır ü sitemüñ mihr ü vefā
Şāh olan bendesine ḡāhī ider nice ‘iḳāb

li-muḥarrihi

Ḥam-ı zülfüñ göreli ḳāmetüm oldı iki ḳat
Müjen oklarına sīnem getürür mi ṭāḳat

Düz-d-i ḡamzeñ ise ḡāret ideli mülk-i dili
Dil-i bī-çāre nice eyleye anda raḥāt

Ḥalḳ-ı ‘ālem yine bu kākül-i ḥoş-būyuñ içün
Cānuna her birisi sünbül-ile eyler raḡbet

Hāk-sār olduğımı sāye gibi pāyũnde
İhtiyār eylemez oldu gibi servi kām̄et

Sevdigũm Nāzũkĩyā ğayet-ile hercāyi
Bĩ-vefālĩkda anuñ cevrine yokdur ğāyet

4.11. Râsîh'in Aydın Şehrengizi*

feilâtün/feilâtün/feilâtün/feilün

Kasîde-i mübâreke-i hikmet-âmîz der-sitâyiş-i 'Osmânoğlu Naşûh Paşa ve

şehrengîz-i Aydın bi-cemî'-i ahvâli ehlihâ

Mukaddime-i Şehrengîz-i Aydın İli

1. Hikmet-i bâliğa-i Hazret-i Hallâk-ı cihân
Kudret-i tāmme-i şāni'a zīb-i ekvân
2. Ey ki vābeste kılup kudretini hikmetine
'Ukde-i mu'dilesin eylemedi hall ü beyân
3. Kala ol mes'ele-i müşkile tâ rustâhîz
Hall ü feth olmaya ser-beste vü mektûm u nihân
4. Şāhid-i neng sera-perde-nişîn-i sırrı
Gerçi ğannâc velî hâne-i ğaybında nihân
5. Şûh-ı gūyâ-yı edâ-âver ü bî-lafz ü hurûf
Nağme-perdâz ne mesmû'a cehûrî elhân ?
6. Şâyık-ı haste-dili yerde hezâr 'âlem
Vâmık-ı beste-demi

* Metnin tek nüsha olması ve yazının oldukça zor okunması sebebiyle beyitlerde okunamayan ve okunuşundan emin olamadığımız yerler olmuştur. Okunamayanlar kelimeler (...), tereddütte kalınan kelimeler ise (?) ile gösterilmiştir. Bu sebeple karşılaştırma yapılabilmesi için şehrengizin tıpkıbasım metinden sonra verilmiştir.

7. Melek ü cinn ü beşer zümre-i aşhâb-ı havās
Ki haber-pijūhı rāhında nigūn-ser pūyān
8. Hüner-i ‘aql-ı verā vādī-i hayretde kalur
Reh-nümāsız iremez menzile çün rāh-ı revān
9. Heme bir.....veleh u şevk ü ğarām
Heme gūyende “*erin*” vü tecelli-ḡāhān
10. “*Len terānī*” diḡ-i güftār-ı dirīn kevn-i fesād
Kerd ilkā be-simāh-ı dil ü cān ü çeşmān
11. Ȳopdı velvāl ile şad vā şaġefā vā
Cümle zī-rūḡ ü zevi’l-‘aql olup müştākān
12. Cevv-i serde uçamaz murġ-ı ‘uḡūl-ı çālāk
Cāy-ı serde gezemez sāyiḡ-i fehmi ü iz‘ān
13. Ğāmis olmaz ne ḡadar sedd-i nefes itse ḡafī
Ȳülzūm-i sırrına ġavvāş-ı şu‘ūr-ı insān
14. Olamaz kimse ḡarīdār-ı metā‘-ı esrār
Olsa ser-ḡāce-i bāzār-ı ma‘ārif-mendān

15. Çārsū-yı ħired çār-‘anāşır içre
Olamaz aña dūçār açsa da ger şeş dükkān
16. Mālik-i kem-‘arazı olmağa farzā kılsa
Bezī-i maḳdūre-i ḥāhiş-gerī-i tāb ü tüvān
17. Ya‘nī hep nuḳra-i naḳdīne-i ‘aḳl u ḥūşı
Belki sermāye-i bih-ḳadr-i girān cevher-i cān ??
18. Nāfiḳa olmaya ol fūls-iāḥir
Sikke-i feyz ḳala olaşāyān
19. Sūd-mendi olamaz ol ‘arazun ve’l-ḥāsıl
Her ne gūşiş k’ideler müşteriyān-ı ‘irfān
20. Re’s-i mālı ide.....
Naḳd-i vaḳtin ide.....müflis
21. Ḥikmet-i ḳudretinüñ mecma‘-i baḥreyninde
.....Ḥızr-ı vaḳti Mūsī-i ‘İmrān pūyān
22. Lücce-i ḥikmetinüñ Yunūs olup ğavta-ḥūrı
Şurta-i cüyendesı Nūḥ oldı olup keşti-bān
23. Mekteb-i ḳudretinüñ raḥle-nişini İdrīs
Sofra-i ḥikmetinüñ loḳma-ḥorıdur Loḳmān

24. Āteş-i sırr-ı gülistānına oldı çü hezār
Necde-i berd ü selām ile Ḥalīlū'r-rahmān
25. Hikmeti tīgi zebih-kerdesidir İsmā'īl
K'oldı bismil-gede-i sırrına tav'an kurbān
26. Sākin-i dār-ı şifā-yı saḡamıdur Ya'kūb
Beyt-i aḡzānı nişīnendesı pīr-i Ken'an
27. Nī'amı çāhına pertābesidür Yusūf
Zād-hār-ı elemi biz'a sinīn-i zindān
28. Hār-ı.....sertīz-i hezār-ı sırrı
Zekerriyā ile Cercīs olup hem-ḡālān
29. Dāmen-i şabr u şekībe yapışup virdi rızā
Oldılar her biri münḡād be-ta'v-ı dil ü cān
30. Nefḡa-i sırrı nümāyendesı 'İsī-i Mesīḡ
Ḍarbe-i tīgi ḡūn-āḡıştesı Yahyā
31. Seng-i ḡōrende vü işkeste-i dendānıdur
Bihter-i her dü-cihān mā-ḡaşal-i kevn ü mekān
32. Ya'nī maḡbūb-ı nihān-ḡāne-i sırru'l-esrār
Lāḡıḡ-ı bezm-i denā vü fe-tedellā 'unvān

33. Muştafā Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed Muḥtār
Ve ‘aleyhi ve ‘aleyhim salāvātu’r-raḥmān

34. Sūk-ı sırrında hemīn germ-be-germ
Şummun ü bükmun u ‘umyun ve lehumdur alınan ve satılan

Girizgāh-ı Şaded

35. Cümle-i ḥikmet ü baḥşāyişi sırrındandır
Re’fet-i ümmet için keşf idüp itdi i’lān

36. Vādī-i sırrı künāmında meger bir şīri
Besleyüp maḡze-i ḥazret ile kılmış nihān

37. Eyle bir şīr-i ner-i sırr-ı Ḥudādur kim aña
Ser-fürū‘ eyledi heb şīr-i jiyān-ı zamān

38. Eyle şīr-i nerner-i ḡarrende ki şavline anuñ
Ṭāḳat-āver olamaz Rüstem-i Destān-ı cihān

39. Nice şīr ol himem-ārā-yı mürüvvat ki tutar
Bir elinde kılıcı hem bir elinde hemyān

40. Ya’nī kīseyle virür baḥşişi merdi kıl ider
Ki meşeldür dinür inşanü ‘abidü’l-iḥsān

41. Şāhib-i seyf ü qalem eşca‘-i nev‘-i Ādem
Vāhib-i lūtf u kerem bādī-i ḥayrāt ü ḥisān
42. Nāşır-ı devlet ü dīn yāver-i ehl-i
Vākıf-ı şer‘ ü kavānīn erkān
43. Şem‘-i efrūhte-i yār Nāşūḥ Paşa kim
Nām-ı nīkiyle zamān buldı anuñ emn ü emān
44. Sağ koluñ Ḥaḫ bu ki qalmışdı ... Allah
Anı gönderdi Ḥudā lūtf idüp itdi iḥsān
45. Zīrā eşrār-ı ḥalāyıqla pūr-ender-pūr idi
Teke vü Menteşe vü Aydın ili Şaruḥān
46. Cümleden Aydın ili kim aña aydın nāmı
Zulmet ü zulm fesādından ‘ibāretdi hemān
47. Nice Aydın ola ol cā ki heme kārları
Ḥalkınuñ sefk-i demü gāret ü gāşb ü talan
48. Seg-reviş gürg-meniş dimne vü şa‘leb cünbiş
Bed-şekil ü be-dil ü bed-pertev ü bed-żann ü gümān
49. Sözlari berk-i semā şavtları ra‘d-āsā
Yüzleri qış gicesi gözleri çün āteşdān

50. Yüziñe baksa şalābetle bakar şöyle ki tā
Gūyiyā oğlını öldürmiş idüñ şan ki hemān
51. Rāst gelseñ birine rıfķ ile şorsañ hālin
Kendi hālūñ göre git deyü olur ‘unf-demān
52. Budur ammā ki şenā şīmeleri kendülerüñ
‘Aşk olaelem it gibi tumañ oğlān
53. Muştafā ismi ki maẓmūm okınur medd ile fā
Mıştıfā kesr ile hem vakf ile söyler ĩşān
54. Zolota vāv ile hem Ramaẓān bĩ-hemze
Irmaẓān zolta dir anlar t̃āveye daħi t̃ıġan
55. tar pencerdür o bacasıdur būharı
‘Araba kaġnı kāmıř kargı çobāna çofan
56. Bābuç ayakķabı şābūna sıġın şındı maķař
Hem yelek zebūne ķaftāna çü dirler ķavtān
57. Yeleken taziya ķısraġa kölük eger alıķ
Zaġara tiltiki?? hem tavşana dirler taġřan
58. Efe yāhūd beře dirler çü büyük ķardařa ad
Anaya dir ķoca yaşlu babadur ķocaman

59. Kotaman kayın ata kayın anadır gönük ana
 Karisına deli Fâtıma kızına cüre bayan
60. Kuma dir avratına ya'nî ki bî-ma'nâ zarra
 Görenekdür iki uluya hemen nâm ile şân
61. Def'aten kalkma zıbarayak oturan
 Kapıda oturan düşer daği yatdı lâ bedân
62. Uyhuya yatdı kûsülme ve zıbarma uyuma
 Uyanup kalkma sümülme
63. dir oldı dimek daği zıbarma
 Tınuğdur durmak adı daği muşaykal şırlân
64. Tîz olan nesneye ammâ yalab ü şab dirler
 Koya hîç dimekdür daği anduğ deran
65. Nacak gitdi dimek balta havâle kılmak
 Hem tutuldanma söz söyleye gâzbân
66. Daği höykürmek esürmek ki ide hartı tevḥîd
 Dün gice dañ sabâḥ dañ 'aceb bañ ezân
67. Torba ve çorbaya dir tavra vü çorva yarpağ
 Yaprağa toprağa torpağ mantar tomalan

68. Tımalan dir daği t   nabite

  veyiren dir daği env   ile evr n   ciy n

69. Z rzama   oluya bul ursa kırmadı adı

Hem seyircek dir a a ince ya arsa b r n

70. Ku kusı ola a menzilciye dir ku kuscı

Develeren  n a ura ka uk cı  ı ırtmac olan

71.  aru a  olak hemdirler kavu a

 alvara  ular   g t  rt si niteki  um n

72. Hem-cun nki var anlarda

 ormayan fehm idemez hem    lis n-ı Ogan

Der-bey n-ı Hav le-i Te all m-i Lis n an kavm-i Aydın

73.  steyen dillerin  n ek eri ist ks ya

  hid  ile Feri te l  atin g re nih n

74. Birbirin  n dilini yine biri biri bil r

  lerinde y  meger  urmu  ola nice zam n

75. S zleri kend lerin  n y zlerine be zer hep

Ya n  her vechle olda olunur istihc n

76. O y z ile s z-ile nice  lfet its n

S yles n  ak ı severse hele ehl-i dil olan

77. Hāşını ‘āmına kıl ‘āmını hāsına kıyās
Mehnevidür o hevā ile çü cümle ebdān
78. İçlerinde bulunur selb-i küll olmaz hūşā
Niçe ‘ilm ehli niçe efşah ü pākīze-lisān
79. Līk ak kargadan azdur olunursa ta‘dād
Çün ekall ekşere tābi‘ olur uķnūm ü beyān
80. Bī-mezā haşşasıdur ki bu hāletler hep
O zemīnūñ ki redā‘etle olur bādı vezān
81. Yed-i ķudret idicek anları tebcīl evvel
Māye-i turş ile taķmīr olunmış īşān
82. Kāra gōñlümüz puşuyup aķın aķın yire baķar
Kılıcından şanasın her birinūñ tamlar ķan
83. Ber-i pūr-kīnelerişıdķ u şafādan hālī
Görmemiş resm-i vefā yinmemiş ‘ahd ü peymān
84. Yüzüñe baķsa şalābetle baķar şöyle ki tā
Gūyiyā oğlunı ķatl itmiş şan ki hemān
85. ‘Ucb-ile altışar okķa ķekiyor her birisi
Tartılır şavlet u şıķletden yüz altmış batman

86. Şakalın haşmina şaydırmamak için kırkır
Bıyıguñ hıç şakala minneti kalmaz o zamān
87. Uzdap perçemini şaribine yaşduķ kōr
Ki bu hey'etle gören aña diye tā Mervān
88. Harhari māşarı lābūd miķrin şarınur
Tīr-i havekine gūyā dolar bir urģan
89. Eyle bed-şekl ü redī-ţarz şararlar ki aña
Yā Ţosun poħı yā Lodos ķumı dir o ...
90. Zışt-rūlukla tefāhūr idinūrler tā kim
Gören 'ırz ehli diye şerrine şad-bar li'ān
91. Yek diger āheri medħ itse bu vaşf ile ider
Bir ķolı ķanlı ķıyak Ţosun it oğlı oğlan
92. Acı söz ekşi yüz ü hiddet ü şiddet-pindār
Kibr ü kīn ü 'azamet naħvet ü zulm u 'udvān
93. 'Ādet-i dāimeher gāhları
Cümle bu şīve idi fışķ ile rūzı vū şebān
94. Re'fet ü merħamet u luţf ü mürüvvet inşāf
'Afv ü şafħ ü kerem ü hürmet ü hilm ü ihsān

95. N'iydugin bilmemiş işitmemiş anlar ebedi
Yeñilür mi içilür mi kesilür mi ol sãn

Đarb-1 meşel

96. Bir güzel hũb hiřārĩ aña virmişlerdür
Ki bedel ola ol emřāle idüp istiftãn

4.12. Sıyâmî'nin Antakya Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. İlāhī cümleñüñ maşşüdü Allāh
Bu ben egriye göster ıoğrı bir rāh
2. Hidāyet eyle baña yā İlāhī
Heme bī-keslerüñ sensin penāhı
3. Dilerem bakma yüzüm ıarasına
Baıup rahm eyle baırum yarasına
4. Umaram olmayam yanuñda  āsī
Budur eksüklerüñ cümle du ası
5. Baş aıuk rāh-ı  ışkuñda cününem
Halāş eyle esīr-i nefis-i dünem
6. Göyünüp yañduruban pür-belāyı
Kılur cānuma yüz biñ kez cefāyı
7. Beni iy hāce eyle andan āzād
Cenābuña budur  arz-ı murādād
8. Cihānı yoğ-iken sen eyledüñ var
Kimini yār ü kimisini ağıyār

9. Kimisi zühd-ile taqvāda şādık
Kimisi fācir ü kimisi fāsık
10. Kimini ‘ilm-ile dānā idersin
Kimin aḥvel kimin bīnā idersin
11. Kimi ‘ışık-ile rüsvā-yı ḥarābāt
Kimisi Mūsī-i Tūr-ı münācāt
12. Komişsin her birin bir işde ḥayrān
İder her biri bir vādīde seyrān
13. Bu şehir-engīze şöḥret vir İlāhī
İçinde aḥayın bir niçe māhı
14. Zebānumdan ma‘ānīyi revān it
Bu şehir-engīzi gün gibi ‘ayān it
15. Mışrdan toğrı geldüm bu diyāre
Cefā tīğiyle sīnem pāre pāre
16. Dilerseñ almağa gel sen de aḥbār
Bu şehre dirler Anṭākiyye iy yār

17. Görüp şehrini seyr itdüm tamāmī
Vilāyātüñ güzellige zamānī
18. Leb-i deryāya ‘azm itdüm revānı
Görüp deryāda bir niçe cüvānı
19. İderleridi deryā içre lu‘bı
Yoğ-idi birinüñ zerrece ‘aybı
20. İderdi her biri nāz-ile bāzī
Kılup biri birisine niyāzı
21. Dutunmuş kimi meyzerr-i siyāhī
Gören düşmüş şanur deryāya māhī
22. Deñiz mālikleri tutmuş kenārı
Gören ‘ışk ehlinüñ qalmaz qarārı
23. Benümle var-idi bir yār-ı şādık
Enīs ü mūnis ü rind ü muvāfık
24. Didi ben bendeye luṭf it **Şıyāmī**
İdelüm burada cüz’i arāmī
25. Didüm emrūñ ne-y-ise di olalum
Dir-iseñ bu gice bunda qalalum

26. Didi medḥ eyle bunda olan cüvānı
Hemān ol ma‘nī rāhına revānī

27. Sözinden çıkmadum ol yār-ı cānuñ
Devātın aluben yanuñdan anuñ

28. İdüben ibtidā nām-ı Hudāyı
Şalāvāt-ile añup Muştafāyı

29. Diledüm daḥi pīrūmden ‘ināyet
Daḥi Gülşenīden de isti‘ānet

30. Dururdu anda bir niçe dil-ārām
Yüzün kim görse itmez-idi ārām

31. Birini anlaruñ ser-defter itdüm
Güzeller içre anı mihter itdüm

Ġazel-i münāsib

32. Bir güzel gördüm bugün ser-defter-i ḥübāndur
Mışr-ı ḥüsn içinde muṭlaḳ Yūsuf-ı Ken‘āndur

33. Yā perīdür yā melek ol dilber-i sīmīn-beden
Yok keşāfet cism-i pākinde ser-ā-ser cāndur

34. Bende olmışlar bu gün erbāb-ı ‘ışḳ ol dilbere
Kışver-i ḥüsn içre bildüm bī-gümān haḳandur

35. İy marîz-i 'ışk cānānum diyen feryād ko
Ol ṭabīb-i cāna var derd ehline dermāndur

36. 'Arz-ı izzāh-ı maḥabbet eyleseñ redd eylemez
İy **Şıyāmī** ol dil-ārām ṭālib-i 'irfāndur

Vaṣf-ı dilberān-ı evvel

37. Bil ki nāmı Bütī idi o ṣāhuñ
Yüzi ḥūrşid idi ol alnı māhuñ

38. İlāhī sen anı şakla İlāhum
Severem anı yā Rab ol güvāhum

Meḥemmed nām

39. Anuñ* Seydī Meḥemmed
Yüzini kim göre dir nūr-ı Aḥmed

40. Yaratmışdur derinden Ḥaḳ anuñ verd
İlāhī itme 'ilmüñden anı red

Muṣṭafā

41. Birisi Muṣṭafādur ol nigāruñ
Lebi müldür bil ol lāle-'izzāruñ

42. Baña vaşlın müyesser kıl o yāruñ
Ḳadi servi olan her gül-'izzāruñ

* Metinde silik ve okunamayan bir kelime vardır.

Seydî ‘Alî

43. Biri Seydî ‘Alî şāh-ı velāyet
Kerem kânı ser-i sırr-ı hidāyet

44. Baña ol server itmezse ‘ināyet
Beni cev̄r-ile öldüre nihāyet

Emîr Ḥasan

45. Biri daḥi Ḥasandur ol emîrūñ
Düşürdi yıldızın māh-ı münîrūñ

46. Cenābında bu gün bil ol emîrūñ
Hezārı var benüm gibi esîrūñ

Ḥüseyn

47. Ḥüseyn imiş birinūñ daḥi nāmı
Aña qurbān ider cānın **Şıyāmî**

48. Budur ‘aşıklarūñ yā Rab be-kāmı
Dilerler virmeye nā-beyte ‘āmı

Ḥamza Bālî

49. Birisi Ḥamza Bālî şāh-ı merdān
Emîr-i saltanat serdār-ı meydān

50. Amān ol āfetūñ destinden amān
Yüz ü gözden anı şaqlaya Yezdān

İbrāhīm Bālī

51. Biri İbrāhīm ol mihr-i cihānuñ
Ḥalīlidür bu gün devr-i zamānuñ

52. Didüm bir buse vir baña ĩmānum
Didi sen de bahā vir imdi begüm

Süleymān Şāh

53. Biri iklīm-i ḥüsn içre Süleymān
Getürdi ins ü cin emrine fermān

54. Didüm vaşluñı eyle baña dermān
Didi gel sen de ol bābumda derbān

Vehhāb Bālī

55. Biri Vehhābdur ol ğamze-kāruñ
Cefā nāvekleriyle dil-figāruñ

56. Didüm öpsem olur mıydı ‘izāruñ
Didi senüñ benümle yok bazāruñ

Bostān Bālī

57. Biri Bostāndur ol gül-sitānuñ
Nihālidür bu gün devr-i zamānuñ

58. Didüm yok mı nihāyātı cefānuñ
Didi adın sakın añma vefānuñ

Ꞑoı̇ı Bālĭ

59. Birinũn daıı bil Ꞑoı̇ıdũr adı
Çak ol řĩrĩn kelāmuñ Ferhādı⁸

60. Didũm řeftālũdũr gũnlũm murādı
Didi * gibi hiç ağızuñ dadı

Sefer Bālĭ

61. Seferdũr biri vechi aya beñzer
Kelāmı sũkkerĩ helvāya beñzer
62. Ꞑaşı misk tozlu şan bir yaya beñzer
Lebin şordum anuñ helvāya beñzer

Receb Bālĭ

63. Recebdũr biri alnı māha dũnmiř
Ꞑaşıyla gũzi şun‘ullāha dũnmiř
64. Ğarĩm-i kũyı Beytullāha dũnmiř
Gedādur ehl-i ‘ıřķ ol řahā dũnmiř

şa‘bān Bālĭ

65. Biri şa‘bāndur ol meh-likānuñ
Ꞑomadı rağbetin şems-i duĝānuñ
66. Gũzel ezberlemiş bābın cefānuñ
řorarsañ adını bilmez vefānuñ

⁸ Vezin bozuktur.

* Metinde silik ve okunmayan bir kelime vardır.

Dervîş Bālî

67. Birinin nāmı Dervîş kendi sultān
Olubdur ehl-i 'ışk yanında derbān

68. Didüm kūyuña eyle beni mihmān
Didi var gît yanumdan bre hayrān

Maḥmūd Bālî

69. Biri Maḥmūddur serdār-ı hūbān
Leṭāfet kişverine oldı hākān

70. Didüm bir buse eyle baña iḥsān
Didi var geñ yakada eyle seyran

Beg-zāde Mîrzā

71. Biri Beg-zādedür mîr-i zamāne
Gören kāfir gelür yüzün îmāne

72. Anuñ vaşfı bilüñ gelmez beyāne
Emîr oldı leṭāfetle zamāne

Meḥemmed Şah

73. Meḥemmed biri nūr-ı Muştafādur
Emîr-i saltanat sırr-ı Hudādur

Raḳîb-i kāfire kârı vefādur
Müselmānlar baña işi cefādur

Maḥmūd Şāh

75. Birisi Dede Maḥmūd Şāh-ı ḥübān
Melāḥat mısr[1] içre oldı sulṭān

76. Lebi esrārına ‘ışk ehli ḥayrān
Göñül abdāl ol yolında ḳurbān

Hātime-i medḥ

77. Güzellerini medḥ idüb tamāmī
Münācāt içre depretdüm zebānı

78. Eyā iy vāḳıf-ı sırr-ı murādāt
Ḳapuña geldüm itmege münācāt

79. Murādum var cenābuñda İlāhī
Hidāyet ḳıl bize bir ṭoğrı rāhı

80. İlāhī bizi yā Rab itme gümrah
Ḳapuña ḳulluğ içün geldük iy Şāh

81. Budur senden murādātı gedānuñ
Maḥalli geldi eyle anda ‘aṭānuñ

82. Bu şehir-engīzde olan ḳullaruñı
Cihān bāğında tāze güllerüñi

83. Bularuñ güllerin pejmürde kıılma
Atasından buları tizcek alma
84. Cüvân-iken pîr eyle bunları sen
Dilerüm Hâzretüñden bunları ben
85. Budur bunlara bendenüñ şenâsı
Şıyāmîñün dañi cümle du'âsı
86. İlâhî sen kabûl it yâ İlâhî
Kamusınuñ sañadur 'azm-i râhı
87. Bu şehri şaqla âfetden Hudâyâ
Belâ vü şûr ü şerden iy Te'âlâ
88. Şağîrini kebîrini belâdan
Gözetle bunları faqr u fenâdan
89. Bu şehir-engîzde bî-ḥad olsa ger 'ayb
Anı kâmil ider bir noktadur gayb

4.13. Ulvî'nin Manisa Şehrengizi [İstanbul Üniversitesi Nüshası]

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

Ulvî Çelebî Ma'nisā Şehr-engîzi

1. İlāhî bahri 'işyāna ğarīkam
Tutuşdum nār-ı hicrāna ħarīkam
2. Yaluñ yüzlülerüñ şevkiyle yandum
Kül oldum külli cānumdan uşandum
3. Giriftāram ser-i gīsū-yı yāre
Hudāyā kıl dil-i miskīne çāre
4. Siyeh kākülleri aldı ħarārum
Gidüpdür āh elinden ihtiyārum
5. Ğam-ı bīmār-ı çeşm-ile za'īfem
Mebānī gibi inceldüm naĥīfem
6. Gözüm yaşı beni düşkün idüpdür
Yüzüm şuyı katı çokdan gidüpdür
7. Seg-i nefsüm yider çeşm-i nizārı
Yider şayyāddır şan kim şikārı

8. Vuzū' için elüme alsam ibrîk
Sebū-yı mey görünür baña taḥkîk
9. 'Aceb mi mescide 'azm eylesem ger
Baña mescid olupdur kūy-ı dilber
10. Qarār itmezdi dil mescidde bir ān
Eger olmasa seyr-i rū-yı ḥūbān
11. Cüvānuñ şūret-i seyrine farzā
Olupdur deyr-i dil büt-ḥāne gūyā
12. Ne mümkün okısam tesbîḥ ü evrād
Meger ḥāl ü ḥaṭṭ-ı yārı idem yād
13. Namāza yüz yumadum yā İlāhî
Mu'azzeḇ eyleme ben rū-siyāhı
14. Güneh-kāram işüm cürm ü ḥaṭādur
Qara baḥtum gibi yüzüm qaradur
15. Reh-i 'işyānda qaldum yā İlāhî
Meded yandum yaqıldum yā İlāhî
16. Ḥudāyā pāk zātuñ ḥürmeti-çün
Şol esmā vü şıfātuñ ḥürmeti-çün

17. Resûl-i kibriyânun ‘izzeti-çün
Anun kadr ü celâli hürmeti-çün
18. Daḥi aşḥâb u âli ḥaḳḳı-y-içün
Celâl-i dilber-i ra‘nâ ḥaḳı-içün
19. Kerâmet şâhibi ‘âşıklar-içün
Yoluñda şubḥ-veş şâdıklar-içün
20. Melâl-i ‘âşıḳ-ı şeydâ ḥaḳı-çün
Benüm bu bağrumun başı ḥaḳı-çün
21. İdüp bu cism-i nâ-bînâyı pür-nür
Baña kıl *semme vechullâh* manzûr
22. Tarîḳ-i Muştafâdan yâ İlâhî
Şaşurma hışm-ile ben rû-siyâhı
23. Beni şol gözi açuqlardan eyle
Seni görmege lâyıqlardan eyle
24. Baña rehber olup îmân-ile dîn
Ağışnâ yâ gıyâşe’l-müstagîşîn
25. Seher-geh kim nesîm-i rûḥ-perver
Cihâna virmiş-idi zîb ü zîver

26. Cihān itdi yine ‘arz-ı cemāli
Bürüdet gitdi buldı i‘tidāli
27. Çıkarup kākum-ı berfin çemenler
Yürürdi pīrehenle sīm-tenler
28. Behişt-āsā olup gülzār-ı ‘ālem
Melālet gitdi herkes oldı hurrem
29. Mesīh-enfās olup bād-ı gülistān
Nebāt-ı mürdeye gūyā virür cān
30. Kırıldı ser-te-ser gülşende meclis
Tutar zerrīn-kaḡeḡ destinde nergis
31. Açılmış dāğ-ı sīnem gibi lāle
Ayağ üstinde nūş eyler piyāle
32. Yine bezm-i gülistānda benefşe
Seher-geh jāleden içdi benefşe
33. Mey-i jāleyle mest olup gül-i ter
Açıldı yaḡasın çāk itdi yer yer
34. Şabā başduğı yiri bilmez oldı
Şadāsıyla gülistān bezmi tıldı

35. Olaldan cū-yı dil-cū atı ŐerhoŐ
Gehi pūr-cūŐ oldu āhī hāmūŐ
36. Naar ıldum bu hāline cihānuñ
Cünūnı ālib oldu tende cānuñ
37. ılup dil māsivādan cümle ‘uzlet
Görindi gözūme rāh-ı seyāhat
38. Fenā Őalın geyüb arh-ı kühenden
‘Alāa at‘ını itdüm vaandan
39. Elinden Őabrın alsa ‘ışk-ı dilber
Seferdür ‘āŐıkuñ kārı dimişler
40. Olup ‘ışk-ı dil-ārā-ile Őeydā
Diyār-ı urbete gitdüm dirīā
41. Cihānı cā-be-cā eŐt eyler-iken
İdindüm Şehr-i Ma‘nīsāyı mesken
42. İderken ārŐū seyrini nā-āh
Beni māt eyledi fī’l-hāl bir Őāh
43. Görüp ol nazenīn hūbı dilā ben
Dil-i bī-āreyi aldurdum elden

44. Dil-i ‘āşık aķar şudur be-her-hāl
Gel inşāf eyle olmasun mı meyyāl
45. O şehri geşt iderken ‘āşıkāne
Yolum düşdi benüm bir gülsitāne
46. İder bülbül hezārān āh ü şīven
Şükūfeyle ũonanmıř şahn-ı gülşen
47. Kārār itdüm o bāĝ-ı dil-güşāda
Dil-i maħzūn-ile oldum şafāda
48. Ğam-ı cānān idi her dem celīsüm
Belā vü ĝuşşa olmışdı enīsüm
49. Kād-i dilber yirine cān-ı bī-ħūř
Nihāl-i serv eylerdi der-āĝūř
50. Gelüp nāĝeh baña bir yār-ı mümtāz
Suħandān ü zarīf ü nükte-perdāz
51. Didi kim iy suħan-perdāz-ı ‘ālem
Sana ĉün mülk-i nazm oldu müsellem
52. Sözüñden ‘āşık u şeydāsın ancak
Zarīf ü ‘ālim ü dānāsın ancak

53. Ža‘īf itmiş seni ‘ışk-ı dil-ārā
 K̇atı āşūfte olmışsın dirīgā
54. N’ola bir nazm iderseñ bunda ĭcād
 Güzeller medħi ile ola būnyād
55. Bu şehrüñ dilber-i ra‘nālarını
 Latīf ü nāzük ü ġarrālarını
56. Serīr-i mülk-i ħūsne padişāhın
 Sipihr-i evc-i nāze mihr ü māhın
57. Getür bir beyt her bir medħin eyle
 Anuñ her birisinüñ vaşfın eyle
58. Güzeller şāhı olsun bir sehī-ķad
 K̇ara ķaşı gibi eyle ser-āmed
59. Olup baħr-i muħīṭ-i nazma ġavvāş
 Çıķar içinden anuñ gevher-i ħāş
60. Dür-i elfāzın itdüm ķünkü ıṣġā
 Hurūş u cūşa geldüm hem-ķü deryā
61. Didüm ol yāre kim iy yār-ı cānum
 Egerçi tende yokdur yār cānum

62. Müşevveşdür benüm ğāyetde ḥālüm
Ne ḥālüm kim ola medḥe mecālüm
63. Cihān içinde ḥālüm oldu meşhūr
Buyurmuşlar ki *el-me'mūru ma'zūr*
64. Dil ü cāndan baña çün itdüñ ibrām
Münāsib bu ki olam emrüne rām
65. Biraz efkāre varup bu dil-i zār
Nice olsun dir-iken nazm u güftār
66. Tūlū' itdi dilā feyz-i İlāhī
Hemān ser-nāme kıldum nām-ı şāhı
67. Şeh-i şāhenşehān şāh-ı 'ālem
Sa'ādet kaşrına sulṭān-ı a'zam
68. Serīr-i taht-ı hüsne 'izz-ile şāh
Sipihr-i evc-i burc-i kudrete māh
69. Ki ya'nī Hān Selīm ibni Süleymān
Olupdur 'adl-ile hakan-ı devrān
70. Olursa 'adl ü dādı ol şehūñ yād
Olur Nūşīnrevānuñ 'adli berbād

71. Cihānda luṭf-ıla ol sāye-i Ḥaḳ
Velıyyü'l-muṭlaḳ olmuşdur muḥaḳḳaḳ
72. Başındadur küläh-ı ʿizzet ü taḥt
Elindedür lıvā-yı devlet ü baḥt
73. Sitanbül içre olmasına sulṭān
Sened olmuşdur anuñ sīni her ān س
74. ʿAdālet üzre olduḡına ol şāh
Delālet eyler anuñ lāmı her gāh ل
75. Boyı misfer degül midür ki ol yā ی
Müsellem ola aña mülk-i deryā
76. Olupdur mīmi anuñ mīm-i İslām م
İder luṭf-ile cümle ḥaḷḳa ikrām
77. İder ol düsta ʿarz-ı cemāli
ʿAdūya gösterir tıḡ-i celāli
78. Şadāḳat milkine ol şāh-ı taḥḳīḳ
Olupdur şanasın Bū Bekr-i Şıddīḳ
79. ʿÖmer gibi dilīr olup o sulṭān
Olupdur zübde-i evlād-ı ʿOşmān

Der-medh-i Çār-Yār-ı Güzīn

80. Muḥibb-i çār-yār-ı Muṣṭafādur
Şeca‘ātle ‘Aliyyü’l-Murtezādur
81. Dırāz itme sözi medḥ ü şenā kıḷ
Du‘ā-yı devletini eyle ey dil
82. Seḥā vü luṭf-ıla yā Rabbi ol Ḥān
Olupdur ‘āleme çün zıll-ı Yezdān
83. İrüp maḳṣūdına her laḫza vāşıl
Murādı ḥürmetini eyle ḥāşıl
84. Getürme yolına ğül-ı racīmi
Naşīb eyle aña rāh-ı selīmi
85. Anuñ şemşīrin üstün eyle her bār
Be-ḫaḳḳ-ı Aḫmed ü Maḫmūd-ı Muḫtār
86. Çün ey dil eyledüñ evşāf-ı şāhı
Nicedeür söyle anuñ taht-gāhı
87. Zebān-ı tūtī-i bāğ-ı ma‘ānī
Kelāma açdı bu resme dehānı

88. Didi kim kāyināt içinde kaç'ā
Bulınmaz şehir-i Ma'nīsāda hem-tā

89. Sevād-ı şevket-ile oldu a'zam
Olupdur āb-ı rüy-ı çeşm-i 'ālem

90. Öniñde görünür bir hub şahrā
Zemīni yemyeşil itmiş ser-ā-pā

91. Olupdur gūyīyā deryā-yı ahzar
Dem-ā-dem mevc urur bād-ile yer yer

92. Nazar kılsañ hışārında bedenler
Şanasın yelken açmış fülke beñzer

93. Yeñi kal'a aña genc oldu her ān
N'ola eski hışārı olsa vīrān

94. Bulınmazmış egerçi aña hem-tā
Benüm kalbüm gibi yıkılmış ammā

95. İçi kat kat binālardur o şehruñ
O şehir oldu yüzi şuyı bu dehrüñ

96. Hüşüşā şah-ı devrānuñ sarāyı
Zemīne 'arz ider sakf-ı semāyı

97. O şeh̄r içinde vardur çün mesîre
Velî olmaz çenârına nazîre
98. Aña beñzer anı cāy-ı hevā-bahş
ayāt-efzā vü ra‘nā vü şafā-bahş
99. Elinden gitmesün tesbîhi dāyim
Olur ehl-i ‘ibādet gibi āyim
100. İder el aldurup aa münācāt
Virür erbāb-ı ‘ışa vecd ü hālāt
101. N’ola cennet disem ol şeh̄re her ān
Olur dīdār-ı yāre anda imkān
102. Güzellerle müzeyyen içi anuñ
Görinür anda avrāsı cinānuñ
103. Kimi Yūsuf kimi hūsn-ile ra‘nā
Kimi Ya‘ūb-veř ‘ıř-ıla şeydā
104. Kimisi mihr ü kimi müşterīdür
Melāat evcinuñ meh-peykeridür
105. Kimi Leylī olupdur kimi Mecnūn
Biri birisine her biri meftūn

106. Kimi ma‘şûk olupdur kimi ‘âşık
Kimi ‘Azrâ durur kimi Vâmık
107. Kiminüñ la‘li şîrîn kimi Ferhâd
Olupdur her biri fenninde üstâd
108. Kiminüñ ruhları şem‘-i şeb-efrûz
Kimi pervâne-veş olmuş ciger-sûz
109. Kimisi şâh ü kimisi gedâdur
Kimi bende kimisi pâdişâdur
110. Biri birisine ‘âşık geçerler
Yolında şubh-veş şâdık geçerler
111. Kûlî oldum sevüp bir pâdişâhı
İderdüm rûz u şeb feryâd ü âhı
112. Düşer mi hîç benüm gibi gedâyâ
Kâpusında kûl olmak pâdişâyâ
113. Gönül bir ‘işvesi çok hûba düşdi
Gönül bir nâzenîn mahbûba düşdi
114. Egerçi sevmişem bir serv-kâmet
Kôparur başuma her gün kıyâmet

115. Olupdur āh kim ol yār-i meh-veş
Benüm āhum gibi ğāyetde ser-keş
116. O şacı leyḷīnūñ Mecnūnı oldum
Niçe yıl ‘āşık-ı maḥzūnı oldum
117. Mey-i la‘li beni mestāne kıldı
Velī kākülleri dīvāne kıldı
118. Siyeh zülfi ğam-ile bī-ḳarāram
Göreliden çeşm-i bīmārını zāram
119. Beden mūya dönüpdür mūyeden āh
Fiğān ü nāleden nāl oldu ten āh
120. Çeküp derd-i firākın ol cüvānuñ
Ziyāde oldu ‘ışkı ḥaste cānuñ
121. Ne deñlü yār-ile olsa burūdet
Ten-i pür-sūzda artar ḥarāret
122. Gözüm yaşına bakmaz māh-pārem
Düşüpdür yılduzum yoḳdur sitārem
123. Şafaḳ gibi döküp ḳanını her bār
Nücüm-āsā ağardı çeşm-i ḥün-bār

124. Degül encüm felekde görinenler
Şerāre saçdı āhum çarha yer yer

125. Karardup ‘ālemi āhum duḡānı
Şeb-i zulmet gibi dutdı cihānı

Şıfat-ı Şeb

126. Meger bir şeb sipihr-i lāciverdī
Aradan eyledi güm mihr-i zerdī

127. Niḡāb-ı çehre-i eflāke ol şeb
Ser-āmed tutdı çeşmine çü kevkeb

128. Cihānı zulmeti ile şeb-i tār
Zalām-ı gamda çün baht-ı dil-i zār

129. Felek āyīnesi jeng-i şeb oldı
Gözi görmez olup zulmetle tıldı

130. Ḳanādīl-i nücūm olur şikeste
Sipihruñ iki gözi oldı beste

131. Firāk-ı zūlf-i yārı yād kıldum
Ḳara bahtum gibi feryād kıldum

132. Şeb-i miḡnetde cevr-i dilberümden
Ḳara günümdeki derd-i serümden

133. Kılurdum hālūmi bir bir hikāyet
İderdüm çarḥ-ı ğaddāra şikāyet
134. Görüp baht-ı siyāhum zāl-i ‘ālem
Karalar geydi tıtdı baña mātem
135. Görinen kehkeşān şanmañ ki eflāk
İşidüp hālüm itdi yaqasın çāk
136. Bulutlar ‘ālemi tıtdı ser-ā-ser
Benüm ahvālūme aġlamaġ ister
137. Döküp bārān-ı eşkin çarḥ-ı mīnā
Fiġāna başladı ra‘d idüb ıṣġā
138. Görüp seyrümde ol şeb ol cüvānı
Muşavver oldı rüyı nāgehānī
139. Didi kim nāz-ile seyrümde ol yār
Yüri bahtuñ gözin uyḥudan uyar
140. Meh-i ruḥsārımı bedr-i dücā bil
Cemālüm şevḳini şems-i duḥā bil

141. Yine seyrümde ey dil yâre irdüm
Hemânâ devlet-i bîdâre irdüm
142. İderken girye handân oldu gönlüm
Düşinde yine sultân oldu gönlüm
143. Hayâl-i hâba beñzer vuşlat-ı yâr
Akar bir âba beñzer vuşlat-ı yâr
144. Yine bu çeşm-i hâb-âlūd uyandı
Çerâğ-ı baht-ı hâb-âlūd uyandı
145. Yanub nâr-ı şafaqla perde-i şeb
Seher-geh gâyib oldu gökde kevkeb
146. Tulû' itdi yine sultân-ı hâver
Cihânı şubh-dem kıldı münevver
147. Yine şems-i duhâ oldu hüveydâ
Yine nûr-ı Hudâ kıldı tecellâ
148. Yine şubh-ı şafâ şevk-ile bî-bâk
Libâs-ı şâmı itdi şubh-dem çâk
149. Zümürrüd tahta geçdi mihr-i enver
Degüldür şa'sa'a taķındı hançer

150. Diyār-ı şarḳdan ‘askerle geldi
Seher feth itdi şāmuñ mülkin aldı
151. Gelüp yanına bir bir ḥayl-i envār
Başına geydi ol dem şems destār
152. Geçer şarḳ ile garba ḥükmi beñzer
Olupdur mülk-i dünyāda Sikender
153. Geyür egnine yine bir ser-ā-ser
Cihāna sīm ü zer virdi ser-ā-ser
154. Ne ḥikmetdür bu kim ḥūrşīd-i gerdün
Nazar kılsa ider toprağı altun
155. Yine nūrānīlik irdi zamāne
Sipihr-i pīr döndi nev-cüvāne
156. Açıldı bāğ-ı ‘ālem gülşen oldu
Göñüller ḥānesi hep rüşen oldu
157. Bezendi meclis-i Rūmīyi gördi
Çopuzın Zühre ortadan getürdi
158. Toğup evc-i semādan mihr-i rüşen
Beni kurtardı hicrān zulmetinden

159. Görindi yine ol şems-i cihānum
Tutuşdı âteş-i mihriyle cānum

160. Yaturken dil zālām-ı gāmda bī-tāb
Tulū' itdi o hūrşīd-i cihān-tāb

161. Sipih-r-i hūsn içinde ol meh-i nev
Yine dil hānesine şaldı pertev

162. Görindi baña çün ol nūr-ı Aḥmed
N'ola mümtāz idüp kılsam ser-āmed

163. Mürekkeble devāt-ı mihr doldı
İçinde şa'şā'a zer-hāme oldı

164. Anuñ vaşfını yazmağa 'Uṭārid
İdindi āsumānī mā'i kāğıd

Der-vaşf-ı hūbān Dervīş

165. Bu gün ser-defter-i hūbān arade
Güzel dirseñ eger Yazıcı-zāde

166. Anuñ Dervīşdür nām-ı şerīfi
Cihānı kul ider hulk-ı laṭīfi

167. Dehānı gibi hīç mānendi yokdur
Gözüm yaşı gibi 'uşşākı çokdur

168. Reh-i ʿışkında dil pā-māli oldı
Yolında baş açuk abdālı oldı

169. Beni kul itdi ol şāh-ı velāyet
İdersem n'ola dervişāne hıdmet

Der-vaşf-ı hūbān Mū-miyān

170. Biri Mūtāb-zāde mū-mīyāndur
Dili kılca koyan ol nev-civāndur

171. N'ola yakmazsa mūya cism her dem
Gözine kılca gelmez halk-ı ʿālem

172. Baña ʿarz itdi zülfin ol perī-şān
Dil-i āşüftemi kıldı perī-şān

173. Tırāş olsa ʿaceb mi haţtı her gāh
Ruḥı üstine kıl kondurmaz ol māh

174. Döginmekden qarardı şanmañuz ten
Yolında kara çullar geymişem ben

Der-vaşf-ı hūbān Hüseyn Hān

175. Birisi Aşçı-zāde dilber-i hūb
Hüseyn olmışdur aña nām-ı mergüb

176. Zülâl-i lebleri yâdına her ân
Yezîd olsun yolında virmeyen cân

177. Teb-i gamla şararsam n'ola her gâh
Nazar kılmaz bu rûy-ı zerde ol mâh

178. Bu gün bir dânedür ol şâh-ı 'âlem
Ko sögsün ağzuma tıyınca her dem

179. Cemâli oldu gūyâ hüsn hânı
Hemân bahş-ı gâyibdür dehânı

Der-vaşf-ı hūbān 'Alī Şāh

180. 'Alī Bālī biri bir şâh-ı hūbān
'Alī sîretlüdür ol şîr-i Yezdān

181. Hasen-şüret melek-sîmâ güzeldür
Reh-i 'aşkında cân virsem maḥaldür

182. Süvar-i Düldül-i nâz oldu ol şâh
Yolında Kanber olsam n'ola her gâh

183. Gören didi dükânında o şâhı
Görün gelmiş esed burcına mâhî

184. Nice beñzer gözinde kıl nezâre
Her iki kirpigi bir zü'l-feḳâre

[Der-vaşf-ı hūbān Bostān]

185. Birinūñ dahi nāmı Bostāndur
Yūzi gül kıāmeti serv-i revāndur

186. Cemālinde anuñ tıfl-ı dehānı
Okur gūyā kitāb-ı Bostānı

187. Beni bāğa şalup gīsūsı tenhā
İderler bostān seyrin be-a'dā

188. Ruḥ-ı zerdüm görüp bozıldı ol hān
Ḥazān irüp şarardı şan ki bostān

189. Rakīb-i ḥarla gezse tañ mı her ān
Eşek başıyladur her yirde bostān

Der-vaşf-ı hūbān İbrāhīm Ḥan

190. Biri ḥaffāfdur bir hūb dilber
Anuñ nāmına İbrāhīm dirler

191. Ḥayāl-i buse-i sākiyle bestem
Ayağına düşersem tañ mı mestem

192. Kānı çizme baña dirsem o yāre
Dil-i pūr-zahmı eyler pāre pāre

193. Yapışmış dāmenini kırmaz elden
Çiriş geçmek düşer mi aña düşmen

194. Dilā başmağı resmini o meh-tāb
Göñüller mescidinde kıldı mihrāb

Der-vaşf-ı hūbān Ahmed Şāh

195. Birine peyk Ahmed Bālī dirler
Olupdur tācı anuñ şems-i enver

196. Ruḥı āyīne-i nūr-ı Hudādur
Cemāli maṭla‘-ı Şems-i duḥādur

197. Cihānuñ yügrügidür ḥüsn-ile ol
N’ola şehirler katında olsa maḳbūl

198. Başum tācıdır ol sulṭān-ı hūbān
Ayağı tozu olsam ṭaṇ mı her ān

199. Aña itsem n’ola taḥsīn ü sābāş
Ki ḥaḳḳıdır güzellik tācı biñ baş

Der-vaşf-ı hūbān Meḥemmed Şāh

200. Birisi Ḥacī Beg-zāde Meḥemmed
Ruḥı Ka‘be cebīni nūr-ı Ahmed

201. Olup saḳf-ı sarāy-ı ḥüsne şemse
‘İzārı ṭa‘n ider çarḥ üzre şemse

202. Görinen şanmañuz mihr-i dıraşşān
Ruḥı pertev şalar eflāke her ān

203. Baña cevır idüp ol ƣaddi ƣıyāmet
Günāhum ‘afv idüp ƣılmaz şefā‘at

204. ‘Ayān eyler yüzinde enfi gūyā
İki şakƣı olduƣını māh-ı ģarrā

Der-vaşf-ı ḥübān Aƣ Yıldız

205. Birinüñ daḥi nāmı Aƣ Yıldız
Ruḥ-ı meh-tābına müştāk yıldız

206. İki aḥterdürür ‘ayneyni lāmi‘
Yanında burc-ı ƣavsüñ oldu lāmi‘

207. Nice beñzer naẓar ƣıl ol cemāle
Ƙaşı mirrīḥ üstinde hilāle

208. Görüp mihr-ile yandur ol cüvānı
Bu günden yıldızum sevmişdür anı

209. Ruḥı levḥin görüp bezm-i şafāda
Defin Zühre yire ƣaldı semāda

Der-vaşf-ı ḥübān Ḥalīl

210. Ḥalīl oldu birisi ḥüb dilber
Şanemler yolına cānlar virürler

211. Cemāli Ka‘bedür zülfi Haremdür
‘İzārı gülşen-i bāğ-ı İremdür

212. Yanaldan nār-ı ‘ışk ile dil ü cān
Ten oldu dağlarla bir gülistān

213. ‘Aceb mi ol hasūdı itse merdūd
Halīle dost olmaz çünkü Nemrūd

214. Görenler hālını haddinde dirler
Düşüpdür nāra İbrāhīm Āzer

Der-vaşf-ı hūbān Hüseyn

215. Mü‘ezzīndür biri bir hūb ra‘nā
Hüseyn olmışdur aña nām-ı zībā

216. Hüseynī nağmesiyle talsa āfāk
Nevāsın Büselik eylerdi ‘uşşāk

217. Şadāsını işitmez oldum anuñ
Bize vechi nedür bunca ezānuñ

218. Mü‘ezzin olalı ol serv-kāmet
Çalındı ‘ālem içre penç-nevbet

219. Nāzar iden didi haddinde hāle
Menār-ı Ka‘bede beñzer Bilāle

Der-vaşf-ı hūbān Yūsuf

220. Birinüñ nāmı Yūsuf dilber-i hūb
Olupdur hūsni Yūsuf gibi mergūb
221. Serīr-i Mısr-ı nāre geçdi ol yār
Aķarsa Nīl-i eşküm n'ola her bār
222. Cemālinde görinen ol zenehdān
İdüpdür başuma dünyāyı zindān
223. Sīpihre n'ola baş egmezse ol şāh
Terāzūsından itmez mihr-ile māh
224. Cemāli muşhafında ḥaṭṭı gūyā
Olupdur sūre-i Yūsuf hemānā

Der-vaşf-ı hūbān-ı zībā*

Der-vaşf-ı hūbān Ca'fer

225. Birisi daḥi bir maḥbūb Berber
Anuñ nām-ı laṭīfi oldı Ca'fer
226. Çekerse başum üzre ḥançer-i med
Dil-i mecrūḥa olur baḥt-ı sermed
227. Temāşā eyleñüz ol nev-tırāşı
Hilāle egdürür her demde başı

* Metinde başlık olmasına rağmen beyitler yazılamamıştır.

228. Benem ol ğamzesi h n-r ze  aşıķ
Yolında Őub -veş mi r-ile Őadıķ

229. H m -veş y ksek u ar ol dil ver
Hem n  Ca fer-i T yy ra be zer

Der-vaşf-ı h b n Fazlı Ő h

230. Birine da ı Fazlı Ő h dirler
Kem l-i fa l-ı Ha ķa oldu ma har

231. T aleb kılmış  ul ma ol dil- r 
 A a kıl  na ma l bın Hud ya

232. Bulunmaz vuşlatı fa lına mift h
Hid yetle meger feth  ide Fett h

233. Kit b-ı  aşıķ olup  na b -b k
Ya asını ider Ő r m gibi   k

234. Bilelden su te oldu um ol m h
Kit bı gibi d rdi y zini  h

Der-vaşf-ı h b n Hızr Ő h

235. Mel hat m lkine olmuş biri Ő h
Gezerken g z me t Ő oldu n -g h

236. Lebin āb-ı hayāt itmiş o dilber
Görinen bu ki nāmı Hızra beñzer

237. Olurken nāmını şormağa ṯalib
Dehānı gibi gözden oldu gāyib

238. ‘Aceb bilsem perīlerden mi ol cān
K’anuñ cism-i laṭīfin görmez insān

239. Görinürden görünmez gerçi çokdur
Nümāyişde anuñ mānendi yokdur

Der-vaşf-ı hūbān Ḥasan Bālī

240. Ḥasan Bālī biri bir çeşmi āfet
Aña dellāllık olmışdı şan‘at

241. Mu‘anber oldu şanmañ şahn-ı hammām
Periştān kıldı zülfin ol gül-endām

242. Felek bir kubb-e-i hammāmı oldu
Meh-i nev ṯiği encüm cāmı oldu

243. Beni şanmañ tırāş eyler o meh-rū
Kazar ser-levhasından kara yazu

244. Baña ḥalvetde görünse o cānān
Gelür kabır içre gūyā mürdeye cān

[Der-vaşf-ı hūbān Zerrīn Kūleh]

245. Biri bir sīm-ten zerrīn-kūlehdür
Melāḥat burcına ruḥsārı mehdür
246. Kuloğlıdur dilā ol şāh-ı ‘ālem
N’ola begler kulu olursa her dem
247. Eger pehlūya çekseydüm o māhı
Göge irgüreydüm ben külāhı
248. Yüzidür āfitāb-ı ‘ālem-ārā
Külāh-ı şa’şā’adur aña gūyā
249. Hilāl-ebrūsını görüp o şāhuñ
Külāhı başına tar oldı māhuñ

Der-vaşf-ı hūbān Meḥemmed Şāh

250. Birisi Ketḥudā-zāde Meḥemmed
Yüzinde zāhır olmuş nūr-ı Aḥmed
251. Nice meh-rūlar anuñ bendesidür
Nice cānāneler efgendesidür
252. Gül-i nevrestedür tāze cüvāndur
Gözi ser-fitne-i aḥir zamāndır

253. Müsellemdür melâhatle cihānda
Güzellik cümle hatm olmışdur anda

254. N'ola ger şöra ańılsa ol āfet
Olur çün cümleden şöra kıyāmet

[Der-vaşf-ı hūbān Mehemmed]

255. Murādum budurur senden Hudāyā
Yed-i kudretle nazmum eyle ifşā

256. Aña şöret virüp şehir içre her ān
Yirilür medhi diyü itme pinhān

257. Bu nazmum n'ola yayılsa cihāne
Çü her beyti olupdur 'aşıkāne

Kıt'a

258. Ne haddümdür benüm evşāf-ı hūbān
Ėaraż bunlara ancak bir du'ādur

259. Görüp her birisinüñ iltiyāmın
Dil ü cāndan hemān medh ü şenādur

Kıt'a

260. Katı hercāyīdür āvāre gönlüm
Sevüb bir dilberi olmadı kāni'

261. Anunçün cümlesin medh eyledüm kim
Güzeller içre 'aşkum ola şāyi'

Kıt‘a

262. Söz oldur kim ola pür-hâlet ü sūz
Vire erbāb-ı ‘aşka vecd ü hāli

263. Mesīhī sözlerinüñ cānı yokdur
İde şemşīr-i nazmumla cidāli

Hātıme

264. Şu dilber kim ola ma‘kūla kāyıl
Olur ‘uşşākına ‘ālemde māyıl

265. Cemāli āfītābı olsa rahşān
Tutuşsun āteş-i mihr-ile devrān

266. Zevāle irmesün mihr-i cemāli
Olayın zerre gibi pāy-māli

267. Şehīd-i tīg-i ‘aşkı ola cānum
Fedā olsun aña rūḥ-ı revānum

268. Hudāyā anı serv-i ser-firāz it
Siyeh zülfi gibi ‘ömrin dırāz it

Hātıme

296. Şu dilber kim ola ḥüsnine mağrūr
İder cevır ile her dem ‘āşıkın ḥūr

270. O da bir bī-vefāya ‘āşık olsun
Dil-i ‘uşşāka itdüğini bulsun
271. Olup ma‘şūkı anuñ bir cefā-kār
İder mi ‘āşıkā görsün cefā kār
272. İderse ‘āşıkın her dem mu‘azzeb
Aña inşāf vir lutf eyle yā Rab
273. Eger inşāfa gelmezse o ra‘nā
Benüm gönüm gibi kııl anı şeydā
274. Cihān tırdıkça tırsun her birisi
İlāhī bunlaruñ ‘ömrin tavīl it
275. Cemāli güllerini eyle ḥandān
Melāḥat gülsitānı içre şād it
276. Vişāle irgürüp ‘Ulvi ḥakīri
Dil-ārālar yanında ber-murād it

Kıṭ‘a

4.14. Vechî'nin Gelibolu Şehrengizi

mefāīlün/mefāīlün/feūlün

1. Be-ğāyet hūbdur āb-ı revānı
Kişi bakdıkça hazz eyler revānī
2. Varursañ seyr içün bir merğ-zāre
Gelüp feryād ider her mürğ zāre
3. Öter kumrī vü bülbul bāğ içinde
Bu resme nağme olmaz bāğ-ı Çīnde
4. Bu şehir olduğı-y-içün mīve-hāne
Nazar kılsañ toludur mīve hāne
5. Olup her ravzanuñ bir gülsitānı
Geyer kemhāyi güller gülsitānī
6. Suyı cüllāb ü hāki ‘anber-i hām
Nazar kılsañ hişārı sīm ü ruḥām
7. Huşūsā kulesi irmiş hevāya
Nice yeltene düşmen ol hevāya
8. Taşından bir gümüş kandīle beñzer
İçi toptoludur kandīle beñzer

9. Leb-i deryāsı ħod cāne ferah-baĥş
Buña çok düşmiş oldıkda ferah baĥş
10. Varurlar seyr içün anda güzeller
Görür ‘āşıkları ġarrā güzeller
11. Girüp deryāya oynar sīm-tenler
Açılur aķ göğüsler sīm-tenler
12. Muĥaşşal bī-bedel şehr-i mu‘azzam
Buña inkār bir kār-ı mu‘azzam
13. İçinde var melek-şūret şanemler
Tapar anlara deyr içre şanemler
14. Görüp şehr içre bu hoş yār-ı cānı
Kişinüñ tende qalmaz yarı cānı
15. Bu yıl ħod Ĥazret-i Paşa-yı Qāsım
Ki oldur kullara erzāķı qāsım
16. Sa‘ādet birle kışladı içinde
Müşerref kıldı taşın da için de

17. İlāhī menzile irgür bu māhı
Sa‘ādet birle geçsün sāl ü māhı
18. Olup begler hemīşe aña bende
Olam kemter beg işigüñde ben de
19. Keremle luṭf u ḥulḳ ise ‘ādet
Başından gitmesün tāk-ı sa‘ādet
20. Nāzar kıldı keremden ben ġarībe
Anuñçündür bu elfāz-ı ġarībe
21. Çü şehrūñ vaşfı irdi intihāye
Yazılsun vaşf-ı ḥübān bī-nihāye
22. Bu gün ser-defter-i ḥübān-ı şāhī
‘Alī Beg oğlu Yūsuf ḥüsn şāhı
23. Ümīd olan vefādur ol güzelden
Nice bir ağlayup çıksa göz elden
24. Birisi şol Hüseyn oğlu Ḥasendür
Boyı serv-i revān ḥüsni ḥasendür
25. Gören taḥsīn ider zībā cemālin
İl aña ḥarc ider dünyāca malın

26. Birisi Kethüdā oğlu Memi Şāh
Göñül mülkinde şimdi ol-durur şāh
27. Didüm vaşlına ol şūhuñ bahā ne
Didiler kim gerek aña bahāne
28. Kıpucı oğlu birisi Mehemmed
Mu‘īni olsun Allah ü Muḥammed
29. Vefāsı ‘āşıkına her dem olsun
İlāhī bu demi yüz biñ dem olsun
30. Birisidir Memi Şāh ibn-i Hüsrev
Lebi şīrīn özi pür-süz Hüsrev
31. Göñül Ferhād-veş āvāresidür
Sürüp yüz işigine varesidür
32. Biri Rüstem Beg oğlu Beg ‘Alīdür
Şadef içinde şan kim bu ‘Alī dür
33. Nazar kılsañ yüzi bedr aya beñzer
Şu kim sevmez anı bed-rāya beñzer
34. Karındaşı Aḥmed ol şūḥ-ı cefā-kār
Ele mihr-i vefā aña cefa kār

35. Gözümüze görünmez çün müdāmī
Lebi yādına çekerüz müdāmı

36. ‘Acem-zāde birisi Hâce Bayrām
İrüp vaşlına ide hâce bayrām

37. Kitāb-ı nāz okur yazar mişālī
Kara gözlüler içre yok mişālī

38. Oruç oğlu birisi ism-i Yūsuf
Var-ise anda var[d]ur hüsni-i Yūsuf

39. Göñül mışrında sultāndur hayālī
Hayāline kimüñ ire hayālī

40. ‘Alīdür birisi Turgud-zāde
Metā‘-ı vaşlını koysa mezāde

41. Aña cān-ile göñlüm müşterīdür
‘Aceb almaz mı bulsa müşterī dür

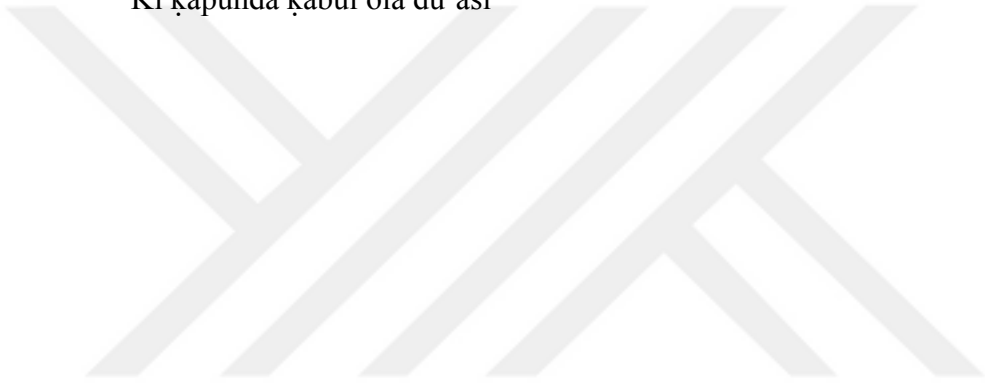
42. Biḥamdillāh ki bu medḥ oldu āḥir
Qabūl ola du‘āmuz evvel āḥir

43. İlāhī Ḥazret-i Paşa hemīşe
Muzaffer-fer ola Paşa hemīşe

44. Olup Sultān Süleymānuñ vezīri
Ri‘āyet ide her bālā vü zīri

45. İki ‘ālemde yā Rab ber-murād it
‘Adūsın qahruñ-ile nā-murād it

46. İlāhī **Vechī**nüñ budur du‘āsı
Ki qapuñda qabūl ola du‘āsı

4.15. Za‘fî’nin Âbkır Şehrengizi

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

Der-vaşf-ı Meḥābīb-i Âbkır

I

Söyle ey dil kim demidür olasin şîrîn-makāl
Hoş hurûş eyyâmıdır depret dilüni olma lâl
Rişte-i şî‘r ile nazm it gevher-i ‘ıkd-ı le’âl
Tâ ire ‘ışk ehline andan niçe biñ vecd ü hâl
Kılma gel şerh eyle ‘ışkuñ ḥâletin fî külli ḥâl

II

Gel temâşâ eyle sîmîn-ten semen-sîmâları
Hübluk bâğında bitmiş lāle-i ḥamrâları
Gülşen-i ‘ışk içre olsa bülbül-i güyâları
Nazm-ı rengîn ile vaşf eyle gül-i ra’nâları
Hurde-dânlar olalar gördükde anı güng ü lâl

III

Âbkır dilberlerin bir bir beyân it bî-ḥilâf
Tâ bula andan şafâ ḥâtır gönüller ola şâf
Lâkin urma da‘vî-i ‘ışk eyleyüb bin dürlü lâf
Râstlık göster tarîk-i ‘ışk çün olmaz güzâf
Ehl-i diller arasında olmasun dirsın su’âl

IV

Evvelā şerh eyle Muşlīnin ruḥ-ı zībāsını
Gülşen-i ḥüsn içre bitmiş şol gül-i ḥamrāsını
Secde-i şükrāne kıl görüp kaşı tuğrāsını
Cān gözin açup temāşā eyle gül sīmāsını
Kim ne yüzden gösterür her laḥzada biñ biñ cemāl

V

‘Işk ile iy dil Memi Şāhuñ okı şerhin tamām
Yār-ı gendüm-gün u şīrīn-leb cemālī bedr-i tām
Cennet kūyı olubdur ‘āşıka beytü’l-ḥarām
Gelmedi gelmez anuñ mişli budur söz ve’s-selām
Şāhid istersen kemān ebrūlar olmuş aña dāl

VI

Gel Ḥasan Bālī cemālī şerhine eyle şürū‘
Aşl ü neslini beyān eyle bilinsün tā fūrū‘
Ruḥları māhı çü kıldı burc-ı ḥüsn içre tulū‘
Ḥayret alup aqlumı kendüm yitürdüm ben ḥuşū‘
Vālih ü şūrīdesi oldum anuñ aşufte-ḥāl

VII

Abd-ı raḥmanuñ kulı olmak sa‘ādetdür baña
Ġamzesi ḥışm ile ‘ayn-i ‘ināyetdür baña
Ķāmet-i bālāsı her demde kıyāmetdür baña
Cānumı yolında virmek özge ḥāletdür baña
Umaram anı müyesser eyleye ol Zü’l-celāl

VIII

Yolına qurbānlar olduğum Hüseyn-i nev-civān
Gözlerümde nürdür cismümde hem rūḥ-ı revān
Kirpigi sehm-i sa‘ādet kaşları müşkīn kemān
Olmuş ol tır ü kemān ile ser-āmed pehlüvān
Bārekallah āferīn olsun zihī şāhib-cemāl

IX

Berber Aḥmeddür biri bir hūb dilber-i nev-tırāş
Açdı dükkān-ı melāḥat baş çatup ol iki kaş
Dil nedür ola fedā yolında anuñ cān ü baş
Alsa mūsī destine vaqt-i tırāş ola bağırtaş
Tīg-i cevri-ile dökerse qanımı olsun helāl

X

Olalı Berber ‘Alī ḥüsn ü cemāl ile ḥasen
Her ne deñlü serkeş ise baş eger anı gören
Gören ol ḥüsn ü cemālī cān ü dille şevḳden
Mihr ü māl olmuşdurur dükkān-ı ḥüsninde legen
Şānelerdür kiprigüm çeşmümdür āyīne-mişāl

XI

Qorkma iy dil Qorkmazuñ vaşf eyle ḥadd ü ḥālını
Hūbluk bāğında bitmiş serv-ḳadd ü dālını
Seyr iden dünyāyı hergiz görmedi emşālını
Ḥayrete vardı gönül görüp ruhunuñ ālini
Hoş yaratmış şun‘ ile anı Qadīm-i pür-kemāl

XII

Gülşen-i hüsn ü cemālūñ tāze ter bitmiş güli
Pīr olalı nev-cüvāndur nām ile Dervīş ‘Alī
Gözleri *mā-zāġa* küḥliye çekilmiş sürmeli
Çekmege derd ü belāsını anuñ didüm belī
Dönmezem hergiz sözümden ḥaḳ budur bī-ķīl ü ḳāl

XIII

Bu tokuz encüm felekde seb‘a-i seyyāredür
Her birinūñ şevḳine mihr-i felek āvāredür
Şaçları sevdāsı ile baḥt-ı āşık ḳaradur
Ġamzesinden her birinūñ **Ẓa‘fī** dil şad-pāredür
Yā İlāhī eyle āḥir demde erzānī vişāl

4.16. Za‘fî’nin Meçhul Bir Şehir Şehrengizinden Parça

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

Der sitâyiş-i maḥbûbân

I

Evvelâ nâmı Meḥemmed şâhib-i ḥüsn ü cemâl
Maḥlasın kılmış Hilâlî bir hilâl-ebrû nihâl
Zehr-i kahrın çekmeden cism-i za‘îfüm oldu nâl
İrmese tiryāk vaşlı dil kalur aşûfte-hâl
Yâ İlâhî ırgür andan ḥaste-i cāna şifā

II

Ḥüsn-ile Muşlî perî-peyker melek-manzar güzel
Çeşm ü ebrûsı ḥaḳîḳat bu ki gāyet bî-bedel
Âḥ kim meyl eyleyüp gözüm yaşına virmez el
Bir perî sîretlü ‘ayyār-ı cihāndur pür-ḥiyel
Cān ü dilden ḥaḳ budur âşûfte-hâl oldum ana

III

Ḳadrî dirler bir saçı ḳadr ü cemālîdür berât
Görmedi bir kimse anuñ gibi bir nādîde zāt
Naṭ‘-ı ḥüsninde beni ferzānelikle itdi māt
Ġadr ider ḳadrümce itmez ben gedāya iltifāt
Bu meşeldür ‘ār ider dervîş olandan padişā

IV

Biri Ṭāvüsoğlı olmuş ‘Abd-ı raḥman aña nām
Gülşen-i ḥüsnüñ tezervi ya‘nî kebk-i ḥoş-ḥırām
Âferîn cevlânına üslûbına olsun selām

Dergehinde ħāk-i pāy olmaḡdur aḡṣā-yı merām

Naḡṣ-ı ħüsnine dil-i dīvāne oldı mübtelā

SONUÇ

Son yıllarda klasik Türk edebiyatı çalışmalarında kendine daha fazla yer bulan şehrengiz türünün tanımında ve sınıflandırılmasında farklılıklar gözükmemektedir. M. İzzet'in mezuniyet tezi (1935-1936) ilk çalışma olmasına rağmen ulaşılmadığı zorluk yüzünden ancak son yıllardaki çalışmalarda yer almıştır. Agâh Sırrı Levend'in 1958 yılında yayımlanan kitabı konunun daha geniş bir şekilde ulaşılabılır olmasını sağlamıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda Levend referans alınarak onun tanımı ve sınıflandırması üzerinden devam edilmiştir. Daha sonra yayımlanan bibliyografik makaleler ve tezler de şehrengiz türünde şimdiye kadar neler yapıldığını gözler önüne sermiştir. Bütün bu çalışmalara ilaveten son on yıldaki çalışmalarla özellikle, makalelerle türün yeni örnekleri paylaşıldı. Bu çalışmaların daha çok makale tarzında olması sebebiyle sadece ele aldığı şairin şehrengizini incelenmiştir. Örneklerin çoğalması ile türün yeniden karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması ihtiyacı ve fırsatı ortaya çıkmıştı. İşte biz de bu sebeple bu konuda bir çalışma yapmayı düşündük ve bu tez ortaya çıktı.

Türün adlandırılmasından yola çıkılarak şehrengiz kelimesi şeh(i)r-engîz sıfat-fiil (partisip) grubunun kısaltılmış halidir ve belirli bir şehir bağlamında kişilerin ele alındığı metinlere bu ad verilir şeklinde düzeltme yapılarak yeni bir tanım teklif edilmiştir. Buna göre; şehrengizler bir şehrin meşhur, tanınmış, bilinen kişilerini anlatan manzumelerdir. Kişi, şahıs merkezli bir türdür. Bazen bir kaside, mesnevi gibi sunulmak üzere yazılmışlardır, bu sebeple devlet büyüklerine ithaf edilmişlerdir.

Yapılan çalışmadan, tezimizden elde edilen bilgilere göre şehrengiz türü hakkında şimdiye kadar yapılan/var olan tanımlara ve gruplandırmalara tamamıyla uymadığı görülen birtakım farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Muhtevaya yönelik bu farklı görüşlere geçmeden önce ilk olarak şehrengiz türünün hangi edebiyatın ürünü olup olmadığı tartışmalarına dair ortaya konan değişik fikirlere değinmek gerekirse çalışmamızda Fars ve Arap edebiyatında muhteva ve şekil bakımından buna benzer daha eski ve daha geç örneklerin olmasına rağmen türün Türk edebiyatında Mesîhî tarafından Edirne için yazılan örnekle ortaya çıktığı, daha sonra nazire diyebileceğimiz benzer eserlerin yazılmasıyla geliştiği görüşü esas aldık.

İkinci olarak ilk şehrengizi kimin ve ne zaman yazdığı konusunda da Mesîhî'nin ismi ilk olarak zikredilmekle birlikte yazılış tarihi olarak genellikle 1512 yılı gösterilmektedir. Mesîhî'nin beyitlerindeki ifadeleri tarihi gerçekler ile karşılaştırdığımızda 1486'dan sonra yaklaşık olarak 1490'lı yıllarda kaleme aldığını söyleyebiliriz. İkinci örneği aynı şehir için yazan Zâtî ise tahmini olarak 1509 senesinden sonra yazmıştır.

Nazım şekli olarak daha çok mesnevi ile yazıldığı görülse de bu şekil dışında yazılan örnekleri de vardır.

Muhtevaya yönelik olarak ise şunlar söylenebilir:

Şehrengizlerde yer alan kişiler üzerinde daha önce de çok durulduğu gibi esnaf olabileceği gibi her zaman böyle olmamıştır. Mesleği belirtilmeyen, sadece ismi ve lakabıyla anılan kişiler de mevcuttur. Dolayısıyla tanımlardaki esnaf güzel vurgusu eksiktir.

Sınıflandırmalarda bazı örneklerin *sadece şehrin güzellikleri* veya *sadece güzellerini*, bazılarının ise *hem şehrin güzelliklerini hem de güzellerini* ele aldığı gibi üçlü ve daha fazla sıralamalar yapılmıştır. Şehrengizler yukarıda da bahsedildiği gibi sadece güzelleri, kişileri, şahısları anlatmak için kaleme alınmış eserlerdir. Şehir tasvirleri her örnekte farklılık gösterebilir. Bir şair, şehri uzun uzun ele alabilir, binalarını, doğal güzelliklerini, meşhur mahallerini uzun uzun tasvir edebilir, diğeri ise sadece şehrin ismini anmakla yetinebilir. Hatta şehrin isminden bahsedilmeyen bir şehrengizin, Neşâtî'nin Edirne için yazdığı örneğin var olduğunu hatırlayabiliriz.

Sergüzeştane tarzında yazılan mesneviler de şehrengiz türüne dâhil edilmiştir. Şehrengizlerde şairler sebeb-i telif kısımlarında şergüzeştname özelliği taşıyan beyitlere yer verseler de bu ikisi farklı türlerdir.

Şehrengizlerde şair konu ettiği kişiler arasında bir aşk, sevgi bağı olduğu söylenilse de bunun bütün örnekler için geçerli olmadığı ortadadır.

Azîzî'nin İstanbul için yazdığı örnek haricinde, şehrengizler erkek güzelleri ele aldığı için tamamen aynı cinse karşı cinsellik mesajları içeren metinler olarak tanımlanmıştır. Örnekler incelendiğinde örtük, kapalı bir şekilde cinsellik anlamı çıkabilecek beyitlerin sayısının oldukça az olduğu görülür. Açık bir şekilde ifadeye ise neredeyse rastlanılmamıştır.

Mizahi eserler oldukları yönündeki görüşler için de aynı şekilde örtük, kapalı bir mizahın bazı beyitlerde hissedilebileceğini fakat tamamen mizahi metinler olmadıklarını söyleyebiliriz.

Son yıllarda türün tanımının genişletilmesi sebebiyle birçok manzume şehrengiz başlığıyla yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları tür ile benzerlik gösterse de şehrengiz değildir. İşte bu şehrengiz başlığıyla yayınlanan bazı çalışmaların hangi özelliklerinden dolayı şehrengiz türüyle benzerlik gösterdikleri ve hangi yönleriyle de birer şehrengiz örneği olamayacakları da delilleri ile ortaya konmuştur.

Yine yapılan yanlışlıklardan biri olarak kütüphane kataloglarında bazı eserlerin şehrengiz olarak kaydedilmesiyle karşılaşyoruz. Bu şekilde şehrengiz olarak kaydedilen eserlerden elde edilenler incelenmiş ve türün özelliklerini tam olarak taşımayan örnekler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Şehrengizler konusunda yapılan bu ve diğer çalışmalardan elde edilen bulgularla öncelikle klasik Türk edebiyatında güzel, sevgili tipinin genel özelliklerinin belirlenmesi ve bu tipin şehrengizlerdeki güzellerle karşılaştırılması; Arap ve Fars edebiyatlarındaki örneklerin karşılaştırılmalı bir şekilde Türk edebiyatındaki örneklerle beraber değerlendirilmesi, yeni metinler tespit edildikçe farklılıklar ve benzerliklerin belirlenmesiyle şehrengiz çalışmalarının zenginleştirilmesi arzumuzdur. Konu ile ilgili olarak çalışmalarımız devam edecektir. Bu tez konunun genel bir manzarasını ortaya koymuştur. Ayrıntılı ve eksik kaldığını düşündüğümüz yönleri ise daha sonraki çalışmalarımızda ele alacağımızı belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim: “Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belig'in Bursa Şehrengizi”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, C. XXV, sy. 2, 1987, s. 129-167.
- Açıl, Berat: **On Altıncı Yüzyılın Tanıklarından Cûşî ve Dîvânı**, Ankara, Atlas Yayınları, 2016.
- Adak, Abdurrahman: **“Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divânının İncelenmesi”**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Afyoncu, Erhan: Sokulluzâde Hasan Paşa”, **DİA**, C. 37, s. 366-368.
- Akalın, Şehabeddin: “Nasuh Paşa'nın Hayatına ve Servetine Dair”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. VIII, sy. 11-12, 1955, s. 201-208.
- Akdağ, Ülkü: **“Millî Kütüphane'deki 06 Hk 436 Numaralı Şiir Mecmuası”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2011.
- Akkuş, Metin: **Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1987.
- Aksoyak, İ. Hakkı: “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sy. 3, 1996, s. 157-176.

- Aktepe, M. Münir: “Derya Kapdanı Mustafa Paşa ve Bir Vakfiyesi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, sy. 15, 1968, s. 31-39.
- Aktepe, M. Münir: “Kapdân-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa’ya Ait Vakfiyeler”, **Vakıflar Dergisi**, sy. 8, 1969, s. 15-35+IV.
- Altaylı, Yasemin: “Macarca Mektuplarıyla Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa (1566-1578)” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 49, sy. 2, 2009, S. 157-171.
- Arslan, Mehmet: **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî’nin Sûrnâmesi**, İstanbul, Sarayburnu Kitaplığı, 2009.
- Arslan, Mehmet: “İntizâmî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com>
- Atalay, Veli: “**Vechî, Dîvân-ı Vechî**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2017.
- Avcı, İsmail: “Gül-deste-i Şu‘arâ Adlı Şiir Mecmuası ve Mecmuaya Göre Bursa Şairleri”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, sy. 35, s. 587-619.

- Averbek, Güler Doğan: **Hacı Bayram-ı Veli soyundan Ahmed Nuri Baba ve Divanı**, California, Create Space Publishing, 2017.
- Aydemir, Yaşar: “Esîrî’nin Bağdat Şehrâşûbu”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı**, 1999, s. 446-475.
- Aydemir, Yaşar: **Behiştî Divanı**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Aydemir, Yaşar: “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”, **İlmî Araştırmalar**, sy. 12, 2001, s. 31-56.
- Aydemir, Yaşar: “Sânî’nin Rodos Şehrengizi”, **Türk Kültürü**, sy. 455, 2001, s. 167-174.
- Aydemir, Yaşar: “Ravzî’nin Edincik Şehrengizi”, **Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, sy. 1, 2007, s. 97-126.
- Aydemir, Yaşar: **Ravzî Divanı**, e-kitap, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Aydın, Elif: **“Divanlardaki Manzum Mektuplar”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2007.
- Baran, Ali: **Ürgüplü Saz Şairi Mahfi (1791-1853)**, Kayseri Erciyes Matbaası, 1946.

- Beyânî Mustafâ: **Tezkiretü’ş-şu‘arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Boyras, Şeref: “İlk Mensûr Sûrnâme Müellifi: İntizâmî”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sy. 1, 1995, s. 227-231.
- Canım, Rıdvan: **Latîfî Tezkiretü’ş-şu‘arâ ve Tabsıratü’n-nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Coşkun, S. Vildan: Zâtî, **DİA**, C. 44, s. 150-151.
- Çağlayan, Bünyamin-Balaban, Adem: “Cem’î’nin Podgorica ve İşkodra Şehrengizleri”, **Doğunun Batısı Batının Doğusu-Uluslararası Balkanlar Konferansı**, 5-7 Haziran 2013, Prizren, Kosova.
- Çakıcı, Bilal: “The Shahrangiz of Shtip by Za’fî”, **International Journal of Central Asian Studies**, Volume 14, 2010, pp. 96-107.
- Çakıcı, Bilal: “Za’fî’nin Vardar Yenicesi Şehrengizi”, **Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları**, C. 32 sy. 1, 2008, s. 169-193.
- Çapraz, Erhan: **Âşık Rûzî ve Şiiri- Sosyo-Kültürel Bir İnceleme**, İstanbul, DBY Yayınları, 2020.

- Çavuşoğlu, Mehmed: “Hayretî’nin Belgrad Şehr-engizi”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sy. 2-3, 1973-1974, s. 325-356.
- Çavuşoğlu, Mehmed: Hayretî’nin Yenice Şehr-engîzi”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sy. 4-5, 1975-1976, s. 81-100.
- Çavuşoğlu, Mehmed: “Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahya Bey’in İstanbul Şehr-engîzi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XVII, 1969, s. 73-108.
- Çavuşoğlu, Mehmed: “Edirne Şehregizi”, **Yahyâ Bey Dîvan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 227-243.
- Çavuşoğlu, Mehmed: “İstanbul Şehrengizi”, **Yahyâ Bey Dîvan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 244-275.
- Çavuşoğlu, Mehmed-Tanyeri, M. Ali.: “Şehrengîz-i İshak Çelebi”, **Üsküblü İshak Çelebi Dîvan**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 87-99.
- Çavuşoğlu, Mehmed-Tanyeri, M. Ali: “Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb”, **Üsküblü İshak Çelebi Dîvan**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 100-108.
- Çelik, Büşra: “Müellifi Bilinmeyen Bir İstanbul Şehrengizi”, **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, C. V, sy. 1, 2019, s. 12-31.

- Çetin, İsmail: **“Derzi-zâde Ulvî (Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni)”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 1993.
- Çetinkaya, Ülkü: **“Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî’nin İstanbul Şehrengizi”**, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. LIV, sy. 1, 2014, s. 229-268.
- Dankoff, Robert: **“The Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis,”** **Journal of Near Eastern Studies**, C.: 43, sy. 1, 1984, s. 9-25. [Tercümesi için bkz.: Güler Doğan Averbek, “Aşk Hikâyelerinde Lirizm: Farsça ve Türkçe Mesnevilerde Gazelin Kullanımı”, **Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, C.: 2 sy.: 5, 2014, s. 183-211.]
- Demirel, Şener: **16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şehrengîz-i Bursa**, e-kitap, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Destanov, Yaşar: **“Mecmû‘a-i Eş‘âr (Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4077) (vr. 1b-60b)”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2014.
- Donuk, Suat: **Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ’in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân’ı**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2016.

- Dursunoğlu, Halit: “Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri ile İlgili Eserler (Şehrengizler), **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, C. 51, sy. 2003/2, s. 57-74.
- Ebem, Siyabend: “Seyrî ve Halep Şehrengizi”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C. II, sy. 2, 2015, s. 9-25.
- Efe, Zahide: “Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. XII, sy. 23, 2019, s. 271-314.
- Efe, Zahide: “Kâmî ve Revan Şehrengizi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. XII, sy. 66, 2019, s. 108-123.
- Egüz, Esra: “İstanbul’a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedim, Râmî ve Süheylî’nin İstanbul’a Dair Birer Manzumesi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 40, s. 35-93.
- Emecen, Feridun: “İbrâhim Paşa, Makbul, **DİA**, C. 21, s. 333-335.
- Erdoğan, Mustafa: “Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi”, **Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, sy. 63, 2012, s. 89-125.
- Erdoğan, Mustafa: **Hacı Bayram-ı Vefî’nin Torunlarından Şair Ahmed Nuri Baba Divanı’ndan Örnekler**,

Ankara Şehrengizi ve Ser-Güzeşt'i, Ankara, Grafiker Yayınları, 2017.

Eren, Aysun: **“Defter-zâde Ahmed Cemâlî’nin Metâli ‘-i Cemâlî ve Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2012.

Evecen, Doğan- Harmancı, M. Esat: **“Vechî’nin Gelibolu Şehrengizi”**, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. XII, sy. 68, 2019, s. 159-167.

Gök, Taner: **“Beyânî’nin Sinop Şehrengizi”**, **Turkish Studies**, C. X, sy. 8, 2015, s. 1107-1135.

Gök, Taner: **“Fakîrî’nin İstanbul Şehrengizi”**, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı Dergisi**, C. XIV, sy. 21, 2016, s. 233-282.

Gökkaya, Recep: **“16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân’ı [İnceleme - Metin - Dizin]”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017.

Gölpınarlı, Abdülbâkî: **Mevlânâ Müzesi Abdülbâkî Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Kataloğu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Göre, Zehra: **“Kerîmî’nin Edirne Şehrengizi”**, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C. II, sy. 3, 2015, s. 17-41.

- Göre, Zehra: “Za’fî-i Gülşenî’nin Moton Şehrengizi”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C.2, sy. 2, 2015, s. 41-57.
- Gülhan, Abdülkerim: “**Nâzikî Dîvânı**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Uludağ Üniversitesi, 1989.
- Gülhan, Abdülkerim: “Şehrengiz Türü ve Ravzi’nin Edincik Şehrengizleri”, **Turkish Studies**, C. VII, sy. 2, 2012, s. 515-545.
- Gülhan, Abdülkerim: “Abdullah Nâzik’in Bursa Şehrengizleri”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVIII, sy. 33, 2017, s. 339.
- Gülhan, Abdülkerim: “Rıfkî ve İstanbul Şehrengizleri”, **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, C. IV, sy. 1, 2018, s. 86-100.
- Gülbüz Atik, İncinur: **Mecmu‘atü’l-Leta’if ve Sandukatü’l-Ma‘arif**, 3 Cilt, Cambridge, Harvard University, 2015.
- Güven, Ahmet Emin: **Kayserili Mehmet Emin Efendi (Rûzî)**, Ankara 1993.
- Güzelova, Hanzade: “**Abdî’nin Heft Peyker Mesnevîsi, (İnceleme-Metin-Dizin)**”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2008.
- Hadžiosmanović, Lamija- Trako Salih: “Şehrengiz Adli Čelebija o Mostaru”, **Prilozi za orijentalnu filologiju**, nr. 35, 1985, s. 91-105.

Harmancı, M. Esat- “Bir Hakîrin Şehrengizi”, **Bir Devr-i Kadîm**
Hasanoğlu, Murat-Kaya, **Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör’e Armağan**,
Melis: Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe,
Ankara, Yayınevi, 2018, s. 407-423.

Harmancı, M. Esat: **Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân**,
Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.

Harmancı, M. Esat-Evecen, “Cefâyî’nin Şehrengizi”, **Bir Devr-i Kadîm**
Doğan: **Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör’e Armağan**,
Editörler: Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe,
Ankara, Yayınevi, 2018, s. 392-406.

İntizamî, **Tuhfetü’l-ihvân**, Atatürk Kitaplığı, Belediye
Kitapları, no. O.108.

İpekten, Haluk-vd: **Sehî Beg, Heşt-Bihîşt**, e-kitap, Ankara Kültür ve
Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

İpşirli, Mehmet “Alâeddin Arabî Efendi”, **DİA**, C. 2, s. 319.

İpşirli, Mehmet: “Hacıhasanzâde Efendi”, **DİA**, C. 14, s. 503-504.

İsen, Mustafa - Burmaoğlu, “Bursa Şehr-engîzi (Lami‘î Çelebi)”, **Türklük**
Hamit Bilen: **Araştırmaları Dergisi**, sy. 3, 1987, s. 57-105.

İsen, Mustafa: **Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı**, Erzurum, Atatürk
Üniversitesi Yayınları, 1988.

- İsen, Mustafa: “Usulî’nin Yenice Şehrengizi”, **Mehmet Kaplan İçin**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988, s. 131-148.
- İsmail Belig: **Nuhbetü’l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti’l-eş’âr**, Haz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Kâtib Çelebi: **Keşf-el-Zunun**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.
- Kahraman, Bahattin: “Lâlezâr Yenişehir-i Fenâr Şehrengizi”, **Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1995, s. 48-61, 774-819.
- Kaplan, Mahmut: “Edirne Şehrengizi”, **Neşatî Divanı**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1996, s. 170-180.
- Kaplan, Yunus: “**Hâlî, Hâlî Mehmed Efendi**”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com>
- Kaplan, Yunus: “Seyrî ve Halep Şehrengizi”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 14, 2015, s. 67-92.
- Kaplan, Yunus: “Lebîbî ve Eyüp Şehrengizi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy. 56, 2016, s. 1063-1076.

- Kaplan, Yunus: “Abdî ve Kütahya Şehrengizi”, **Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, C. IV, sy. 3, 2018. s. 783-824.
- Kaplan, Yunus: “Künûzî ve Kaşa Şehrengizi” **Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. 8, sy. 19, 2019, s. 178-202.
- Karaca, Derya: “Zâtî’nin Edirne Şehrengizi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal of International Social Research**, C. 11, sy. 55, 2018, s. 114-136.
- Karaca, Derya: “Şairi Bilinmeyen Bir Siroz Şehrengizi”, **RumeliDE Uluslararası Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, sy. 16, 2019, s. 428-444.
- Karacasu, Barış: “Türk Edebiyatında Şehrengîzler”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD) Eski Türk Edebiyatı Tarihi-II**, C. V, sy. 10, 2007, s. 259-313.
- Karacasu, Barış: “Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı” **Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları**, C. XXXII, sy. 1, 2008, s. 257-273.
- Karakaş, Mahmut: **Urfalı Baba Cem‘î Karadağ Destânı**, Şanlıurfa, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2006.

- Kaya, Bayram Ali: “Şehrengiz”, **DİA**, C. 38, s. 461.
- Kaya, Doğan: **Şairnâmeler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Kaya, Doğan: **Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları**, Sivas 2019.
- Kaya, Hasan: “Kâtib Davud’un İstanbul ve Vize Şehrengizi”, **Turkish Studies**, C. 10., sy. 12, 2015, s. 631-686.
- Kayabaşı, Bekir: **“Kâf-zâde Fâ‘izî’nin Zübdetü’l-Eş‘ârı”**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1997.
- Kesik, Beyhan: “Yeni Bir Nüshadan Hareketle Hacı Derviş’in Mostar Şehrengizi”, **Turkish Studies**, C. V, sy. 3, 2010, s. 368-399.
- Kiel, Machiel: “Koron”, **DİA**, C. 26, s. 208-209.
- Kılıç, Filiz: **Âşık Çelebi Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ İnceleme-Metin**, 3 C., İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010.
- Kılıç, Zeynep: “Şehr-engîz-i Şehr-i Edirne ‘Afâ ‘Anhü Kerîmî””, **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü TY-615 Numarada Kayıtlı Bulunan Mecmû‘a-i Gazeliyyât (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2017.

- Kırkılıç, Ahmet: “Edirne Şehrengizleri ve Şairleri”, **Yedi İklim**, sy. 47, Şubat 1994, s. 94-101.
- Kınalızâde Hasan Çelebi: **Tezkiretü’ş-şu‘arâ**, e-kitap, Haz.: Aysun Sungurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Koç, Munise: “**Nuruosmaniye Kütüphanesi 4962 Numaralı Mecmua (164a-247a) Transkripsiyonlu Metin-İnceleme**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2019.
- Koçu, Reşad Ekrem: “Esnaf Civanları, Güzelleri”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 10, İstanbul, Koçu Yayınları, 1971, s. 5338-5344.
- Koncu, Hanife: “Bir Eyüp Şehrengîzi (Şehrengîz-i Lebîbî Cüvânân-ı Ebî Eyyûb-ı Ensârî), **Ahmet Atillâ Şentürk Armağanı**, Ed.: Ahmet Kartal- Mehmet Mahur Tulum, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2013, s. 457-473.
- Köksal, M. Fatih: “Vechî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com>
- Köksal, M. Fatih: “XVI. Yüzyılda Yaşamış Üç Şairin Hezliyat Tarzında Manzum Mektuplaşmaları”, **Prof. Dr. Mehmet Arslan’a Armağan**, Sivas, Sivas

Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 169-197.

Kuru, Selim S.: “Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi Açısından Erkek İsimli Redifler”, Çev.: Veysel Öztürk, **Kitap-lık**, sy. 107, Temmuz-Ağustos 2007, s.

Kurtoğlu, Orhan: **“Zâtî Dîvânı’nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1995.

Kut (Alpay), Günay: “Gazâlî’nin Mekke’den İstanbul’a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar”. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 1973-1974, s. 223-252.

Kut, Günay: **Heşt-Behişt The Tezkire By Sehi Beg**, Cambridge, Harvard University, 1978.

Kut, Günay: “Veysî’nin Divanında Bulunmayan (Veysî’ye Atfedilen) Bir Kaside Üzerine”, **Yazmalar Arasında (Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları 1)**, İstanbul, Simurg Kitapçılık, 2006, s. 41-48.

Levend, Agâh Sırrı: **Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul**, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1958.

- M. İzzet: **“Türk Edebiyatında Şehrengizler”**, Basılmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1935-1936.
- Mehmed Rızâ: **Rızâ Tezkiresi**, e-kitap, Haz.: Gencay Zavotçu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Ménage, V.L.: **“The Gül-i Sad-Berg of Mesîhi”**, **Osmanlı Araştırmaları**, sy. 7-8, 1988, s. 11-32.
- Mengi, Mine: **Mesîhi’nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri”**, **Türkoloji Dergisi**, C. VI, sy. 1, 1974, s. 109-119.
- Mengi, Mine: **Mesîhî Dîvânı**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.
- Mengi, Mine: **“Mesîhî”**, **DİA**, C. 29, s. 312-313.
- Mermer, Ahmet: **“Bursa Şehrengizleri Üzerine Bir Karşılaştırma”**, **Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları**, C. XXIV, sy. 3, 2000, s. 279-288.
- Mustafa Safâyî Efendi: **Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü’l-âsâr min fevâ’idi’l-eş’âr) İnceleme-Metin-İndeks**, Haz.: Pervin Çapan, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005.
- Okiç, Muahmmmed Tayyip: **“Gazi Hüsrev Bey”**, **DİA**, C. 13, s. 453-454.

- Okuyucu, Cihan: “Bosnalı İntizamî ve Tuhfetü’l-İhvân’ı”, Basılmamış Bildiri, Şanlıurfa, **III. Milletlerarası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu- Prof. Dr. Abdülkadir Karahan’ın 100. Doğum Yıldönümü Vesilesi**, 5-6 Mayıs 2014.
- Özkat, Mustafa: “**Kara Fazlî’nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi, 2005.
- Öztürk, Murat: “Maksadî’nin Yenice ve İştîp (İştîb) Şehrengizleri”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XI, sy. 25, 2014 s. 51-80.
- Özyıldırım, Ali Emre: “Sergüzeşt-nâmeler Üzerine Hasbihâl Veya Hasbihâlin Sergüzeşti”, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4: Nazımdan Nesire Edebî Türler**, Haz.: Hatice Aynur vd., İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2009, s. 134-165.
- Özyıldırım, Ali Emre: **Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr’ı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017.
- Polat, Nazım H.: “Levend, Agâh Sırrı”, **DİA**, C. 27, s. 147-148.
- Rieu, Charles: **Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum**, London 1888.

- Riyâzî Muhammed Efendi: **Riyâzü’ş-Şuara (Tezkiretü’ş-Şuara)**, e-kitap, Haz.: Namık Açıkğöz, Ankara, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Sak Albayrak, Vesile: “Sıyâmî’nin Antakya Şehrengizi”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, C. X, 2018, sy. 20, s. 51-70.
- Sak Albayrak, Vesile: **Sıyâmî Divanı İnceleme-Metin**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2019.
- Sakallıoğlu, Tuncay: “Sani Beg Divanı”, **Kastamonu İlk Haber**, 26 Ağustos 2019.
<https://www.kastamonuilkhaber.com/makale/sani-beg-divani-m1350.html> (Erişim tarihi: 12.03.2020, 16.45).
- Sehî Beg: **Heşt-Bihîşt**, e-kitap, Haz.: Haluk İpekten vd., Ankara, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Schick, İrvin Cemil: **Hûbân-nâme-i Nev-edâ**, İstanbul, Kalem ve Hokka Yayınları, 2017.
- Solmaz, Süleyman: **Ahdî ve Gülşen-i Şu‘arâsı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kùltür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Sungur, Necati: **Taci-zade Cafer Çelebi Heves-name (İnceleme-Tenkitli metin)**, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

- Sümer, Faruk: “Kasım Paşa, Güzelce”, **DİA**, C. 24, s. 547.
- Şahin, Ebubekir S.: “Ârif’in Kütahya Şehrengizi”, **Türkoloji Dergisi**, C. XXII, sy. 1, 2018, s. 184-212.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin: “Beyânî’nin Sinop Şehrengizi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sy. 57, 2016, s. 1637-1661.
- Tanrısever, Mustafa: “Şehrengiz-i Ulvi Çelebi (Manisa Şehrengizi)”, Basılmamış Mezuniyet Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1972.
- Tansel, Selâhattin: **Sultan II. Bâyezit’in Siyâsî Hayatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- Taşdelen, İshak: **Sani Beg Divanı**, Sivas, Express Baskı Merkezi, 2019.
- Tavukçu, Orhan Kemal: **Halîlî ve Fûrkat-nâmesi Giriş-inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım**, Cambridge, Harvard University, 2008.
- Tezcan, Nuran: “Güzele Bir Şehrengizden Bakış”, **Türkoloji Dergisi**, C. XIV, sy.1, 2001, s. 161-194.
- Tıǧlı, Fatih: “Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi”, **Turkish Studies**, C. 2, sy. 4, 2007, s. 763-770.

- Tıǵlı, Fatih: “Rahmî”, **DİA**, C. 34, s. 421-422.
- Tıǵlı, Fatih: “Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Câmi‘î’nin Manisa Şehrengizi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XXXIX, 2008, s. 229-248.
- Toska, Zehra: “**Veysî Divânı, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1985.
- Tuǵcu, Emine: “**Şehrengizler ve Âyîne-i Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, 2007.
- Turan, Lokman: “Defterdar-zade Ahmed Cemâlî’nin Siroz Şehrengizi”, **Osmanlı Araştırmaları**, sy. 37, 2011, s. 49-76.
- Uluçay, Çağatay: “Aydınlı Osman-Oğlu Nasuh Paşa”, **Tedrisat Mecmuası**, C. III, sy. 28, 1954, s. 362-368.
- Uluçay, M. Çağatay: “Üç Eşkîya Türküsü”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası**, C. XIII, 1958, s. 90-98.
- Üzüm, İlyas: “Hatibzâde Muhyiddin Efendi”, **DİA**, C. 16, s. 463-464.
- Veral, Türkan: “**Şehrengizlerde Söz Varlığı**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020.

- Yalap, Hakan: “Bir Defterin Peşinden Belgrad’a Yolculuk ve Bir Şehrengiz Denemesi”, **Turkish Studies**, C. 11, sy. 15, 2016, s. 633-676.
- Yavuz, Salih Sabri: “Kesteli”, **DİA**, C. 25, s. 314.
- Yazar, İlyas: “Dürrî’nin Şehrengizinden Gümülcine’ye Bakış”, **Turkish Studies**, C. 2, sy. 2, 2007, s. 770-789.
- Yazar, İlyas: “Dürrî’nin Moton Şehrengizi”, **Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, sy. 55, 2009, s. 175-190.
- Yazar, Sadık: Kara Fazlî’nin Eserlerine Dair Yeni Bilgiler”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 18, 2017, s. 525-562.
- Yazar, Sadık: “Eylemişler Râsih’e Bühtân Bühtân Üstüne: Balıkesirli Râsih’in Eserlerine Dair Bilgilerin Tashihi”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 24, İstanbul 2020, s. 637-673.
- Yılmaz, Ülkü: “İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T 1532’de Kayıtlı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)”, Basılmamış Doktora Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.
- Yoldaş, Kâzım: “Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 1993.

Za‘fî

Divân, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emirî

Manzum no. 254.

ÖZGEÇMİŞ

İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini aynı yerde tamamladı ve 1994 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yükseköğrenime başladı. Mezun olduğu 1998 yılında İstanbul-Mimar Sinan İşitme Engelliler İlköğretim Okulu'na Türkçe öğretmeni olarak atandı. Bu görevinin yanında aynı okul bünyesinde faaliyet gösteren Fatih İşitme Engelliler Meslek Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı, Dudaktan Okuma derslerini yürüttü. Bu süre esnasında özel eğitim, işitme engellilerin eğitimi ve Türk İşaret Dili (TİD) konularında yurtiçi ve yurtdışında çeşitli eğitimlere, kurslara ve faaliyetlere katıldı.

2003 yılında İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'na yüksek lisans öğrencisi olarak kayıt oldu ve 2006 yılında “Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı” başlıklı tezini hazırladı. Aynı yıl Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'na doktora öğrencisi olarak kaydoldu. 2005 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi olarak İstanbul Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 2015 yılında itibaren aynı bölümde Öğretim Görevlisi olarak vazifesine devam etmektedir.